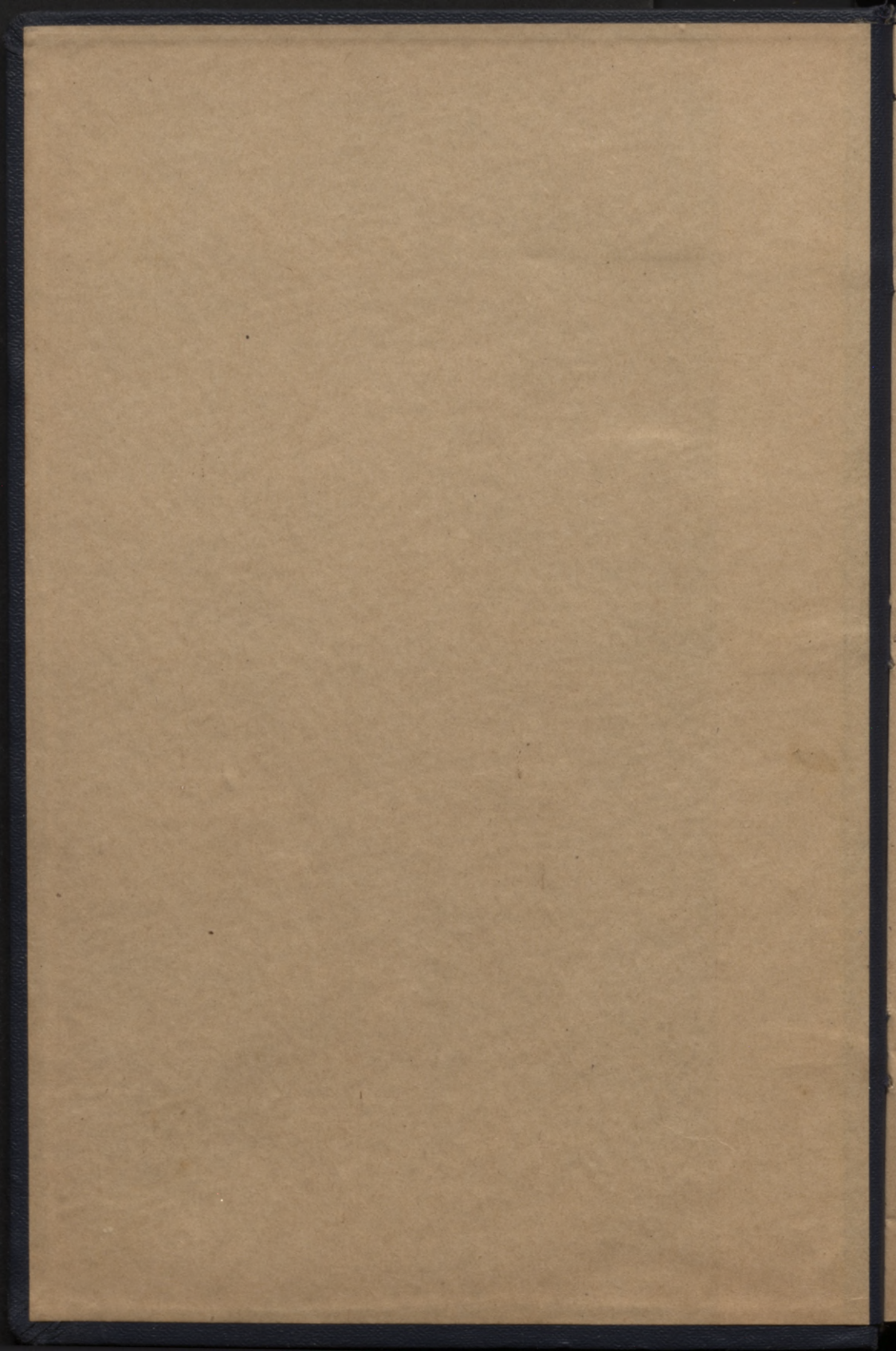
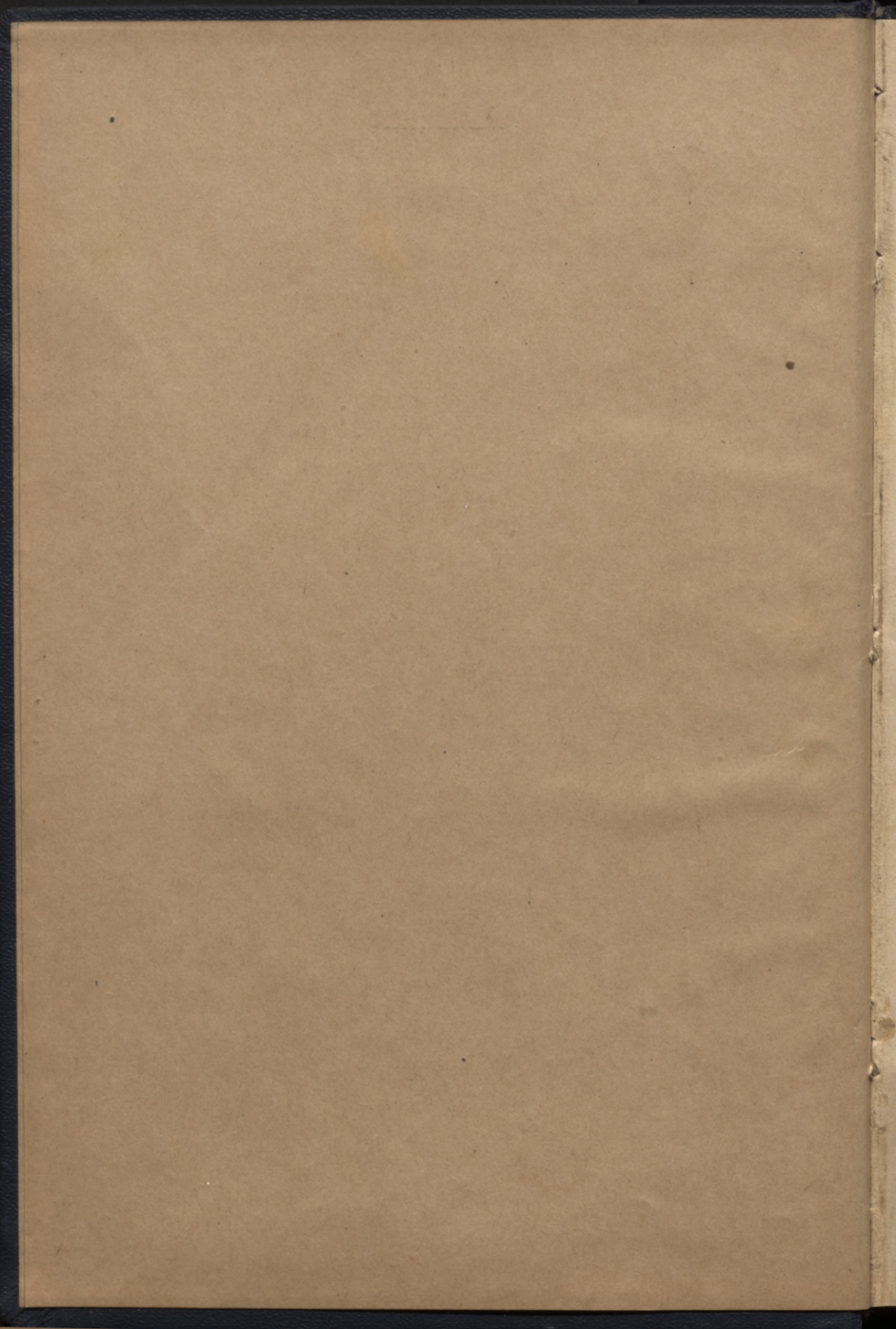

L $\frac{4}{257}$

331

4
251

LIKUMDARĀS
ANTIKVĀRĀ

4
4

J. Endzelīna

LEKCIJAS

par baltu valodu
salīdzināmo gramatiku

N. 2241

Uzrakstījusi M. Endzeline
Izdota ar Kultūras Fonda palīdzību

J. Osits.

1 9 2 7

Latvijas Vidusskolu skolotāju kooperatīva izdevums
Rīgā, Tērbatas ielā 15/17

LATVIJAS NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

~~179.946~~

0 305031287

„Latvju Kultūras“ spiestuve, Rīgā,
Tērbatas ielā 15/17

J. Ozols

Priekšvārds

Šās lekcijas ir izdotas baltu filoloģijas studentu vajadzībām, un nesniedzu tur nekā jauna valodniekiem. Tā kā lekcijas nav stenografētas, te nav dots mana kursa pilnīgs atstāstījums, bet tikai galvenais saturs, kādu mani klausītāji klausoties ir izlobījuši un paguvuši uzrakstīt. Nevaļas dēļ esmu te tikai iezagušās kļūdas izlabojis, bet ne pilnīgi restaurējis savu lekciju saturu.

J. Endzelīns

Literatūra.

Prūšu valodai:

- Trautmann, Die altpreussischen Sprachdenkmäler... von
Dr. Reinhold Trautmann. Göttingen 1910.
Berneker, Die preussische Sprache.
Trautmann, Die altpreussischen Personennamen.
Gerullis, Die altpreussischen Ortsnamen.
Van Wijk, Altpreussische Studien.

Leišu valodai:

- A. Schleicher, Handbuch der litauischen Sprache. I.—II.
Prag, 1856-7.
Dr. Fr. Kurschat, Grammatik der litauischen Sprache. Halle,
1876.
Dr. Fr. Kurschat, Litauisch-deutsches Wörterbuch.
O. Wiedemann, Handbuch der litauischen Sprache. Gram-
matik, Texte, Wörterbuch. Strassburg, 1897.
K. Jaunis, Lietuvių kalbos gramatika. Peterburgas 1911.
К. О. Явнисъ, Грамматика литовскаго языка. Переводъ
К. К. Буги. Петроградъ, 1916.
А. Юшкевичъ, Литовскій словарь. С.-Петербургъ 1904.
K. Būga, Lietuvių kalbos žodynas (pirmās 2 burtn.). (Vārd-
nīcas ievadā K. Būga sniedzis baltu cilts pārskatu).
K. Būga, Aisčių praeitis vietu vardu šyiesoje.
Dr. J. Endzelin, Lettische Grammatik. Riga, 1922.
Mülenbachs, Latviešu valodas vārdnīca:

Balti

(nosaukuma noskaidrošana).

„Baltu“ nosaukums atvasināts no Baltijas jūras. Bet jāiegaumē, ka Baltijas jūras nosaukums nav cēlies no vārda „balts;“ jo Baltijas jūra nav balta (tāda gan var būt Krievijas Baltā jūra — Белое море).

„Baltijas“ vārds nav baltu tautu vārds. Šim vārdam ir 2 izskaidrojumi: 1) Mare Balticum. XI. g. s. pirmo reizi to min Brēmenes Ādams, kas to laikam jēmis no romiešu rakstnieka Plīnija. Plīnija „Nātūrālis Historia“ (I. g. s. pēc Kr.) teikts, ka grieķu rakstnieki Ksenofons un Pitejs (ne pazīstamais Ksenofons, bet kāds cits) — minot savos darbos ziemeļu Skitu jūru, kur esot ļoti liela sala Balcia, citā variantā Baltia (vēlāk formas izrunāja vienādi, rakstīt varēja ar t un c).

Vācu pētnieks Filips domā, ka oriģināla forma — grieķiski rakstīta esot —

BALICIA.

Šo vārdu varēja lasīt divējādi: 1) Balkia un 2) Balisia. Grieķu rakstnieki šo vārdu lasīja kā „Balisia,“ bet tā kā šis vārds nekā neizteic, tad to pārdēvēja par — „Basilia“ — no basileús.*).

Pētnieks Filips saka, ka oriģinālā esot „Balkia.“ Kas šī „Balkia“ bijusi, nav zināms. Daži to uzskata par Skandināvija, citi (arī Filips) — par Helgolandī. Ar to nesaskan Plīnija vārdi, ka sala ļoti liela. Brēmenes Ādams bez šaubām būs pazinis Plīniju. No šīs salas tad nu varēja celties arī jūras nosaukums.

II. hipoteze.

Otrā hipoteze ir „beltu“ hipoteze, it kā Baltija savu nosaukumu dabūjusi no beltiem. Par „beltiem“ nosaukti jūras

*) Technisku apstākļu dēļ, grieķu teksts ņemts latviešu transkripcijā.

šaurumi starp Zviedriju un Dāniju. Dāņu valodā vārds „belt,“ kas cēlies no latīņu balteus „josta“, par kuŗu domā, ka tas vecs etrusku vārds. Šis vārds kā patapinājums pārnācis Ģermāņu valodās — jostas nozīmē. „Belta“ vārdā daži vācu rakstnieki sauc arī visu Baltijas jūru. Senaugšvācu valodā ir vārds „Beltemer.“ No rietumiem Baltijas jūrā iebrauc caur beltiem. Iebraucot no beltiem — Baltijas jūrā, daļas nosaukumu vēlāk varēja piešķirt visai jūrai. Bet kā Brēmenes Ādams ticis pie Mare Balticum? Ja vārds būtu jemts no beltiem, tad skanētu nevis Mare Balticum, bet — Belticum, jo ģermāņu valodās ir e. Tādēļ Brēmenes Ādams šo vārdu būs jēmis no Plīnija.

Baltu vārdam ir ģeogrāfiskas dabas nozīme. Bet arī igauņus un somus tad varētu saukt par baltiem. Valodnieki tomēr ir vienojušies par baltiem saukt leišus, latviešus, senprūšus etc. Tikai Būga un Jaunis runā par aistiešu valodām. (Viņi baltus sauc par aistiešiem, pamatojoties uz Tacita „Aesti“. Daži domā, ka Tacita aistieši bijuši baltu cilts, bet gluži droši pierādīt to nevar. Vēlāk šis vārds pie-savināts igauņiem).

Savā darbā „Ģermānija“ romiešu vēsturnieks Tacits (I. g. s. pēc Kr.) min Baltijas jūras piekrasti, kuŗu apdzīvojot aestiōrum gentēs. Pēc ziņām, ko sniedz Tacits un citi vē-lākie rakstnieki, var vērot, ka aistieši laikam tiešām bijuši balti. Tacits saka, ka dzītaru tie saukuši „glæsum.“ (Ģermāņu „Glas“). Ir dažas ziņas, ka arī Vidzemē ap Cēsīm dzintara nosaukums būtu — glīsis. Šo vārdu min Lange. Latvieši „glīša“ vārdu varēja dabūt caur kuršiem no prūšiem. Vēlākās ziņas ļauj domāt, ka aistieši ir kāda prūšu cilts. Tomēr visi balti reizē tā nekad nav saukti. Vēlāk, kā jau teicu, aesti nosaukums pārgājis uz igauņiem.

Radniecības sakari.

No visām ide. valodām slavu valodas vistuvākā sakarā ar baltu valodām. Tomēr pēc tam, kad ide. vienība bija zu-dusi, slavu un baltu priekšteči nav runājuši vienu valodu, kā irānieši un indieši. Starp slavu un baltu valodām ir

veca starpība. Slavju val. nebalsīgais svelpenis s aiz iepriekšēja i, u, r, k pārvērties par x: ausis — yxo <*ausos. Šis x laikam cēlies no šņāceņa š. Lš val. šis svelpenis s pārvērties par šņāceni tikai aiz r un k. Svelpenis s pārvērties par šņāceni aiz i u r k — arī āriešu valodās. Tādēļ šī pārvēršanās iestājusies laikam jau tad, kad slavi dzīvoja kaimiņos ar āriešiem. Baltu valodās šī pārvēršanās nav tik tālu gājusi, kā slavju valodās. Var tikai droši domāt, ka slavju un baltu cilšu priekšteči būs dzīvojuši kaimiņos un runājuši līdzīgas izloksnes. Tie dzīvojuši kādu laiku kaimiņos arī pēc indoeiropiešu sadalīšanās, jo abās valodās sakrīt tādi jauninājumi, kas citiem indoeiropiešiem sveši. Tomēr balti no slaviem vēlāk šķīrušies, kas nomanāms arī valodās. Tieši kaimiņos vairs nedzīvojot, kādreizējais kontakts viņiem zuda.

Īpatnības, kas apvieno slavju un baltu valodas un atšķir tās no citām indoeiropiešu valodām.

1) Akcents. Baltu un slavju valodas atšķiras no citām ide. valodām un saskan savā starpā — akcenta ziņā. Tā piem. ar uzsvētu pirmo zilbi: latv. dūmi, lš. dúmai, arī kr. дымъ — дыма. Kamēr sskr. un grieķu valodā uzsvērtā otrā zilbe: sskr. dhūmá-h, gr. thymós (tieksme, dusmas). (Šim grieķu vārdam gan nozīme pārveidojusies, bet nav šaubu, ka tas cēlies no tās pašas saknes). Pazīstami vēl citi akcentu fakti, kas apvieno baltu un slavju valodas. Piem. lš. nōm. rankà, kr. nōm. pykà, lš. akuz. rañka, kr. akuz. pýky. Šāda akcentu maiņa starp nōminatīvu un akuzatīvu pazīstama tikai baltu un slavju valodās, bet ne citās ide. tautu val. —

eu > jau 2) Vecais divskanis eu slavju un baltu valodās pārvērties par jau, citās ide. valodās tas nav, piem.:

(Leute), ļaudis, (jau <*eu), kr. люди (ю <*jau). Slavju valodās au > u).

3) Neuzsvērtās ide. pirmvalodas zilbēs patskaņi pa daļai vājināti un zuduši. Plūdeņi un

nāseņi, patskaņiem *e* un *o* zūdot, paši kļūst zilbiski; sal. sskr. वृकाḥ (vilks); no ide. v̥lkōs. Citās ide. valodās, blakus plūdenim vai nāsenim, no jauna ierodas kāds patskanis. Latīņu val. šī r-priekšā ieradies *o*: corsirds (r > or); Grieķu val. a: kardīā (r > ar); ltv. un leišu val. ieradies *i*: sirds (r > ir); slavu pirmvalodā *b* < *i (br < *ir < *r). Zināmos gadījumos slavu un baltu valodās i-vietā patskanis — *u*. Bet citās ide. valodās šis patskanis viens un tas pats.

Šī i-skaņa radusies kā veca *e* vājinājums, u-skaņa — kā veca *o* vājinājums. Citās ide. val. nav šī divējādā refleksa, bet viens pats.

4) Morfoloģijas kopējie fakti. Kā slavu, tā arī leišu un ltv. val. vīr. k. o-celma ģenitīvs sākumā beidzas ar gaņu *ā*; ltv. val. gaņais *ā* sāisinājies par īso *ā*, leišu valodā pārvērties par *-o* (vīlko). Lt. vilks — gen. vīlka; (a < *ā), lš vīlka — gen. vīlko (o < *ā)—; kr. волкъ — gen. волка, (a < *ā). Vienskaitļa ģenitīvs slavu un baltu val. vienāds, kamēr citās ide. val. nesastopam tādu ģenitīva formu ar šo patskāni.

5) Tas pats arī daudzskaitļa datīvā. Vecos leišu tekstos vēl pilnā galotne — mus, piem. raņkomus, kas atbilst senslavu рѣка-мъ (slavu val. s beigās zūd; r < *u.)

6) Noteicamā adjektīva forma. Kā slavu, tā arī baltu valodās atrodam sevišķu noteicamo īpašības vārdu deklināciju, kas cēlusies pievienojot īpašības vārdam beigās vietniekvārdu *-jis*. Formas kā -labais ir tikai baltu un slavu valodās.

7) Vietniekvārds. Līdzīgas formas atrodam arī vietniekvārda deklinācijā: ltv. augšzemnieku izloksnēs un arī dažās leišu žem. izloksnēs ir datīva f. mun (man). Šī pati skaņa kopa ir senāk bijusi arī slavu val. datīvā: ssl. мѣнѣ < *munē. Šāds fakts atrodams tikai baltu un slavu valodā.

Vietniekvārda daudzskaitļa ģenitīvs. Nōs(s)ōm = = mūsu; sl. насъ. Arī baltiem šāda f., piem. prūšu noūson (oū < ū).

Formā „mūsu“ ū no 2. pers. vietniekvārda „jūsu“ Lš. un ltv. ievēduši lūpu nāseni arī ģenitīvā.

8) Konjugācija. Līdzību atrodam arī šur tur konjugācijā. Slavu un baltu valodās atrodam tagadnes celmus kas beidzas ar *-i*, bet infinitīvā ar *-ēti*, piem.: lš. sēdime. sēdēti; ltv. mēs sēdim (izloksnēs), sēdēt; sl. сѣди-мъ ($i < *ī$), сѣдѣти. Slavu valodās celma beigās gaŗš, baltu val. — īss i. (Slavu ѣ = ē). Nīgrandā forma *-sēdīms*, ticīms (ticams). Brigaderes lugā „Sievu kaŗi ar Belcebulu“ ir f. — raudīma diena. (Raudāt-raudīm). Nevienā citā ide. valodā neatrodam līdzīgas paradīgmas. Līdzīgi pat šādi sīkumi, kā sl. съпа-ти, съпи-тъ, kas atbilst diviem latv. vārdiem, kam tagadnes celms beidzas ar *i*, bet infinitīvi ar *a*: dziedāt, raudāt, dziedu,-dziedim etc. Sskr. roditi (o=au) norāda, ka šie ir vecie icelmi.

9) Vienādība vārdu sastāvā. Visvairāk saskan baltu valodas ar slavu vārdu sastāvā. Ir ap simtu vārdu, kam vienāda nozīme un forma tikai baltu un slavu valodās: es nesu, неcy etc. Citās ide. valodās sastopama gan šī sakne, bet ne līdzīgas formas. Līdzīgi nosaukumi dažām miesas daļām, piem.: galva, roka, pirksts. Tāpat vārdi: bēgu, metu, prasu, vakars (vecā baltu forma uekeros), ziema, ledus, liepa; lš. nūogas (plik), ļaudonā -nuogs (nabadzīgs), kr. нароѡ, arī ģermāņu nackt ir ar to pašu sakni, bet patskanis īss. Tā tad ilgāku laiku pēc ide. tautu sašķelšanās slavī un baltī dzīvojuši kaimiņos, jo viņu valodās ir identiski jauninājumi, kas citām ide. valodām svēši.

10) Prepozīcijas. Prepozīcijas, kas līdzinās baltiem un slaviem ir: uz — въz, — iz — изъ.

Tomēr, ja pēc slavu un baltu atšķiršanās no citiem indo-eiropiešiem, viņi visu laiku būtu bijuši kaimiņos, tad šī līdzība būtu vēl lielāka un būtu vēl kādas pārejas izloksnes. Melnās jūras piekrastes bulgārs nevar bez grūtībām sarunāties ar Belgrades serbu, tomēr, nevar atrast robežu, kur beidzas balgāru, un kur sākas serbu valoda. Tas tāpēc, ka te nekad nav bijusi pārtraukta satiksme — viena izloksne saistās ar otru. Baltiem un slaviem tas tā nav bijis. Var

pieslieties poļu pētnieka Rozvadovska domām, ka slavi un balti ir bijuši kādu laiku šķirti un tikai vēlāk atkal sanākuši kopā. Ne viss, kas līdzinās, izskaidrojams ar radniecību, var būt arī patapinājumi.

Patapinājumi. Dažreiz grūti izšķirt, kas radniecīgs, kas patapināts. Citreiz gan šo jautājumu var izšķirt absolūti droši, piem.: „svēts“ ir patapinājums no krievu valodas, jo leišiem — šveņas; ja tas nu būtu vecs baltu vārds, tad latviešiem vajadzēja būt *sviets. Krievu garīdznieki darbojās Latvijā jau pirms vācu ienākšanas. Ir gan arī vārdi, par kuriem nevar droši izteikties. Tā piem. izplātītas domas, ka „rads“ ir patapinājums no krievu родъ. Skaņu ziņā šie vārdi varētu būt radniecīgi, tāpat arī nozīmes ziņā. Vienīgi, kas runātu par labu patapinājumam ir tas, ka citas baltu valodas šādu „rada“ vārdu nepazīst, bet varētu arī būt, ka citas baltu tautas ir šo vārdu zaudējušas. Tas pats sakāms par vārdu „gads“, jo leišiem un prūšiem te cits vārds.

Baltu sakari ar ģermāņiem.

No otras puses balti kādu laiku dzīvojuši kaimiņos arī ar ģermāņu ciltīm. Tam par labu runā:

1) Daudzskaitļa datīva un instrumentāļa galotne. Ģerm. val. šī galotne arī sākas ar *m*, piem. gotu dags (diena), daudzsk. dat. daga-m (dienām); aiz lūpu nāseņa šē atkritis kāds patskanis. Vēlāk lūpu nāsenis pārvērties par zobu nāseni (Tagen, vācu).

2) Vienādība skaitļu vārdos. Vienādība ir 11 un 12 nosaukumos: lš. vienuólīka, (sakne — likt), dvýlīka (pēc 10 vēl 2 atlikuši); gotu val. twa-lif — divpadsmit (no saknes lif-bleiben); arī divi atlikuši.

3) Zināma līdzība vārdu sastāvā. Dažreiz baltu vārdam ir līdzīgs, atbilstošs vārds tikai ģermāņu valodās, visbiežāk gan — slavu. Tādēļ arī ar ģermāņiem balti dzīvojuši kaimiņos.

Patapinājumi.

Valodas vēsturē jāpiegriež vērība arī patapinājumiem, Tie rāda, kādi kultūras sakari bijuši. Arī pašiem valodniekiem patapinājumi palīdz noskaidrot zināmu parādību chronoloģiju. Tā „mūka“ vārds caur grieķiem, latīņiem un ģermāņiem nokļuvis pie mums. Latv. valodā tas savu sakni grozījis, jo radies no vecākas formas „munkas“. Igaņu munk — no ģermāņu munk, (tā zviedriski, dāniski). Ar mūka vārdu latvieši varēja iepazīties jau priekš XII. g. s. beigām, kad jau bija zudis tautosillabiskais nāsenis

Tā tad pārvēršanās notikusi līdz XII. g. s. beigām, bet ne agrāk kā VIII. g. s. Līdz VIII. g. s. latvieši ar mūka vārdu gan laikam vēl nav iepazīnušies. Mūka vārdā latv. zaudējuši nāseni, bet ne agrāk, kā pēc VIII. g. s. Baltu valodas vairāk pašas patapinājušas, nekā devušas kaimiņiem.

Baltu valodu patapinājumi no slaviem.

Patapinājamus devušas krievu un poļu valoda. Latviešu patapinājumi no krieviem ir vecāki, nekā leišu patapinājumi, piem.: sūlit — kr. сулить, leišiem — ar ū. Tas liecina, ka latvieši šo vārdu agrāk patapinājuši, nekā leiši, kad krievi u vietā vēl runājuši šauro *ō. Tā tad latviešu patapinājumi met gaismu arī uz krievu patskaņu vēsturi. Šie patapinājumi sniedz atpakaļ tos laikos, kad slavu valodās vēl nebija zuduši vecie gaŗumi, tāpēc vecos slavu patapinājumos gaŗi patskaņi: grēks, sūods. Ir arī patapinājumi no poļu valodas, sevišķi Latgalē un Lietuvā. Viena otrs vārds jemts arī no rietumslavu valodām. Prūši pa lielākai daļai jēmuši savus patapinājumus no poļu, leišu no poļu un baltkrievu, latvieši — no krievu valodas.

Krievu ietekme tiek pārtraukta ar vācu ienākšanu Baltijā. Ar 16. g. s. Latvijā sākas poļu ietekme, sevišķi Latgalē. Blakus arī baltkrievu ietekme. Uz visu latviešu valodu krievu valodai bija ietekme, kad Baltija nokļuva zem Krievijas, un kad pagājušā gadu simteņa otrā pusē krievi sāka rusificēt baltu tautas.

Slavu patapinājumi no baltiem.

Slavi no baltu valodām ir jēmuši tikai nedaudz vārdu. Vienu otru vecu baltu vārdu atrodam baltkrievu izloksnēs, tur kur leiši ir pārkrievojušies. Tādi patapinājumi ir: *кр. ковшъ* no leišu *káušas*; *янтарь* no leišu *gintāras*; *взетеръ, вентеръ* — patapinājumi no leišu vai kuršu valodas, latviešiem vajadzētu skanēt — *viēteris*.

Slavi no baltiem maz patapinājuši, bet tādēļ nav pamata domāt, ka pirms 1000. gada slavu kultūra bijusi augstāka. Sakari bijuši vāji, tādēļ arī aizjēmumu no baltiem maz. Pēc kristīgās ticības ievēšanas balti aizjēmušies baznīcas terminoloģiju: arī vēlāk tie nokļūst zem slavu varas.

Par baltu valodu patapinājumiem no slavu valodām rakstījis Berlīnes profesors Brückners: „Die Slavischen Fremdwörter im Litauischen“.

Viņš šo darbu nav darījis ar zinātnisku rūpību, jo šo patapinājumu sarakstā ir arī īsti baltu vārdi.

J. Endzelīns žurnāla „Живая Старина“ 9. sēj. grupējis latv. patapinājumus pēc periodiem.

Baltu valodu patapinājumi no ģermāņu valodām.

Patapinājumi no ģermāņiem radušies dažādos laikos, vispirms II. un III. g. s. pēc Kr.

Par baltu patapinājumiem no ģermāņiem rakstījis arī Hirts, bet rikojies diezgan neuzmanīgi, ar nolūku rādīt, ka ģermāņiem un baltiem sakaru maz: neesot daudz radniecīgu vārdu, bet vairāk patapinājumu. Būga turpretim saskatījis maz patapinājumu. Par patapinājumu Būga atzīst vārdu *alus*, kas ir gan baltu, gan ģermāņu, gan somu valodās.

Te nu īsti nav nosakāms, no kurās valodas šis vārds cēlies. Ģermāņu tautas atrodas tuvāk dienvidus civilizācijai, viņi varēja gan būt ap mūsu ēras sākumu nokļuvuši tālāk izglītībā, bet nevar taisni teikt, ka viņi pirmie izgudrojuši vārdu — „*alus*“. Latv. un leišu val. Būga atrod 3 patapinājumus no ģermāņiem: *kvieši*, *gatve*, *klāips* (no gotu

val.); lš. gātvé, kviēčiai, kliēpas. (Got. hlaifs; lš. ie<*ei. ^{bein} Kviešu vārds patapināts no skandinaviēšiem (tagad vācu ^{solite} Weizen).

Prūšu val. 4 patapinājumi: rikijs (kungs), kelmis (bruņu cepure) u. c. (Got.*reikeis, ģerm.*xelmaz). Leišu valodā tikai viens patapinājums no gotu val. — midus (miestiņš). Tā tad Būga saskaita tikai kādus 11 vecus patapinājumus no ģermāņiem. Viņš domā, ka tieši ģermāņu kaimiņi ir bijuši tikai prūši. Jādomā, ka tie patapinājumi, kas atrodami arī lātviešu un leišu valodā, iekļuvuši caur prūšu starpniecību. Vārdu kliēpas leiši jēmuši tieši no skandinaviem. Ar gotiem, spriež tālāk Būga, balti iepazinušies jau pirms Kristus, vēl tolaik, kad ģermāņu valodās nebija notikusi skaņu mija (Lautverschiebung); kad vēl nebija $d > t$ $u > o$.

Gudu nosaukums.

Par gudiem leišu valodā gan sauc slavu kaimiņus (poļus, baltkrievus), bet Būga izskaidro, ka goti, dzīvodami ap Vislu, padarījuši par apakšniekiem savus slavu kaimiņus, kādēļ varēja notikt, ka baltu tautas sauca tajā pašā nosaukumā arī viņu apakšniekus, tāpat kā krievi dabūja savu nosaukumu no skandinaviēšu cilts „Rus“. Varbūt, ka veco patapinājumu skaits no ģermāņiem būs lielāks, nekā to domā Būga. Ir arī tādi vārdi, par kuņiem jāšaubās, vai tie ir iekļuvuši tieši no ģermāņiem, vai arī caur slavu starpniecību, piem. katls, leišu kātīlas, pr. katils, ko atrod arī slavu valodās. Slavu tautas ir bijušas tieši ģermāņu kaimiņi, te vairāk vecu patapinājumu.

Būga uzskata arī „katlu“ par patapinājumiem no ģermāņiem — caur slaviem — no gotu „katilus“ (kā domā Būga). Jo ja „katls“ būtu tiešs patapinājums no ģermāņiem, tad leišiem būtu katilus. Bet katla vārdu atrodam tikai vienreiz gotu tekstos, daudzsk. gen. — katilē, un tad vienskaitļa nōminatīvs būtu katils un nevis — katilus. Nav iespējams izšķirt, vai katla vards jemts tieši no ģermāņiem, vai no slaviem. — Jauns patapināšanas periods sākās, kad vācieši sāka iekarot baltu zemes. Prūšu valoda zem

vācu ietekmes izzūd. Arī leišu valodā daudz vācu vārdu. Par leišu patapinājumiem no ģermāņu valodām raksta Prellwitz's: „Die deutschen Bestandteile in der lettischen (ar to Prellwitz's domā baltu valoda) Sprache“, 1891. g., izdots Göttingā. Vecākos laikos patapinājumi pārņemti no viduslejasvācu valodas. XIII. g. s. no Vācijas ierodas Baltijā lejasvācu val. runātāji. Par latviešu patapinājumiem rakstījis Ceidlers „Draugu Biedrības“ rakstos. Visu šo sakopojis Dr. Zēvers. Jaunākos laikos patapinājumi pārņemti no tagadējās vācu rakstu valodas.

Patapinājumi no somu valodām.

Latviešiem diezgan daudz patapinājumu no lībiešu un igauņu valodām. Citām baltu tautām šādu patapinājumu gandrīz nav. Ir tikai viens otrs vārds, kas izgājis cauri latviešu valodai un iekļuvis leišu ziemeļu izloksnēs. Vispār vecākos laikos balti no somiem nav neko patapinājuši, bet tikai jaunākos laikos, jo baltiem, kas dzīvojuši vairāk dienvidos un rietumos, bijusi augstāka kultūra. Latvieši pārjēmuši no lībiešiem īpaši tādus vārdus, kas attiecas uz jūru. No tam vērojams, ka latvieši nākuši ar jūru sakarā tikai vēlākā laikā.

Somu patapinājumi no baltu valodām.

Liela ietekme baltiem bijusi uz somu valodām. Viņu valodās (lībiešu, igauņu, somu) pārgājuši vairāk baltu (latviešu) vārdu, kas apzīmē kultūras ieguvumus. Somu valodās ir patapinājumi no baltu, slavu un ģermāņu valodām. Visvecākie tomēr ir baltu. Tie radušies tos laikos, kad leišu un latviešu priekšteči dzīvojuši vēl Minskas un Mogiļevas guberņā, vēlākais pirmajos gadu simteņos pēc Kristus. Tālāk seko somu patapinājumi no ģermāņiem, bēidzot no slaviem.

Šādu kārtību var konstatēt pēc somu valodas skaņu likumiem. Vecos baltu patapinājumos ti > si; patapinājumos

no ģermāņu un slavu valodām vairs šādu pāreju neatrodam. Patapinājumus no baltu valodām atrodam tikai rietumosomū val., t. i. Baltijas jūras somu valodās. No šo somu valodām daži patapinājumi ir pārgājuši lapu un mordviņu val.

Tomsens savā „Beröringer“ 1890. g. (Berührungen zwischen den finnischen und baltischen Sprachen) raksta par somu patapinājumiem no baltiem. Viņš arī domā, ka baltu patapinājumi ieviesušies somu valodās visvēlākais ap Kristus laikiem un pat vēl agrāk, un ka somu un baltu tautas sastapušās šai periodā kaut kur Centrālā Krievijā (Smolenskas gub.)

Par somu ciešiem sakariem ar baltiem liecina vairāku, pavisam vienkāršu vārdu patapinājumi: latv. ceļš, lš. kēlias, somu keli; latv. cirvis, lš. kiŗvis, igauņu kirves, lībiešu kiras; dadzis, dārzs, daŗva, dievs, kakls, zūobs, kaūss, cepure, cimdš, kuŗpe, mālka, mārša (brāļa sieva), mežš, nītis, āzis, pirts, ragavas, rati, māsa (no leišu sesuō), saļna, siens, sirsenis, slūota, tilts, ziŗnis u. c. Šie ir vecie patapinājumi, bez tam vēl ir tieši lībiešu patapinājumi. Daži patapinājumi notikuši jau tai laikā, kad patskaņu i un e priekšā k vēl nebija pārvērties par c.

Interesanta ir vācu vārda „Kuren“ (kurši) vēsture, jo šis vārds savu s-skaņu ir zaudējis somu mutē. Somu patapinājumos no baltu val. š. ž > h: lš. daŗžas, somu — tarha.

Lībieši un igauņi zaudējuši h-skaņu: tara.

Lš. kurš- < somu kurh- > līb. kur. Dažādos baltu cilšu vārdus vācieši vispirms dzirdēja no lībiešu mutes, jo tie bija jūrmalnieki.

Baltu valodu īpatnības.

Apvienojošās pazīmes.

1) Baltu val. vārda beigās paglābušies daži līdzskaņi, piem. svelpenis s, kas slavu val. zudis: vilks. Baltu pirm-

valodā vārda beigās bijis arī zobu nāsenis — *n*. Vēl tagad baltu val. vārda beigās uzglabājies plūdenis *r*: kur, tur. Zobu nāseni *n* atrodam pr. val. vsk. akuz., piem. *deiwan*.

Arī visvecākos leišu tekstos atrodam šo nāseni. Vēlāk šis nāsenis sakūst ar iepriekšējo patskani, to pagarinādams un pats izzuzdams. Tas pats arī latviešiem. Tā tad baltu val. vārda beigās atlikuši daži tādi līdzskaņi, kas dažās citās ide. val. zuduši.

2) Tikai baltu val. lūpu nāsenis paglābies nepārgrozīts sekojošo zobu slēdzeņu priekšā (*t, d*.) Citās ide. valodās šis nāsenis (*m*) asimilējies nākošam slēdzenim, — kļuvis par zobu nāseni: leiš. šimtas, simts, lat. (*centum*.) Šai ziņā baltu valodas ir konservatīvākas par visām pārējām ide. valodām.

3) Baltu val. ir zudusi nezilbiskā *i*-skaņa, atrazdamās starp līdzskani un kādu palatālu patskani *i* vai *e*: glābjat, bet — glābiēt, es glābjuôs, tu glābies; turpretim *j* aiz patskaņa un vārda sākumā paliek: jājam, jājiēt, (kur *j* paliek arī *i* — priekšā); jērs, jemt.

4) Tikai baltu valodu konjugācijā daudzskaitlī un divskaitlī 3. personas vietā lieto veco vienskaitļa 3. personu: tas saka, tiē saka. Baltu valodās zudusi vecā daudzskaitļa un vecā divskaitļa trešās personas forma.

5) Veco imperfekta, aorista un perfekta formu vietā atrodam pagātnes celmus, kas beidzas ar *ā* vai *ē*: viņš lika, vede, ēde.

Baltu tautu senā dzīves vieta.

Baltu tautas nedzīvo savās tagadējās mītnēs no veciem laikiem. Būgas studijas Lietuvā rāda, ka ap 5. g. s. pēc Kr. baltī dzīvojuši tālāk uz austrumiem, Krievijas Mogiļevas, Minskas, Smoļenskas un pa daļai arī Viļņas guberņā — līdz Pripetai, kas šķirusi baltus dienvidos no slāviem. Par pamatu tam uzskatām vietu vārdus. Tur upju

vārdi, kas pilnīgi saskan ar dažām Lietavas un Latvijas upēm: lš. Laukesa, ltv. Laucese, bltkr. Lučesa (atb. Laucesa) < *Laukesa.

Krievu upei vārdu devuši baltu senči, kas te senāk dzīvojuši; slavu ienācēji pārjēmuši dažu upju vārdus.

Prūšu senči dzīvojuši tālāk uz rietumiem no leišiem un latviešiem. Ap Kr. dzimšanu tie sniegušies gandrīz līdz Vislai, kur senāk mituši goti. Slavu senči spraužas uz rietumiem un ziemeļiem un atbīda leišus un latviešus. No otras puses, goti aizklīduši uz dienvidiem. Leišu un latviešu ciltis, atkāpdamās no slaviem, arī dodas uz rietumiem un ziemeļiem. Latvieši iejēmuši apgabalus pāri Daugavai, leiši — Lietuvu. XIII. g. s., ordenim Prūsijā ierodoties, prūšu ciltis dzīvojušas līdz pat Nemunam, no ietekas līdz pat Grodņai. Cīņās ar ordeni dažas ciltis tiek pilnīgi izkautas. Starp leišiem un prūšiem ordenis ar nodomu radījis plašu robežu (gar Nemunu), mākslīgi pārvērdams to par tukšu postažu. Tikai ar 15. g. s. sākumu šai tukšajā joslā ienāk kurši (no ziemeļiem), leiši (no austrumiem) un poļi — kā kolonisti. Līdz 15. g. s. Nemuna kreisā krastā lš. nav. Žemaiši dzīvo tagadējās Lietavas ziemeļrietumu stūrī, bet kādēļ tos sauc par žemaišiem — zemas vietas apdzīvotājiem (no žēmas „zems“)? Tagad žemaišu teritorija ir augsta vieta, kamēr augštaišu teritorija — zems līdzenums.

Senāk tas bijis otrādi. Tikai ar to, ka leiši vēlāk gājuši tālāk uz rietumiem, arī izskaidrojams žemaišu un augštaišu nosaukums. Ordeņa laikmetā žemaiši dzīvojuši ap Ņevežas upi (Nemuna pieteku), augštaiši sākumā dzīvojuši augstajos Viļņas apgabalos. Slavu kustība uz ziemeļiem un rietumiem sākusies ap VI. g. s., jo tikai tad rodas ziņas, ka tie ieradušies tur, kur senāk nav dzīvojuši — baltu tautu dienvid-rietumu mītnēs. Varbūt ka slavu kustība iesākusies arī mazliet agrāk. Kuršus un Zemgaļus atrodam minētus tagadējās dzīves vietās IX. g. s. (853. g.) Šīs ciltis tomēr ieradušās jau agrāk, jo kustība aizjēmusi apm. divus gadu simteņus.

Laikmetā ap 800. g. atrodam pārmaiņas izrakumos, kas liecina, ka iedzīvotāju sastāvs mainījies.

Baltu ciltis.

No visām baltu ciltīm vēsturē visagrāk tiek minēta prūšu ciltis — galindi, kurus piemin grieķu rakstnieks Ptolemajs jau II. g. s. pēc Kristus — (ap 150. g.) Viņš runā par gálandai un bez tam vēl par kādu cilti Sūdinoi (nav zināms, īss vai garš i). Vidus laiku avoti šīs ciltis pieskaita prūšu tautai. Galindi būs apdzīvojuši baltu zemes galējās daļas. Par viņu izloksni nekas nav zināms. Galindus atrodam arī vēl galējos austrumos — Smoļenskas un Kalugas guberņās (го-лядь; я<*in). Ja nu viņi atrodami galējos baltu cilšu austrumos un rietumos, tad var domāt, ka galindi īsti ir „galējie“ laudis.

Prūšiem jāpieskaita arī jātvingi (ятвязи, ятвяги), kas dzīvojuši dienvidos no Lietavas, bijušās Suvalku guberņas dienvidu daļā. Šie jātvingi tiek minēti chronikās, no 10—13. g. s. pēc Kristus, 13. g. s. viņi izzūd. Viņus iznīcinājušas niknās ciņas ar poļiem un ar ordeni no otras puses. No jātvingu valodas paglābušies daži personu un vietu vārdi. No tā varam spriest, kādu stāvokli viņu valoda iejēmusi citu valodu starpā. Jātvingi runājuši kādu prūšu izloksni. Par viņu vēsturi plašāki rakstījis Pēterpils akadēmiķis Sjögrens, jaunākā laikā Karalauču prof. Gerullis un Kauņas mirušais prof. Būga. Jātvingi stāvējuši ļoti tuvu prūšiem. Kā latviešiem un prūšiem, tā arī jātvingiem ir s un z tur, kur leišiem š un ž. Vecos tekstos uzglabājies vārds „preisinges“, kas leitiski skan priešingas (pretējs). Tikai leišu un latviešu valodā zināmos gadījumos ei > ie, prūšu valodā ei visur uzglabājies. Seinu apgabalā ir vietas vārds „Leipalingis“ (lš. liepa, ltv. liēpa). Spriežot pēc palikušiem vārdiem, jātvingi stāvējuši tuvāk prūšiem, nekā leišiem. Prof. Būga par tiem rakstījis Lietavas izglītības ministrijas žurnālā „Švietimo darbas“.

Prūši.

Pats prūšu vārds minēts vēlu. Līdz 10. g. s. viņu vietā min aistiešus. Tikai pēc tam radies prūšu vārds. 13. g. s. beigās prūšu tauta galīgi uzvarēta un ar laiku zaudē savu

tautību. 17. g. s. II. pusē daži tā laika rakstnieki jau piezīmē, ka no prūšiem esot atlikuši tikai nedaudzi, un ap 1700. gadu tie izmiruši galīgi. Grodņas guberņas ziemeļrietumu stūrī atrodas Slanimas pilsēta, kurā vēl šobaltdien dzīvo daži tūkstoši leišu, kuru valodas dažas īpatnības spilgti atgādina prūšu valodu. Ir ziņas no vecām chronikām, ka 13. g. s. otrā pusē te ieceļojusi kāda daļa prūšu, bēgdama no ordeņa. Prūšu personu un vietu vārdi sastopami jau vidus laiku avotos (ordeņa laikā). Bez tam ir uzglabājušies prūšu rakstniecības pieminekļi. Ir kāds vārdu saraksts (802 vārdi), kur vārdi sadalīti pēc nozīmes — grupās, ne alfabēta kārtībā. Tā ir Elbingas vārdnīca, kas atrodas Elbingā. Viņa radusies ap 1300. gadu pēc Kr. Nav paglābies oriģināls, bet — noraksta noraksts, kas redzams no kļūdām. 16. g. s. sākumā radies Sīmaņa Grūnava vārdu saraksts, kurā ietilpst ap 100 vārdu.

Bez tam ir vēl trīs prūšu katķismi. Pirmais publicēts 1545. g., bet bijis kļūdainš, kādēļ vēl tai pašā gadā izdots otrs katķisms. 1561. g. plašākā veidā izdots III. katķisms ar nosaukumu „Das Enchiridion“. Visi viņi aptveŗ tikai mazu prūšu valodas daļu un ir kļūdaini. Tomēr var vērot, ka no visām baltu valodām prūšu valoda bijusi visarchaiskākā. Viņa paglabājusi pat vecākas formas kā leiši. Prūšu valodā bijuši dažādi dialekti. Elbingas vārdnīca reprezentē vienu, katķismi citu dialektu. Prūšu valoda stipri atšķiras no leišu, latviešu un kuršu valodām.

Prūšu valodas īpatnības.

1) Vecais divskanis *ei* prūšu valodā viscauri paglābies nepārvērsts. Latv. un leišu val. tas zināmos gadījumos pārvērties par — ie.

2) Leišu un latviešu val. viscauri paglābusies starpība starp veco ā un veco ō. Prūšu volodā šī starpība zudusi. Elbingas vārdnīcā ā un ō vietā ir o vai arī oa.

Tā tad starpības nav.

3) Starpība vēl liela arī morfoloģijā: a) vienskaitļa ģenitīvs o- celmos prūšiem beidzas ar -as, leišiem ar ō,

latviešiem ar a: pr. deivas, lš. diēvo, ltv. dieva. b) Liela starpība ir vietniekvārdu deklinācijā: pr. vsk. dat. tebbei (tev), sebbei (sev); lš. táu, sáu; tau, sau — arī latviešu rietumu izloksnēs. Lš. — latv. I. daudzsk. pers. vietniekvārdā mes sākas ar -m, no kam m pārgājis arī visos citos locījumos: mēs, mūsu, mums. Agrāk tikai nōminatīvs sācies ar m, citur -n. Prūši šo parādību paglābuši, jo viņiem n arī citos locījumos, p. gen. nūson (mūsu). Arī kr. мы, bet — насъ, намъ.

Daudzskaitļa vietniekvārda 2. pers. prūši arī paglabājuši vecu īpatnību. Mums visas formas sākas ar j. Prūši akuzatīvā paglābuši veco „w“ wans (jūs). Kr. васъ, latīņu — vōs.

Norādāmo un jautājamo vietniekvārdu vsk. datīvā lš., latviešiem un slaviem aiz celma seko m. Prūšiem starp celmu un -m — paglābies vēl — svelpenis: kasmu (kam), stesmu (tam). Arī sskr. val. vsk. datīvs ir — kasmai „kam“.

Tālāk leišiem un latviešiem ir tas, prūšiem — stas, leiš. un latv. pats, prūšiem — subs.

c) Starpība ir arī skaitļu vārdos: ltv. viēns, lš. vienas, pr. ains; ltv. devīts, lš. deviņtas, pr. newīnts, sl. девять.

Uz šo valodniecisko datu pamata var spriest, ko no baltu pirmtautas vispirmie atšķīrušies prūši, kamēr leiši un latvieši vēl kādu laiku dzīvojuši kopā un apm. līdz VI—VII. g. s. pēc Kr. runājuši vienu leišū-latviešu pirmvalodu. Kaut gan prūšiem, tāpat kā latviešiem, leišu š un ž vietā ir s un z (piem. Slanīmas izl.: zāsīs, žāsīs, pr. sansy; darzas, daŗzas; salīs, šalīs), tad tomēr arī vārdu krājumā prūši atšķīras no leišiem un latviešiem, kas liecina par viņu kopdzīves laikmetu pēc baltu pirmtautas sadalīšanās, piem.:

ltv. upe	— lš. upē	— pr. ape
„ kaīns	— „ kálnas	— „ garbis.
„ sviēsts	— „ sviēstas	— „ anctan.
„ piēns	— „ piēnas	— „ dadan (*ntr. gal).
„ adata	— „ adatà	— „ aykulo (o < *ā).

Ir vairāk gadījumu, kur vārda sakne saskan leišu un latviešu valodā, bet atšķiras no prūšu valodas. Tomēr ir arī gadījumi, kur saskan prūšu un leišu vārdi, bet atšķiras latviešu, kas zināmam jēdzienam piejēmuši jaunu vārdu: lš. baļnas, pr. balgnan, ltv. sēgli. Tāpat zelta vārds ir uzskatāms par vecu latviešu vārdu un nav patapinājums, jo slavu val. ir citāds vokālisms. Zelta vārdā sakne tā pati, kas vārdos zelt un zaļš. Prūšiem ausis, lš. áuk-sas, latiņu — aurum. Tas nozīmē, ka vēlāk leiši atkal sanākuši kaimiņos ar prūšiem, tādēļ nav brīnums, ka vārdu krājums leišiem pa daļai saskan ar prūšu, bet atšķiras no latviešu.

Dažreiz latvieši zaudējuši veco baltu vārdu. Kamēr leiši un prūši pazīst veco saikli be (bè, bhe), latvieši patapinājuši tai vietā vācu un (und). Dažkārt bijuši veci vārdi ar līdzīgu nozīmi: ltv. *asinis, lš. *kraūjas, pr. *krawian. Prūši un leiši uzglabājuši vienu veco vārdu, latvieši — otru.

Retos gadījumos prūšu val. saskan ar latviešu: 1) leišu šņāceņa vietā prūšiem, latviešiem un kuršiem ir svelpeņi: ziema, lš. žiemā. 2) Prūšu prepozīcijas en (iekš), vācu in, lš. in vietā ir latviešiem ie- (ienākt); lš. ģ — no veca *in.

Ir fakti, kur prūšu valoda saskan ar kuršu valodu, jo kurši bijuši prūšu kaimiņi; tā abēju valodās ir paglabies *n* svelpeņa priekšā.

Leišu valoda.

Leiši paši sevi sauc par lietūviai (zemes vārds — Lietuvà), arī — lietūvininkai. Latvieši leišu zemi sauc par Lietuvu (lš. -uva, ltv. -ava). Avīžnieki bieži runā nepareizi: lietavji. Leišu vārds lietojams bez nievājuma nozīmes, tas ir patapinājums no kuršu valodas. Lietavas vārdā ie < *ei.

Žemaišu izl. ziem.-riet. daļā divskaņa ie vietā ir ēi (diena — dēina). Daži dati liek domāt, ka arī seno kuršu valodā ei < *ēi, piem. Gavieze (Liepājas apr.) vecos

dokumentos ir — Gaweyssen. (Arī lībiešu valodā ir 2 interesanti patapinājumi no baltu valodām. Dundagas lībiešiem ir — lōīga (lieks) un kōidas (šķiets — pie aušanas). Citādi vecos somu patapinājumos latv. un leišu ie vietā atrod ai, jaunos — ie. Šos 2 vārdus lībieši patapinājuši no kuršiem, kur ie vietā bijis — ei.)

Kādas tautas vārdu arī kaimiņi lieto tā, kā pati tauta. Latvieši būs saukuši: liēši, liētis. Vidzemes austrumos un Latgalē ir māju vārdi, kas savu nosaukumu dabūjušas no leišu ienācējiem: Lietuvieši, Lietuvnieki.

Bet Latvijas rietumos ir „Leitiši“; tādēļ leišu vārds radies rietumu daļā, kur arī ei var saprast.

Kuršu valodā lš. un ltv. ie-vietā (kā žemaišu dial.) no jauna ieradusies skaņu kopa-ei (Kursā runā sērdeinīte — sērdienītes vietā). Tāpat arī lietis, lieši vietā Kursā varēja rasties — leītis, leiši. No Kursas tad nu šis leišu vārds izplatījās tālāk uz austrumiem.

Ar 1547. gadu sākas leišu valodas vecākie teksti. (pr. 1545. g.) leišiem šo tekstu ziņā lielāka laime, nekā prūšiem un latviešiem, jo pirmo leišu tekstu autori ir dzimuši leiši (p. Mažvīds) un tādēļ tie arī valodnieciskā ziņā daudz vērtīgāki, kamēr latviešu un prūšu pirmo tekstu autori ir vācu dzimuma.

Leišu starpā atšķir: 1) žemaišus (Lietavas ziemeļrietumu stūrī) un 2) augštaišus.

Žemaišu dialekta īpatnības. 1) Kur leišiem rakstu valodā ir $\bar{o} < *ā$ (brōlis), tur žemaišiem $o > uo$ (tāpat Latgalē): bruolis. 2) Kur leišu val. ir gaŗš ģ, tur žemaišiem ir ie. (Aluksnē arī „iest“ — ēst vietā).

3) Veco gaŗo uo žemaiši pārvērtuši par ū (kā mūsu augšzemnieki), vai par divskani -ou. ū runā žemaišu dienvid-austrumu daļā. Žemaišu ziemeļrietumu stūrī runā — ou. 4) Tāpat ir ar -ie. To izrunā kā ī (dienvid-austrumu daļā). Ziemeļrietumu daļā kā ēi. Arī augšzemnieki vārdu pieci izrunā pīci etc.

5) Fleksijas galotnēs tj nav pārvērties par č, bet par mīkstinātu f: žem. vókyfei. Rakstu val.: vókietis-vókiečiai.

6) d + j leišu rakstu valodā devis dž, piem. briedis-briedžiai, žem. dial. briedēi. Žemaišu dialektā: č- : -t-, dž- : -d-.

Austrumleišu izloksnēs raksturīgā pazīme ir tā, ka tautosillabiskais an pārvērties par un: rankā — runkā. (an < un). en vietā in (en < in): penki, pinki.

Īpatnības, kas atšķir latviešu valodu no leišu un kuršu valodām.

1) Tur, kur leišiem ir šņāceņi (š, ž), tur prūšiem latviešiem un kuršiem ir svelpeņi: lš. žiemā, ltv. ziema; lš viršūs, ltv. virsus; lš. šaūkti; ltv. saukt. Svelpeņi ir arī irāniešu, armeņu un albāņu, tāpat slavu valodās: kr. сердце, lš. širdis. Liekas, ka latviešu svelpeņi tikpat veci, kā slavu svelpeņi. Tomēr tas tā nav. Starpības kas latviešus atšķir no leišiem, ir jaunas. Latviešu svelpeņi radušies pēc tam, kad latvieši un leiši bija atdalījušies. Te varbūt (?) vainīga somu ietekme.

(Vecos dokumentos atrodam arī daudzus Lietuvas vietu vārdos kursisko s un z — leišu š un ž vietā: (Sproģis, Географический словарь жамайской земли) — slajas — šlajas, svendri — švendrai etc.)

Daļa somu cilšu pārgājuši latviešos, piem. lībieši, arī daļa igauņu. Somu ciltīm — šņāceņi bija sveši. Latviešu svelpeņi nav tik veci, kā slaviem.

2) Otrā starpība starp latviešiem un leišiem ir tā, ka mīkstināto k, g vietā latviešiem — c, dz: gývas — dzívs, kitas — cits.

Arī ziemeļvidzemē ir vietu vārds Pededze (upe). Šis vārds radies no somu valodām, igauņu valodā jōgi nozīmē „upe“. Šis vārds radies ne agrāk, kā 8. vai 9. g. s. Tā tad tā nav samērā veca parādība.

3) Tautosillabiskās skaņu kopas — an, en, in un, kas leišiem, prūšiem un kuršiem paglābušās, latviešu valodā pārveidotas (nāsenis latviešiem saskūsis ar patskani): an > uo, en > ie, in > ī, un > ū. Lš. rankà, — ltv. rùoka, lš. penki — ltv. pieci, lš. krintù — ltv. kritu, lš. juntù ltv. jùtu. (Kuršu valodā šī n-skaņa nav zudusi, šinī ziņā viņa saskan ar leišu un prūšu val. Sveñte, Zeñtene, Īvañde, Lañdze, Greñdze, Vañdzene, Bleñdene, Kazdañga, Lañksēži, Skruñda, Veñzava, Veñta).

Taču arī tautosillabisko skaņu kopu pārveidojuma fakts nav vecs, jo nāseņa zudums atrodams kādā patapinājumā (mūka vārdā), un ar to latvieši iepazinušies nesen.

Vācu Mönch, igauņu munk, latviešu* munks > mūks.

Pirmais pārveidojums (latviešu svelpeņi — leišu šņāceņu vietā) izskaidrojams varbūt ar somu elementa ietekmi. Otro pārveidojumu ar somu ietekmi nevar izskaidrot. Tas izskaidrojams, kā latviešu īpatnējās dabas rezultāts. Šī daba arī ir galvenais faktors, kādēļ zuduši nāseņi un mīkstinātie ķ un ģ pārvērtušies par c un dz.

Šī pārvērtība notikusi pakāpeniski: un > ū > ū. Viņa ir latviešu dzīvā temperamenta sekas, jo latvieši ir straujāki nekā leiši un igauņi: viņi runājot it kā paredz nākošo skaņu un pasteidzas ar iepriekšējā patskaņa nazalizāciju. Tāpat tas ir ar c un dz rašanos. jo tā paša temperamenta dēļ ķ un ģ mīkstinājumu padara tik intensīvu, ka ierodas c un dz.

4) Patskaņu pārskaņa, kas sastopama latviešu valodā, atšķir to no leišu valodas. Visās latviešu izloksnēs pārskaņa tikai e-skaņā: vēcš un vecis. Runātāji jau paredz, kāds patskanis nāks klāt, paredz nākamo šauro vai plato zilbi.

Leišiem — sveša patskaņu pārskaņa. Līdzīga parādība tikai leišu austrumizloksnēs, ko runā bijušā sēļu teritorijā. Bijušā Sēlijas daļa tagad ietilpst Lietuvā. Austrumleišu izloksnēs izpaužas bijušo sēļu ietekme.

5) Latviešu un leišu valodas vēl atšķir tas fakts, ka latviešu valodā vārda akcents pirmā zilbē. Leišu

valodā vārda akcents zināmās robežās vēl — brīvs. Arī somi uzsver pirmo vārda zilbi. Latviešu akcentu vārbūt var uzskatīt, kā somu valodu ietekmi. Ir vēl dažādi fakti morfoloģijā un leksikā, kas atšķir latviešu valodu no leišu; viņi uzskatāmi kā jaunākā laika produkti.

Kurši.

Tautas dziesmās sastopams nosaukums Kurša jeb Kurse ar nozīmi — Rietumkurzeme (Liepāja, Ventpils, Kuldīga, Talsi). Pašus iedzīvotājus tautas dziesmās sauc par kursiem, piem. kursu meitas. Lai neceltos pārpratums samainot ar vārdu kursi tagadējā nozīmē, tad labāk ir teikt „kurši,“ leitiski kuŗšiai, zemes nosaukums Kuršē. Kurzemes vārds etimoloģiski būtu jāraksta Kurszeme. Tāds saliktenis varētu būt cēlies no savienojuma Kurs(a)szeme. Var arī būt, ka pirmā daļa ir bijusi daudzskaitļa ģenitīvā Kursuzeme; ātri runājot varēja notikt asimilācija.

Kuršu kāpās ir personas, kas runā latviski un sauc sevi par kursiniekiem. Daži kuršus sauc nepareizi — par kūriem, — bet tam nav ne mazākā pamata, jo nosaukums cēlies zem vācu ietekmes.

Kā cēlies vācu nosaukums Kuren?

Šis vārds savu s-skaņu ir zaudējis somu mutē. Somu patapinājumos no baltu valodām š, ž > h: daŗžas, lš. — tarha, somu. Lībieši un igauņi zaudējuši arī h-skaņu — tara.

Lš. kurš- > somu kurh- > lībiešu kur. — Dažādos cilšu nosaukumos vācieši dzirdēja vispirms no lībiešu mutes.

Šis cilts nosaukums vecos laikos būs bijis i-celms, ko liecina vārds корсь (o=ъ), — kur ъ neizkrit, tur pār-vēršas par o. Vecs vietas nosaukums ir — „Kursikule“ (kule=ciems). Še mēs sastopam veco formu — kursī. Mums ir vēl liecības, ka senie kurši ir runājuši kādu baltu valodu. Kādā 1338. g. dokumentā atrodam kādu piezīmi, ka kādu upīti Aizputes apgabalā „up Curš“ (pa kursiski) sau-kuši par — Agmennewalke (akmeņu valks).

Daži izskaidro, ka te „up Curš“ jāsaprotot nevis etnografiskā, bet ģeografiskā ziņā: 14. g. s. par kuršiem saukuši arī latviešus; bet tas nav apstiprināts. Ir vēl citas liecības, kas apstiprina, ka kurši nav bijuši ne lībieši, ne arī latvieši.

Kāds ceļotājs de Lannoy 1413. g. ceļojis no Liepājas — pa Grobiņu, Kuldigu, Kandavu — uz Rīgu; ceļā viņš sastapis zemgaliešu, lībiešu un kuršu ciemus, pie kam katri runājuši savā valodā.

Tājāk — Livonijas chronists Baltazars Rusovs 1577. g. stāsta, ka Kurzemes tautas lietojot kuršu un lībiešu valodu. Brandiss 1600. g. stāsta, ka Kurzemē zemniekiem esot sava īpaša valoda, kas daudz maz līdzinoties latviešu valodai, un turpat atsevišķi piemin — lībiešu valodu.

Bet 17. g. s. rakstnieki jau apliecina, ka kurši tolaik runājuši jau latviski. Kurši dzīvojuši senāk nevien Rietumkurzemē, bet arī Lietavā (ap Klaipēdu un Kauņas guberņā).

Chronists Rimberts savā „Vita Anscarii“ (9. g. s. beigās) stāsta par kādu zviedru ekspedīciju pret kuršiem — Apulijā. Ir pamats domāt, ka šī Rimberta Apulija ir identiska ar žemaišu Apoule (pie Skodas). Kādā 15. g. s. sākuma dokumentā pieminēts, ka vācu ordeņa bruņinieku komturs sūtījis kuršus kā sūtņus no Klaipēdas uz Ventspili. Vecās leišu gramatikas mums piemin, ka leiši ap Klaipēdu nerunājot vis kā citi leiši — žirgas, bet gan zirgas; tā ir kuršu valodas īpatnība (lš. šz > k. z).

Vācu pētnieks Frischbier's savā „Preussisches Wörterbuch“ stāsta, ka vēl tagad Klaipēdas iedzīvotājus vāciski saucot „Kuren.“ Šī kuršu cilts tagad vairs kā tāda nav sastopama: viņi — pārlatvojušies un pārleitojušies.

Kuršu starpā nometušies latvieši. Kurši, kā liekas, arī paši nometušies ārpus savas Kursas un tā padevušies latviešu vai leišu ietekmei. Vidzemē, Skultes draudzē ir kādas „Kursiešu“ mājas, pie Siguldas — „Kursikule,“ Aluksnē — „Kursaišu“ mājas.

Kurši bijuši labi jūrnieki. Ja var domāt, ka Vidzemes jūrmalā nometušies kurši, tad ir saprotama daža Rietumkurzemes izlokšņu īpašību sakrišana ar Rietumvidzemes

izlokšņu īpašībām. Rietumkurzemē vārdus iēt, jeņt izrunā ar stiepto akcentu, ko izskaidro ar kuršu valodas ietekmi. Arī Lietavā kurši ieceļojuši pār savām robežām, ko pierāda nosaukumi Klaipēdas apriņķī — Senajā Prūsijā: „Gross-Kurschen,“ „Klein-Kurschen,“ tālāk uz dienvidiem „Korschellen.“ Lietavas ziemeļu-rietumu daļā ir vietas vārds „Kuršēnai.“ Kurzemē ir Kursīšu draudze, kur kuršu kolonisti ienākuši zemgaliešu starpā.

Kuršu valodas īpatnības.

Kuršu valodas īpatnības mums ļauj noteikt vietu vārdi un daži vārdi, kas paglābušies leišu un latviešu valodā. Šī valoda ir bijusi starpniecība starp leišu un latviešu valodu. Vistuvāk tai stāv žemaišu izlokšne. Latvišu valodā tautosillabiskā n-skaņa starp patskani un līdzskani zudusi, pagarinot iepriekšējo patskani. 1) Leišu, kuršu un prūšu an, en, in, un pārvērties latviešu valodā šādi: an > on > o > no (rankā > ronka > rōka > ruoka); en > ē > ē > ie (penki > pieci). Gaļais ē, kas cēlies no ę tiek izrunāts ar citādu nokrāsu, nekā vienkāršais ē, un par ie pārvēršas tikai tāds ē, kas cēlies no ę. Skaņu kopas: in > i > ī; un > u > ū.

Kuršu valodā šī n-skaņa nav zudusi; šinī ziņā viņa saskan ar leišu un prūšu valodām. Vārdu — Sveņte nevar uzskatīt kā patapinājumu no leišu valodas, jo leišiem vajadzētu būt Švente, — tā tad šī ir īsta kuršu forma. Tāpat: Zeņtene (Talsu apr.), Īvaņde (Rietumkurzemē), Laņdze (Rietumkurzemē), Greņdze, Vaņdzene (Talsu apr.), ap Alsungu Balanden (vācu), Bleņdcne, Kazdaņga, Laņkseži, Skruņda, Veņzava, Veņta. Kādā 1310. g. dokumentā minēts arī vārds „Miņte.“ Dažus sugas vārdus ar n sastopam tikai Rietumkurzemē, piem. periņga vista (kas grib perēt), bezdeliņga. Ezerē zirga loku sauc — daņcis; denkts — stiprs. Cīravas tautas dziesmā — glendi (skaties). Mēņca, dziņtars. Līdzīgi vārdi retumis ir arī Vidzemē un Austrumkurzemē: blankstītiēs (slinkot), Ērgļos; iegansts — iemesls; spengt, speņdze (spiegt); trenkt.

1) Pirmā īpatnība: ir paglābies tautosillabiskais *n*, tāpat kā leišu un prūšu valodā.

2) Vieno kuršus ar latviešiem un prūšiem, bet atšķir no leišiem: kuršiem, prūšiem, latviešiem *s, z*, leišiem — *š, ž* (Sakasleja, lš. šakà — zars; lš. Teīšiai, Taīsi (kuršu un latviešu).

3) Prūšu un leišu valodā mīkstinātie *ķ* un *ġ* ir patvērušies nepārvērsti, bet latviešu un kuršu valodā *ķ > c*, *ġ > dz*: Rucava, Cuņce, Laņdze, Vaņdzene.

Rietumkurzemē arī atrodam vārdus, kas beidzas ar *-ķi*: Āpriķi, Vaļtaiķi, Jāmaiķi. Šie vārdi darītu lielas grūtības, ja vecos dokumentos neatrastu šādu rakstību: Ap-preten, Jameiten, Walteyten. Žemaišu izlokšnes lokāmās galotnes *tj, dj* nepārvēršas par *č, dž*, kā citās leišu izlokšnēs, bet *tj > t'*, *dj > d'*. Jādomā, ka arī kuršu valodā *tj* devis mīkstinātu *t'* un ne *š*, — vēlāk *t' > ķ*. Vārds *kaķis* patapināts no kuršiem; nōminatīvs kuršu valodā *katis*, ģenitīvs — *kafa*. Blakus formai *puputis* (bada dzeguze) ir forma — *pupuķis*.

4) Vārdi kā *iegansts, Veņzava* liek domāt, ka kuršu (tāpat kā prūšu) valodā *n-skaņa s* un *z* priekšā ir paglābusies, turpretim leišu valodā *n — š* un *ž* priekšā *izzūd*, piem. *žāsis*; žemaišu izlokšnēs dzird vēl *nazālu* pieskaņu, citur *tīrs a*.

5) Rietumkurzemē *a* un *e* tautosillabiska *r* priekšā, ir gaŗi ar visām intonācijām.

Šī ir arī kuršu valodas īpatnība.

6) Rietumkurzemē *u* un *i* tiek pagarināti tāda *r*-priekšā, aiz *kuŗa* seko cits līdzskanis: *i > ie*, *u > uo*. Arī leišu valodā ir vārdi, kas patapināti no kuršu valodas: vārdam šliēti Kuršats dod blakus *f. sliēti*, kas ienākusi no kuršu valodas.

Arī vārds „leiši“ ir patapinājums no kuršu valodas. Žemaišu izl. ziemeļ-rietumu daļā divskaņa *ie* vietā ir *ēi*: *dienà — deinà*. Daži dati liek domāt, ka arī seno kuršu valodā *ie > ēi*, jo „Gaviēzeš“ vārds (Liepājas apr.) vecos dokumentos rakstīts „Gaveyssen.“

Tuvākas ziņas par kuršiem „Finnisch-ugrische Forschungen“ 12. sēj. Ir pazīstams fakts, ka valodas attīstībā daži vārdi ar laiku izzūd. Varbūt, ka baltu valodās tā sakne, no kuŗas atvasināts kuršu vārds, zudusi. Šī sakne tad meklējama radu valodās: mazkrievu корсь (o > ъ > и) — līdums, sanskrita kṛśās (noliesējis), slovaku — krsek (īkstītis), čehu zakrslý strom (nonīcis koks). Kursas vārds sākumā varbūt apzīmējis sliktu zemi.

Skaņu mācība. Akcents. Intonācijas.

Akcents

Ide. pirmvalodā akcents — brīvs. Vispār salīdzinot ide. val., redzam, ka vārda akcents brīvs, jo visos vārdos nav saistīts ar noteiktu zilbi. Slavu un baltu val. brīvais akcents zināmās robežās paglābies. Slavu valodu akcents bieži saskan ar baltu valodu akcentu un atšķiŗas no sanskrita, grieķu un ģermāņu valodu akcenta. Akcenta ziņā slavu un baltu valodas iet vienus ceļus. Brīvs akcents ir leiŗu un arī prūŗu valodā. 16. g. s. III. prūŗu katķisma tulkotājs Ābels Vills bieŗi apzīmē patskaņu gaŗumu. Salīdzinot prūŗu valodas formas, kam patskaņu gaŗums apzīmēts, ar leiŗu valodas formām, kuŗu akcentu zinām, redzam, ka prūŗu valodā patskaņu gaŗums apzīmēts tikai tais zilbēs, kas bijuŗas uzsvērtas, sprieŗot pēc leiŗu valodas.

Nav neiespējams, ka akcenta saistīŗanās ar 1. zilbi latvieŗu valodā izskaidrojama ar somu val. ietekmi.

Intonācijas (zilbju akcents).

Par intonācijām valodā sauc daŗādos zilbju akcentus. „Akcenta“ vārdu lietosim tikai „vārda akcenta“ nozīmē. Kā teikumā var izcelt zilbi, tā arī zilbē var izcelt vienu atseviŗķu daļu — augstuma vai stipruma ziņā. Zilbes

daļas izcēlums augstumā vai stiprumā — ir intonācija. Dažādas intonācijas sastopam tikai seno grieķu val., dažās slavu valodās un baltu valodās. Seno grieķu valodā ir divas intonācijas, ko apzīmē ar 1) akūtu (·) un 2) cirkumfleksu (~): tīmé (kāpjoša intonācija), tīmēs (kāpjoši-krītoša intonācija), — — kā

tas zināms no grieķu gramatiķiem. Akūts grieķu valodā apzīmējis kāpjošu intonāciju, tam bijusi muzikāla daba — pirmā daļa zemāka, otrā — augstāka; cirkumflekss apzīmējis kāpjoši-krītošo intonāciju: sākumā balss zema, ap vidu augstāka, tad atkal zemāka. Uz to arī norāda \wedge (jumptiņš), ar ko cirkumflekss agrāk apzīmēts.

Zilbēs, kas nav beidzamās, starpība gr. valodā starp akūtu un cirkumfleksu nav veca. Veca tā ir tikai beigās. Intonācijas ziņā salīdzināt varam vienīgi grieķu un baltu formu gala zilbes.

Slavu pirmatnējo intonāciju var rekonstruēt uz tagadējo slavu — serbu, sloveņu, čehu, krievu val. pamata. Arī slavu valodās ir pa daļai vecā intonāciju starpība. No dzīvām slavu valodām tā ir tikai serbu un sloveņu valodās. Krievu, bulgaru un čehu valodās zināmos gadījumos vēl atspoguļojas veco intonāciju starpība.

Izrādās, ka vēcā akūta vietā slavu pirmvalodā ir bijusi kāpjošā intonācija, kā grieķu valodā. Tur, kur slavu pirmvalodā kāpjošā intonācija, tur tagad serbu valodā kāpjošais gaŗums saīsināts, tā kā tagad tur atrodam īsu patskani. Krievu ворона, serbu vràna. Vecā akūta vietā — (īsa patskaņa krītošā inton.), čehu vrána (gaŗš ā), slavu pirmval.* BÁPHA (*várna) — ar kāpjošu intonāciju. Krievu воронъ (krauklis), slavu pirmval.* vařnas, serbu vrân (krītošs gaŗš ā), čehu vran (ar īsu patskani).

Slavu pirmvalodā vecs akūts lietots kā kāpjošā intonācija, piem. *várna, kr. ворона.

Slavu pirmvalodā vecais cirkumflekss lietots kā krītošā intonācija: — *vařnas, serbu врân (krītošs, gaŗš ā).

Slavu valodās vecās gala zilbēs starpība starp intonācijām nav paglābusies, bet tikai saknes un piedēkļu zilbēs.

No grieķu faktiem svarā krīt — gala zilbes, tādēļ slavu valodu faktus intonācijas ziņā tieši ar grieķu faktiem nevar salīdzināt, bet — ar baltu valodu starpniecību. Grieķu valodā tikai gala zilbēs intonācija neatkarīga no citiem faktoriem (dōron — dōrū). Slavu valodās vecās gala zilbes ir vai nu saīsinātas, vai arī mainījušās.

Baltu valodas.

Baltu valodās vecā intonāciju starpība paglābusies saknēs, piedēkļos un galotnēs. Tādēļ grieķu faktus var salīdzināt ar baltu valodu faktiem. Baltu pirmvalodā arī bijušas divas intonācijas. Kur grieķu valodā ir cirkumflekss, tur latviešu, prūšu un arī slavu pirmvalodā ir — krītošā intonācija, bet leišu valodā — kāpjošā intonācija, ko apzīmē ar cirkumfleksu. Leišiem ir 1) kāpjošā intonācija un 2) krītošā. Kā kāpjošās intonācijas piemērs (Schleichton) būtu minams vārnas (krauklis). Otrādi, nekā grieķiem un slaviem.

Krītošo intonāciju leišu formās apzīmē ar akūtu, ja patskanis garš: vārna.

Ja leišu valodā patskanis īss (ja aiz īsa patskaņa seko tautosillabiskais plūdenis vai nāsenis — ar krītošo intonāciju), tad krītošo intonāciju apzīmē ar accent grave ∴ tīltas.

Latviešu un prūšu valodā akūtam un cirkumfleksam tā pati izruna kā grieķu un slavu valodā. Tā tad valodu vai-rums te paglābis veco izrunu. Savrup stāv leiši, bet grieķi, slavi, prūši un latvieši — kopā. Tikai vēlāk leiši pārveido intonācijas dabu. Ide. pirmvalodā akūtam — kāpjoša izruna, cirkumfleksam — kāpjoši-krītoša izruna, kā žemaišu dialektā un grieķu valodā.

Latviešu val. atrodam topašu, ko slavu un grieķu valodā. Kā slavu, tā latviešu val. vecais cirkumflekss izrunāts kā krītoša intonācija. Serbu val. vsk. akuz. пыкы (ar garu, krītošu int.); ar to saskan leišu val. vsk. ak. f. raņķa (ar cirkumflectēto an). Latviešiem — krītošais garums: rùoku. Prūšu rānkans. Prūšu tekstos nav ap-

zīmētas intonācijas, bet tikai — gaŗums: āu — ar krītošu intonāciju, aū — ar kāpjošo intonāciju. Grieķu val. vsk. ģen. tēs kāpj.-krīt. (Atikas. ioniešu dial.), *tās (doriešu dial.)

Leišiem tōs (ō < *ā); cirkumflekss apzīmē kāpjošo intonāciju. Latviešiem tās (ar krītošo intonāciju).

Mūsu vecais kraukļa vārds — *vārns. Latv. val. šo veco vārdu zaudējusi. Dunikas pagastā aiz Liepājas ir māju vārds — Vārni² < *Vārni. Rietumu izloksnēs latviešiem zudusi starpība starp krītošo un laužto intonāciju.

Arī ap Aizputi ir saliktenis — kuō-vārnis². Še tāpat zudusi starpība starp krītošo un laužto intonāciju, kā Rietumvidzemē. Kursā un lielākā Zemgales daļā.

Piemēri;

N. theā	ltv. tā	lš. geró-ji.
G. theās	„ tās	„ tōs
A. theán	„ àusi	„ aūsĵ, pr. āusins.

Lš. priē, pr. prēi; lš. laiko (viņš tur), pr. lāiku. (krīt.int.) Kur grieķiem akūts, tur latviešiem stieptā, bet leišiem krītošā intonācija. Šādu krītošu intonāciju akūta vietā atrodam arī augšzemnieku izloksnēs.

Vecais akūts.

Kas noticis latviešu valodā ar veco akūtu? Lš. vārna. ltv. vārna (stieptā intonācija). Stieptā intonācija daudz maz līdzīga — kāpjošai intonācijai. Salīdzināšanai noder grieķu valodas fakti. Vecā ā-celma vsk. nominatīvu grieķu valodā izrunā ar akutētu gaŗumu, piem. tīm^é (Schätzung), tā arī theā (dieve) ar gaŗo ā, h^é (kuŗa) < *iā, ltv. tā (ar stiepto intonāciju).

Leišiem te gaidāmā akūta vietā — krītoša intonācija. Noteicāmā adjektīvā — geróji (labā) — (o < *ā) — otrā-zilbē akutēts gaŗums ar krītošo izrunu.

Jādomā, ka arīprūšiem akūta vietā ir bijusi kāpjošā intonācija: lš. káulas, pr. kaūlins; lš. pagáuti,

pr. pogaūt; serbu бѹму („ apzīmē īsa patskaņa krītošo intonāciju), ltv. būt, lš. būti, pr. boūt.

Grieķu akūta vietā latviešu valodā atrodam gan stiepto gan lauzto intonāciju, leišu val. — krītošu, slavu pirmvalodā un prūšu valodā — kāpjošu intonāciju.

Bez stieptās un krītošās intonācijas latviešiem ir vēl trešā — lauztā intonācija, kuŗu apzīmē ar jumtiņu (^). Grieķu, slavu un leišu valodā tikai divas intonācijas. Lauztā intonācija radusies latviešu valodas atsevišķā dzīvē, atvelkot vārda akcentu uz kādu iepriekšēju zilbi ar — vecu akūtu. Lš. galvā, ltv. gaļva. Kā saknes zilbe akutēta, rāda lš. akuzatīvs gálvā. Latviešiem še -lauztā intonācija. Lš. uolektis, vsk. akuz. úolekti, ltv. nôlekts. Leišu val. saknes zilbe akutēta, latv. lauztā intonācija radusies atvelkot akcentu uz 1. zilbi, (ja gaŗums izrunāts ar akūtu).

Visus gaŗumus priekš vārda akcenta izrunā ar kāpjošo intonāciju. Ja vārda akcentu atvelk, jārodas kāpjošai intonācijai: kr. pyкà, serbu štokaviešu dialekta forma — pýka (kāpjošs gaŗums). Leišu izloksnēs vārdu galvā izrunā ar akcentu 1. zilbē — gaļva (kāpjošā intonācija). Sēļu teritorijā, Vidzemes dienvidaustrumos, Krustpils draudzē, sastopam mūsu kāpjošo intonāciju — lauztās vietā: kâts, gaļva

Pārējie latvieši to pārveidojuši par lauzto intonāciju (kâts, gaļva). Kāpjošā intonācija vecāka. Vienā paradīgmā leišiem var būt vieniem locījumiem uzsvērtā galotne, citiem — saknes zilbe.

Latviešu nōminatīvs gaļva, Vidzemes dienvidaustrumos gaļva; lš. ģen. galvōs, ltv. ģen. gaļvas; lš. datīvs gálvai, latviešiem vajadzētu būt *gaļvai; leišu akuzatīvs gálvā, latviešiem vajadzētu būt — *gaļvu.

Galu galā latv. val. visos locījumos še vispārināta lauztā intonācija.

Kad latv. val. akūta vietā stieptā, kad lauztā intonācija?

1) Gaŗās zilbes ar akūtu, kas bijušas uzsvērtas no laika gala, patur stiepto intonāciju: lš. liēpa, ltv. liēpa, serbu лѹпа; brólis, brālis.

2) Ja akcents kādreiz bijis aiz akūtētā gaŗuma, tad latvieŗu valodā, pārnēsot vārda akcentu uz pirmo zilbi, šī zilbe dabūjusi laužto intonāciju: lŗ. galvā, ak. gālva, ltv. galva.

Tas pats sakāms arī par piedēkļa intonācijām: lŗ. akúotas, akúotai, ltv. akuóts (akuóts); bet — velenā, ak. velēna, ltv. veļēna. Te sākumā otrās zilbes gaŗums bijis priekš akcenta zilbes.

Šāda laužtā intonācija latv. valodā cēlusies pārnēsot vārda akcentu — no vārda beigām uz sākumu tikai tur, kur gaŗums izrunāts ar — akūtu, bet ne ar cirkumfleksu: dievai, diēvas, ltv. — diēvi.

Senā latvieŗu valodā cirkumflektētās zilbes paturējuŗas savu dabu arī priekš vārda akcenta. Te laikam būs bijusi veca kāpjoŗi krītoŗā intonācija, jo ja būtu izrunāts ar vienkārŗo kāpjoŗo intonāciju, tad arī te tagad būtu laužtā intonācija.

Verbs eĩti -iēt. Šis piemērs neapgāŗ mūsu likuma. Blakus formai iēt Rietumvidzemē un Lejaskurzemē ir f. iēt, kas rāda, ka saknē ir bijis akūts. Jādomā, ka šajā darbības vārda paradĩgmā ir bijuŗas blakus formas ar akūtu un cirkumfleksu. Kādā leiŗu tekstā ir forma éita — pagātnes cieŗamās kārtas divdabis, nekatr. k. vienskaitlis. Gaŗds, lŗ. gardus, ak. gaŗdu — šis piemērs pie Kurŗata uzskatāms kā jauninājums, kas cēlies pēc drāŗus, drāŗu parauga. Latvieŗu valodā, tāpat kā leiŗu izloksnēs, vienā paradĩgmā ir bijuŗas 2 intonācijas. Iļģi tas tā nevarēja turēties, kādēļ ir noticis, ka no nōminatīva laužtā iutonācija pārgājusi arī citos locījumos. Ka bijuŗas 2 intonācijas, uz to bez vārda iēt norāda vēl citi vārdi, piem. ņemt, duot.

Dundagā u. c. šī nevienādība retumis uzglabājusies, piem. duot, duod. Ar šiem faktiem saskan arī citu radu valodu fakti, ne tikai lŗ. piemērs dúoti. Arī slavu val. ir līdzĩģi fakti: serbu gāmu (ĩsa patskaŗa krītoŗā intonācija rāda, ka te pirmvalodā bijis akūts un uzsvērtā pirmā zilbe; ņechu dáti (gaŗais ā aizrāda uz akūtu.) Tam atbilst Dundagas latvieŗu duot.

Tagadnes celmā bijusi uzsvērtā otrā zilbe, par ko lie-

cina krievu valoda: дадѹтъ = ltv. duôd. Vidienā runājam arī infinitīvu duôt — ar lauzto intonāciju.

Tā arī Sausnejā un Krustpilī: vīlt: vīle². Salacā — dzeřt: dzêru. Tā tad šeit stieptā un lauztā intonāc. ir blakus vienā paradigmā. Pa laikam visparināta — lauztā intonācija.

Prūšiem vecā cirkumfleksa vietā krītošā, akūta vietā — kāpjošā intonācija, tāpat kā latviešiem un slaviem. Tiešu ziņu gan nav, bet III. katķisma tulkotājs Ābels Vills bieži apzīmējis patskaņu gaŗumu un, salīdzinot ar leišu valodas faktiem, ar gaŗuma zīmi prūšu III. katķismī apzīmētas tikai tās zilbes, kas bijušas uzsvērtas. Pirmais uz šīm domām nācis krievu valodnieks Fortunatovs.

No tā varam zināt: 1) kuŗa zilbe prūšu vārdiem uzsvērtā; 2) divskaņos var konstatēt intonāciju starpību: ja uzsvērts otrais patskanis, tad tas izrunāts ar akūtu, ja gaŗuma zīme virs pirmā patskaņa, tad — intonācija — cirkumflekss. — Ltv. àuss, ak. àusi, lš. aūsĭ, pr. āusins (ā). Prūšu f. āusins liecina, ka: 1) uzsvērtā pirmā zilbe, 2) ā pagarinājums nozīmē cirkumfleksu — prūšu krītošo intonāciju. Krītošā intonācijā arī leiši pagarina pirmo elementu: áugštas (á — krītoši intonēts un pagarināts).

Tas pats sakāms par īsā patskaņa savienojumu ar plūdeni: rùoku, lš. raņķa. pr. rānkan. Forma dārzs cēlusies no vecākas f. ar īsu ā: *dārzs. Krītošā intonācija pagarinājusi a. Ja zilbe sākumā akutēta, tad pirmā daļa — īsa: lš. búti, prūšu boūt (gaŗš ū prūšu valodā — diftongizēts) Te tā tad — kāpjošā intonācija. No tā paša pr. III. katķisma ir daudzskaitļa akuzatīvs — kaūlins (lš. káulas); ū — liecina par kāpjošo intonāciju.

Intonāciju sadalījums.

Vienas un tās pašas saknes formās intonācija pa laikam paliek tā pati, vai nu vecs cirkumflekss, vai vecs akūts: laúzt, lúzt.

Brīžiem intonācijas pārveidojas. Tādus gadījumus sauc par metatoniju.

1) Metatonija rodas tur, kur kāda vārda forma sāкта lietot ar citu nozīmi. Valodas ar brīvo vārda akcentu, pārvēršot kādu īpašības vārdu lietu vārdā, maina vārda akcenta vietu, piem.: sanskritā blakus īpašības vārdam *ásitaḥ* (melns) ir lietas vārds *asitāḥ* (melna čūska); gr.; leukós (balts), leūkos (kā substantīvs lietots kādas zivs apzīmēšanai).

Arī baltu valodās šie fakti nav sveši: ltv. liēls, liēls (substantīvs).

Abiem vārdiem ir sakars. Leišu valodā ir adjektīvs *lėilas* (kalsnejs, slaiks, tievs). Mūsu lieluma jēdziens radies no slaikuma jēdziena, no kā radies mūsu substantīvs — *liēls*. — Lauztā intonācija rodas, ja vārda akcentu atrauj no gala uz saknes zilbi. Kad „liēls“ sāka lietot kā substantīvu, pārcēla vārda akcentu un vēlāk, pēc vispārīgā likuma, radās lauztā intonācija. Leišu un latviešu valodā vārda akcentu tagad vairs nepārstata un te nu šinī gadījumā rodas metatonija: *laūks* (lauka piere), *laūks* (substant.); stāvs (kā intonācija veca, rāda lš. f. stóviu), stāvs (cilvēka stāvs); arī lš. *áugštas* (augsts), bet ja substantīva nozīmē, tad metatonija — *aūgštas* (bēniņu telpas). Leiši galotni -as vairs neuzsver, akcentu pārstatīt nevarēja atlika tikai — metatonija.

2) Metatoniju atrodam arī tad, ja kādam vīriešu kārtas substantīvam blakus darina jaunu sieviešu kārtas formu. Tā arī slavu valodās: *вóронъ*, *ворóна*; lš. *vařnas*, *várna*; lš. *vilkas*, *vilké* (vilka māti). Šos gadījumos metatoniju neatrodam visur. Ltv. *kūngs*, *kūndze* — bez metatonijas. Te palika spēkā pamatformas ietekme. Metatonija paglābusies tikai dažos piemēros. *Krauklis* un *vārna* gan nav nozīmes ziņā tik cieši saistīti, kā *kunga* un *kundzes* jēdziens.

3) Metatonija arī tos gadījumos, ja substantīvu atvasina no verba saknes: ltv. *sēt*, lš. *sėti*, ltv. *sēja*, izl. (apsēts lauks); ir *apgabali*, kur *runā* — *sēja* (te verba ietekme).

Brēkt: *brēka*; lš. *rēkti* (rēkt, stipri blaut): *rēka* (subst.); itv. *šķełt*: *šķēle*; svīlpt: *svīlpe*.

4) Lš. val. sevišķi bieži metatonija tos atvasinā-

jumos, kam piedēkļa zilbe reiz sākusies ar *j*: lš. kūrpe: kuŗpius (kurpnieks); bāltas (vecs akūts): bal̄tis (baltums) -jo-celms, gen. bal̄čio.

Blakus leišu ganýba: jaunýbē (jaunība); starp *b* un *ē* te reiz bijusi *j*-skaņa (kā zeme — zemju), tādēļ — *ý*; reiz bijis vecs *jē*-celms, *j*-priekšā leišiem bieži izdarīta metatonija. Brēkt: brēka; no substantīva brēka atvasināts verbs brēkāt, (tādēļ te ~).

No *līst — luōža, no tam luōžāt. Tam atbilst leišu verbs lándžioti, kamēr pamata *f*. ir cirkumflekss (līsti).

Ltv. sāukt: saūkāt; lš. šaūkti: šáukoti.

Verbi ar stiepto intonāciju saknes zilbē un ar infinitīva gal. -it latv. val. apzīmē darbības atkārtojumu: Latv. val. verbi šos gadījumos atvasināti un intonēti pēc infinitīva parauga ar „āt: brāukt — braūkāt, brēkt — brēkāt, tā arī — skriet — skraidīt, slāucīt, laizīt, bet citur — slaucīt, laizīt. Tas tikai latv. valodā, leišiem šos verbos nav metatonijas.

Arī slavu valodās ir sastopami daži metatonijas piemēri, kas līdzinās baltu valodām, piem.: lš. vil̄kas, vil̄ké; ródъ (ar vecu cirkumfleksu pirmā zilbē), rópожа — siena (akūts, jo uzsvērtā otrā zilbe); čechu val. hrad (īss *a*, vecs cirkumflekss), čechu hráze (garš *ā*) — mūris. Akutēta verba sakne — smīrdēt (vecs akūts), „Smārde“ (vecs akūts) — Zemgalē; krievu смóродъ — smarža (vecs cirkumflekss), serbu смрâд (vecs cirkumflekss, — garš, krītošs *ā*).

Baltu valodās metatoniju sastopam arī tagadnes celmos, kas atvasināti ar piedēkli -sto-. Lš. val. blakus infinitīvam miŗti (ar cirkumfleksu), nākotnei miŗsiu, — tagadne — mīrštū, (ar akūtu), latv. miŗstu, miŗt. Tā kā leišiem infinitīvs miŗti, tad latviešiem vajadzētu būt krītošai intonācijai — mīrt. Ka te bijusi krītošā intonācija, to redzam no tam, ka izloksnēs izruna šķīras: ap Valmieru runā miŗt, Drustos — mīrt, mīrstu; turpat runā arī grimt, grimstu (ap Valmieru — griŗt, griŗstu); Drustos — rīmt, rīmstu, vārgt, vārgstu. Drustos krītošā intonācija no infinitīva ienesta arī tagadnē. Blakus tagadnes a-celmam dzēmu (lš. gemù, — lš. valodā infinitīvs ar pretējo

nozīmi giṁti — dzim̄t), izloksnēs leišiem tagadnes forma — gīmstu (akūts); akūts arī jaunā leišu infinitīva formā — gimti. Latviešiem infinitīvs krītoši intonēts — dzim̄t, ap Valmieru — dzim̄stu; tagadnē runā arī dziṁstu. Tā kā neērti bija runāt vienā celmā divas intonācijas, tad notika intonāciju izlīdzināšanās.

Jāiedomājas, ka tad, kad metatonija ieviesās, nozīme bija cita. Verbiem — kalst, žūst viena un tā pati reālā nozīme, kas visās formās (tagadnē, pagātnē un nākotnē) vienāda. Senāk tas bijis citādi, kā liecina grieķu verbu paradīgas, piem.: leipein (tagadnes infinitīvs) apzīmē ilgstošu darbību (laist vaļā); lipein (aorista infinitīvs) apzīmē pabeigtu darbību — atlaist; leipō — es atstāju. Grieķu aorists apzīmē vai nu darbības noslēgumu, vai darbības sākumu. Arī baltu valodās tagadnes celms ar piedēkli -sto- apzīmē zināmu maiņu subjekta stāvoklī, piem.: siens žūst, (ar sienu kaut kas notiek, notiek kāda pārmaiņa, pārvēršanās — kalst, žūst, mirkst etc.)

Attiecīgie nākotnes un pagātnes celmi sākumā šo pārvēršanos nav apzīmējuši. Tā tagadne atšķiras arī reālās nozīmes, netikai laika ziņā. Metatonija novērojama arī substantīvos, piem. laūks, blakus adjektīvam lāuks. Nozīmes maiņa šē saistīta ar intonācijas maiņu.

2) Metatonija sastopama arī kausatīvos (liekamos) verbos ar -ināt: brēkt, brēcīnāt (ar stiepto intonāciju). Leišu valodā blakus sastopams infinitīvs veṙkti un — kausatīvā forma ar metatoniju — vēr̄kinti (raudināt). Šē — nozīmes maiņa: pašam raudāt un citu raudināt.

3) Baltu valodās metatonija bieži sastopama arī atsevišķos gadījumos: ziema (krītošs), ziēmēlis (stiepts); tāpat vālst, vālstība; slāukt, slaūcene; rāibs, rāibala.

4) Metatonija sastopama atsevišķās grupās, kā latviešu, tā leišu valodā piedēkli. Prepozīcijas leišiem — cirkumflektētas: lš. ī -iekš, nuō-nūo, priē-pie.

a) Salikumos ar nōminālfomu (ar substantīva nozīmi) — lš. un latviešiem piedēkli atrodam cirkumfleksa vietā — akūtu (latviešiem — stieptā, leišiem — krītošā intonācija).

b) Salikteņos ar verbu priedēklim ie- latviešu valodā — krītošā intonācija: ielet, ienākt. Verbos priedēklis ie-vecāks.

Priedēkļu savienojumi ar verbu radušies daudz vēlāk, nekā ar nōminālformu, tādēļ prepozīcija šē paglābusi pirmatnējo intonāciju — bez metatonijas, kamēr salikteņos ar substantīviem — metatonija. Salikteņos ar verba formām — bez metatonijas, salikteņos ar nōminālformām — metatonija: ienist, iēnaids; pienākt, piēdarbs; nūo: nūonākt, nuōmalis; nūolikt, nuōdaļa. Lš. val. i-londa — (vieta, kur var ielist); nūobraukos (krītošā int.) — nobraucījumi; priekelis — sānu ceļš.

Tāda pat metatonija notiek, ja prepozīcijai nuō pievieno beigās partikulu -gi: nūogi (akūts). Latv. prepozīcija nūo — krītoši intonēta, bet adverbs — nuōst, *nuōstu. Lauztā intonācija rāda, ka kādreiz bijusi uzsvērtā otrā zilbe. Leišiem blakus vecam lokatīvam namiē (namā) ir — namiēpi (ar akūtu) — uz mājām.

Šos atsevišķos gadījumos metatoniju ved sakarā ar to, kad prepozīcijām pievienojas klāt vēl kads cits jauns elements: nūogi, nūobraukos.

5) Metatonija vokatīvā.

Kā atsevišķa metatonijas gadījuma grupa, ko novērojam, ir vokatīvs. Blakus tēvam, tēvs, vokatīvs — tēv! māte — māt! Latviešu valodā šī intonācija plaši pazīstama (arī Kursā).

Arī leiši pazīst šo metatoniju, lai gan daudz šaurākos apmēros. Piem. ne Kuršats, ne Būga nav pazīnuši metatoniju vokatīvā, bet to pazīst kāds Būgas klausītājs un leišu rakstnieks Jurkšaitis, kas savā krājumā atzīmē šādus metatonijas gadījumus. Lš. tēvas, vokatīva forma — tēve, latv. tēv! Līdzīgs gadījums, kur grieķiem nōminatīvs Zeús, vokatīvs Zeū (ar cirkumfleksu), — nōminatīvs — ar akūtu.

6) Tie paši metatonijas motīvi sastopami arī imperatīvā. (Vokatīvs un imperatīvs — uzrunas formas). Verbs nākt, imperatīvs nāc, (ja lūdzošā balsī).

Abu intonāciju nozīme baltu valodu skaņu liktenī.

Franču valodnieka Ferdinanda de Saussure'a likums.

Ja aiz uzsvērtas, īsas vai cirkumflektētas zilbes seko akūtēta zilbe, tad vārda akcentu atvelk no īsās vai cirkumflektētās zilbes uz nākamā akūtēto zilbi.

F. de Saussure'a likumu attiecina uz leišu valodu. Līdzīgi fakti arī slavu un prūšu valodā. Taču sevišķi skaidri un spilgti šis likums redzams leišu valodā verbu tagadnes divzīlību vienskaitļa pirmās un otrās personas formās, jo tur vienmēr galotne uzsvērtā, ja saknes zilbe īsa vai cirkumflektēta.

Bet ja saknes zilbe akūtēta, tad līdz ar to arī uzsvērtā.

Piem.:

lš. 1. keliù (ceļu)	1. perkù
2. keli (tu cel)	2. perkì
3. kēlia	3. peřka (pērk).

1. kándu (akūtēta un uzsvērtā saknes zilbe).

2. kándi.

Tagadnes vienskaitļa 1. un 2. personas formās, ja cirkumflektēta saknes zilbe, akcents bez izņēmuma pārņests uz galotni. Citās personās uzsvērtā saknes zilbe: peřka, kēlia. Minētām formām blakus ir refleksīvās formas — keliúos, kelíes, kur otrā zīlbe reiz bijis akūtēts gaŗums; uz šo otrās zilbes akūtēto gaŗumu reiz atvilks pirmās zilbes akcents.

Tāpat arī krievu valodā: нощý — нóсийшь; вожý — вóдишь.

Še vecs īss ò, kādēļ akcents nav palicis pirmā zīlbe: нощý.

Bet — грáблю — грáбишь. Akcents še palicis pirmā zīlbe, jo — vecs akūtēts gaŗums. Tā kā te jau pirmā zīlbe akūtēta, tad akūts te pēc de Saussure'a likuma paliek.

Arī substantīvos tas pats.

Ā-celmu vsk. nōminatīvā a reiz gaŗš un akūtēts (kā to rāda — tā).

Formā rankà akcents pārceļts no pirmās zilbes uz nākošo akūtēto garumu; akuzatīvs — rañka, datīvs rañkai. Slavu val. ir kr. nōminatīvs pykà, bet akuzatīvs — pýky.

Vai de Saussure'a likums nav zināms arī latviešiem?

Latviešiem akcents uz pirmās zilbes, jo viņi savu brīvo akcentu zaudējuši (zem lībiešu valodas ietekmes), un par latviešu pirmvalodu mums nav ziņu.

Ar prūšu valodu ir neskaidrībā. Pirmkārt, ir piemēri, kas šo likumu it kā apstiprina, piem.: blakus vīriešu kārtas formai piēnc̄kts (piekts), kur uzsvērtā pirmā zilbe, kā to rāda leišu un grieķu valoda (latv. piekts, lš. peñktas, siev. k. f. penktà; gr. pémp̄tos) — ir prūšu valodas sieviešu kārtas forma pienc̄ktā (ā — liecina, ka uzsvērtā otrā zilbe).

Prūšu ānters (krītošā int.), ltv. ūotrs, lš. añtras, gotu anþar (uzsvērtā pirmā zilbe, ko rāda berzeņa nebalsīgums), — lš. siev. k. f. antrà, — prūšu siev. k. f. antrā (uzsvērtā 2. zilbe).

Otrkārt, ir tomēr fakti, kas de Saussure'a likumu prūšu valodā neapstiprina.

Piem.: prūšu āusins, lš. ausis; formas rāda, ka akcents no saknes atrauts uz galotni (leišiem), bet prūšu val. uzsvērtā pirmā zilbe. Šo faktu nu ar de Saussure'a likumu nevar saskaņot. Prūšu valodā fakti — pretruþā.

Vārdos — ar mazākais divām zilbēm — gala zilbēs leišu valodā ir saīsināti akūtētie gaŗie patskaņi un divskaņi ie > i, úo > u.

Tā piem., blakus refleksīvai formai keliúos, — aktīvai f. keliù galotnes u ir saīsināts no veca *úo; formā keli — i saīsināts no veca *ie.

Leišu f. rankà, gerà. Noteicamā forma — geróji, (*ā > ō). Te vārda vidū gaŗums paglābies, turpretī galotnē — saīsināts.

Cirkumflektētie gaŗumi paliek nesaišināti: akmuō (akmens). Vienskaitļa ģenitīva forma galvōs, kur gaŗums paglābies tādēļ, ka cirkumflekss. Bez divskaņiem ie un uo ir vēl — ai, au, ei. Šie divskaņi leišiem nav saīsināti.

Vārdu beigās divskaņi ai, au, ei leišiem nav akūtēti, bet gan cirkumflektēti. Vārdos, ar mazākais divām zilbēm,

akutētie ai, au, ei galotnēs būs pārvērsti par cirkumflektētiem divskaņiem.

Divskanis ai — o — cēlma daudzskaitļa nōminatīvā. Blakus theós (Dievs) ir daudzskaitļa theoí, leišu — dievai.

Citādi tas ir vienzilbes formās. Vispāri var teikt, ka vienzilbju vārdos akutētie gaŗumi principā nav saīsināti. Akūts tomēr pārvērsts cirkumfleksā. Latv. val. f. tiē (*akūts); leišiem nu būtu akūts (*tie), bet ir cirkumflekss — tiē. Te notikusi intonāciju maiņa. Leišiem divskanis nav saīsināts, tik intonācija — pārmainīta.

Bet tā kā dažus tādus vienzilbju vārdus izrunā neuzsvērti, tad tie saīsināti uzsvara trūkuma dēļ. Ltv. tā (vecs akūts); lš. vienzilbīgā forma saīsināta — tà (tǎ). Tā kā blakus ir nōminālformas gerà, rankà, tad tà — asimilējies šiem vārdiem.

Jāmin, ka lš. val. atvērtās zilbēs akcents ir visās izloksnēs pagarinājis īso a un e: rātas — rētas.

Vienā leišu izlokšņu daļā (Kuršata dzimtenē) patskaņi a un e ir pilnīgi gaŗi, bet ir arī izloksnes, kur šie patskaņi pusgaŗi. Tomēr tas tikai uzsvērtās zilbēs.

Leišu valodā atvērtās zilbēs akcents ir pagarinājis patskaņus a un e, — bet tikai uzsvērtās zilbēs, ne neuzsvērtās.

Blakus ir vsk. instrumentālis, kur uzsvērta otrā zilbe: ratù. Latvieši te paglābuši vecāku izrunu, nekā leiši. Ir arī dažas mūsu izloksnes (augšzemnieku), kur pagarina uzsvērto patskani, bet lieta nav tik konsekventa kā leišiem. Ir leišu izloksnes, kur tāpat līdz pusgaŗumam atvērtā zilbē pagarina arī *i* un *u*: kītas (cīts), būtās (nams).

Dažās leišu izl. līdz pusgaŗumam pagarina a e i u, bet — nekad pilnīgi. Leišu rakstu valodā *i*, *ù* paliek nepagarināti.

Patskaņus a e izrunājot mēle zemāku jāpaceļ, tādēļ tos vieglāki izrunāt, kamēr izrunājot *i* u — mēle atrodas visaugstāk.

Ja patskaņus *i* u stiepj, mēle ilgāk jātur augstumā, kas prasa vairāk muskuļu spēka, tādēļ šāda izruna neērta.

Krītošā intonācija leišu valodā ir pagarinājusi divskaņos pirmo elementu, piem. káulas — (krīt. int.) Te nu vienā

lš. izlokšņu daļā (Kuršata dzimtenē) divskaņa pirmā daļa izstiepta tik garī, ka dažās izloksnēs i, u pilnīgi zūd, piem.: lš. lēisti (laist), izl. lésti (bez i), jo krītošā intonācija e-pagarina.

Lš. verba — skáidyti „дѣлить“ (pirmā daļā pagarināts ā). Pagarinājums attiecināms arī uz tiem divskaņiem, kur otrā daļā plūdenis vai nāsenis: kálnas, kélti, vémti (vemt), gérsti (dzert). Tāpat piem. „—, Várna, — te visās izloksnēs krītošā intonācija pagarina pirmās daļas a vai e.

Ja pirmā daļā i vai u, tad krītošo intonāciju pagarina tikai austrumu izloksnēs, kamēr rietumos i, u — nepagarina.

Kuršats raksta: pílnas (īss patskanis), bet austrumos — pílnas, rietumos dūrti, bet austrumos — dūrti.

Leišu rakstu valodā kāpjošā intonācijā patskani divskanī nekad nepagarina, jo uzsvērts otrais divskaņa elements: daŗžas, laūkas. Te stiepj divskaņa otru daļu.

Arī prūšu valodā krītošā intonācija pagarina divskaņu pirmo daļu: āusins, rānkan.

Tā arī latviešu valodā krītošā intonācijā (arī stieptā) pagarina patskaņus tautosillabiskos savienojumos ar, er.

Vidzemē, Latgalē, Augškurzemē latv. valodā — atskaitot Zemgali un kuršu izloksnes — īsie patskaņi a, e — pagarināti tautosillabiska r priekšā, ja intonācija stiepta vai krītoša.

Várna; dárzs dárza; bérzs, bérza; mērk̄t (krītošs, garš ē),

Ja intonācija lauza, patskanis a, e — īss: daŗbs, dzeŗt.

Tā tas visur, atskaitot Kursu un Zemgali. Kursā a, e pagarina tautosillabiska r- priekšā arī tos gadījumos, ja intonācija lauza: dārbs, vērgs. Izloksnēs pagarina arī ī un ū (Kursā).

Zemgalē patskaņi nav tautosillabiska r priekšā pagarināti. Zemgaliešu izloksnēs iesprauž patskani: várna — varana, dárzs — darazs.

Jelgavā — deŗglis (īss e). Tā — atlieka no senās Zemgaļu izrunas — ar īsu, stieptu r; citādi būtu — dērglis.

Ap Jelgavu un Dobeli iedzīvotāji ienākuši no Sēlijas un Vidzemes, tādēļ tur — sveši elementi.

Ja sēļi un latvieši šo vārdu nepazina, tad nebija iemesla atteikties no vecās izrunas.

Vokālisms.

Salīdzinot indoeiropiešu valodas, varam konstatēt, ka indoeiropiešu pirmvalodā bijuši šādi patskaņi: i u e o a, kā arī zilbiskie plūdeņi un nāseņi: r̥ l̥ m̥ n̥.

Sanskritā zilbiskie plūdeņi ir ne tikai īsi, bet arī gaŗi: r̥ l̥.

Arī čechu un serbu valodā ir zilbiskie plūdeņi. Latviešu izlokšnēs arī sastopams zilbisks nāsenis: putņs (ne putns, ne — putans); tāmnieku izlokšnēs, īsiem gala zilbju patskaņiem zūdot, blakus dzird zilbiskos plūdeņus: tikl(i)s (l starp līdzskaņiem kļuvis zilbisks). Ap Dundagu saka — tikals. Izrunā balsīgos ņ m̆ sastopam arī vācu valodā: bitten — bitņ.

Ide. pirmvalodā ir īsie un gaŗie patskaņi. Varējā rasties arī divskaņi. Ide. pirmvalodas pirmā divskaņu daļā tikai platie patskaņi: e o a.

Otrā daļā — šaurie patskaņi i, u.

Ide. pirmvalodas divskaņi ai ei oi sākas ar plato patskaņi.

Baltu valodās vecie patskaņi paglābušies labāki, nekā citās modernās ide. valodās. Piem.: viss, vīsa (vecs, īss ī); leišu visas; prūšu tekstos vienskaitļa sieviešu kārtas nōminatīvs wissa. Slavu valodās nav šī īsā pirmvalodas ī; īsais ī jau slavu pirmvalodā pārvērstis par ь: ssl. вѣсь > krievu вѣсь. Veckrievu valodā ь skan līdzīgi vecai, īsai i skaņai, ko liecina vecie latviešu patapinājumi no veckrievu valodas. Latviešiem — i, arī veckrievi runā skaņu, kas vislīdzīgāka i- skaņai. Izlokšnēs latviešiem vēl paglābies vārds Pliskava. Veckrieviem — Пльсковъ.

Verbs likt, lš. likti, kas paturējis vecāku nozīmi — atstāt; sskr. riktaḥ no *liktaḥ (atstāts, tukšs), r < *l. Grieķu verbs — lipeîn (atstāt), latīņu forma relictus — atstāts. Baltu valodās i- skaņa patvērusies negrozīta, bez pārmaiņām. Šai sakarā labāki ieminēties par to, ka baltu valodās īsais ī zudis starp līdzskani un sekojošo jōtu (j), Tas skaidri redzams jo — celmos, kam vienskaitļa nōminatīvs beidzas ar -is: ltv. dadzis, lš. dagys. Šo vārdu patapinājuši arī somi. Igauni viņu sauc — tagijas. Šāds igauņu patapinājums rāda, ka toreiz vēl balti šo vārdu runājuši trijām zilbēm — *dagijas > dagijs. Lš. dagys no

— dagijs. Starp „j“ un „s“ zudis -a. No *dagijas leišu ģenitīvs būtu *dagijo, kā no véjas — véjo. Tā kā i skaņa zudusi starp līdzskani un jōtu, tad leišu ģenitīvs būs dāgio, latviešiem — dadža no *dadzja.

Bet ja nu baltu val. īsais ī agri zudis starp līdzskani un sekojošo „j“, kādēļ tad adjektīvi — sālijs, sālija (sālš), Vidzemē mājas vārds „Kalnijas“; lš. lapija (meija). Ja i starp līdzskani un j patvēries, tad tas saīsināts no vecās, garās ī skaņas.

Zilbiskie plūdeņi un nāseņi.

Var domāt, ka ide. val. to sākumā nav, bet viņi rodas vēlāk, vājinot iepriekšējos patskaņus — e vai o. Neuzsvērtā izrunā pirmās zilbes patskani e reducē līdz nullei.

e. Laikam jau ide. pirmvalodā patskanis e neuzsvērtā zilbē reducēts vai vājināts sekojošā plūdeņa vai nāseņa priekšā. Vājinājums nav novedis līdz pilnīgam patskaņa zudumam.

Patskanis varēja pilnīgi izzust; ja aiz plūdeņa vai nāseņa bija cits līdzskanis, tad plūdenis vai nāsenis tapa zilbiski. Piem.: latv. vilks, lš. vilkas, prūšu Elbingas vārdnīcā wilkis.

Slavu, piem. čechu val. zilbisks plūdenis — vlk. Ka slaviem reiz bijusi i nokrāsa, to liecina poļu forma wilk, un ka sakne cirkumflektēta, to liecina serbu forma bŷk (ŷ — no zilbiskā *l — ar krītošu intonāciju). Sskr. vecā *l vietā ir r: vṛka-ḥ. Jau ide. pirmvalodas saknē patskanis zudis, tā kā radusies zilbiska l- skaņa: *ulko-s (tā to var iedomāties ide. pirmvalodā).

Šie zilbiskie plūdeņi un nāseņi varēja ide. pirmvalodā būt arī garī, tāpat kā citi patskaņi. Piem. arī slavu valodā (čechu un serbu) sastopam garus zilbiskus plūdeņus. Baltu un slavu val. šī vecā starpība starp īsiem un garīem zilbiskiem plūdeņiem un nāseņiem atspoguļojas vairs tikai intonācijās. Kur ide. pirmvalodā īss plūdenis vai nāsenis, tur slavu un baltu valodā — cirkumflektēts garums. Kur ide. pirmvalodā — garš, zilbisks plūdenis vai nāsenis, tur

slavu un baltu valodā — akūtēts gaŗums. Latv. piļns (vecs akūts), lš. pilnas, čechu plný, serbu пун (iss, krītošs u rāda slavu pirmvalodas akūtēto gaŗumu); prūšu val. akuza-tīvs pilnan.

Veci, gaŗie plūdeņi un nāseņi arī sanskritā nav paglā-būšies (piem. vṛkaḥ ar īsu zilbisku plūdeni). Sskr. piļns — pūrnaḥ, atrodam ūr. Te -ūr cēlies no vecās *ī- skaņas. Vāciem škaņu kopa -ol: voll, kā piemērs, kur aiz plūdeņa seko patskanis, var derēt šāds latviešu vārds, kā — linus tilāt (-il) — linus izklāt, ausbreiten, i- še reducēts, vājināts no veca *e. Saknes forma leišu val. tilé (laivas dibena galdinš, grīda). Slaviem tā pati saknes forma vārdā тьло — dibens (до тла); ъ < *i. No veciem zilbiskiem plūdeņiem rodas skaņu kopa -ir, il. *i > ъ.

г.

Miŗt, izl. mirt; lš. miŗti, — prūšu tekstos šo verbu ne-sastopam. Slavu val. -ir > *ь + г. Kr. *ь > e: съмьртъ > смерть. Съ — še priedēklis, jo sakne sākas ar -m. Sskr. mṛtaḥ (miris). Saknes forma paglābusies latīņu valodā — mortuus. Latīņu valodā zilbiskais ŗ pārvērties par or: cor, cordis (sirds).

Tāpat vācu val. Mord. Saknes f. verbā miŗti cēlusies no tādas pašas saknes formas, kādu redzam sanskritā — *mṛtaḥ; reiz šī saknes forma skanējusi *mer-. Ja aiz plū-deņa seko patskanis, tad e vājinot nenonāk līdz pilnīgam e- zudumam, bet tikai e tiek vājināts. Vājinātais e slavu un baltu valodās pārvēršas par i. Latviešiem forma mirusi, kas leišiem skan mirusi, ssl. мьрѣши (ь > i; ъ > u). Šai verbā atrodam īsās zilbiskās ŗ- skaņas refleksu. Blakus te citās saknēs gaŗš zilbisks ŗ. Slavu, baltu — formas ar akūtu, ko izrunā latvieši vai nu ar laužto, vai ar stiepto intonāciju.

Mēs to redzam sekojošos vārdos dziŗdīt vai dziŗdīt, — katrā ziņā ar vecu akūtu. Leišiem pagātnes divdabis girtas (piedzēries), sskr. atrodam ne zilbisko ŗ, bet gan gaŗo ī + r: gīrnaḥ (aprits), še sanskritā gaŗā zilbiskā ŗ vietā — īr. Arī prūšu valodā vecā zilbiskā ŗ reflekss: latv. cirst ar krītošo intonāciju, kas nozīmē vecu cirkumfleksu, arī leišiem cirkumfleks — kiŗsti, prūšiem sastopam šās pašas saknes

formu kirtis (ar nozīmi — cirtiens). Še tā pati saknes forma, kas krievu vārdā черта — svītra (ѣ > e), (ѣ cēlies no *i). Slaviem zilbiskā r vietā — ѣ. Sanskritā forma कृताह — nogriezts.

Zilbisko nāseņu piemēri.

Ltv. simts (vecs cirkumflekss), leišiem — šimtas. Prūšiem simta vārds nav uzglabājies. Sanskritā शतām. Saknes zilbē še zilbiskais nāsenis m pārvērties par isu ā, jo senāk bijusi forma šmtām. Tas pats noticis arī ar grieķiem. Grieķu formā hekatón he nozīmē viens, kamēr pati saknes forma sākusies ar k. Latīņu valodā zilbiskais nāsenis pārvērties par patskani e + nāsenis: centum. Latīņiem lūpu nāsenis m asimilējies zobēnim t, tādēļ m pārvērties par n (m > n): latīņu centum cēlusies no veca *centum. Tāda pat asimilācija notikusi ģermāņu valodās, piem. gotu formā hund (simts), kur skaņu kopa un radusies no zilbiska nāseņa n (m > n; n > un). Otrs piem.: ltv. dzimt, lš. giṁti, gimiaū, ltv. dzimu (i te cēlies no veca *e-dzemu). Prūšiem nu te vienskaitļa akuzatīva forma gimseinin (dzimšana) un patskaņa priekšā skaņu kopa -im daudzskaitļa akuzatīvā saliktā vārdā pergimmans (radījums — Kreatur). Sanskritā gaidāma saknes forma ar isu ā, ko atrodam vārdā gatāh (gājis, nācis), jo piedzimt nozīmē atnākt pasaulē. Arī grieķu valodā forma ar isu ā: batós (ejams, staigājams). β še no labiovelāra *γ. Latīņu šī sakne ir substantīvā adventus (atnākšana). Še lūpu nāsenis m asimilējies sekojošam zobu slēdzenim t (m asim. t; m > n). Gotu valodā forma gatum ps (sanākšana); un te radies no zilbiska nāseņa m (m > um). Senaugšvācu valodā koman (nākt); om še patskaņa priekšā no veca reducējuma.

Zilbisko zobu nāseņu piemēri.

*n

Latv. val. piem. dzīt, pagātne dzinu; dzīt no *dzinti. Leišu valodā jāatbilst latviešu verbam dzīt formai giṁti.

Sanskritā atkal varam gaidīt formu ar īsu ā saknē. To atrodam sanskrita substantīvā hatyā (nonāvēšana); a saknē no zilbiskā nāseṇa. Grieķiem īss ā vārda saknē phatós (nokauts). Te jāiziet no pirmnozīmes jēdziena sist. 2) Verbs pazīt, pazīnu, — pazīt cēlies no *pazinti; arī leišiem verbs pažinti (ar akūtu), pagātne — pažinañ. Jādomā, ka akūts te ir ide. gaṇais zilbdiskais nāsenis ņ. Prūšu valodā ir verbs posinnat (bekennen); tā pati saknes forma vācu vārdā kund (un < *ŋ). Baltu un slavu val. īss ē neuzsvērtā izrunā reducēts: ě > i — sekojoša plūdeņa vai nāseņa priekšā. Slavu valodās vecais *i > ь; baltu valodās i paliek.

Bet ē- skaņa var tikt vājināta arī aiz v, j, plūdeņa un nāseņa, tad ē var zust: tvert — tveŗu — turēt. Sakne tver- pārvērtusies par tur- (e — zudis). Tādēļ plūdenis vai nāsenis varēja būt zilbisks. Lš. bredù, ltv. briedu, blakus lš. infinitīvs brīsti, kur saknes īsais i radies vājinot e- skaņu: bredù — brīsti. Latvieši zaudējuši veco tagadnes formu bredu, viņiem ir infinitīvs brist, bet tagadnē jauninājums briedu. Arī slavu valodās ir saknē vājinājums, piem. ssl. не прѣбрѣдомъ (nepārbriedams). Ja patskanis būtu pavisam izzudis, būtu radies zilbisks r; birst (r > ir). Bet te blakus bredu, kur patskanis seko aiz plūdeņa r.

Vesela valodnieku rinda izteikusies, ka slavu un baltu valodās neuzsvērtā izrunā vājinot e arī ja abās pusēs troksnenis (berzenis vai slēdzenis), piem.: verbam tecēt — teku ir saknes forma tek, — bet vājinātā izrunā radusies saknes forma tic(ināt).

Baltu valodās tomēr starp troksneņiem neatrodam neviena droša piemēra ar i- skaņu, kas tā būtu radusies vājinot e- skaņu. Minētos gadījumus var izskaidrot citādi: latviešiem blakus vezuma vārdam (kr. безу, lš. vežù) ir forma vizināt, kur starp troksneņiem v un z e vājināts par ī. Vizināt nu būtu tāds piemērs. Bet var būt arī morfoloģisks jauninājums. Baltu verbos ar -ināt saknes forma bieži reducēta, kur blakus plūdeņam atrodas e- skaņa: ceļu — cilināt, dzeŗu — dzirdināt. Pamatverbā te e: celt, dzert. i — patskanis te parasts verbos, kas beidzas ar -ināt: vezināt vietā ir jauninājums

vizināt. Bet starp troksneņiem, berzeņiem vai slēdzeņiem i nav cēlies fonētiskā ceļā, nav fonētisks darinājums, bet i te darināts pēc citu augšminēto verbu parauga. Verba forma dzisināt. Leišu izloksnēs forma gīsti (latv. dzist), saknes forma (ges-) dzes- (dzesēt). Infinitīvs dzist — jauninājums: radies blakus tagadnei dziest, kā piem. blakus tagadnei liek ir infinitīvs likt. Leiši pazīst attiecīgo formu gīsti tikai izloksnēs, kur en > in: penki > pinki. Latviešu tagadne dziestu (ie no en) atbilst leišu formai gēstū < *genstū. (ē no en). Bet kur izloksnēs en > en, tur forma gēstu (ī < *ē), un blakus šai tagadnei varēja rasties inf. gīsti.

Verbs patikt, tikt, lš. tīkti. Blakus infinitīvam tīkti ir leišiem tagadne tinkū (patiku). Pēc tā parauga radies arī gīsti — gēsti vietā. Verbos tieku — tikt, dziestu — dzist infinitīvi ir morfoloģiski jauninājumi (dziestu no *dzenstu). Tā izskaidro arī piemērus i-skaņai, kas radusies e starp troksneņiem vājinot. Baltu valodās e nav vājināts par i, e baltu valodās negrozāms. Šķietamo piemēru, ko min, patiesībā ļoti maz.

Baltu valodās ī cēlies no ide. ī. Arī e-skaņas vājinājums varēja rasties jau ide. pirmvalodā. Tāpat vecā, garā *ī-skaņa baltu valodās vispār palikusi negrozīta. Tikai vēlāk dažās valodās garā, vecā *ī-skaņa pārvērtusies par ei (diftongizēta). Tas piem. noticis prūšu katķisma dialektos un mūsu augšzemnieku dialektā. Kaut kas līdzīgs arī dažās ģermāņu valodās. Kur diftongizēta, un pārvērtusies par ei vecā, garā ī-skaņā, turpat diftongizēta arī garā ū-skaņa. Kā ī, tā ū ir patskaņi, kas izrunājami ar visaugstāko mēles pacēlumu, kas prasa visvairāk enerģijas. Te nu varēja notikt, ka runātājs sākumā nepaceļ mēli vajadzīgā augstumā, kādēļ sākumā radās e- un o-skaņas. Piem. ltv. dzīvs, leišu gýwas, prūšu tekstos šī vārda daudzskaitlis izrunāts divējādi: 1) gijwans (ij=ī); 2) geiwans (ī — liecina par kāpjošo intonāciju, akūtu). Ja prūšu katķismā bieži ī (bet ne ei), tad tur var būt divējādi izskaidrojumi: 1) Var būt dialektu jaukums. 2) Var arī citādi uztvert. Arī mūsu augšzemniekiem ī-skaņa nav vēl visiem galīgi diftongizējusies. Dialektu tekstos skaņu

uzrakstītāji bieži vien apzīmē ij (ne ei), bet citur arī ei. Līdzīga svārstišanās būs notikusi arī prūšu dialektos, jo katķismos tikpat daudz ei kā ij. Ar to pašu i arī krievu живој sanskrita jīva-ḥ, latīņu vīvus. Tā tad atskaitot baltu dialektu diftongizāciju, i-skaņa paliek negrozīta. (Vārdā vīvus v-skaņa cēlusies no labiavelāras g-skaņas.

*ū.

Ssl. *ū pārvērties par ъ, no kam krievu o. Vecs īss *ū sastopams vārdā suns, leišiem tas pats vārds — šuō, ģen. šuñs, pr. sunnis (Elbingas vārdnīcā), sskr. šunaḥ, grieķu kynós (vienskaitļa ģenitīvs); vēlāk v (u)- palatalizēts (ū), radies jaungrieķu i. Arī ģermāņiem tā pati īsā, vecā *ū-skaņā vācu vārdā Hund.

2) Ltv. budināt, lš. būdinti, prūšu tagadnes 3. persona bude (ir nomodā), ssl. adjektīvs бѣдръ, kr. бодрый, (*ѣ > o). Tā pati sakne sanskrita valodā — budhyatē (viņš mostās), grieķu aorista infinitīvā pythésthai (zināt dabūt), ide, pirmvalodā sakne bhudh—, gotu budum, vācu boten (mēs solījam), kur *u > o. Vispār u-skaņa paglābusies tikai dažos dialektos, bet citur u-vietā ieradies o. Tas liecina, ka u-skaņa plati izrunāta. Retumis u-vietā prūšu tekstos, žemaišu izloksnēs un kuršu valodā atrodam o. Žemaišu izloksnes cēlušās jaucoties kuršu valodai ar leišu dialektu; Kursā vēl tagad diezgan bieži u vietā sastopams o. Vispārīgos latviešu vārdos u par o nav pārvērties, piem. suni nekur nesauc par soni, bet tas ir noticis vārdos, kas ārpus Kursas nav pazīstami. O-skaņa varēja palikt tādos Kursas vārdos, kurus ienācēji no austrumiem nepazīna. Piem. Kursā ir tāds vārds kā bōguoties (zirgs boguojas). Tas vecs baltu vārds, jo somu valodās nekā līdzīga nesaņemam. Kuršiem še o — ieradies no veca *u. Sakne (beug-), bugh- vācu biegen (locīt). 2) Baltu val. u-skaņa, slavu val. ъ-skaņa, kas ierodas blakus plūdeņiem un nāseņiem arī e-rindas vārdos.

Bieži e mijas ar o: nest — nasta. Latvieši saka smalks (ar a), leišiem ir adjektīvs smulkūs (ar to pašu nozīmi). Leišu u adjektīvā smulkūs radies no kāda veca *e-rindas patskaņa. No e-skaņas vājinājuma rodas i: es

pērku — pirkt. Baltu valodās u-skaņa radusies laikam no kādas vecas o vai a-skaņas vājinājuma. Tā arī slavu valodās zināmos vārdos ierodas ъ, kas atbilst baltu valodu u-skaņai. Šai ziņā baltu un slavu valodas atšķiras no citām indoeiropiešu valodām. Citās ide. valodās nav drošas un nepārprotamas starpības starp e- un o-skaņas vājinājumu, — tas tikai baltu un slavu valodās.

*Ū.

Garais vecais ū baltu valodās vispārīgi paglābies, tikai prūšu katķismī un mūsu augšzemnieku dialektā garais ū diftongizēts. Diftongizēts arī garais ī. Verbs būt, leišu būti, prūšu tekstos divējādas formas: infinitīvs būton, bet sastopam arī formu ar diftongizāciju — boūton, kur gaŗuma zīme virs otrā pat-skaņa ū liecina par vecu akūtu. Te noticis tas pats, kas ar ī (geīwans). Te 1) vai nu divu dialektu jaukums, 2) vai divskanis nav bijis pietiekoši skaidrs. Diftongizāciju sastopam vienīgi prūšu valodas katķisma tekstos, kamēr Elbingas vārdnicā ī un ū-skaņa paliek nediftongizēta. Slavu valodās vecā, gaŗā ū-skaņa sākumā zaudējusi savu labializāciju, tā pārveidota tālāk par krievu ъ, vai serbu valodā par *i*: krievu быть, sanskrita valodas formā abhūtam (jūs abi kļuvāt), grieķu val. éphyton (ar to pašu nozīmi); abhūtam — ir aorista divskaitļa 2. personas forma.

*ē. Vecs īss *ē paglābies arī baltu valodās, bet še dažādi pārveidojumi. Vecs *ē paglābies piem. vārdos: 1) ltv. medus, lš. medūs, prūšu Elbingas vārdnicā meddo (veca nekatras kārtas forma), -o še apzīmē platu u, arī krievu val. медъ (ē te no veca *e). Āriešu valodās katra e-skaņa pārvērtusies par a-skaņu, kā mūsu augšzemnieku dialektā, piem. sskr. madhu, grieķu méthy (no medus pagatavots miestiņš), senaugšvācu metu, tagad vācu Met (miestiņš). 2) Desmit, lš. dēšimt, pr. dessimpts, kr. десять, ssl. десять; sanskritā še e vietā a: dáśa, gr. déka, latīņu decem, senaugšvācu forma zehan (z < *d).

Izjēmumi baltu un slavu valodās.

Baltu val. vecs īss *ě > a (slavu val. e > o) tāda v — priekšā, aiz kuŗa seko velārs patskanis a, o vai u; bet ja seko palatāls patskanis e vai i, tad e paliek nepārvērstš. Ltv. deviņi, krevēlis, krievu древній; še aiz v seko e vai i, tādēļ e paliek nepārvērstš.

ā — veca ė vietā. Ltv. tavs, lš. tāvas (aiz v seko velārs patskanis). Ka te a no veca *ě, to liecina grieķu teós < *tewós. Visās baltu valodās atrodam ė vietā ā-aiz iepriekšēja „v“, ja nākamās otrās zilbēs seko ā: piem. ltv. vakars, leišu vākaras (ā te no veca *ě). Ka ā te no veca ė, to liecina slavū forma вечеръ < *vekeros, baltu pirmvalodā — *vekeras. Še darbojas skaņu likums, pēc kuŗa piedēkļa zilbes īsais ė asimilējās nākamās zilbes ā — skaņai, ja starpā bija kāds plūdenis vai nāsenis.

Baltu valodās e asimilējies nākošās zilbes a — skaņai, jo abi patskaņi atšķiras tikai ar plūdeni vai nāseni: baltu pirmvalodā vekeras < *vekaras. Otrs piemērs būtu latv. vasara, lš. vasarā. Ka te arī saknes zilbes a no veca *e, to liecina krievu вечна. Arī grieķu valodā forma ar e: éar no *vesar. Ja nākamā zilbē a, tad ė pārvērties dažkārt par a arī aiz citiem līdzskaņiem: ltv. nabags, leišu nabāgas vai nebāgas; vārds patapināts no slavū небогыĭ (*ne > na).

Nava, navaid < *nevoid. Še aiz v — velārs patskanis a. Nabaga vārdā vainīgs otrās nākamās zilbes a. Baltu valodās piedēkļa zilbē e vietā a, jo nākamā zilbē a un starpā — plūdenis vai nāsenis: vakars, dzintars (kuršu vārds), ltv. dzītars, lš. gintāras, latv. izloksnēs paglābies arī *e: dzinteris. Laidars, blakūs laideris, kupana, blakūs kupene. Bet nav vārdu ar -ave: maltava, blakūs malteve. Prūšu tekstos forma pelanno (pavards, uguns-kurs), leišu pelēnē. Droši piemēri šim likumam arī latviešu valodā: veselība, blakūs vēsals, vēdars, blakūs vēderiņš, ģzars, blakūs ezeriņš. Latviešu izloksnēs ezers, vēders, kas izskaidrojams ar pamazināmās formas šauro e. Latviešu valodā šī tieksme pārveidojusi piedēkļu ģ par a. Latviešu valodā a sastopams ģ vietā ne tikai plūdeņu un nāseņu, bet arī citu līdzskaņu priekšā: lš. lydekā (2.

zilbe e). Latviešu vairums saka līdaka, bet izloksnēs arī līdēka. Latv. vedekle, blakus vēdēkla, vēdakla; piņēkls, blakus pinakls (ar a). Tā tad vesela rinda gadījumu, kur baltu valodā veca *e vietā a. Citos gadījumos arī leišu un prūšu a sastopams e — vietā. Leišu valodā uzsvērtās zilbēs vēl patskani pagarina: gēras. Patiesībā lielākā leišu daļa izrunā ģāras. Sevišķi vārda sākumā atrodam galvenām kārtām leišu un prūšu valodā e, kas pārvērties par a. Leišiem ir izloksnes, kur vārda sākumā katra e-skaņa pārvērtusies par a (bez izņēmuma). Lš. aš (grūti ticēt, ka a te bijis vecs jau baltu pirmvalodā). Jādomā tādēļ, ka šī parādība tikai leišu valodā, kamēr latviešu valodā tikai viens vienīgs piemērs: Dagdas izloksnē Latgalē ir forma agļeife, kur a no veca *e. Šaurā e-vietā te a-skaņa. Prūšu tekstos šādu piemēru daudz: prūšu ast, krievu есть leišu ēsti.

Tomēr ne visi vārdi, kas sākas ar e, pārveido e > a. Tādēļ nav zināms, kādos notikumos baltu valodās e vārda sākumā pārvērties par a. 2) Baltu un dažkārt arī slavu valodās atrodam e-skaņu vārda sākumā a un arī o vietā (tāpat, ka a — e vietā). Tā arī krievu val. veca e-vietā ierodas o-skaņa, kas atbilst baltu valodas a-skaņai, Te nu lieta nav gluži skaidra, jo a-skaņa baltu valodās mijas ar e: nasta — nest. Tādēļ nav tik viegli atšķirt veco e no jaunā.

Ltv. ass, leišu ašis, blakus lš. izlokšņu forma ešis, latīņu axis. Tāpat latviešiem blakus formas alksnis un elksnis, leišu aļksnis un eļksnis, krieviem še vecs a, ar kuņu e nemijas, kā to rāda latīņu alnus. Arī ģermāņu valodas liecina, ka e te nav vecs: Eller < * elira; ģermāņu valodās vecs *e i priekšā būtu pārvērties par i. Sākumā reiz bijis vecs *a. Citas slavu valodas te rāda arī e: krievu ольха (o < *a), bet senslavu forma *jelcha. Slavu valodās o aiz j pārvērties par e, senslavu valodā lieta saprotama, jo tur piesprauž j. Latvieši pazīst ecēšu vārdu, leišiem ekēčios, prūšu Elbingas vārdnīcā aketes (a no veca *e); latīņu occa, kimru val. ocet, senaugšvācu eggida (e < *a < *o). O citādi var mīties ar e, bet jādomā, ka šai vārdā baltu pirmvalodā o pārvērties par e. Var būt, ka

baltu pirmvalodā vārdu sākumā a pārvērties par e, ja patskanis bija neuzsvērts un nākamā zilbē sekoja palatāls patskanis e vai i. Droši apgalvot to gan nevar: leišu ašis, izloksnēs forma ešis; leišu vsk. nōm. ešis, daudzskaitļa nōminatīvs -āšys. Vienu no patskaņiem te vispārināja. Nevar tomēr droši noteikt, kādos gadījumos a pārvērties par e. Baltu valodās ir paglābies arī vecs, garš *ē. Tas tā vispārīgi. Bet prūšu katķismā II. un III. ē < ī. Leišu žemaišu dialektā un latviešu augšzemnieku izloksnēs ē pārvērsts arī par ie (diftongizējies): klēts > kliets. Augšzemnieku izloksnēs arī ē > ā. Turpretī prūšu Elbingas vārdnīcā ē pārvēries, nav pārvērties par ī. Latv. val. sēkla, leišu sēti, prūšu Elbingas vārdnīcā ir substantīvs sēmen (sēkla). Pirmās zilbes patskanis ar garu ē, tāpat kā latīņu un slavu val.: prūšu sēmen (Elb. v.), latīņu sēmen, senslavu сѣмя (ѣ < *ē). Ģermāņu valodās tas pats vecais *ē pārvērties par ā. Senaugšvācu valodā Sāmo, vācu Same.

Verbs ēst. Ltv. ēst, leišu ēsti, prūšu katķisma dialektā ē > ī: ist. Tāpat ē pārvērties par ī arī grieķu un dažās slavu valodās. Slavu val. ē > ѣ, piem. krievu formā ѣсть ѣ no veca, gara *ē; latīņu edo, perfekta forma ēdi.

Indoeiropiešu valodu austrumgrupā a un o saplūduši. Slavu valodās iss ō, āriešu un baltu, kā arī ģermāņu valodās abos gadījumos iss ā. Arī slavu pirmvalodā vecs iss ā, kam par labu liecina patapinājumi no slavu valodām: somu vārds akkuna ir patapinājums no krievu окъно (logs). Somiem pašiem ir o, tādēļ te nebija vajadzības likt slavu o-vietā ā, ja tāds ā nebūtu bijis slavu vārdā. Tā tad patapinājuma laikā slavi tāpat kā ārieši, balti un ģermāņi runājuši a. Slavu ō ir samērā jauna skaņa. Agrāk baltiem un slaviem bijis ā. Tā tad, ja gribam baltu un slavu valodās atšķirt vecu *ā no veca *ō, tad jāskatās, kur atšķir' ā no ō grieķu, latīņu un ķeltu valodās. ā cēlies no veca ide. *ā: ltv. ass, leišu ašis, prūšu assis, kr. ось (o < *a); latīņu axis (*a), grieķu áksōn, sanskrita akša-h, ģerm. ahsa. Ltv. val. ā veca, īsa ō vietā vārdā gars, garoza (šiem vārdiem viena un tā pati sakne). Ūdens izgaro, gars — tvaiko, leišu gāras nozīmē tvaiks, bet — gars

(der Geist) ir jaunā vārda nozīme; vārds tvaiks ir pirmā gara vārda nozīme.

Prūšiem vārds gormē (karstums); arī mūsu augšzemniekiem ā vietā ō: gors. O te velārā patskaņa (a) vietā. Tāpat krievu vārdā ropѣтъ. Gars, garot nozīmē degt, tvaiki rodas tikai karstumā, garozas vārds nozīmē piedegumu. Arī sanskritā ir gharmah (karstums), latīņiem adjektīvs formus (silts); f te no labiovelāra, aspirēta *gʷh. Senīru valodā ir vārds gorim (sildu) ar karstuma nozīmi. Baltu ā cēlies veca īsa *ō vietā: ltv. pats, leišu pats. Pirmā nozīme 1) самъ, selbst, 2) kungs, saimnieks. Vienskaitļa akuzatīvs — pr. waispattin (kundze, nama māte). Wais — māja. Tas pats arī sanskritā *patiḥ (kungs). Grieķu vārds pōsis cēlies no vecākā *pōtis (vīrs, laulāts draugs). Latīņu adjektīvs potis nozīmē spejīgs, varens: *po-tissum > possum, potest. Abos gadījumos baltu valodās ir bez starpības ā. Baltu valodās zudusi starpība starp īso ā un ō.

Citādi ir ar starpību starp *ā un *ō. Leišu un latviešu valoda šo starpību paglābušas. Prūšu valodā tā zudusi. Vecu *ā atrodam sākumā paglābtu. Baltu pirmvalodā paglābies vecs *ā ar pirmatnējo izrunu. Latviešu rakstu valodā, un arī latviešu rietumizloksnēs un leišu izloksnēs *ā paglābies. 1) Latviešu augšzemnieki, daļa leišu un daļa prūšu šo veco *ā pirmkārt labializējusi, pārvērtusi par ō, bet dažos dialektos, kā latv. augšzemniekos un leišu žemaišu dialektos, šo ō > uo (diftongizējusi). Prūšu katķisma dialektā vecs garš *ā aiz lūpeņa un aukslējeņa pārvērsts par ū: *māti > mūti. Mātes vārds skan augšzemniekiem muote. Leišu rakstu valodā móté.

Vārds móté leišu izlokšņu lielākā daļa apzīmē sievu, bet ne māti, kamēr māti sauc mótina. Te tēvs, ar bērniem runādams, sauc savu sievu par móté, no kam šis vārds sievas nozīmē vispārināts. Ir tomēr leišu izloksnēs, kur vēl vecā mātes nozīme uzglabājusies, žemaišu dialektā — múoté. Prūšu tekstos Elbingas vārdnīcā atrodam vai nu o burtu vai skaņu sakopojumu oa (o+a). Prūšu katechismu dialektā atrodam a vietā ū (mūti), bet Elbingas vārdnīcā ir mothe. Krieviem šis vārds skan мать, ssl. мати, sskr.

✓ mātā, grieķu doriešu un aioliešu dialektā mātēr, attiešu un ģoniešu dialektā — mētēr, latīņu māter utt.

Vecā gaŗā *ō-skaņa latviešu un leišu valodā diftongi-zēta (*ō > uo). Šis uo vēlāk sāvukārt latviešu augšzemnieku un leišu žemaišu dialektā pērvērties par ū: augšzemnieku dūt, ltv. uōlekts, leišu uolektis. Prūšu Elbingas vārdnīcā šis vārds skan woaltis (vārda priekšā te vēl ieradies w).

Grieķiem ir vārds ōlénē (elkonis). Leišu žemaišu dialektā, dienvidaustrumu grupā uo izrunā kā ū: dūti; leišu žemaišu dialektā ziemeļrietumu grupā uo izrunā kā ou: dōuti. Leišu izloksnēs uo vietā ir arī ō Tirs gaŗš ō atrodams arī Klaipēdas apgabalā.

Prūšu Elbingas vārdnīcā raksta ā vai ō vietā — ō vai o savienojumu ar a. No tā var spriest, ka Elbingas vārdnīcas dialektā abi šie patskaņi saplūduši vienā. Citādi ir ar katechisma dialektu. Vecs *ā še citādi paglābies, piem. pr. postā-t (werden, tapt). Prūšu katechisma dialektā vecs ā citādi paglābies, bet aiz ie lūpeņiem un augšlējeņiem ā pārvērties par ū. Droši par ō likteni spriest pēc katechisma nevaram, jo trūkst materiālu. Pr. dāt, ltv. duot, lš. dúoti; latviešu uo še ir veca *ō vietā. Pēc šā viena piemēra varētu spriest, ka katechisma dialektā, tāpat kā Elbingas vārdnīcā ā un ō saplūduši vienā skaņā, ko katechismā apzīmē ar ā, bet šis piemērs nav gluži drošs. Latviešu valodā ir verbs dāvāt un adjektīvs dāsns (devīgs); dāstīt — nozīmē viegprātīgi izdāvāt; dātals — substantīvs. Šeit blakus saknes forma ar duo-, arī ar dā-. Leišiem še ō, latviešiem ā: latv. dāsns, leišu dosnus. Bez tam vēl jāiegaumē, ka prūšu valodā toreiz bijis liels poļu iespaids. 1) Varbūt, ka arī dāt- polonisms. 2) Bet bez tam sastopam arī formas ar ō: piem. adjektīvs tickrōms (taisns), perōni (Gemeinde). Te tikai nav zināms, no kāda veca patskaņa šis ō cēlies. Laikam no veca *ō. Salīdzināt var leišu formu jaunuomenē — jaunatne. Vārdā tickrōms ō laikam cēlies no vecā *ō. Vārds perōni mazīk skaidrs, bet atgādina dažādus latviešu un leišu vārdus, kas satur piedēkļa formu uon- (uo < *ō). Verbā dāt- aiz ā seko zobu slēdzenis. Tickrōms un perōni nu rādītu, ka ō te patvēries. Mazākais nāseņa priekšā veca gaŗā *ō vietā katechisma dialektā at-

rodam ō. Bet mums nav citu piemēru un ō varēja celties arī tādēļ, ka seko nāsenis. Pagaidām droši varam konstatēt tikai to: nāseņa priekšā vecā *ō vietā atrodas ō. Cita nekā aiz materiāla trūkuma teikt nevaram. Nezinām arī, kas nāseņa priekšā noticis ar vecu *ā. Gennāmans (sievām); postāt, daudzskaitļa 1. pers. postānimai (mēs topam). Šie piemēri it kā liecina, ka ā nāseņa priekšā paglābies, bet ā varētu būt radies arī analogijas celā. Blakus ir tādi vsk. nōminatīvi, kā widdewū : gennā un daudzskaitļa datīvi, kā widdewūmans (atraitnēm) : gennāmans. Verbā postānimai ā varēja arī no infinitīva ienākt.

Latviešu un leišu uo-skaņa cēlusies no vecā *ō. Uo-skaņu atrodam leišu un latviešu valodā arī tur, kur tās pašas saknes vārdos citās formās divskanis au. Divskanis uo mijas ar au; citur uo mijas ar ē, piem. pluosīt — plēst. Au — pieder citai skaņu rindai. Var domāt, ka uo-skaņa cēlusies no veca divskaņa *ōu, kas mijas ar *au (*ou : *au). Jau ide. pirmvalodā mijas blakus ō ar ā: latīņu dōnum (dāvana), datus (dots). Latv. duobe, leišu duobé (bedre); leišiem tā pati sakne vārdā daubà (ala). Duobes vārdā uo nav cēlies no *ō, bet no divskaņa ōu: (*au). Formās dubt, iedubt sakne zuduma pakāpē. Nevaram tikai izšķirt, vai duobes vārdā nezilbiskā u-skaņa zudusi, kad bijusi vēl ō-skaņa, vai tad, kad ō > uo, vai — ōu. Var būt iespējama kā viena, tā otra hipoteze.

Divskaņi.

Jau ide. pirmvalodā ir divskaņi ar šauru patskani otrā daļā un platu patskani pirmā daļā:

ei oi ai

eu ou au

Tā kā pirmā daļa varēja būt gaŗa, tad iznāk pavisam 12 divskaņi. Divskaņus ar gaŗu pirmo daļu sastopam arī vēl tagad, piem. latv. tēus, kā izrunā literatūras valodā — ar nezilbisku u. Vārdā arāis (arājs) ir divskanis āi. Tādi pat divskaņi arī leišu valodā, piem. léisti (gaŗš divskanis). Ide. divsk. ou latv. un lš. pārvērties par au; gaŗais

divskanis ōu lš. un ltv. pārveidojies par uo. Citādi tālāk attīstās vienādi tiklab divskaņi ar garu, kā ar īso pirmo daļu.

Divskanis ei. Prūšu valodas rakstībā atrodam divskani ei viscauri, 1) nepārvērstu. 2) Leišu un latviešu valodā divskanis ei vienā daļā paglābies: steigt, steigties, ltv., leišu steigtijs (ar to pašu nozīmi).

No tās pašas saknes ssl. стигнѹти (nākt — nozīmē), кр. достигнутъ.

2) Otrā leišu un latviešu vārdu daļā divskanis ei pārvērties par ie. No visām tagadējām ide. valodām tikai leišu un latviešu valoda paglābusi divskani ei, kamēr visās citās ide. valodās (latīņu, grieķu, ģermāņu) divskanis ei — monoftongizēts: grieķu steikhō (es iemu), bet jaungrieķiem jau forma ar i; gotu steigan — kāpt (jālasa: stigan); vācu verbs steigen. Jaunvācu valodā i atkal no jauna pārvēršas par ei (ai). (Senaugšvācu ē > jaunvācu ei). Leišu un latviešu valodas vienā daļā savu ei paglābušas, bet otrā ei pārveidojušas par ie: ltv. Dievs, leišu diēvas, prūšu deiws, sskr. dēvāḥ. Sanskrita divskaņu ei, oi, ai vietā ir — ē: latīņu dīvus — dievišķīgs (ei > ī); senīslandiešu tīvar — dievi (ei > ī); mūsu augšzemnieku ie > ī: dīvs. Tā arī leišu žemaišu dialekta ziemeļrietumu izloksnēs ie vietā — ei (šaurš e): deinā (rakstu valodā — dienā). Izl. formā deinā ē pirmā divskaņa daļā šaurš; vecais ēi vienmēr ar platu ē. Leišu žemaišu dienvidaustrumu izloksnēs ie > ī: dynā (rakstu valodā — deinā). Tāpat ie runājuši arī kurši, bet ie te > ei. Vārds leitīs, leiši arī nācis no Kursas, kur ie vietā ei; latviešiem būtu — lietis, lieši. Arī kuršu leiši, leitīs — vārdā nav vecs ide. ei, bet jauninājums: ie > ei (ar šauro é). Kādā Kursas tautas dziesmā ir forma sērdeine (sērdiene). Ir vesela rinda faktu, kas liecina ka kuršiem ie vietā ei. Nav neiespējami, ka tas pats noticis arī ar prūšiem. To droši izšķirt nevar, bet vārbūt, ka prūši paglābuši ei — nemainītu. Vispārīgi latviešu un leišu formas saskan, bet retos gadījumos arī nesaskan.

Dažreiz latviešiem ie tur, kur leišiem ei: latv. iet, leišu eīti.

Kādos gadījumos un kādā ceļā latviešu un leišu ei pārvērties par ie?

Latviešu un leišu ie cēlies tikai no ei. Citi valodnieki gan apgalvo, ka leišu un latviešu ie var būt arī vecu ai un oi vietā. Attīstības gaita. Tad, kad baltu valodās vēl bija divskaņi ar garu pirmo daļu, garums še vēl nebija saīsināts, piem. ēi. Tai laikā uzsvērtā izrunā pagarināja divskaņa īso pirmo daļu, piem. leišu forma léisti (ēi). Tā arī vēl tagad mūsu ventiņi ei > ēi,* ai > āi (ar uzsvētu izrunu). Uzsvērtā zilbē varēja būt vecais *ēi vai arī ei (ar īsu e), kas pārveidots par ēi. Leišu izloksnēs formu léisti izrunā kā lésti (i — te otrā daļā izmet). Arī mūsu ventiņi: lauks > lōuks > lōks. Baltu valodās ē vēlāk pārvērties par ie, kā tas vēl tagad notiek dažās augšzemnieku izloksnēs. ēi > ē (léisti: lésti); ē > ie: Aluksnē mēle > miele ēst > iest. Tāpat leišu žemaišu izloksnēs ē pārvērties par ie. Šādu ē — skaņas pārvēršanos latviešu valodā par ie-skaņu rāda arī patapinājumi no viduslejasvācu valodas: Seep („zēp“) — latviešu „ziēpes.“ Ir daudzi piemēri, kas skaidri rāda, kā e pārvērties par ie. Diftongizēta gan tikai platā ē-skaņa, kamēr šaurais é — paliek nediftongizēts. Tā tad baltu pirmvalodā veca šaurā *ē skaņa paliek nediftongizēta. Latv. liēpa, lš. líepa (pirmās zilbes uzsvērtais ei še pārvērties par ie). Ja nu tā, tad jāgaida, ka vecos latviešu vārdos ei nemaz nevarētu būt. Un tādu vārdu tiešām maz. Vecos latviešu vārdos ei nevar būt, jo tad ei būtu pārvērties par iē.

Kamēr leiša vārds ir kursisms: ei te veca ie vietā. Tas arī ir vienīgais vārds ar ei, latviešiem še būtu — lietis. ie — divskaņi latviešiem īsti gaidāms tikai iē (ar stiepto intonāciju) resp. ie. Latviešiem nedrīkstētu būt vārdi ar lauzto iē, bet ir sastopamas f. briēdis u. c., lš. f. brīedis (uzsv. I. zilbe).

Vsk. nōm. *breīdis un vsk. akuz. briēdi (ar uzsvētu saknes zilbi). Vēlāk varēja rasties mistrojums — briēdis. Tā nu latvieši it kā visparinājuši vēlāk lauzto intonāciju.

Lš. diēnā, latv. diēna, lš. akuz. diēnā, daudzsk. nōm. diēnos. No šiem locījumiem ie-skaņa vēlāk vispārināta arī tos locījumos, kur uzsvērtā galotne.

Leišu un latviešu valodā ie-skaņa radusies no veca uzsvērtā ei: lš. niēkas (nēkas), bet — neivienas. Noliegumu pašu par sevi neuzsver, tādēļ te ei — paliek. Leišu diēvas, bet — deivē — spoks (ar neuzsvērtu ei). Varētu te arī ei pārvēršanos par ie un ei palikšanu citādi izskaidrot: ei — mainās sakarā ar nākamo patskani. Vārdā niēkas seko velārs patskanis, kamēr vārdā neivienas nākamā zilbē seko palatāls patskanis, no kam daži valodnieki, piem. Brugmanis, spriež, ka ei pārvērties par ie vienīgi velāro patskaņu priekšā. Tam pretī runā forma kreīvas (greizs), kur seko velārs patskanis, bet ei tomēr paliek. No otras puses verbs šviēsti (spidēt). Kaut gan te seko palatāls patskanis, tomēr ei pārvērties par ie. Tādēļ šī hipoteze atkrīt.

Patiesībā te svarīgs tikai uzsvars.

Varētu iebilst, ka uzsvērtās zilbēs it kā arī oi un ai > ie.

Tomēr to varam apgāzt ar šādu argumentu: vārdā vaina cirkumflekss liecina, ka no laika gala uzsvērtā pirmā zilbe; še nu būtu jāgaida ie, bet tā nav. Ja nu tiešām ie arī būtu cēlies no ai, tad neviens nav vēl izskaidrojis, kādā ceļā tas noticis. Kamēr ie rašanos no ei visur var skaidri pārrēdzēt, bet no ai — nē. Ir sastopami vārdi, kur ie it kā mijas ar ai un oi. Leišu un latviešu valodas ie-skaņai atbilst oi, vai divskaņu reflekss. Ltv. sniegs, pr. snaygis, gotu snaiws, krievu снѣгъ (ѣ < *oi). Varētu te domāt skaņu miju: oi: ai: ei. Vecās ide. valodās te sākumā bijis oi. Mūsu ie rašanos varētu izskaidrot tā: valodā bieži substantīvi savienojas ar vienas saknes vārdiem, — piem. sniegs snieg. Pirmvalodā baltiem ir substantīvs *snaigas, verbs *sneiga. No verba ei pārgājis arī substantīvā. Dialektos vēl tagad sastopami līdzīgi piemēri. Piem. lietus list, bet augšzemnieku izloksnēs — leits leist, bet ne lits leist, kā vajadzētu būt. Brīdis prūšu Elbingas vārdnicā nosaukts par braydis. Varētu domāt, it kā ie te būtu cēlies no ai. Šeit var būt divi izskaidrojumi: 1) Te var būt veca skaņu mija: krievu вина, latv. vaina. Latviešiem augšzemnieku dialektā arī ei > ai (meita > maita). Arī prūšiem varēja būt

tādas izlokšnes, kur ei > ai (breidis > braydis). Elbingas vārdnīcā varēja iekļūt tādas izlokšnes, kur ei vietā ai. Tikai šis piemērs nepierāda, ka ai > ie. Bet ja ie cēlies no veca *ai, tad kādā ceļā? Kur leišiem un latviešiem galotnēs ie blakus citu valodu oi, ai, tur tāpat leišiem un latviešiem ie no ei (tikai uzsvērtās zilbēs, neuzsvērtās paglābies ei) prūši viscaur paglābuši ei. Divskanīm ēi ir vienāds liktenis ar ei, tāpat divskanīm āi — vienāds liktenis ar ai.

Latviešu interjekcija vai (ar ko izteic bēdas), arī lš. vai, lat. vae, gotiem wai. Gotiem un latviešiem ai šē varētu būt cēlies no veca *oi. Latīņu valodā šie diftongi šķirti, tur ai — veca skaņa.

oi un ōi.

Baltu un slavu valodās oi pilnīgi sakrita ar ai; ai cēlies no veca *oi: latviešu infinitīvs — staigāt, blakus — steigties. Tādēļ te ai no veca *oi, jō ar ei pirmvalodā gan var mīties oi, bet ne ai. Arī leišiem šīs saknes adverbs ar ai: staigā (piepēži). Prūšu valodā šāds vārds nav uzglabājies. Tas pats vārds arī gotiem: staiga — ceļš. Ka ai te cēlies no veca *oi, rāda grieķu stoīkhos (rinda).

Citādi ir ar ōi.

Leišiem vārds diēvas, vienskaitļa datīvs — diēvui. Citādi vienskaitļa datīvs ide. pirmvalodā o-celmos beidzas ar ōi: the ōi (dievam). Garais ō leišiem un latviešiem vispārīgi pārvērties par uo. Tāds ōi pārvērties par uoi un vēlāk par ui (ōi > uoi > ui). Ja tā, tad arī vārda vidū leišiem un latviešiem ui > *ōi. Neuzsvērtā zilbē ōi pārvērties par oi un tad par a. Tā tad ōi pārvērties par ui tikai uzsvērtā zilbē. Blakus divi adjektīvi ar vienādu nozīmi: smuidrs un smīdrs (slaiks) ui : ī. Ja nu ui cēlies no veca *ōi, tad ōi : ī. Leišiem vārds rāišas, blakus ruišas. Arī te ui cēlies no veca *ōi. Leišiem un latviešiem ir tādi vārdi, kur ui cēlies no *veca ōi. Ir arī vēl citi gadījumi ar ui, kur ui nav cēlies no veca *ōi.

Ui — kā morfoloģisks jauninājums: krūtīs — krujuōs (uj=ui), mūtīs — mujuōs. No tagadņēš uj pārgājis arī infinitīvā.

Radušās jaunas infinitīva formas — kruities un mui-
ties. Leišu gūiti (ātri dzīt). Tagadne — guju. No šīs
tagadnes ui iegājis arī infinitīvā, citādi ide. pirmvalodā
ui pavisam svešs, tas rodas tikai vēlāk. Bez tam
divskanis ui sastopams dažos vecos patapinājumos no slavu
valodām: muita (ui < *ы).

Atliek vēl divskaņi ar u: eu, ou, au.

Divskanis au paglābies negrozīts, tādēļ ka a nav
grozīts: ltv. augt, leišu áugtī, prūšu auginnons — au-
dzinājis. Slavu valodas šo sakni (au- diftongu) nepazīst, au-
vietā slaviem u : auss — ухо. Citās ide. valodās au pārvē-
rties par o (sanskritā): sskr. ōgaḥ (spēks) no *augos.
Latīņu vārdā augeō (vairoju) — vecs au — diftongs.

Arī grieķiem vārds ar šo pašu nozīmi aúksō, gotiem
vārds auka (vairoju), kur k no *g. Ar veco au sakrīt arī ou.
Baltu valodās a un o pārvērties par a. Tas pats noticis arī
divskaņos. Au — no veco *ou: ltv. baudīt, leišu baudinti
(uzmudināt, paskubināt), prūšiem et-baudints (uzmodi-
nāts), krievu будить (y < *ou). Sanskritā ō: bōdhayati
(viņš modina). Blakus te mums nav ne grieķu, ne latīņu
saknes ar ou. Tā kā ou mums tāda tipa vārdos, tad jādomā,
ka arī te au < *ou. Divskanis ōu leišu un latviešu valodā
pārvērties par uo, piem. duobe.

eu

Vispāri mums divskanis eu — svešs. Vietniekvārdus gan
izrunā — teu, seu (ne rakstos). Tie — jauninājumi no
*tevi, sevi. Kur galotnē atkrīt i, izrunā rodas — teu, seu.

Citās valodās eu — paglābies. Baltu un slavu valodās
eu pārvērties par jau (jau). Tā kā slaviem au pārvēr-
ties par u, tad te slavu ju (ю). Patskanis e — palatāls, u —
velārs. Bez pārejas runātāji neiet no viena patskaņa uz
otru. Izrunai bez pārtraukuma no e uz u ejot un mēlei
stāvokli grozot, starp e un u rodas pārejas skaņa — un šī
pārejas skaņa ir a: eu > eau. Ja šo a ar laiku izrunā stip-
rāki, rodas — eau (eu > eau). Patskanis e var kļūt par ne-
zilbisku e un pārvērsties par j (o > j). Arī kādā ziemeļ-
ģermāņu valodā eu > jau. Mums ļaudis: leud- > ļaud- >
ļaud-. Krievu люди, vācu Leute. Vācu eu (izrunā oi) —

jauns. S · a · v. liut (tauta): $iu > ü > oi$ — $iu < *eu$. Vid · a · v. Lūt. Prūšu tekstos eu (jau-vietā) it kā būtu paglābies. Prūšu val. peuse (priede), gr. peúkē < *pjāusē. Te peu- no pjau-. Leišiem 3. pers. no vēsti — vēdé. Verba celms še beidzas ar ē, vienskaitļa 1. pers. vēdē + u > ve-diau: lš. vedžiau (eu > jau), ltv. vežu. Atliek vārdi ar divskani au, kā: ltv. tauta, lš. tautā, prūšu tauta (zeme). Gotiem te blakus *þiuda* ($iu < *eu$). Blakus latviešu vārdam lauks ir grieķu leukós. Pēc šādiem piemēriem var spriest, ka leišu un latviešu valodā vecā divskaņa eu vietā esot au. Tā domā Meillet. Citādi gan latviešiem nav tādu vārdu, izņemot ļaudis, kas ide. valodās sākas ar lj (l + j). Spriest tikai uz ļaužu vārda pamata būtu patvarība. Ja vārdos vaina — вина sastopam skaņu miju, tad tas pats varēja būt arī vārdos tauta, lauks. Var domāt, ka jau pirms baltu un slavu tautu atšķiršanās eu > jau. Jau pirms tam eu varēja asimilēties par ou, au, ja nākamā zilbē uzsvērts velārs patskanis. Tā baltu valodās patskaņi un divskaņi izveidojušies nevien saknes, bet pa laikam arī piedēkļa zilbēs, tikai galotnēs gan citāda gaita.

Piedēkļu zilbes. Ir gadījumi, kur visās baltu valodās zudis piedēkļa patskanis. Ltv. veļns, leišu vēlnias, vecleišu tekstos vēlinas. Vecos tekstos uzglabājusies vēl pārejas forma vēlnas (ar cietu n). n- skaņa asimilējusies ļ- skaņai un arī pati vēlāk top mīkstināta. Varētu arī domāt, ka arī latv. velns zaudējis i.

Bet ja mēs jēmam citus drošus piemērus, tad tur rodas krītošā intonācija, tā piem. lš. pelenaī, latv. pēlni, kur uzsvērtam ē pievienojas neuzsvērts i. Auns no vecā *avins, lš. āvinas; āuzas, lš. āvižos. Ja zūd piedēkļa patskanis, rodas krītošā intonācija. Veļna vārdā intonācija rāda, ka te patskanis starp l un n nav bijis. Izloksnēs leišiem ir vairāk formas ar zudušu pied. patskani: mótyna, bet izloksnēs parasti — mótna. Tāpat blakus formai kēlinēs eto f. kēlnēs (bikses), kur arī zudis piedēkļa patskanis. Tai ziņā tālu gājuši latvieši: laucinieks, bet — muižnieks, zemnieks, dārznieks.

Vecos laikos šo formu piedēklī bijis patskanis. Tāpat

zudis patskanis u pamazināmās formās ar -ulēns: kazu-
lēns — kazlēns.

Patskaņa zudums — blakus jōtai (j). Formu „gā-
juši“ tautā runā ar patskaņa zudumu: gājši (blakus arī gāši),
skrējši. Vajaga saīsina par — vaig. Substantīvā pava-
saris zudis saknes patskanis — pāusaris. Blakus plūde-
ņiem, nāseņiem, blakus j un v — šādi īsa patskaņa zudumi.

Skaņu mija (Ablaut).

Ja ieskatāmies indoeiropiešu valodās, tad redzam, ka
vārdos bieži vien, kas pēc nozīmes un formas saderas kopā,
patskaņi tomēr mijas. Jaunie gadījumi te jāatšķir no veciem.
Tāds jauns gadījums ir piem. vēcs — vecis. Parasti e
mijas ar o. e — o skaņu mija sastopama visās ide. valodās,
tas — mantojums no indoeiropiešu pirmvalodas. e — o
skaņu mija ir — pamatmija

ē: ō

Baltu valodās ō > ä. Tā tad blt. val. e mijas ar a (kas
no veca *ō). Ja nu e vai o atrodas blakus plūdenim, nāse-
nim, vai i- skaņai, tad šāda e vai o- skaņa III. pakāpē zudusi:
stēigtiēs — staigāt — stiga. ei:ai:i (zuduma pa-
kāpe).

Zuduma pakāpe cēlusies neuzsvērtā izrunā. Latviešu
tautas valodā neuzsvērtā izrunā patskanis vai divskanis —
vājināti: duôd šurp > du ču. (uo > u). Pie > pe;
nuo > nu.

Tā arī leišu nuō neuzsvērtā izrunā pārvērties par — nū.

Kā cēlusies skaņu mija e — o? Kā cēlusies, to
droši nevar noteikt. Pēc tam, kad e pārveidojies par o,
cēlušies visādi jauninājumi. Ir fakti, kas rāda, it kā o cēlies
no tāda veca *e, kur šo e izrunāja tikai ar palīgacentu.
Grieķu un latīņu o cēlies no veca *e — ar palīgak-
centu: pa t̄j̄er (tēvs) > eup̄áto'r (dižciltīgs).

Patī par sevi e muzikāli augstāka skaņa, nekā o. Tādēļ,
ja e ar palīgacentu, tad varēja notikt, ka e pārvērties par
o, kas pats par sevi muzikāli zemāks, nekā e. Ja divskanis

ei — cirkumflektēts, tad i — zuduma pakāpē, ja divskanis ei — akutēts, tad blakus ī — zuduma pakāpē. Lietus — līt, biedēt — bīties. Kur saknē — cirkumflekss, tur i; kur saknē — akūts, tur — ī. Bīties — bijos — biedēt — bailes.

ie : ei.

Līt — lija, liet — lietus; leja — lēja; laistīt; klīst, klaists; klejot — kļaiduōnis; līst; klīst — klejuōt — kļajums.

eu : au : u (zuduma pakāpe).

Tur, kur divskanis cirkumflektēts, tur zuduma pakāpē ū. Kur sakne akutēta, tur blakus gaŗais ū (kā zuduma pakāpe). Žaūt — žūt, laūzt — lūzt, māukt — mukt.

u : jau : au.

Nav tomēr gadījumu, kur visas šīs 3 formas blakus. jau (prauls : pūt). Prauls, leiš. piaulaī. Prauli < *pļaūli < *pjaulaī. Saknes forma peu-

Ar uo < *ōu (ō + u) : u : duobe : dubt (dubens); daubā (ar au).

Tāpat var mīties ar u arī ve: turēt — tvert — tvarstīt; dusēt — dvēst.

ū : vē:

kūpēt — kvēpt.

Ja nu aiz e seko plūdenis vai nāsenis, tad patskanim (e vai a) zūdot, baltu valodās attīstās i — savienojums ar plūdeni vai nāseni:

em : am : im

en : an : in

Līdzskaņa priekšā latv. in > ī: Ltv. liedu — lš. lendū; ltv. pag. līdu — lš. lindaū. Liedu — līdu — luōdāt, lš lāndžioti.

ē : ē.

nest — nēsāt.

ō : ō

ē : ē

ē : ō > uo; ē : uo (*ō).

Slēgt: sluodzīt (sluogs); slēgti, lš.
plēst — plusīt
sēdēt: suodrēji, lš. sūdžiai.

ē : ō.

Bēgt. Trikatā ir buodzināt, kas nozīmē bēdzināt.
Citur ē no pamatverba.

Bet leiši arī nav paglābuši uo: boginti (ō < *ō; ltv. ā).
Ltv. šī f. *bādzināt.

Valodnieki vispārīgi agrāk iepazinušies ar leišu valodu, nekā ar latviešu valodu; leišu valodā it kā paglābusies vecā *ō skaņa, kādēļ domāja, ka no tās cēlusies latviešu ā-skaņa.

Lš, sēdēti: sódinti (sēdināt)
zelt — zēlu — zāle
plēst — plātīt
slēgt — sluodzīt
plēst — plusīt
nest — nasta.

Valodnieki, kas domā, ka ō pārveidojies par latviešu ā, maldās, jo ō > uo. Ir droši fakti, kas liecina, ka ar o mijas uo.

Ja ar ě mijas ā, tad varēja arī ar ē mīties ā.

ā : ā.

Arī vecos laikos blakus bija formas kā stāties — statīt, zaļš — zāle (še jauns ā).

ē : ā.

Retumis arī vecos laikos blakus ē un ā, kr. рѣна (ĕ < *ē), lat. rāpa. Arī šie vārdi varēja būt par paraugu darinājumiem, kur ē : ā (zāle : zēla).

Slēgt: sluogs; sēdēt: suodrēji. Tur, kur jēdzieni vairs apziņā nesaistās, tur uo varēja paglābties, bet kur sakars vēl jūtams (kā plēst — plātīt), tur ē : ā. ā te morfoloģisks jauninājums — veca uo-vietā. Divskaņa ei zuduma pakāpe baltu valodās — i:steigt — stiga. i blakus arī e:cirst — cērtu: cilāt — celt.

ei un ai rinda.

Dzenu — dzīt — dzinu,
genu — ginti.

Citur ai mijas ar i:

škist — skaitīt
rist — raitīt.

Tā no dzīt (*dzint) — gaināt, lš. gainiōti.

Ltv. ai — a vietā: ganīt — lš. ganýti. Gaināt tādēļ, ka zuduma pakāpē te ir *i* tāpat kā ei — rindā.

No e-rindas skaņu mija var pāriet ei-rindā. Blakus divskaņa ei zuduma pakāpe: *ī — i*. Blakus *i* varēja būt *ī* (*i : ī*), kur *i* bij e-vājinājums. Dzelme : dziļš : dzīle (*i — jauninājums*). Pen-(sakne). Pen-terēt — matpeniņa; pīt: pinu : pine : pīne. Leīšiem substantīvs pynē (pinums) *ī* te ierodas e rindā. Sveru — svīris (*ī* te morfoloģisks jauninājums).

Kā citās ide. valodās, tā arī baltu valodās gaŗumi saīsināti tautosillabisku plūdeņu, nāseņu, *j un v* — priekšā.

Tās ir lietas, kas viegli norisinās, jo rodas zilbes pārgaŗums, no kā runātāji izvairās. Runātāji izvairās no pārgaŗuma tādā veidā, ka patskani saīsina, bet pagarina sekojošo tautosillabisko plūdeni vai nāseni. Visumā gaŗums tomēr mazāks. To piedzīvojam arī vēl tagad: Milgrāvis > Milgrāvis. Šis saīsinājums baltu valodās ir noticis jau pēc tam, kad *ō > uo*; *uo > ū*.

Leišu púolu (es krītu) : inf. pùlti (*u > *uo*); latviešiem vecās gramatikās puolu, infinitīvs — pult.

Lš. aštuoni : kārtas skaitļu v. aštuņas (*u < *uo*).

Ltv. astuoņi : astūts (*ū < *un*). Limbažu apkārtnē runā astutaš (*u < *ū*). Kārtas skt. v. astuotais ir jauninājums.

Sigulda (vācu Segewold). Vecos dokumentos — Segewalde.

Sigulda < *Sigvalda (starp *g un a — v* (*u*);

Sigulda (*ū + a > uo > u*). Latv. Alsunga, (vāc. Alschwangen), vecos dokumentos — Alsvanga. (Alsu-anga > Alsuonga > Alsunga). Kā tiešam *uo > u*, to redzam

Kursā: Ēdvale > Ēduole (ya > uo). Saīsinājuma te nav tādēļ, ka nav pārgaņas zilbes. Kājgalis > kāgalis vai kai-galis. Vīndedzis (īn > in). Grieķu tēj (tai), doriešu tāj. Baltu valodās šī forma nonākusi, kur patskaņa gaņums saīsināts. Leišiem vienskaitļa datīvs vilkai (ui < *uoj < *ōj).

Izloksnēs šī parādība — plašāka. Rakstu valodā dēla, dēlam utt. : dēls, bet izloksnēs nōm. ar īsu e — deļs, ģen. tomēr dēla utt. Tāpat Latgales izloksnēs. Lš. vienas > izl. vēns. Tāmniekiem arī — vens.

Kā citās ide. valodās, tā arī baltu valodās bieži saīsina neuzsvērtā izrunā gaņus patskaņus, ie un uo (notiek proklize) : kāpēc > kapēc. Tāpat arī leišu izloksnēs.

No otras puses ir gadījumi, kur balti pagarina kādu vecu, īsu patskani. To var novērot zilbēs, ko izrunā ar palīg-akcentu. Te kompensē uzsvara vājumū: Māla : sienmālis, sētmālis.

Vakara vārdā, kur visās izloksnēs ir otrā zilbē ā, ir blakus — vakars : vakār (Džūkstē)

tur : citūr.

Latvieši bieži pagarina patskani tajā zilbē, ko izrunā ar palīgakcentu.

Lš. val. māžmožiai — sīkumi : a > ā > ō.

Sanskritā blakus pitārah (tēvi) : tvátpitārah (tavi tēvi), kur pagarināts ā-sakarā ar akcenta maiņu.

Visās baltu valodās pagarina patskaņus sakarā ar intonāciju un sakarā ar kādu tautosillabisku plūdeni vai nāseni. Piem. pagarināts latviešu a un e — tautosillabiska r-priekšā, ja tas ar krītošo vai stiepto intonācija: dārzs, bērs. Kursā pagarina nevien a un e, bet arī i un u, un arī tai gadījumā, ja intonācija — lauzta: Kursā saka arī dārbs, nevien vārna.

Leišu rakstu valodā a un e pagarina tautosillabisku plūdeņu un nāseņu priekšā, ja intonācija — krītoša: kálnas, kēlti utt.

Galvenā kārtā leišu austrumizloksnēs pagarina i un u (tāpat kā mūsu Kursā), ja seko krītoša izruna plūdeni un nāseni, piem. dūrti.

Prūšu III. katechismā tautosillabisku plūdeņu un nāseņu priekšā pagarināti visi patskaņi a, e, i, u, ja krītoša intonācija (vecais cirkumflekss).

Līdzskaņi.

Salīdzinot ide. valodas, varam spriest, ka ide. pirmvalodā ir bijuši līdzskaņi *ī ū*, no kam mūsu *j un v. l r n m*.

Bet no berzeņiem droši piešķirams tikai vienbalsīgais svelpenis *s*. Ide. pirmvalodā berzeņu tikpat kā nemaz nav bijis. Vēlāk gan radusies berzeņu dažādība. Par to ide. pirmvalodā atkal lielā vairumā bijuši slēdzeņi. Pēc izrunas vietas izšķirami: lūpeņi, zobeņi un 3 rindas aukslējeņu, tā tad kopā pavisam 5 rindas. Pēc artikulācijas veida izšķir 4 rindas. Tā tad pavisam būtu (4×5) 20 slēdzeņi.

Ir mūsu balsīgie un nebalsīgie slēdzeņi, bet arī tāpat balsīgie, kā nebalsīgie slēdzeņi varēja būt — aspirēti.

To skaidri rāda sanskrits:

- 1) lūpeņi: p ph b bh.
- 2) zobeņi: t th d dh.

Aukslējeņi var būt:

- 1) palatālie: k kh g gh.
- 2) velārie: q qh g gh.
- 2) labiovelārie: qu qh gu gh.

Runājot labiovelāros *k g*, lūpas izveido kā *u* runājot. Vispār var novērot, ka cilvēces attīstības gaitā šie līdzskaņi kļuvuši cilvēcīgāki, tuvināti lūpām, viņi nāk no dziļumiem uz priekšu. Labiovelāro aukslējeņu vietā dažās valodās atrodam lūpeņus.

ī.

ī — ar laiku pārvērties par skaidru berzeni. Arī baltu val. latv. jau — ar skaidru berzeni, tāpat lšu. jaū. Pr. iau.

Slavu ю (ar to pašu nozīmi), krievu уже (*j* — zaudēts). Gotu ju (jau). Starp patskaņiem *j* šādos vārdos: ltv. spēju, lš. spēju (man ir vaļa). Tas pats verbs arī slavu valodās, piem. ssl. spējo (успѣваю, kr.) Sanskritā tagadnes

III. personā ir verbs sphāyatē (viņš kļūst resnāks). Ltv. juosta, lš. júosta, kr. поясъ. Avestas valodā yāsta (apjuosts). Šai formai atbilst grieķu zōstós (apjuosts). Citur j pārvērties par spiritus asper — izdvesumu.

Sanskritā yaḥ (kuŗš), grieķu hós (kuŗš) < *ide. pirmval. ios. Kāpēc grieķu valodā pārvērties par izdvesumu? Valda domas, ka ide. pirmvalodā divējādas skaņas:

1) berzenis (j),

2) i

Fakts tomēr tas, ka citās ide. valodās nav tādas starpības, kā tikai grieķu valodas refleksos. Tādēļ pareizāki domā tie valodnieki, kas iziet no vienas skaņas (j). Šur tur j vietā ierodas ģ un tas var pārvērsties par dz: ltv. jēls: izl. ģēls. Nav zināms, kā j > ģ. Arī grieķu val. j > ģ > dz. Baltu valodās j- skaņa paglābusies vārda sākumā un starp patskaņiem. Savienojumos ar iepriekšēju līdzskani un sekojošu palatālu patskani j- skaņa zudusi. Visās baltu valodās j- skaņa zudusi sekojoša i- priekšā. Jāiegaumē, ka pirmvalodā nav ji. Bet šie ji rodas no jauna. Kursā ir — jentere — vīra brāļa sieva. Latviešiem en > ie: jiētere > iētere. Tas pats arī leišiem: lš. jentē, ģen. jenters; austr. lš. žem. dial. en > in: jintē > intē.

1) j zudis sekojoša i un ie priekšā kā vārda sākumā, tā vidū. Tomēr vārda vidū tagad daudz vārdu ar j i- priekšā: leja — leiņa. Te vainīgs pamata vārds. Kur runātājs leiņas vārdu runājot nedomā par pamata vārdu, tur — leiņa.

2) j skaņa zudusi visās baltu valodās zilbes beigās, aiz gaŗa patskaņa vai divskaņa, lai izvairītos no pārgaŗas zilbes. Vēš (rakstu val. vējš); tāpat leišu izl. vēš (rakstu val. vējas). Latv. izl. rakstītāš vai rakstītāiš, rakstu val rakstītājs; tāpat leišu izl. rašýtos (rakstu val. rašýtojas). Ja tomēr kādā latv. izloksnē paglābies vārds „rakstītājs“, tad šē citu locījumu ietekme paglābusi arī nōminatīva formu.

Pašās vārda beigās j zūd aiz gaŗa patskaņa vai divskaņa. Piem. leišu izloksnēs jōja vietā saka — jō. Tas pats prūšu

valodā, kur tagadnes 3. personā aiz garā patskaņa atkritis j: maitāja izrunā — maitā (baŗo, mitina).

3) Latvieŗu izloksnēs sastopams j- zudums arī ŗur tur starp patskaņiem. Piem. Rūjiena > *Rūene, kur diviem patskaņiem kopā sanākot, lai novērstu hiātu, — iesprauŗ v: Rūvene.

Prūŗiem arī j zudums starp patskaņiem vārdā biātwei (bīties, bijāties, lŗ. bijōtis).

4) j- zudums starp lŗdzskani un sekojoŗo palatālo patskani. Aiz iesprausta lŗdzskaņa j zūd arī ē- priekŗā: glābju, bet glābies, glābiet. Leiŗu val. 1. pers. glōbiu, bet 2. pers. glōbi. Cietiet, bet cieŗam, cieŗat. Slapjums, bet slapināt, slapēt.

Jūŗa, bet jūŗnieks (ar cieto r). Vecāŗ formas: jūŗenieks vai jūŗinieks. Citu formu ietekme radījusi arī jauninājumus, piem. meŗŗ — meŗiŗŗ, bet vecā forma mediŗŗ (Mediŗŗ); arī mednis no tāŗ paŗŗas saknes. Bet kad nu meŗŗa vārdā visos locījumos radāŗ ŗ, tad vairs neizjuta vecāŗ formas un darināja arī pamazināmo formu — meŗiŗŗ. Leiŗu didis — didi, didiems, bet — didŗiŗ (daudzsk. ģen.) Latv. forms diŗi — ŗ- pārjemtā no pārēŗjiem locījumiem.

Starp lŗdzskani un sekojoŗu palatālu patskani j-skaņa zudusi visāŗ baltu valodāŗ.

No otras puses j radies no jauna: gan vārda sākumā patskaņa priekŗā, gan vārda vidū starp patskaņiem. 1) Vārda sākumā: irbe > jirbe; ir > jir (izloksnēs un vecos tekstos).

2) Vārda vidū, galvenām kārtām salikteŗos: neiet izloksnēs izrunā kā nejiet.

Lŗdzīgi leiŗu izloksnēm un slavu valodām j savienojas ar citu iepriekŗēŗu lŗdzskani. j vai nu viegli modificē, pārveido iepriekŗēŗo lŗdzskani, vai — saplūŗ ar viŗu jaunā skaņā. Piem. j savienojums ar aukslēŗeni g: pr. dragios (raugs). 1) Ir iespēŗjams, ka i ir iepriekŗēŗa g mŗkstinājumus, kā piem. poŗu rakstībā. 2) Iespēŗjams arī, ka vārdā dragios j paturēŗjis savu patŗvību. Rakstība pati par sevi skaidrības nedod. Leiŗu valodā tāds j ir saplūŗdis ar kādu iepriekŗēŗu lŗdzskani, piem. aukslēŗeni, bet leiŗu rakstu valodā

- mikstinājums nav tik stiprs kā latviešiem, piem. regiū, lekiū. Leišiem mūsu ķ ģ rakstu valodas izrunā nav. Leišu mikstinājumi vairāk līdzīgi krievu кю, гю. Latvieši un kurši gājuši vēl tālāk: k > c; g > dz (tikai mikstinātie k un g). Piem. Rucava. Sakne Ruk + j-, Ruc-. Latviešu valodā ir dažas formas, kas var maldināt valodniekus. Leišu dāgiāi atbilst daudzskaitļa nōminatīvs — dadži, ne dadzi. g + j = dz, ne — dz; k + j = č, ne — c. Bet no otras puses: g + j = dz; k + j = c. Piem. leišu rugiaī, latv. rudzi, nevis: rudži. Kiáuras, ltv. caurs, nevis: čaurs. Tie ir pretrunīgi fakti. Ja nu jēmam „dadžus“ un „rudzus“, tad tās ir fonētiskā ziņā līdzīgas formas. Vienā vārdā nevar būt dz, otrā dž. Jautājums te izšķirams raugoties pēc izolētām formām, kas paglabājušas pirmatnējo, veco izrunu. Rudzu vārds ir šajā ziņā izolēts, tam nav blakus vienskaitļa. No dadža vārda mums ir pazīstams arī vienskaitlis. Ja uzvārds Rudzis, tad ģenitīvs — Rudža. Labības nosaukumam rudzi vienskaitļa trūkst, tādēļ runātājam nebija apziņas, ka te notikusi formu maiņa. Te nav tā, kā vārdos, kur vienā daļā kāds nemikstināts līdzskanis mijas ar otrās daļas mikstināto līdzskani, kā līdzīgos gadījumos, piem. klēpis, klēpja. Norma tā, ka vārdos, kā brālis — brāļa saknes beigās līdzskaņa izrunā vajadzēja būt zināmai maiņai, bet rudzu vārdā tās nebija, tādēļ te varēja patverties vecā „dz“ izruna. Tāpat caurs ar c. Dž- skaņu dadža vārdā mēs varam viegli saprast. Pēc zutis — zuša, brālis — brāļa paraugiem mikstināts arī dadža vārds. Izrunā rodas obligatoriska maiņa. Blakus varēja būt ģenitīvs dadza. Dadzis > dadzja > dadža, tāpat kā klēpis — klēpja. Dž- mikstinājumu ievēd no dz + j > dž, bet ne no g + j. Kuršu valodas aukslējeņu savienojumi ar jōtu(j) arī devuši latviešu c dz (k + j: Rucava). Bet ir Kursā vietu vārdi, kā Lipaiķi, Valtaiķi, kur — ķi runā tam pretim. Šo jautājumu paskaidro to pašu vietu vārdu rakstība vidus laiku dokumentos, kur saknes beigās ir t, ne k: Lipaiten, Valteyten. Kuršu valodā te ķ- skaņa. Leišu žemaišu dialektā un kuršu valodā t + j nav devis š, bet f- skaņu. Lipaiķi būtu rakstu valodā Lipaiši. Daži kuršu vārdi ieplūduši arī latviešu rakstu valodā. Kaķa vārds (кр. котъ) cēlies no kuršu kaķa vārda, ģen. kaķa,

nōm. katis. Ar kaķi indoeiropieši iepazīstas vēlu. Latviešiem šis vārds līdz ar pašu dzīvnieku pārnācis no rietumiem, no Kursas. Kursā nōminatīvs puisis ģen. puisa. Šņācenis te no citiem locījumiem ievests arī nōminatīvā. Tā arī kaķa vārdā t no citiem locījumiem ieradies nōminatīvā.

Zobeņi + j. Runājot par zobeņu savienojumiem ar j var te minēt prūšu vārdu median (mežs), jeb tagadnes 3. pers. gēide (gaida), kam atbilst leišu tagadnes 3. pers. geidžia < *geidja (kāro). Vecā f. gēide (ar mīkstināto d). Leišu un prūšu valodā aiz iepriekšējā mīkstinājuma a pārvērties par e. (a > e). Pirmais piemērs no Elbingas vārdnīcas, kur a paglābts aiz iepriekšēja mīkstinājuma — median. No tā var spriest, ka arī prūšu valodā beidzamā zilbē jālasa — geidja. Nezinām, vai vārdā median i- apzīmē d- mīkstinājumu vai i pārvērties par j (i > j). Katechisma dialektā runā par d — mīkstinājumu. Žemaišu dialektā arī tas pats, bet tikai saknes beigās zobenis + j līdzinās mīkstinātam zobenim. Citādi leišu valodā vispārīgi un žemaišu dialektā saknes sākumā d + j > dž (geidžia); t + j > mīkstināts č, piem. leiš. svēčias < *svetjas (viesis, ltv. svešs). Vārdā svēčias i- apzīmē č- skaņas mīkstinājumu. t + sekojošs šņācenis, devis nemīkstinātu č. Tie — jauni darinājumi. Piem. ltv. vārds vecs. Žemaišu dialektā atbilst vārds vēčas, kur t + š > č. Tā lš. vētušas > vētšas > vēčas. Latviešiem zobeņi + j pārveidojušies šņāceņos.

✓ t + j > š (nebalsīgs šņāc.)
d + j > ž (balsīgs šņāc.)

Nebalsīgs šņācenis š: zutis > *zutjā > zuša.

Balsīgs šņācenis ž: briedis > *briedja > brieža.

Ir gadījumi, kur blakus daudzskaitļa ģenitīvam rīkšu (ar š < t + j) ir forma rīkšķu. No kurienes še šķ? Lai jautājumu noskaidrotu, jāuzmeklē izolētās formas.

Leišu valodā ir verbs áusčioti < *austjoti (pļāpāt), Sakne tā pati, kas krievu vārdam yча. Latviešu verbam aūšāt tā pati nozīmē. Še svelpēja savienojums ar zobeņi un jōtu — devis šņāceni: s + (t + j) > š. Ltv. austjāt > aušāt. Leišu vārds áusčioti ir gluži izolēts.

Tautas dziesmās ir daudzskaitļa ģenitīvs — zvaižu, kas cēlies no < *zvaizdju, leišu žvaigždžiū. Daudzskaitļa ģenitīvs — rīkšu, bet blakus ir citi e- celmi, kā zeme, zāle, kam daudzskaitļa ģenitīvs — zemju, zāļu. Daudzskaitļa ģenitīvs rīkšķu atšķiras no citiem locījumiem ar to, ka pēc ē- celma parauga darināts jauns daudzskaitļa ģenitīvs no rīkstes vārda: rīkste > rīkšķu. K- skaņa aiz šņāceņa te nav pārvērsta par c.

Sākumā t uu d- skaņa zudusi starp svelpeni un j: rīkstju > rīksju > rīkšu. Tāpat kā zemju. Tā blakus rodas jauni ģenitīvi. Īsti pareizs, vecs daudzskaitļa ģenitīvs ir vārds valšķu. Taču tas neskan ērti. Tomēr labāk teikt valstju, nekā valstju. Arī forma zosu lietojama bez mīkstinājuma. Vispār, kur šņāceņa priekšā kāds aukslējenis, tur *ķ* dažkārt zudis. Tā piem. ir izloksnes, kur blakus verstsveršķu vārdam saka — rīkšu (ar *ķ* zudumu), bet ašķu (no aste). Skaņu kopa žģ < *zdj. Zemgalē ir vietu vārds Balbāržģi. Bārtā, Rundālē un Bauskā blakus lieto formas kā rīkšu un rīkšķu. Zēmgales izloksnēs ir arī forma rīkšču, piem. Bārtā, kur izceļojuši zēmgāļi. Tikai te nav noskaidrots, vai rīkšču vecā zēmgāļu izruna, vai lituānisms.

Svelpeņu savienojums ar j. Svelpeņu savienojums ar j leišu valodā devis svelpeņa mīkstinājumu. Piem. leišu verbā siúti (s + i ir s mīkstinājums). Prūšu, kuršu un latviešu valodā s + j devis šņāceni, piem. latv. šūt. Prūšiem arī ir substantīvs schūtuan, kas jālasa kā šūtwan (diegs). Tāpat prūšu val. kā latviešiem saknes beigās svelpenis + jōta devis šņāceni. Prūšiem vienskaitļa ģenitīvs tawischas (tuvākā), kas cēlies no < *tawisjas. Leišiem šņācenis + j devis tikai mīkstinātu šņāceni: kóšti (kāst); vsk. 1. pers: kóšiu, ltv. kāšu (ar šņāceni). Tāpat arī ar balsīgo šņāceni ž: blakus nōminatīvam ežys ir ģen. ēžio, kur ž + j devis mīkstinātu z. Latviešiem turpretī ezis, eža < ezjā.

Zobu nāsenis + j. Piemērus atrodam prūšu tekstos Elbingas vārdnīcā: substantīvs brunyos (brūņas). Arī katechisma dialektā ir forma trinie, kas jālasa kā „triná“ (draud). I-burts še apzīmē iepriekšējā nāseņa mīkstinājumu. Nevaram izšķirt, vai jālasa brunjos, jeb brūnos. Ltv. arī nā-

seņa savienojums ar jōtu: nōm. zirnis, ģen. zirņa; lš. nōm. žirnis, ģen. žirnio.

Tas pats sakāms par plūdeņa savienojumu ar *j*. Tāds *l + j*ōtas piemērs ir Elbingas vārdnicā — salgan, vidējā *k*. Runāts laikam „zaljan“. Aiz *l* prūšiem laikam *j* kā patstāvīga skaņa.

Leišiem un latviešiem ir pilnīgi *l* savienojumi ar *j*: brālis — brāja, lš. brólis, ģen. brólio. Tas pats sakāms par plūdeņa *r* savienojumu ar *j*. Elbingas vārdnicā ir substantīvs *wargien* (jālasa — „varjān“). Nozīme tā pati, kas leišu vārīās, latv. vaŗš. Prūšiem ir arī vienskaitļa akuzātīva forma kariausnau (Streit). Tāpat infinitīvs kariaut, leišu kariáuti; ltv. kaŗuot.

Dažās Kursas izloksnēs mikstinātā *r* vietā ir *r + j*: ne jūra, bet — jūrja. Te *r + j* ir jauns ievedums. Mikstinātais *r* ir grūti izrunājama skaņa, tādēļ īsto artikulāciju neatrodot no jauna ieveda *r + j*.

Lūpeņu savienojums ar *j*. Prūšu valodā ir piem. vārdi, kā *piuclan* (sirpis) un *wupyan* (mākonis). *Piuclan* ir tās pašas saknes vārds, kas leišu *pjáuti* (griezt), turpretī latviešiem — *pļaut*. Aiz lūpeņa latviešiem mikstināts *l*. Leišiem ir adjektīvs *bjaurūs* (nejauks), latviešiem — *bļaurš*. Leišu valodā *j* — aiz lūpeņa — sastopams visās izloksnēs vecā veidā tikai vārda sākumā. Saknes beigās lielākā vārdu daļā tai vietā dzirdam mikstinātu lūpeni. Būga raksta saknes sākumā aiz lūpeņa *j*, saknes beigās *-i*, kamēr Kuršats rakstījis abos gadījumos aiz lūpeņa *i*. Piemērs ar *j* aiz lūpeņa saknes beigās ir verba forma *kópiu*. Latviešiem — *pļaut*, *bļaurš*. Latviešiem *j* aiz iepriekšēja lūpeņa pārvērties *l*-skaņā (saknes sākumā); kamēr saknes beigās latviešiem ir cita aina: ģen. *gulbja* (ne *gulbla*), *dumpja* (ne *dumpļa*). Tā tad latviešiem *j* aiz lūpeņa patvēries saknes beigās. Kādēļ gan tur citādi, kā saknes sākumā? Latviešiem tas pats, kas rietumslavū valodās. Krievu valodā vienādi, vai saknes sākumā, vai beigās: *земля* (*l*-sk.). Poļiem *l*-skaņa tikai saknes sākumā, bet saknes beigās — *j*. Šis *j* saknes beigās uzskatāms par jauninājumu. Vārda „dumpis“ ģenitīvs senāk laikam bijis — **dumpļa* vārda „gulbis“ ģenitīvs senāk — **gulbla*.

Dēklinācija neērta, ja saknes beigās nav visos locījumos vienādas, Lai iznāktu vienādi, pēc brālis — brāļa parauga sāka locīt arī dumpis — dumpja. Starpība šē saknes beigās tikai tā: viens līdzskanis mīkstināts, otrs — nemīkstināts. Latgales tekstos šur tur saknes beigās aiz lūpeņa patvēries līdzskanis *l*. Piem. 1753. g. evaņģelijā Latgales dialektā daudzskaitļa ģenitīvs ir drēbļu, nevis — drēbju. Arī tagad Latgalē šur tur lieto kuopļu — kāpju vietā. Latgales izloksnēs *l*-skaņa atrodama vecās *j*-skaņas vietā arī ne aiz lūpeņa. Saujas vārdu piem. izrumā sauļā; adverbu šur tur izrunā ģerļi. Tas liek šaubīties, vai drēbļu vārdā vecs *l*, vai jauninājums, kā vārdā sauļa.

j — vēsture baltu valodās. Baltu valodās 1) *j* zināmos gadījumos ir patvēries negrozīts. 2) *j* — zudis 3) *j*-sakusis ar citiem līdzskaņiem. *u* v. — Nezilbiskā *u* resp. *v*-skaņa vispār paglābusies. Latviešiem vecs **v* vilka vārdā, leišu viļkas, prūšu Elbingas vārdnīcā wilkis, sanskritā वृका-ḥ, krievu волкъ. Tāpat dieva vārdā, leišu diēvas, prūšu deivs, sanskritā dēva-ḥ, latīņu adjektīvs dīvus (divišķīgs), senīslandiešu daudzskaitļa nōm. tívar (dievi).

V-skaņa aiz līdzskaņa. Ltv. zvērs. Lš žvēris. Prūšu val. daudzskaitļa akuzatīvs swīrins, sl. звѣрь.

Baltu valodās *v* vispār paglābies, Ir tomēr izņēmumi. 1) Kā *j* zūd *i*, ie — priekšā, tā *v* zūd *u* un no — priekšā Odere < *vuodere. Šuvu vietā šuḥ; žuvu vietā — žuḥ. Krievu val. два, vecā latviešu forma duō < *dvoō. Adolfija gramatikā — duōkārt (divkārt). Latviešu duō, leišu dū < *dvū. Prūšu adjektīvs ūrs (vecs). Leišu valodā forma vóras (vecs); prūšu valodā *ā* aiz lūpeņa pārvērties par *ū*. Latviešu galva, leišu galvā, prūšu gallū. Vecā prūšu forma *galwā; *ā* > *ū*: galwū > gallū.

2) Tāpat kā *j*-skaņa zūd zilbes beigās aiz iepriekšēja garā patskaņa, tā arī *v*-skaņa. „dievs tēvs“ izrunā bez *v*: dies tēs. Leišu izloksnē runā diēs — diē(va)s — vietā, tēs — tē(va)s — vieta. Sākumā te zudis *a*, pēc tam *v* iekļūst pārgarā zīlē.

Tāpat leišu gýs — gý(va)s vietā. Sākumā gývas > > gývs > gyḥs > gýs.

3) Visās baltu un slavu valodās *v* zudis vārda sākumā sekojošu plūdeņu (*r, l*) priekšā. Citās ide. valodās ir vārdi, kas sākas ar *vl, vr*, no kam var spriest, ka baltu valodās *v* zūd sekojošu *r, l* — priekšā.

4) Baltu un slavu valodā *v*-skaņa zudusi vēl aiz iepriekšēja lūpu slēdzeņa (*b p*), piem. apaļš. Leišu adjektīvs *apalūs* < *apvalūs*. Leiši pazīst vēl *v* tādēļ, ka sajūt sakaru ar vēlt. Latvieši izmetuši *v* tādēļ, ka zaudējuši sakaru ar vārdu *velt*. Arī jaunākos laikos, ja *v* senāk kopā ar iepriekšēju lūpu slēdzeni, kur sakaru nejūt, *v* dzird izmestu: *labvakar* > *labákar*.

No otras puses *v* iestājas no jauna. Vārda sākumā *u* vai *uo* priekšā ierodas no jauna *v*.

Latgalē urbt izrunā kā vūrbt. Uogas vārdu izloksnēs izrunā kā vuoga. Latviešu uosis prūšu Elbingas vārdnīcā ir *woasis*; latviešu āzis Elbingas vārdnīcā — *wosux* („vōzuks“). Šādas liekas *v*-skaņas ierašanās *u* un *uo* skaņas priekšā izskaidrojama tā: mēs ļaujām agrāk nekā vajadzīgs plūst ārā skanošai dvašai; *v*-skaņa rodas, ja apakšlūpu tuvinām virszobu augšējai malai. Tūlīņ, tikko sākam lūpas atdarīt, plūst dvaša un rada lieku „*v*.“ *u* — artikulācijai vajadzīgs plašāks lūpu atdalījums.

Nāseņi. Ide. pirmvalodai var daudz maz droši piešķirt tikai lūpu un zobu nāseņus *n* un *m*. Daži valodnieki domā, ka bijis arī velārais *n* (*ŋ*) — sekojošo aukslējeņu *k* un *g* priekšā. Zobu nāsenis pārvērties par lūpu nāseni: **tanpu* > *tampu*. Augšzemniekiem aukslējeņu *k, g* priekšā ir zobu nāsenis: *kungs, brangs*. Tā laikam krievu ietekme. Latviešu valodā starp patskani un līdzskani dentālais nāsenis paglābies nav. Lūpu nāsenis baltu valodās vispār paglābies, piem. vārda sākumā: *māte, lš. móté* (sievas nozīmē, izloksnēs vēl mātes nozīme). Prūšu val. katechisma dialektā vārds *mūti*, krievu *мать* sl. *матѣ*, sskr. *mātā*, lātīņu *māter*, grieķu val. doriešu dialektā *mātēr*, Atēnu dialektā *mētēr*. Vecs lūpu nāsenis starp patskaņiem ir dūmu vārdā. Prūšu Elbingas vārdnīcā patskaņu garums nav apzīmēts: *dumis*, krievu *дымъ*. lš. *dúmai*, sanskrita *dhūma-h*, lātīņu *fūmus* (*f* < **dh*).

Lūpu nāsenis aiz līdzskaņa. Latv. smirdēt-smarža, lš. smirdēti. No prūšu valodas te var minēt substantīvu smorde (ieva). Zemgalē vietas vārds Smārde (Smārdē urbj, meklē naftu). Tās pašas saknes krievu смородина — upene, kas arī smaržo. Vispārīgi lūpu nāsenis palicis nepārvērsts. Tikai vārda beigās baltu valodās, (kā arī slavu, grieķu, ģermāņu valodās) lūpu nāsenis pārvērties par zobu nāseni. Latīņu hortus (dārzs), vienskaitļa akuzatīvs hortum (dārzu). Prūšu Dievas, bet akuzatīvs Deiwan, kur *n no ve ca *m*. Leišu valodā nāsenis paglābies vārda beigās, vienzilbju formās: tan, tagad tã (tuo). Jāmin, ka tikai baltu valodās lūpu nāsenis sekojoša zobeņa priekšā patvēries — neasimilēts: ltv. simts, lš. šimtas, lat. centum (t-priekšā *m > n*). Cinda vārds izloksnēs cinds.

Turpretī aukslējeņu priekšā arī baltu valodās lūpu nāsenis pārvērties par velāro nāseni. Latviešu valodā nav gadījumu, kur aiz lūpu nāseņa seko *k. g*. Vidzemē novads „Ramka“ (vācu Ramkau), tautas izrunā — Ranka. Ranka < < Ramka < Rameke — Tālivalža dēla vārds (chronikā). Rankā > rùoka, tā tad Ramkas > Rankas vārds cēlies tikai pēc tam, kad an jau > u o. Ra'mkas > Rankas vārdā an palicis tādēļ nepārvērsts. Citās ide. valodās vārda sākumā atrodam sekojošo pludeņu priekšā vēl lūpu nāseni: mr vai ml. Baltu valodās neviena tāda vārda nav. Jādomā, kā te lūpu nāsenis plūdeņa priekšā pārvērties attiecīgā lūpu slēdzenī — *b*-skaņā. Nav tikai te neviena droša piemēra.

Zobu nāsenis. Arī tas baltu valodās, vispārīgi runājot, paglābies. Piemērs: nāsis, leišu rakstu valodā — nōsis. Prūšu tēkstos nozy, Elbingas vārdnīcā; krievu носъ, vācu Nase, latīņu nārēs < *nāsēs, (r < *s). Sanskritā duālis nāsā.

Zobu nāsenis starp patskaņiem. Starp patskaņiem zobu nāsenis sastopams dienas vārdā. Leišu valodā diena, prūšu valodā vienskaitļa akuzatīvs — deinan. No slavu valodām minama krievu forma день, sanskritā dina-m etc.

Zobu nāsenis aiz līdzskaņiem. Aiz līdzskaņa zobu nāsenis minams sniega vārdā, leišu sniēgas, Elbingas

vārdnīcā snaygis, krievu снѣгъ gotu snaivas, latīņu nix, kur zudis s (nix < *snix).

Taisni latviešu valodā *n* zudis zilbes beigās. Latvieši *n*-skaņu zaudējuši kāda patskaņa tautosillabiskā savienojumā ar nāseni, piem. an > uo: lei. rankà > la. rùoka. Tāpat en > ie: lei. penkì > la. pieci; in > ī: lei. krintù — la. krītu; un > ū: lei. juntù — la. jùtu. Še nāsenis ar iepriekšēju īsu patskani saplūdis garā patskanī. Ja nu mums uo, kur leišiem an, tas rāda, ka tos laikus, kad latvieši zaudējuši *n*-skaņu. Viņi nav runājuši an, bet — on (ronka) on > ō > uo. Kā vecais ō > uo (piem. dūt), tāpat *ronka > *rōka > rùoka. Arī e + n sākumā devis en > ē > ie. Ja nu vārdā tēvs ē nav pārvērties par ie, tad tas izskaidrojams tā: leiši katru vecu *ē izrunā šauri, prūšiem *ē 2. un 3. katechismā pārvērties par ī, tā tad arī izrunāts šauri, — baltu pirmvalodā garš vecs *ē — šaurs, šauri runājams. Šaurā *ē-skaņa latviešu valodā palikusi nepārvērsta, bet platā ē-skaņa — diftongizēta. Tā tad ē, kas cēlies no en — bijis plats: *pēci > pieci. Arī Aluksnē en > ē (plats) *ē > ie: mēle > miele.

Kurši, kā leiši un prūši, tautosillabisko nāseni *n* paglābuši: Landze, Zentene, Vēnzava, dzintars (latv. dzī-tars), menca (zivs). Vēnzavas vārds rāda, ka kurši paturējuši zobu nāseni arī berzeņa priekšā. Leišiem zobu nāsenis zudis sekojoša berzeņa, plūdeņa, v-skaņas un j-skaņas priekšā. Ir žemaišu izloksnes, kur vēl tāpat kā vecos leišu tekstos sastop šo nāseni: žānsis. Leišu rakstu valodā *n* te zudis. Prūšu Elbingas vārdnīcā sastopama forma sansy (zūos). Tā prūši un kurši patur zobu nāseni arī berzeņa priekšā. Tāpat zobu nāsenis laikam paglābies pa daļai senā sēļu dialektā, ko pierāda sēliskie vietu vārdi: Greņdze, Sveňte (latv.: Griedze, Sviete). Bet lieķas arī, ka tikai dažās sēļu izloksnēs nāsenis paglābies, ne visās. Sēlijā ir sēļu upe Viesīte, kas atbilst leišu upes vārdam Viešintā. Latviešiem vesela rinda vārdu, kur sastopam tautosillabisku *n* ar iepriekšēju patskani: kliņts — no viduslejasvācu Klint. Šie latviešu vārdi pa daļai ir patapinājumi. Latviešu patapinājumi ar tautosillabisku *n*-skaņu un iepriekšēju patskani radušies tikai pēc tam,

kad citādi nāsenis latviešiem bija jau zaudēts. XIII. g. s. dokumenti dod mums vārdus, kur nāsenis jau zudis, piem. mūks < *munkas, kas nāk no rietumiem, — igauņu munk. Latviešu mūka — vārds ienācis ne agrāk, kā IX. vai X. g. s. Nāsenis zaudēts ap 1000. g. pēc Kr.

2) Nāsenis sastopams tur, kur tas vēlāk ieradies disimilācijas ceļā: „skalgalš“ disimilējies par „skangals“. n še radies pēc tam, kad vispār *n* jau bija zudis.

3) *n* ieradies arī jaunos vārdos — pēc vecā *n* — zušanas. Pēc gulēt — guldināt parauga blakus verbam skanēt — radies skandināt.

4) Tautosillabiskais nāsenis vēl sastopams tur, kur starpā starp *n* un kādu citu līdzskani reiz bijis kāds patskanis: mans < *manas, gans < *ganas. Zudis tikai tautosillabiskais, ne heterosillabiskais nāsenis.

5) Nāseņi kā skaņu attēlojumi sastopami arī dažos jaunajos onomatopoētiskos vārdos. Vēl labāki, kā nāseņi baltu valodās vārda sākumā ir paglābušies vecie plūdeņi *l* un *r*.

l, r.

Latviešu lauks, leišu laūkas, prūšu valodā substantīvs lauxnos (zvaigznes), krievu лучъ (stars), gr. leukós (balts), lat. lūx (gaisma), — Gotu liuhaþ (gaisma), vācu Licht.

L — starp patskaņiem.

Latv. kaūls, lš. káulas, prūšu vienskaitļa akuzatīvs kaulan, lat. caulis, grieķu kaulós (stāda stiebrs).

r.

Baltu valodās vispār pastāv arī *r*-skaņa, piem. rudzi, lš. rugiaī, prūšu rugis, krievu рожь, vācu Roggen. *r*-vārda vidū.

Latviešu art — arājs, leišu árti, pr. artoys (arājs), krievu аратъ (art), lat. arāre, grieķu árōō (es aŗu), gotu infinitīvs arjan (art).

Svelpeņi.

Ide. pirmvalodā droši konstatējams ir tikai viens nebal-sīgais svelpenis *s*. Tagad ide. valodās blakus svelpenim *s*

ir arī *z*. Bet *z*-skaņa nav bijusi ide. pirmvalodā patstāvīga skaņa. Nebalsīgo *s*-skaņu atrodam visādos apstākļos, gan vārda sākumā, gan starp patskaņiem, gan vārda beigās. Balsīgo svelpeni *z* droši atrodam tikai sekojošo balsīgo troksneņu (*b*, *d* utt.) priekšā. Latviešiem vārds *mazgs*, leišiem *māzgas*. Leišiem *z* skaņa pa vecam tikai tad, ja seko balsīgs slēdzenis. Sākumā saknē bija svelpenis, tā pate *s*-skaņa, kas senaugšvācu *maska* vārdā, no kam vācu *Masche*. Patstāvīga skaņa bijis tikai nebalsīgais svelpenis. Nebalsīgā *s*-skaņa baltu valodās vispārīgi patvērusies, piem. vārda sākumā *sēdēti*, prūšu tekstos pagātnes *divdabis sīdons* (no *sēst*), senslavu *сѣдѣти* (*š* < **ē*), sanskrita substantīvs *sadaḥ* — *sēdeklis*, arī grieķiem substantīvs *hédos* (*sēdeklis*) no vecās formas **sédos*, latīņu *sedēre*, gotu valodā forma *sitan* (*sēdēt*), no kam vācu *sitzen*, *s* starp patskaņiem: la. *auss*, lei. *ausis*, pr. daudzskaitļa akuzatīva forma *āusins*. Senslavu *yxо* (vecā **s*-vietā > *ch*), *yxо*, daudzskaitlī — *уши*. Gotu *ausō*, latīņu *auris* (vecāis svelpenis **s* > *r*: *auris* < **ausis*). Tas pats vācu *Ohr*, kur *r* < **s*.

Svelpenis *s* baltu valodās paglābies, bet leišu valodā svelpēja vietā aiz iepriekšēja *r* vai *k* ir šņācenis:

$$\begin{aligned}rs &> rš \\ks &> kš.\end{aligned}$$

Slavu valodās šis svelpenis *s* tā modificēts ne tikai aiz *r* un *k*, bet arī aiz *i* un *u*. Sanskritā vēl ir šņācenis, bet slavu valodās svelpenis *s* > *ch*: krievu *yxо*. Mīkstinājuma gadījumā *s* no jauna pārvērties par šņāceni: *уши*. Prūšu un latviešu valodā tagad viscaur atrodam svelpeni. Latvieši un prūši runā svelpeni arī tur šņāceņa vietā, kur svelpenis no *k* (*s* < **k*). Baltu pirmvalodā un, iespējams, ka arī visās baltu valodās (arī latviešiem, prūšiem) svelpenis aiz *r* un *k* pārvērties šņācenī. Piem. latviešu *vērsis*, prūšu *Elbingas* vārdnīcā ir šās saknes forma *werstian* (*teļš*). Leišiem šis pats vārds ar šņāceni — *veřšis*. Dažās leišu izloksnēs šis vārds apzīmē *teļu*, citās — *vērsi*.

Sanskritā tās pašas saknes vārds ir substantīvs *vṛṣaḥ* — *vērsis* (*s* aiz *r* > *š*), latīņu *verres* < **versēs* (*kulis*) ar

saknes formu vers. — Latviešu un leišu valodā tagadnes celma piedēklis -sto-. Leišiem no džiúti (žūt) tagadne džiústu, no miřti — mirštu, kur aiz *r* — šņācenis š, lei. áugštas (latīņu augustus). Pēc likuma š aiz *k* > š. Runājot áugštas vārdu izrunā *k*, bet aiz *k* svelpenis pārvērties šņācenī, tā — veca norma. Bet analogijas ceļā radušies arī jauninājumi. Piem. miřkti (mirkť), tagadne skan mirkstū. Tā tad svelpenis no jauna ievests aiz *r* un *k*. Tagadne mirkstū pēc džiústu parauga, jo daudz tādu vārdu, kur svelpenis — nepārvērsts. Arī nākotnes forma pēc búsiu parauga, kur svelpenis nepārvērsts, skan — miřksiu.

Tā svelpeni kā nākotnes pazīmi ievēd atkal formā miřksiu. Ja formā miřksiu ievestu šņāceni, tad šī forma neizskatītos pēc nākotnes formas. Leišu valodā aiz *k* un *r* gaidāmā šņāceņa vietā bieži — svelpenis. Piem. leišu adjektīvs skeřsas (šķērss). Te ar analogijas izskaidrojumu vien vairs nevar līdzēties. Tolaik, kad *rs* vietā radās *rš* un *ks* vietā *kš* vārdā skeřsas — svelpenis nepārvērtās šņācenī, jo starpā starp *r* un *s* bijis vēl kāds līdzskanis, laikam zobenis *d* vai *t*, tādēļ te arī paglābts svelpenis.

Savā laikā domāts, ka veca svelpēja **s* vietā ieradies šņācenis arī starp *i* un *k*, piem. leišu vókiřkas. Bet ir tādi vārdi, kur leišiem starp *i* un *k* *s*-nepārvērsts. Kā piemērs būtu minams pleiskēs — paskaņi (kaņepju stādu vīriešu kārtas augs); *s* te nav pārvērties š-skaņā. Tādēļ jādomā, ka starp *i* un *k* svelpēni īsti paliek nepārvērti. Bet vókiřkas?! Kā citur palatālais *k* mijas ar velāro *k*, tā tas var būt arī te. Blakus ide. pirmvalodas piedēkļa formai -isqo- varēja arī būt ide. pirmvalodas piedēkļa forma ar-isko-. Ide. pirmvalodas piedēkļa formai:

-isqo- atbilst lš. -iska-

-isko- „ „ -iša-

Abas piedēkļu formas -iska- un -iša-, blakus lietotas un sajauktas, deva piedēkļa mistrojuma formu -iška-.

Tā izskaidrojama forma vókiřkas. Kā latviešu, tā arī prūšu valodā svelpenis atrodams arī aiz *r* un *k*. Bet te —

ierobežojums. Prūšiem tas attiecas tikai uz Elbingas vārdnīcu, kamēr prūšu jaunākos katechisma tekstos aiz *r* diezgan bieži atrodams arī šņācenis. Tikai šis šņācenis nav vedams sakarā ar veco leišu šņāceni. Katechismos blakus šņācenim atrodam arī svelpeni, tā piem. vienā vietā vecā forma *pogírsnan (slavu Lob), bet citur jaunā forma — pogirschnan. Tāpat sastopam formas kirschā un kerschā (pār, über), bet citur arī — svelpenis.

2
skōysān

Fakti rāda, ka šis šņācenis nav vedams sakarā ar veco leišu šņāceni, bet kā jauninājums radies ar vācu ietekmi, jo vācu valodā vēlākos laikos svelpenis aiz *r* pārvērties šņācenī.

Slēdzeņi.

No līdzskaņiem atliek vēl slēdzeņi. Ide. pirmvalodā bijuši lūpeņi (labiālie), zobeņi (dentālie) un trijas aukslējeņu *k* — *g* skaņu rindas:

pirmkārt, palatālās k-skaņas;
otrkārt, velārās k-skaņas;
treškārt, labiovelārās k-skaņas.

Piecas rindas slēdzeņu pēc izrunas vietas. Četras rindas slēdzeņu pēc artikulācijas veida: pirmkārt, balsīgie; otrkārt, nebalsīgie; kas varēja būt ir apdvēsti, ir neapdvēsti. Par baltu un slavu valodām jāsaka, ka šē apdvēsums (aspirācija) zudis. Palikuši pāri tikai balsīgie un nebalsīgie slēdzeņi.

Ide. pirmvalodā šādi lūpu slēdzeņi: *p*

ph

b

bh.

Nebalsīgas *p*-skaņas piemērs: latviešu pats, leišu pāts, prūšiem vienskaitļa akuzatīvs saliktenī — waispattin (nama māte, sieva, kundze). Slaviem — nav, sskr. patih (kungs), grieķu pósis < *pótis (vīrs, laulāts draugs), latīņu adjektīvs potis (spējīgs, varens), — potior, potitus sum, potiri (iegūt varu pār ko). Potest (viņš var), — no possum < *potsum.

Gotu valodā saliktenis brūþfaþs (f < þ).

Latv. lipt,
lš. lipti,
sl. при-льпѣти (pielipt),
sskr. liptaḥ (lipīgs),
gr. lípos — tauki (substantīvs).

Gotu bi-leiban — vācu bleiben — palikt, it kā kur pieliptu;

(ei = ī; b = v).
ph.

Ltv. spēju.
lš. spēju (man ir vaļa),
kr. успѣваю (man veicas),
sskr. sphāyatē (viņš briest, piejemas kuplumā).

b.

Ltv. dubt, pag. dubu (iedubušas acis),
lš. adj. dubūs „dobs“,
pr. val. salikts substantīvs padaubis — leja.

Ka b no paša sākuma neapdvēsta skaņa, to rāda ģerm. valodas formas.

Gotu diuþs (tief — dziļš),
ssl. дѣбрь (grāva).

Piemērs apdvēstai b-skaņai — „brālis“ (mūsu piedēkļa f. — jauninājums).

Vecs deminutīvs brātarītis (brālītis), lš. brólis, vecs demin. *broterēlis, celma f. brōter. —

Prūšu brote (brālis),
ssl. братръ (brālis),
sskr. bhrātā.

Gotu brōþar (brālis).

Latīņu un grieķu valodā apdvēstais bh sākumā zaudē savu balsīgumu: bh > ph. Grieķu frātēr — brālības locēklis. Latīņu frāter.

Baltu valodās lūpeņi nepārvērsti. Tikai apdvēsums zudis. Leišu un latviešu valodā balsīgie lūpeņi zobu nāseņa priekšā pārvērsti par balsīgiem aukslējeņiem.

bn > gn.

Llv. dubt, tās pašas saknes vārds arī leišu dubus. Leišu dūgnas (dibens, dubens) no *dūbnas. Kā arī latviešiem tas pats, to rāda Dignājas vārds (vācu Dubenà). Latgalē pret Dignāju upe Dubna.

Zobeņi.

Ide. pirmvalodā 4 skaņas: t th d dh. Baltu un slavu valodās zudis apdvēsums.

t. (Neapdvesta t- skaņa).

Latv. tu, lš. tū, prūšu toū (oū < *ū). Latīņu tū, krievu ты (ы < *ū). Grieķu doriešu dialektos tý (y < *u). Ģermāņu valodās *t* > nebalsīgā berzenī gotu *þu*.

t — starp patskaņiem.

Ltv. māte
lš. móté
pr. mūti
sskr. mātā
ssl. мати
gr. dor. mātēr
lat. māter utt.

*th.

Ltv. stāt, stāties
lš. stótis
pr. inf. postāt (werden, tapt)
sl. стать (krievu).

Ka te bijis th, to liecina sanskr. aorista vienskaitļa 3. pers. asthāt — viņš stājās (apdvēsts th), bet grieķiem t-bez apdvēsuma: grieķu — éstē (bez apdvēsuma). Citādi grieķu apdvēsums saskan ar sanskrita.

Latv. stāre

gotu stōþ (stāvēju); t skaņa aiz s paliek nepārvērsta.

d (balsīgais neapdvēstais *d*).

Ltv. sēdēt

„ dievs (neapdvēsta *d*- skaņa)

„ desmit

ļš. dēšimt

pr. *dessimpts*

kr. *десять*.

Ka bijis vecs neapdvēsts *d*, rāda sanskrita dóša (ar neapdvēstu *d*), grieķu *dēka*, lat. *decem*. Ģermaņu valodās balsīgais slēdzenis zaudē savu balsīgumu: gotu *taihun* — desmit (izrunā „*tehun*“). Ģermāņu valodās *d > t*; vācu valodā *t > z* (z).

dh (apdvēsts, balsīgs *d*):

ltv. *dūmi*

„ *medus*

„ *dēt*

ļš *dēti* (likt)

prūšu daudzsk. akuz. *sendītans* (saliktus); *i < *ī < *ē*,

*sendī- < *sendē-*;

ssl. *дѣти* (verbs) -likt

kr. *дѣть* -likt.

Kā *dh* — apdvēsts, rāda sanskrita *ád dhāt* (viņš lika); a-sākumā *augments*. Ģermāņu valodā apdvēsums zudis, paliek pāri tīrā *d*- skaņa:

gotu *ga-dēþs* (darbs),

vācu *d > t* (die Tat).

Grieķu un latīņu valodas zaudējušas balsīgumu, palicis tikai nebalsīgs apdvēsts *th*. Tā tad grieķiem no apdvēsta balsīga *d* — nebalsīgs, apdvēsts *th*: *thēsō* (es likšu). Sākumā *th* bijis arī latīņiem, bet vēlāk: *dh > th > f*; *th > f*: *fēci* — es darīju, verba *faciō* perfekts. Saknes forma *dh + ē*—.

Sīkumi par zobeņiem baltu valodās.
Plūdeņa *l* priekšā zobeņi pārvērtušies aukslējeņos:

$t > k, d > g$:

$tl > kl$

$dl > gl$.

Leišu un latviešu valodā tas noticis bez izņēmuma. Kamēr prūšu valodā atrodam vārdus ar paglābtu zobeņi *l* priekšā. Leišiem un latviešiem šis likums viscaur, prūšiem — pa daļai.

Piem. latv. vārds aukla, leišu auklē. No prūšu Elbingas vārdnīcas varam minēt tās pašas saknes vārdu — auclo (zirgu pavada), kur saknes f. aucl- < *autl-. To rāda avestas forma aοϑrəm — apavi, kur ϑ < *t; jārūnā — „auprom“. Forma aοϑrəm < *autlo-m. Prūšu Elbingas vārdnīcā *tl* priekšā pārvērties par *k*. Prūšiem uzglabājusies katechisma forma ebsentliuns — (apzīmējis), kur *l* priekšā paglābies *t*. Tās pašas saknes vārds ir leišu substantīvs ženklas (zīme). Tā tad prūšu katechismos *t* — *l* priekšā nav pārvērties *k*- skaņā, bet gan Elbingas vārdnīcā. Bet latviešiem ir vārds skaitlis, leišu skaitlius, kur *t* it kā paglābies *l* priekšā. Tie — jauninājumi, jo blakus verbs skaitīt, no kam *t* ievests no jauna. Vārdu „skaiklis“ neviens nerunā, jo tam nav sakara ar verbu skaitīt.

$dl > gl$: egle.

d- skaņa *l* priekšā pārvērtusies *g*- skaņā: latviešu egle, lš. ēglē, poļu jodla. Slavu valodas rāda, ka $dl > gl$: krievu едль < *едль (*d*- skaņa zudusi *l* priekšā). Prūšu Elbingas vārdnīcā sastopamas blakus tādas formas, kā addle (egle) un auclo (zirgu pavada). Še *d*- skaņa *l* priekšā palikusi nepārvērsta. Nav domājams, ka blakus vienā izloksnē varētu būt divas tādas formas. Varētu domāt, ka Elbingas vārdnīcā jauktas divas dažādas prūšu izlokšnes bet varētu arī būt, ka addle — no poļu valodas. Tīcāmāka liekas izlokšņu jaukšanas hipoteze, jo poļu forma ar *j*, prūšiem — bez *j*.

Kā *l*-priekšā $t > k$, tā arī zobu nāseņa priekšā $t > k; d > g$.

$tn > kn$.

t-skaņa latviešu valodā *n*-priekšā pārvērtusies *k*-skaņā; to rāda dažādi piemēri: latv. Rēzekne, vācu Rositten; Rēzekne < *Rēzetne. Bet putns un daudzi citi, kur nāseņa priekšā $t \text{ nav} > k$. Kad $tn > kn$, tos laikos starp *t* un *n* te vēl bijis patskanis. Piem. tautas dziesmās ir pamazināmā forma — putiniņš. Arī leiši pazīst — šilo pūtinas — „sila putns,“ mednis, teteris

$dn > gn$.

N-priekšā *d*-vietā ieradusies *g*-skaņa: izlokšnēs ir megnis blakus rakstu val. formai mednis < *medinis.

Kur *f*. megnis, tur vokālis zudis jau agrāk. Visās baltu un slavu valodās visi zobu slēdzeņi — cita zobu slēdzeņa priekšā ir pārvērtušies par svelpeņiem. No metu, vedu, infinitīva forma ir: mest < *mett, vest < *vedt. Leiš. metù — inf. mēsti, vedù — inf. vēsti. Prūšu forma pomests (pamests, padots), krievu *f*. вести — веду.

Zobu slēdzeņi *t*, *d* — *t* priekšā pārvēršas par nebalsīgo svelpeņi *s*. Balsīgā *d*-priekšā zobu slēdzeņi baltu un slavu valodās pārvēršas par *z*:

$td + t > st$,

$td + d > z$.

Latv. meždams, vēzdams; lš. mēzdamas, vēzdamas. Lš. metdamas > meddamas > mēzdamas (asimilāc. ceļā). Vispirms notiek asimilācija: $td > dd$; tad $dd > zd$. Nav nekāda pamata rakstīt ar *s*. Leišiem *d*-skaņa aiz iepriekšēja *z* izlokšnēs zudusi: lš. lazdà (nūja) skan izlokšnēs lazà. Lizdas (lizda, lizds) leišu izlokšnēs skan — lizas. Sekojoša nebalsīga svelpeņa priekšā — tas pats — palikusi viena vienīga īsa svelpeņa skaņa, piem.: lš. metù, nākotnes forma mēsiu < *mētsiu, mūsu augšzemniekiem — mešu. Zobu slēzdenis te zudis asimilācijas ceļā. Lš. vedù, nākotn. *f*. vēsiu < *vēdsiu, augšzemn. vešu. Leišu rakstu val. *f*. vētušas, žem. vēčas, latv. vēcs. Latv. vēcs vārdā starp *t* un *s* zudis patskanis. Kad *t* asimilējās sekojošam *s*, toreiz vēl te bija patskanis: lei. vētušas —

ltv. *vētuss > vētss > vēc s. Tāpat mēs salikteņos paturam *s*-priekšā *t*-skaņū: atslēga — ne aslēga.

Kā baltu, tā slavu valodās balsīgais *d*-zudis sekojoša nāseņa un *v*-skaņas priekšā. Tāpēc mums blakus formai ēdu ir f. ēmu < *ēdmu, lš. ěmi, kr. ѣмъ; ltv. duomu < *duodmu, lš. dúomi, dúomu, dúoda; krievu f. дамъ > *дадмъ; lš. substantīvs smárvé < *smárdvē, kur tā pati sakne, kas vārdā smird-, (smaka), *d*-skaņa zudusi sekojoša zobu nāseņa priekšā:

brienu < *briednu
lienu < *liednu
blēņas < *blēdņas; blēdis.

Dažkārt *d* un *n* — sastopami no jauna kopā: palaīdnis < *palaīdenis (*d* — nezūd), arī — palaīdniēks. Izloksnēs palaīniēks un palaīnis (bez *d*).

Triju aukslējeņu rindu līdzskaņi.

Palatālie: Velārie: Labiovelārie:

k̄	q	qu
kh	qh	quh
ġ	g	gu
ġh	gh	guh

Salīdzint ide. valodas savā starpā, gadās, ka austrumu valodu *k* — *g* — skaņai atbilst rietumu valodu *kv* vai *p*.

Piem.: latv. kas, lš. kàs, lat. quis, quāe, quod; grieķiem ar *p*: póteros (kuŗš no abiem).

Gadās arī tādi vārdi, kur visās ide. valodās *k*-skaņa. Treškārt, ir arī vārdi, kuŗos kādās rietumu valodās atbilst vārdi ar *k*, (piem. grieķu, latīņu), bet austrumu valodās atbilst vārdi ar svelpeni vai šņāceni: lat. cor, cordis, latv. sirds, lš. širdis. Šie fakti pamudināja valodniekus iedomāties, ka šādi svelpeni no *k̄. Ide. pirmvalodā bijušas 3 aukslējeņu rindas: palatālā, velārā, labiovelārā. Kā svelpeni un šņāceņi cēlušies no vecas palatālas *k̄-skaņas, to rāda romāņu valoda, kur lat. centum devis franču cent (*c=s*); caballus > franču cheval. Pirmā rinda ir

tā, kur austrumu valodās svelpeņi vai šņāceņi, bet rietumos tīras *k*, *g*-skaņas. Pirmā rinda ir palatālā rinda.

Ide. valodas sadalās: rietumu jeb kentum valodās, kur atrodamas *k*-skaņas austrumu (satəm) valodu šņāceņa vai svelpeņa vietā. Simta vārds avestas valodā — satəm.

Satəm-valodas: āriešu jeb indoirāņu, armeņu, albaņu, slavu un baltu. Satəm valodas — kur *k* vietā šņācenis vai svelpenis.

Kentum-valodas: grieķu, itaļu, ķeltu, ģermāņu.

Otrā rinda — velārās skaņas.

Velāro *k* apzīmē ar *q*. Tīrs *k* vai *g* sastopams visās ide. valodās.

Trešā — labiovelārā rinda.

Attiecīgos vārdos austrumu grupā tīras *k* un *g*-skaņas, bet rietumu grupā aiz *k* un *g* ierodas vēl *v*-skaņa, piem. latīņu — quod. Ierodas tīrie lūpeņi — *p* un *b*. Ide. pirmvalodā labializētas *k* un *g*-skaņas. Šo skaņu artikulācijai jāsaliec lūpas. Nav nevienas ide. valodas grupas, kur sakristu visas trīs aukslējeņu rindas. Rietumu grupā pilnīgi sakrīt tikai pirmā un otrā rinda. Austrumu (satəm) valodu grupā savā starpā sakrīt velārās un labiovelārās skaņas (otrā un trešā rinda). Visas trīs rindas tagad vairs nekur neizšķir, bet tikai divas. Tikai visas ide. valodas salīdzinot var konstatēt, ka bijušas trīs rindas. Piem. palatālā *k*-skaņa. Vecu, palatālu **k* atrodam latv. „sirds“ vārdā (*s* < **k*), latviešiem, tāpat kā kuršiem un prūšiem, palatāla *k*-vietā ir svelpenis. Leišu valodā palatāla *k*-vietā — šņācenis, piem. širdis (*š* < **k*). Prūšu val. sīras (viensk. ģen.) Slavju valodā — сердце (*arī* — *s*). *S*-skaņa palatālā **k*-vietā arī armeņu valodā, piem. sirt. Svelpenis bijis arī avestas valodā. Sanskrita palatālā *k*-vietā ir šņācenis.

Rietumu grupā (kentum valodās) — tīrs *k*.

lat. cor, cordis

gr. kardiā

gotu haírtō (izrunā „hertō“);

vācu Herz

Ltv. simts
lš. šimtas
pr. tūsimptons (tūkstošus)

Arī slaviem svelpenis, piem. kr. тысяча (otrā daļā simta vārds),

kr. сто — laikam patapinājums no irāņu valodas,

avest. satem
sskr. śatám
lat. centum
gr. hekatón;
senīru cēt
gotu hund; k > h.

Baltu valodās ar vienkāršo palatālo *k*-skaņu saplūdusi skaņu kopa: palatālais *k*+*s*:

$s+k$ vai $k+s$
 $śk$ vai ks .

Ja blakus vecā *s*-skaņa, tad tā arī vienkārši asimilējas: senaugšvācu sciozan — šaut (vācu schiessen)

ltv. šaut
lš. šáuti (š < *s+k).

Verbs, kā lš. šáuti būtu latviešiem šaūt. Latgalē runā — saut. Mūsu šaūt < *sjaūt.

Tās pašas saknes vārds ir krievu — сую, „stumju, bīdu.“

lat. axis
gr. áksōn
s.a.v. *ahsa
ltv. ass
lš. ašis
pr. assis.

Baltu valodās apdvēsums zudis, tādēļ latviešu kh > s; lš. kh > š. Tikai šī likuma apstiprināšanai nav neviena piemēra; to var tikai iedomāties.

Seko balsīgā palatālā ģ-skaņa.

Ltv. zināt (z < *ġ); lš. žināti (ž < *ġ).

Prūšiem forma ar *z* — salikumā ar priedēkli — *ersinnāt* (erkennen, atzīt), krievu *знать*, avestas valodā — kas ieradies palatālā *ġ*-vietā. Sskr. *jānāti* (viņš zina); palatālā *ġ*-vietā te ieradies — *dž* (*j*).

Kentum grupa. Te grieķu valodā tās pašas saknes aorista infinitīvs *gnōnai* (pazīt, atzīt). Latīņu valodā *gnōscō*, no kam vēlāk *nōscō*, bet — *cognōscō* „iepa-zīstos.“ Ģermāņu valodās balsīgais slēdzenis zaudējis savu balsīgumu: *ich kann* (vācu — *kennen*): *ġ > k*.

Apdvēsts palatāls *ġh*:

Vezums, *vazāt*, *vizināt*; lš. *vežū*, kr. *bezy* (ar „*z*“), prūšiem substantīvs *wessis* (kamanas, ragavas), kas jālasa, kā „*vežis*“. *Z*-skaņa arī avestas valodā. Tagadnes vienskaitļa 3. personā avest. val. *vazaⁱti* „viņš ved“.

Sanskritā apdvēsta palatāla *ġh* vietā atrodam *h*: *va-hati* (viņš ved).

Kentum valodās (rietumu grupā), grieķu un latīņu valo-das šī apdvēstā balsīgā palatālā *ġh* — skaņa sākumā zaudē savu balsīgumu, piem. gr. *ókhos* — *rati* < **vókhos*. La-tīņu valodā *veho* < **vekho* „es vedu braukšus.“ Ģermāņu valodās no tās saknes vārdi: (vācu) *Wagen* — *bewegen* — (*kustināt*), gotu *wagjan* (*kustināt*).

J. Osits.

Velārā rindā.

Neapdvēsts, nebalsīgs *q*.

Rietumu grupā tie paši refleksi. Austrumu grupā tīrās *k* un *g*-skaņas. Tāds neapdvēsts, nebalsīgs *k* latviešiem sastopams kaŗa vārdā: pirmkārt „*Krieg, война*“ nozīmē; otrkārt „*kaŗaspēka*“ nozīmē. Arī leišu *kārias* pirmkārt nozīmē „*kaŗš*“; otrkārt „*kaŗaspēks*.“ Prūšu *karyago* „*kaŗa gājiens, kaŗa gaita*.“ Slaviem šī vārda nav. Senper-siešu substantīva celms ar gaŗu *ā*: *kāra* — (*kaŗa pulks, kaŗaspēks*).

Arī kentum valodās — *k*. Grieķu *koíranos* < **kórijanos* (*kaŗa spēka vadonis*). Gotu *harjis* (vācu „*das Heer*“);

ġerm. *k > h. Velāro neapdvēsto *k* atrodam. jau minētā vilka un nakts vārdā: lš. naktis

pr. vsk. ak. naktin
krievu ночь < *noktis
sskr. adv. naktam (nakti, naktī)
lat. nox, noctis,

Ģermāņu valodās *k > h

gotu nachts
vācu Nacht.

Apdvēsts nebalsīgs velārs *qh*.

Baltu valodās apdvēsums zudis: lš. šakà (zars) ltv. sakumi, se, kumi; ltv. sakas „upes zari.“ Kursā ir vārdi: Sakas-leja, Sakas-osta. Lieto izteicienu „zirgu sakas,“ sakas no koku zariem. Ka te *kh*, to rāda sskr. śākhā (zars) arm. çax (zars),

Ģermāņu val. *k > h*: gotu hōha (arkls). Vārda sākumā palatāla *k*-skaņa, saknes beigās — velāra *q*-skaņa.

Slavu valodās apdvēsts *qh* varbūt nav zaudējis apdvēsumu, bet ir pārvērties *ch*-skaņā (*qh > ch*), piem. kr. coxà. Slaviem tāpat kā armeniem, bet, diemžēl, citu piemēru nav. Taču nav arī piemēru, kas runātu pretim.

G. Velārā *g*-skaņa. ltv. garnis, lš. garnys. Tā pati sakne arī dzērves vārdā, piem. lš. gervé, prūšu val. gerwe (dzērve). Slavu valodās palatālā patskaņa priekšā:

k > ч (č)
g > ж (ž).

Ssl. жеравль (**g > ж*). Tāpat āriešu valodu grupā palatālo patskaņu priekšā **k > č*; **g > dž*. Ģrieķu valodā dzērve — *géranos*. Velārai *g*-skaņai otrs piemērs „aug“, kas minēts jau citā sakarā.

Apdvēstā, balsīgā, velārā *gh*-skaņa. ltv. migla, lš. miglā, slavu мѣгла. *G*-skaņa reiz bijusi apdvēsta, ko rāda sanskrita forma — mēghaḥ (mākonis). Ar to saskan grieķu val. forma omíkhlē. No kā šeit *o*, nav labi izprotams. Leišiem ir vārds žeņgti (kāpt, iet), latv. *ziegt, noziegties

„noiet no ceļa.“ Tā pati sakne sanskrita formā — jaṅghā „kāja, Bein.“ Vācu -der Gang „gaita“, gotu gaggan „iēt“, (jālasa: „gangan.“)

Labiovelārā rinda:

q̄
q̄h
ḡ
ḡh.

Skaņas runātas ar labializāciju. Piem, jautajāmā vietniekvārdā kas. Leišiem un prūšiem tāpat. Ssl. *къто, kr. кто. Ja seko palatāls patskanis, tad $k > \check{c}$: krievu что — чего; sskr. kaḥ.

Kentum (rietumu) grupa. K — vietā še labiovelāra skaņa, piem. lat. val. quod, quī (k — ar labializāciju). Quod atbilst latv. saiklim — ka.

Arī ģermāņu valodās labiālā pieskaņa paglabājusies: q̄ > hv. *q̄as > has „kas“ (hv-skaņa līdzinās k -skaņai ar labializāciju); vācu wer. Citās kentum valodās labiovelārais $k > p$. Tā kimru, umbru, osku, grieķu val., piem. gr. πότερος (latv. katrs), kuš no abiem, kuš no diviem.

Ja seko palatālie patskaņi e vai i , tad grieķu valodā blakus p -skaņai atrodam otro refleksu — t -skaņu: *kvis > > tīs. Tā tad grieķu labiovelārais $k > p$ vai t . Tas atspoguļojas pirmkārt, kā lūpenis, otrkārt kā zobenis. Kā p labiovelārais k atspoguļojas umbru, osku, pa daļai arī ķeltu valodās.

q̄h. Seko labiovelāra apdvēsta k -skaņa. Baltu valodās piemēru nav. Baltu valodās apdvēsums zudis.

ḡ (Austrumgrupā). Balsīgs, neapdvēsts labiovelārs g sastopams latviešu gov̄s vārdā, slavu *gov̄edo (lops), krievu говядина (lopu gaļa). Austrum (satēm) grupā: — armeņu kov < *gov, sanskrita gāuh (ā < *ō).

Kentum grupā te sastopams b : (ḡ > b): grieķu būs (govs). Senās Italijas osku un umbrū valodā šis vārds arī sācies ar b .

Latīņu valodā labiovelārs ḡ > v-skaņā. Latv. dzīvs, leišu gývas, latīņu vīvus. Vajadzēja būt latīņiem arī

vōs, bet patiesībā saka bōs, jo šis vārds — patapinājums no kādas umbru vai osku izloksnes. Ģermāņu valodās būtu jāgaida labializēta *k*-skaņa.

Senlejsvācu *kō*. V-skaņa zūd *o* un *u* priekšā. Vācu *Kuh*, *gūh*. Apdvēsta balsīga labiovelāra *g*-skaņa. Latv. *gars*, *garuoza*, lš. *gāras* (tvaiks), prūšu *gorme* (karstums), krievu *горѣть*, sskr. subst. *gharmaḥ* (karstums). Tā pati nozīme arī substantīvam *haraḥ*. *e* — priekšā *gh > h*. Pāri paliek tikai velārais *berzenis*. Atbilst grieķu *théros* (vasara), kur labiovelārais *g >* apdvēstā *zobenī* (*th*). Tās pašas saknes vārds *thermós* (silts), no kam — termometrs. Latīņiem *guh > f*: adjektīvs *formus* (silts).

Kā otrs piemērs ar apdvēstu balsīgu labiovelāru *g*-skaņu satēmgrupā ir latviešu *sniegs*, lš. *sniēgas*, prūšu *snaygis*, kr. *снѣгъ*.

Kentumgrupā: gotu *snaiws* — *sniegs* (*g* — zūd, pāri paliek tikai „*v*“), latīņu *nix*, ģen. *nivis* (arī tikai „*v*“), bet aiz iepriekšēja nāseņa *g* paglābies tagadnes 3. personā — *ninguit* (*snieg*). Grieķu valodā šās pašas saknes vārds ir vienskaitļa akuzatīvs *nípha* (*sniegu*), kur *a* — priekšā — lūpenis.

Ar to arī izbeigts pārskats par līdzskaņu attīstību.

Daži sīkumi par ide. val. līdzskaņiem.

Līdzskaņu liktenis vārda beigās.

Slavu valodās vārda beigās zūd visi līdzskaņi. Baltu valodās vārdu beigās patvērušies 3 līdzskaņi: **s*, **r*, **n*.

Svelpenis **s*. Sastopams vīriešu k. vienskaitļa nom.: lš. *diēvas*, pr. *deiws*, ltv. *dievs*.

Veco svelpeni bez baltu valodām ir paglabājusi vēl tagad tikai grieķu valoda: *theós* (*dievs*). Visas pārējās ide. valodas šo svelpeni ar laiku zaudējušas. Tā tad — tikai grieķu, latviešu, leišu un prūšu valodās viņš paglābies. Arī latīņu valodā vecais **s* vēl patvēries, bet romāņu valodās tas jau zudis.

**r*-skaņa. Baltu valodas paglābušas vārda beigās arī veco **r*-skaņu: piem. ir (arī — nozīmē), leišu iř, prūšu ir. Ar šo baltu vārdu identiska pazīstamā slavū partikula *u* („*i*“). Vecā forma **br* > *jbr* > ir > *i*. Latviešu *i* atbilst slavū *ь*. Slavū vālodās visi līdzskaņi vārda beigās zudusi, pāri palicies tikai *ь*. Slavū valodā *ь* — priekšā *j*: *j* + *ь* > *i*; *r* — zudis.

Prepozīcija par. Ls. pēr, latīņu prep. per (caur). Šie piemēri rāda, ka baltu valodās *r* — vārda beigās patvēries. Ltv. māte, ls. móté, gen. moteĩs, lat. nōm. māter. *r* — nav zudis baltu tautu atsevišķā dzīvē, bet jau ide. pirmvalodā, to rāda sskr. mātā (bez *r*). Sanskrita forma rāda, ka ide. pirmvalodā zināmās formās vārda beigās *r*-skaņa zudusi aiz garā patskaņa.

**n*. Baltu pirmvalodā vārda beigās sastopam arī vecu zobu nāseni *n*. Prūšu sēmen — sēkla. Ssl. sēmę (*ē* > *ĕ*; *ę* < **en*); *n* — sastopams baltu pirmvalodā vārda beigās, kā rāda prūšu un leišu valoda. *N*: pirmkārt kā veca **n* turpinājums, vai arī otrkārt kā lūpu nāseņa pārveidojums, piem. prūšu vsk. akuzatīva galotnē *deiwan* < **deiwam* (dievu); *n* < **m*. Tā tad lūpu nāsenis vārdu beigās > zobu nāsenī. Akuz. *kan* (nom. *kaš*). Arī vecos leišu tekstos *kan* (*kūo*). Tagad leišiem akuz. *kā*, jo leiši sakausējuši nāseni ar iepriekšēju patskani. Latvieši zaudējuši tautosillabisko nāseni. Bet baltu pirmvalodā *n* vēl bijis.

Balti zaudējuši *t*, *d*. Baltu valodās vārda beigās zuduši arī zobu slēdzeņi *t*, *d*.

d-skaņas zudums. Saiklim „*ka*“ atbilst latīņu *quod* (veca, nekatras kārtas forma). Baltu valodās *d* zudis-

t — zudums. Kā nebalsīgā zobu slēdzeņa zuduma piemērs ir baltu val. vsk. 3. pers. forma. Leišu *vedū*, 3. pers. vēda. Ltv. *veđ* < **veđa*, ko liecina refleksīvā forma — *veđas*. Ka te aiz patskaņa zudusi *t*-skaņa, liecina sanskrita formas *bhāra-ti* jeb *bhāra-t* (viņš ņes). Galotnē var būt — *ti* vai — *t*. Sanskrita forma rāda, ka 3. personas beigās zudis *t*. Par citiem līdzskaņiem vārda beigās trūkst drošu piemēru. Jādomā, tie arī zuduši.

Līdzskaņu mīkstinājums baltu valodās.

Līdzskaņu mīkstinājums ceļas no sekojošā *j*. Līdzskaņi mīkstināti arī sekojoša palatāla patskaņa priekšā. Prūšu valodā līdzskaņi, laikam tāpat kā krievu un poļu valodā, stipri mīkstināti sekojoša palatāla patskaņa priekšā. To liecina grafika: daudzkreiz atrodam *i*, kas būs līdzskaņa mīkstinājums. Bieži prūšiem starp līdzskani *i* un sekojošu palatālu patskani — vēl iesprausts *i*. Tā piem. lš. *geidžia* (iekāro), pr. *gēide* vai pr. *gieidi* (pirmais *i* apzīmē *g*-skaņas mīkstinājumu). Leišu valodā mīkstināts līdzskanis palatāla patskaņa priekšā atrodams tais izloksnēs, kas agrākās krievu robežās. Prūšu Lietuvā ap Tilzīti (Klaipēdas apgabalā) līdzskaņu mīkstinājuma *i* un *e*-priekšā tikpat maz, kā latviešu valodā.

Pie mums lielākā daļā Latgales izloksnēs līdzskani mīkstina. Tā — slavu valodu — krievu un poļu — ietekme. Latviešu vidus izloksnē tos pašus vārdus izrunā bez mīkstinājuma. Arī slavu valodās zināms līdzskanis mīkstināts palatāla patskaņa priekšā. Jādomā, ka baltu pirmvalodā vēl nebija līdzskaņu mīkstinājuma palatāla patskaņa priekšā. Tikai latviešu un kuršu valodā aukslējeņi *k* un *g* sekojoša palatāla patskaņa priekšā pārvērtušies afrikātās *c* un *dz*:

$$\begin{aligned}k &> c, \\g &> dz.\end{aligned}$$

Cits — lš. *kītas*, *dzīvs* — *gývas*. Par kuršu valodu liecina vietu vārdi, piem. Piltenes pagasta māju vārds „Cērsupe“ — (Šķērsupe) — māja otrā pusē upei. Pr. *kirscha* — (šķērss). *k*, *g* mīkstinājums saistīts ar vienu izņēmumu. Aiz iepriekšēja svelpeņa afrikāte nerodas, paliek *k*, *g*. Lš. f. *škirti* — ltv. *šķirt*. Lš. f. *rēzgis*, ltv. *režģis*.

Iemesls: Ja latvietis teiktu *sciirt* (ne *šķirt*), tad tuvu kopā būtu skaņas *s* un *c*, tādēļ mīkstinājums šeit apstājies pusceļā. Bet kā izskaidrojamas tādas formas, kā *drusciņas*, *samazdziņas*? Še afrikāta tomēr aiz svelpeņa. Pamazināmās formas mēs darinām pēc analogijas vajadzības gadījumā. Pamatforma roka — pamazināmā *f. rociņa*; pēc tā parauga darināti: *druska* — *drusciņa*. Pēc valgs —

valdziņš parauga darināti: samazgas — samazdziņas. — Ir latviešu valodā vesela rinda vārdu ar *k ģ*, kas ne aizsvelpeņa, ne šņāceņa nav pārvērtušies par *c*, *dz*. Piemēri visi grib izskaidrojuma. *k* un *ģ* ierodas še palatāla patskaņa priekšā tikai vēlākos laikos. Līdzskanis dažkārt zūd — disimilācijas ceļā. Tas laiks jau bija pagājis, kad *k* > *c*, *ģ* > *dz*; vēlāk afrikāta vairāk neradās. Bet ja nu *k* vai *ģ* iestājas par jaunu, tad tie paliek, piem. ķeiris vai kreilis no < *kreiris. 2 *r* bija neērti. Drīgene, leišu drīgné. Mums bieži sastopami vārdi ar -ene. Tā analogijas ceļā varēja rasties drīgnene < *drīgné, ar diviem *n*. Disimilācijas ceļā izmests viens *n*.

Tā no drīgnenes vārda disimilācijas ceļā radās drīgenes vārds, bet tas laiks jau bija pagājis, kad *ģ* > *dz*, tādēļ nesaka drīdzene, bet drīgene.

Ķert. Sākumā bijis vecais verbs *kart (aizkart). Blakus divi verbi ar vienādu nozīmi: kart un tvert. Abus šos verbus kontaminē, jauc. Rodas forma „kvart“, kur *v* — no vārda tvert. Kontaminējot kvart un tvert dabūjam formu ķert. Kursā Alsungā vēl tagad — forma „kvert“. Te jaukti abi verbi — kart un tvert. Uz vietas Alsungā runātu kvērt (parastā kuršu izruna). Latgalē ķert > čert. Varēja arī notikt, ka no jauna darināja formas, kur sekojoša palatāla patskaņa priekšā ieradās *k* vai *ģ*: pēc brūns — brūnis, bērs — bēris parauga blakus ieras formas pelēks — pelēķis, kas nav lituānisms. Tāpat lauks — lauķis. —

k, *ģ* ieradušies arī patapinājumos no krievu, lībiešu, igauņu vai vācu valodas. Piem. ķurmīš (no krievu тюрма). *k ģ*-skaņas patapinājumos radušās pēc tam, kad jau *k* > *c*, *ģ* > *dz* (pārvēršanās process jau bija noticis). Vidzemē latviešiem ienākot vēl *ģ* nebija pārvērties *dz*-skaņā. Tā tur upes vārds Pedēģe pārvērties Pededzē. Vēl bez tam *k*-skaņu sastopam arī šāda tipa vārdos, kā lš. skiļvis (guzna), latv. šķiļvis, kur *k* aiz šņāceņa nav pārvērties pār *c*. Latviešos ieplūdis arī lībiešu elements; lībiešiem tikai viens līdzskanis vārda sākumā un tāpēc piem. Liepupē runā ķiļvis. Ja šņācenis te sākumā nebūtu bijis, tad būtu — ciļvis. Tāpat blakus runā ķirzata un šķirgata.

Asimilācijas gadījumi.

Kā citās ide. valodās, tā arī baltu valodās troksneņus asimilē sekojošiem troksneņiem. Pie tam balsīgo troksneņu priekšā nebalsīgos troksneņus izrunā balsīgi, un nebalsīgo troksneņu priekšā balsīgos troksneņus izrunā nebalsīgi piem.: labs (laps), rakt — ragdams (rakdams). Tas pats arī leišu un prūšu valodā.

Citi asimilācijas gadījumi.

$nb > mb$.

$np > mp$. Leišiem zobu nāsenis asimilējies sekojošam lūpenim. Ltv. $tùopu$, lš. $tampù$; mp — asimilācijas rezultāts. Lūpu nāsenis cēlies no vācu zobu nāseņa p priekšā: $tampù < *tanpù$. Latvieši zaudējuši veco zobu nāseni, bet ne lūpu nāseni. Latvieši tagad runā $tùopu$ — no vecā $< *tanpu$, kas rāda, ka baltu pirmvalodā un latviešu pirmvalodā te bijis $*n$. — Vārda sākumā leiši asimilē svelpeņus — sekojošam šņāceņam: seši — lš. šeši, leišiem vajadzēja būt seši, bet notikusi asimilācija. „Vīratēvs“ leitiski šēšuras $< *sēšuras$, to rāda lat. *socer*, krievu *свекоръ*. Latviešu valodā tāda asimilācija maz pazīstama. „Sešu“ vārdā vainīgs — sešts, kur paglābies s . Sliekšņi Latgalē sļīkšņi. Leiši asimilējuši vārda sākumā arī šņāceni — sekojošai afrikātai \check{c} : šičia (te) $>$ čičia (jaunā f.) Latvieši asimilējuši svelpeni afrikātai c . Ulmaņa vārdnīcā $pacacnieks < *pasacnieks$. $Sečen > cečen$. Labi zināma forma arī $ceçumi < seçumi$ (seçumi). Dienvidus Kursā ir substantīvs $čači$ (stumburi zārdā), kam tā pati sakne, kas leišu vārdam $šakà$ — zars, jo stumburs varēja būt tikai zarains koks. Forma $čači < *cači$, vienskaitlis $cacis < *sacis$.

Metatezes gadījums baltu valodās vispār.

Ja kāds svelpeņa vai šņāceņa savienojums ar sekojošu aukslējeni k vai g ierodas sekojoša līdzskaņa priekšā, tad pārstata skaņas pēc sekošas schēmas:

k vai *g* svelpenis vai nāsenis,

$$\text{formula: } \left. \begin{array}{l} \text{sk} \\ \text{šk} \\ \text{žg} \\ \text{zg} \end{array} \right\} L > \left\{ \begin{array}{l} \text{ks} \\ \text{kš} \\ \text{gž} \\ \text{gz} \end{array} \right. L$$

NB. *L* apzīmē jebkuru līdzskani.

Baltu valodās tiek pārstatīts svelpeņa vai šņāceņa savienojums ar sekojošu aukslējeni *k* vai *g*. Lš. Maksvā, kr. Москва. Vidzemē Galgauskā blakus pagātnes forma tūsku un infinitīvs tūkst (ar metatezi), kur patiesībā vajadzēja — tūskt. Leišu mezgā, infinitīvs mēgzti (ar metatezi), kur vajadzēja mēzgti; arī latviešiem megzti. Taut. dz. blakus „liskas mēle“ ir likstes mēle (liška mēle). Forma — „likstes mēle“ cēlusies no vecas f. *likstes mēle, krievu лeсть, likst: liskt. Latv. lizda vārds, leišu lizdas. Blakus formas lizds un lizgs. Formā ligzda — notikusi metateze. Kursā saka arī lizgs. Saknes formas lizg- un lizd-. Lizdas un lizgas formām blakus jaucoties dabūjam mistrojuma formu ligzda. Leišiem ir adjektīvs *veizglūs (redzams) no kam cēlies tagadējais — veigzlūs (redzams), no veizdēti — redzēt. $d > g$.

Vispār — baltiska skaņu parādība.

Pirksts, augšzemnieku piersts. Citi rakstu valodas vārdi bez aukslēja: sviests, īsts, skaists, šķīsts. Bet izloksnēs: svieksts, īksts, skaiksts, šķīksts utt. Rīkste: leišiem šis vārds ar *k* rýkšté. Prūšiem bez *k* rīste. Arī latviešu izloksnēs bez *k* rīste. Vecos leišu tekstos *ausas, tagad lš. áuksas „zelts“. Arī prūšu valodā sastopam lieku *k* vai *g*. Leišiem ir verbs krikštyti (kristīt), pr. crixtitwi. Latv. lagzda, lazda, arī prūšiem — laxde.

Visās baltu valodās svelpeņa vai nāseņa priekšā atrodam lieku aukslējeni *k* vai *g*. (Sevišķi, ja aiz svelpeņa vai šņāceņa seko vēl kāds līdzskanis) — lš. áuksas. Latv. māiss

un mākss (ar *k*). Baltu valodās pa lielākai daļai iesprausts aukslējenis tikai tad, ja aiz svelpēna vai šņāceņa seko vēl cits līdzskanis.

No kurienes gan liekā *k* vai *g*- skaņa?

1) Metateze. Likstes mēle. Krievu лeсть. Latviešiem te lieks *k*.

Krieviem blakus tādas formas, kā пускaть un пустить. Latviešiem blakus saknes formas list- un lisk- no kam — likstes mēle. Tāpat kā ligzdas vārds no saknes formām lizd- un lizg-. Lieks *k* un *g* rodas metatezes, kontaminācijas ceļā.

2) Lieks *k* un *g* ienāk arī pēc citu vārdu parauga. Leišu vārdam apačiā atbilst latviešu apaša, blakus arī apakša. *k* — te lieks, radies no augšas vārda (izrunā — *k*). Sakne aug-. Kā tas tā, to apstiprina Ļaudonas-Odzienas (Mētrienā): opouška (auska). Viena vārda paraugs pārveido otru vārdu ar pretēju jēdzienu. Tāpat kā augša un apakša arī priekša un iekša. Te liekās *k*- skaņas avots ir citu vārdu paraugs.

3) Parasti jauc vārdus ar līdzīgu nozīmi. Latv. bakstīt, lš. bakstýtis (grūsties), arī lš. bastýti. Ir vēl 3. vērbs, kur saknes beigās lieks *k* — bakióti (grūsties). Jaucoties blakus formām bastýti un bakióti rodas 3. forma bakstýtis (ar lieko *k*). Šeit divu līdzīgu vārdu kontaminējums, jaukums. Mums jāiedomājas, ka ilgu laiku blakus pastāvēja vecā un jaunā forma. Pēc tādas svārstības parauga *k* iesprauda nevietā. Piem., svārstoties divām latviešu formām apaša un apakša rodas forma priekša. Liekai *k*- *g*- skaņai dažādi avoti. — Latv. val. un arī leišu izl. starp *s* un *r* iesprausta *t*- skaņa: strāva, straume, lš. sróvé, sākums no saknes *srev- (tecēt). Viena lšu izlokšņu daļa paglābusi veco f. sróvé, latv. strāva, kr. островъ (aptekama vieta). Tāpat ģermāņu val. — der Strom.

t- skaņu iesprauž latviešu un leišu izlokšnēs starp *s* un *n*, *l* un *s*, *l* un *š* (kā pārejas skaņu) piem.: gants (gans), ceļš (ceļš), galts (gals).

Morfoloģija.

Dēklinācija.

Ide. valodās atrodas blakus sieviešu un vīriešu kārtas vārdi, kā arī nekatras kārtas vārdi, kas slavu valodās vēl paglābušies. No baltu valodām nekatras kārtas vārdus pazīst vēl tikai prūšu valoda. Prūšu Elbingas vārdnīcā, kas vecāka kā katechisms, nekatrās kārtas substantīvi atrodas bez ierobežojuma. Katķismā, kas jaunāks, nekatrās kārtas substantīvu skaits — mazs. Leišiem nekatras kārtas substantīvi zuduši, atliek nekatras kārtas formas — adjektīviem, divdabjiem, vietniekvārdiem (pa daļai). Bet kā gan leišu vālodā varēja pastāvēt nekatrās kārtas adjektīvi, vietniekvārdi, divdabji? Ja nav blakus nekatras kārtas substantīvi, kā lai saskaņo šos nekatras kārtas adjektīvus, vietniekvārdus, divdabjus ar substantīviem?

Leišu valodā, kā arī dažās citās vecās ide. valodās, kāds adjektīvs vai divdabis, kas teikumā ieņem predikāta vietu, var tikt nostatīts vsk. nekatras kārtas formā arī tad, ja subjekts ir vīriešu vai sieviešu kārtas, vai daudzskaitlinieks. Līdzīgas parādības krievu valodā, piem.: „Грѣхъ сладко, человекъ падко.“ Subjekts še vīriešu kārtas, predikāts — nekatras kārtas. Tā arī leišiem. Leiši lieto kā predikātu kādu nekatras kārtas formu, adjektīvu, divdabi vai vietniekvārdu. Par predikātu var noderēt kāda nekatras kārtas forma arī tad, ja subjekts ir infinitīvs vai vesels teikums. Piem. Horatius: „Dulce et decorum est pro patria mori.“ Tā arī leišu valodā var paglābties nekatras kārtas adjektīvs, divdabis vai vietniekvārds. Latviešu valodā vecās nekatrās kārtas formas pavisam vairs nav dzīvas. Ir tikai viena otra sastingusi forma, piem. maz — kā veca f. no adjektīva mazs. Formu „ka“ tagad lieto tikai kā saikli.

Kādēļ' taisni baltu valodās zudusi nekatrā kārtā? Slaviem tā tomēr paglābusies.

Iemesli.

Nekatrās kārtas substantīvu formas saskanēja pa lielākai daļai ar citu kārtu substantīvu formām. Ja atskaita vienskaitļa nōminatīvu un daudzskaitļa nōminatīvu un akuzatīvu, nekatrās kārtas substantīvi sakrīt ar attiecīgām vīriešu kārtas substantīvu formām, piem.: lat. bellum et hortus.

Bet latīņu nekatrās kārtas daudzskaitļa nōminatīvs beidzas ar *a*, tāpat kā piem. insūla, tā tad sakrīt atkal ar sieviešu kārtas formu.

Baltu valodās klāt pievienojas vel viens faktors, kas formu saplūdumu padara neērtu. Baltu valodās zudusi starpība starp verbu 3. personā — vienskaitlī, divskaitlī un daudzskaitlī, piem.: Bērns raud un bērni raud. Latīņu un slavu valodās vēl paglābusies starpība starp verba 3. personas vienskaitļa un daudzskaitļa formām.

Vai дѣла un жена ir vienskaitļa vai daudzskaitļa formas, visu to rāda verba formas. Ja nu baltu valodās zudusi starpība starp 3. personas verbiem vienskaitlī un daudzskaitlī, tad tā skaitļa vairs nevar izšķirt. Ja šīs formas (formu saplūdums) tika neērtas. Bet valoda neko apzinīgi nereformē. Te jānāk vēl vienam faktoram klāt. Pārmaiņas valodā notiek neapzinīgi. Pamazināmās formas substantīvi bieži parādās kā nekatras kārtas formas, piem.: vācu der Baum, das Bäumchen. Tāpat grieķu valodā: ho pais, dem. tò paidíon, „bērniņš“. Senāk arī baltu valodās deminutīvs bijis nekatras kārtas: brālītis, bet tagad tas — vīriešu kārtas. Varbūt baltu pirmvalodā vienskaitļa nōminatīvs arī bija nekatras kārtas — *brālītjan, daudzskaitļa nōminatīvs — *brālītjā. Bet ja te ar tādu nekatras k. vārdu apzīmē dzīvu radījumu, tad šī dzīvības sajūta runātājam bieži izlaužas cauri, atspoguļojas arī formās: vācu das Fräulein, bet tautā — die Fräulein. Tā arī ar brālītjan. Runā par vīriešu kārtas personu, tā tad varēja sākt runāt arī brālītis — ar vīrieša kārtas galotni. Pārējos locījumos tās pašas galotnes, kā vīriešu kārtas vārdam: ģen. brālīša. Vecā nekatrās kārtas daudzskaitļa forma, kas beidzas ar *a*, galotne saskan ar sieviešu k. ā-

celmu: māsa, sieva utt. Grūtības te gan nebija, bet citur kur varēja rasties jukas.

*Brālītjan — brālītis;

*brālītjā — brālītjai (lš. bróliai).

Notika svārstīšanās. Vīriešu kārtas forma varēja tikt izlietota, lai radītu skaidru starpību daudzskaitļa nōminatīvā. Sākumā daudzskaitļa nōminatīva galotne *-ai* (brālītjai). Brālītis (ar *-is*) — jauninājums. Veco nekatro kārtu sāka lietot vīriešu kārtā, sākot ar pamāzināmām formām. Vecie nekatrās kārtas substantīvi leišu un latviešu valodā pārvērsti vīriešu kārtas vārdos. Piem. latv. ežers, lš. ežeras, bet prūšiem — nekatrā kārtā — assaran („azaran“). Tā saprotams nekatrās kārtas zudums leišu un latviešu valodā.

Skaitļi sākumā trīs: vienskaitlis, daudzskaitlis un divskaitlis.

Divskaitlis uzglabājies vēl vienā leišu izlokšņu daļā. Bet ir arī leišu izlokšnes, kas divskaitli zaudē, jo divskaitļa formas runātājam liekas.

Locījumi.

Ide. pirmvalodā bijuši 8 locījumi: nōminatīvs, vokatīvs, ģenitīvs, datīvs, akuzatīvs, instrumentālis, lokatīvs, bijis arī vēl ablatīvs.

Ablatīvs.

Kā atsevišķa forma ablatīvs baltu valodās zudis. Jau ide. pirmvalodā tas bija vienskaitlī sakritis ar ģenitīvu. Tikai *o-* celmi uzglabājuši viensk. ablatīvu. Sanskritu valoda rāda, ka dauzskaitlī ablatīvs sakrīt vienmēr ar datīvu. Vienskaitlī ģenitīvs ar ablatīvu bijuši vienādi (piem.; baltu un slavu valodās). Ablatīvs un datīvs latīņu valodā daudzskaitlī vienādi, piem.: *mēnsīs*. Ablatīvs atbild uz jautājumu no kurienes? Latviešu tautas dziesmā sastopams šāds ablatīvs: Kāda purva tu izlīdi? (No kāda purva tu izlīdi?) Ablatīvs: kāda purva.

O- celmu dēklinācija.

Ide. valodā o- celmi vairumā ir bijuši tikai nekatrā kārtā un vīriešu kārtā. Vienīgi latīņu un grieķu valodā sastopami sieviešu kārtas o- celmi, piem. koku nosaukumi. Latīņu mālus — ābele ir vecs sieviešu kārtas o- celms. Tāpat grieķu valodā. Citas ide. valodas pazīst vīriešu kārtu un nekatro kārtu, bet ne sieviešu kārtu. Ide. valodas o- celmi atbilst baltu valodu a- celmiem. Piem. latv. — tēva-m (tēva — celms, -m — locījuma galotne). Ar veco o mijas e-skaņa. O- vietā arī īss e: lš. nōm. diēvas, bet vienskaitļa vokatīvs — dievē (ar īsu, uzsvērtu è- beigās). Celma forma beidzas ar -e. Locījumu vairumā atrodam to-mēr nevis e, bet o, tādēļ -o- celmi. O- celmi vienskaitļa nōminatīvā, būdami vīriešu kārtas, beidzas ar nebalsīgo svelpeni. Tā vecā ide. val. galotne. Piem. leišu diēvas „dievs“. Celms beidzas ar -a. Bet ka a no veca*o, to rāda, grieķu valoda, piem: theó-s „dievs“.

theós etimoloģiski nav vedams sakarā ar latviešu dieva vārdu — saknes ziņā. Šai grieķu vārdā cita sakne, bet vienāda galotne ar — diēvas. Leišiem ir izlokšnes, kas vienskaitļa nōminatīvā viscauri paglābušas a- skaņu. Bet izlokšņu daļā a- skaņa leišiem jau zudusi. Gadījumos, kur a-skaņai zūdot rastos grūti izrunājama skaņu kopa, a- paliek. Tā piem. visās leišu izlokšnēs paliek galotnes patskanis vārdā daŗžas (ja a izkristu, rastos neērta līdz-skaņu kopa). Prūšu valodā te šai ziņā jāšķir Elbingas vārdnīcas dialekts no katechisma dialekta. Katechisma dialektā a- skaņa gandrīz vienmēr zudusi: visur deiws, tikai vienā vietā rakstīts — deiwas.

Kā leišiem, tā prūšiem a-skaņa paglābusies tur, kur tai zūdot rastos neērta skaņu kopa, piem. lāiskas (nozīmē grāmata). Ari Elbingas vārdnīcā atrodami tādi piemēri, kur a-skaņa pilnīgi zudusi, piem. awins, leišu āvinas. Pilnās formas ar a Elbingas vārdnīcā nekur vairs neatrod. Forma awins — no Elbingas vārdnīcas. Formas še bez a. Mums ir vārdi, kas Elbingas vārdnīcā beidzas ar — is, kas bijuši veci *o-celmi, piem.: wilkis, snaygis, deywis. Mainās gan arī latviešu -jo-celmi un o-celmi: biedris, biedrs,

akuz. biedru — biedri, sapns — sapnis. Bet drīzāk jādomā, ka wilkis, snaygis, deywis prūšu valodā bijuši agrāk *o*-celmi. Šeit $i < *ā$. *i*-burts te laikam neapzīmē tīru īsu *i*-skaņu. Var būt, ka *i* apzīmē citu patskani, bet rakstītājam vācu grafikā nebija cita burta. Arī leišiem tā. *i* radies te no veca īsa *ā. *ā tikai reducēts, pārveidots. Šo reducējumu apzīmē ar *i*. $i < *ā$.

Arī latviešu izloksnēs augšzemniekos nomanām to pašu, piem.: mala — malas. Bet gandrīz visā Latgalē un Lubānā -as-vietā — dzird -ys: molys. $a > y(ы)$; $as > ys$. Fonētiski tas noticis arī prūšu izloksnēs. Latvieši, kā zināms, zaudējuši arī šo *a*-skaņu, piem.: dievs. Ja patskaniem pilnīgi zūdot, rastos grūti izrunājama skaņu kopa, tad patskanis *a* nav zudis, bet — tikai pārveidots.

Raksta „kakls,“ bet izrunā — kaklis. Liepājas apkārtnes izloksnēs runā — kaklus. 18. g. s. kuršu kāpu tekstos ir — kaklas (kā leišiem). Patskanis te nav zudis, bet tikai — pārveidots. Brālis. Medus.

Svelpenis latviešu valodā vārda beigās aiz iepriekšēja mīkstinājuma un aiz *j* pārveidots asimilācijas ceļā — špācenī, piem.: ceļš, vējš, ganiņš. $s > š$.

Nekatrās kārtas nōminatīvs reiz beidzies ar lūpu nāseni. Piem. lat. val. f. bellum (kaŗš). Grieķu valodas forma dōron (dāvana) rāda, ka $on < *om$. Grieķu valodā vārda beigās lūpu nāsenis pārvērties zobu nāsenī: dōron $< *dōrom$. Baltu valodās tāpat lūpu nāsenis vārda beigās pārvērties zobu nāsenī. Baltu valodās $*om > an$: pr. f. assaran (galotnē zobu nāsenis). Latviešu valodā $an > uo > u$. Ja latvieši būtu paglābuši veco nōminatīvu, tad tas būtu beidzies ar *u*. Viens tāds piemērs vēl paglābies. Mēs bieži mīklās kā nōminatīvu sastopam formu — „simtu:“ „Mazs, mazs namiņš, simtu, simtu lodziņu.“ Simtu — te var būt vecs nōminatīvs, bet var būt arī tikai vecs *akuzatīvs. Desmit arī veca akuzatīva forma, nōminatīvs — desmits.

Tik daudz būtu sakāms par *o*-celma vienskaitļa nōminatīvu. *O*-celma vienskaitļa vokatīvs beidzas ar īsu *e*: lat. lupe, gr. lýkos, vok. lýke, slaviem — Божe. Arī baltu valodās -*e*: prūšu tekstos vokatīvs — deiwe! leišu voka-

tīvs dievè! Latviešu valodā, atskaitot *u*-skaņu, īsie pat-skaņi gala zilbēs zuduši. Vārda tēvs vokatīvs — tēv(e)! beigās zaudējis *e*-skaņu.

O-celmu vienskaitļa ģenitīvs.

Sanskritā un latīņu valodā vienskaitlī *o*-celmos atšķiras ģenitīvs no ablatīva: lat. nōm. hortus-dārzs

ģen. hortī
abl. hortō.

Kā rāda veclatīņu ieraksti, inskripcijas, tad ablatīva galotnē vēl pēc *o* bijis — *-d*. Sanskritā vienskaitlī ir starpība starp ģenitīvu un ablatīvu. Vsk. ģen. *dēvasya*
vsk. abl. *dēvāt* (beidzas ar tādu pašu zobu slēdzeņi, kā latīņu valodā). Sanskritā vārda beigās var būt tikai nebalsīgie slēdzeņi.

Citās ide. valodās vienskaitlī zudusi vecā starpība starp ģenitīvu un ablatīvu. Visiem pārējiem celmiem viena un tā pati forma (ģenitīvā un ablatīvā) lietota vienā nozīmē. Pēc vairākumu celma parauga nu šī starpība zuda arī *o*-celmos. Citādi slavu valodās *a* varētu celties arī no vecā **ō*. Bet tā kā slavu valodas vistuvāk rada ar baltu valodām un baltu valodās te *ā*, tad te jākonstatē *ā*-kvalitāte. Sanskritā *ā* varēja celties no: < **ā*;
< **ō*.

Slavu valodās ģenitīvs — ablatīva nozīmē: Bora. Galotnes ziņā šī forma atbilst sanskrita un latīņu valodas ablatīvam.

Krievu ģenitīvā Bora aiz *a* atkritis zobus slēdzeņis. Ltv. dievs, ģen. dieva, lš. diēvas, ģen. diēvo. Slavu val. ģen. (abl.) forma Bora saskan ar leišu un latviešu ģenitīva galotni. Slavu *a*-skaņa laikam arī cēlusies no vecās, garās **ā*-skaņas. Latīņu val. **ō*, baltu val. **-ā*. Sanskrita (un slavu) *ā* var būt cēlies no **ā* un **ō*.

Latīņu -*ōt*, baltu -*āt*.

Tas izskaidrojams tā: Celmam, kas beidzas ar *-o*, ir beigās ablatīva jēdziena izteikšanai postpozīcija *-at* (slavu om —), pp. atiet. Ja celms beidzas ar *-o* un postpozīcija

sākas ar *-a*, tad šie divi patskaņi tiek kontrahēti. Kontrahējot varēja rasties patskaņi *ō* un *ā*. Locījumiem, kas beidzas ar *ā* ablatīva nozīme: Kāda purva tu izlīdi? (No kāda purva tu izlīdi?) T. dz. Prepozīcija nu o sākumā lieto ablatīva nozīmē. Prūšu valodā citādas ģenitīva formas, pp. *deiwas*, sskr. *dēvasya*. Līdzīgas formas arī ģermāņu valodās. Gotu valodā vsk. nōm. *dags*, ģen. *dagis*. Aizsvelpeņa atkritusi veca īsa *o*-skaņa: *-eso*, *oso*-. Vārdā *dagis i* — varēja būt cēlies no veca **e*, un pēc *s* varēja būt arī *o*, tā tad — *dageso*.

Prūši paglabājuši veco ģenitīvu un to vispārinājuši. Leiši un latvieši līdz ar slaviem vispārinājuši veco ablatīva formu.

Datīvs.

Grieķu val. vsk. dat. f. *theōi* — dievam (celms *theō*) rāda, ka vienskaitļa datīvs ide. pirmvalodā beidzies ar — *ōi*. Beidzamais celma patskaņis ir kontrahēts, savilkts ar galotnes patskaņi. Līdzskaņu celmos datīva galotne — *ei*. Celms beidzas ar *o* + galotne *ei* (*ei* vietā var būt arī *ai*). Rezultātā datīva galotne iznāk *-ōi*. Latviešu un leišu valodā *ō > uo*. Latviešu un leišu pirmvalodā vecs **uoī*. Vēlāk gala zilbes šo garumu saīsinājušas: **uoī > ui*: leišiem viensk. dat. *diēvui*.

Lat. val. no *hortus* vsk. dat. — *hortō*.

Arī grieķu valodā tas pats.

Grieķiem *i* skaņa ar laiku atmesta: nerunā beigās vairs *theōi*, bet — *theō*. Latīņu valodā tā (*i*-skaņa) atmesta jau aizvēsturiskos laikos, tādēļ ka vecos latīņu tekstos tādu *i*-skaņu nekur vairs nesastopam. Latīņu *hortō* cēlies no vecā **hortōi*. Arī baltu izloksnēs tas pats. Leišu valodas žemaišu dialektā *o*-celma vienskaitļa datīvs nebeidzas ar *-ui*, bet ar skaņu, kas radusies no — *uo*-skaņas.

Žemaišu dialektā:

uo > ou (ziemeļrietumu izloksnēs),

uo > ū (dienvidaustrumu izloksnēs).

Sākumā žemaišu dialektā galotne *-uoī*, aiz kuņas atkritusi nezilbiskā *i*-skaņa. Tas noticis tad, kad *-uo* vēl nebija saīsināts.

Kā nu varēja pārveidoties tāda forma, kas leišu valodā skan — diēvui, latviešu valodā, nevar noteikt. Mums nav piemēra, kas noteic, kas notiktu ar divskani *ui* vārda beigās.

Latvieši ievēduši *o*-celmā vienskaitļa datīvā pronominālo galotni: dievam. Piem. vietniekvārds tam, no tā adjektīvs labam, vēlāk substantīvs — dievam. Var būt, ka latviešu valodā bija izveidojusies tā pati galotne, kas žemaišu dialektā: *uo* > *u*. Bet ar *u* beidzās arī akuzatīvs un instrumentālis. Datīva forma ar *-u* būtu neērta, tādēļ jāpārveido par — *am*. Tādēļ jemta pronominālā galotne — *am*. Prūšu valodā *wirds*, datīvs *wirdai* „vārdam“. Arī šī prūšu forma ar *-ai* laikam jāatvasina no veca **-ōi*. Prūšu valodā **ōi* liekas pārvērties par *-ai*.

Prūšu galotne *-ai* tā tad laikam vēsturiski identiska ar leišu galotni *-ui*. Prūšiem datīvā arī galotne *-u*: grīku (grēkam). Nav zināms, vai te īss vai garš *u*. Domājams, ka garš patskanis. Prūši uzsvērtās galotnēs garumu paglabuši, neuzsvērtās — saīsinājuši.

Kā radies *u*? *u*-skaņa varētu būt identiska ar žemaišu *ou* jeb *ū*. Garā *ō*-skaņa aiz iepriekšēja lūpeņa vai aukslējeņa pārvērtusies par *ū* un pēc tam varbūt vispārināta. Nezinām tomēr, kā prūši izrunājuši šo datīva galotni.

Vienskaitļa akuzatīvs Vienskaitļa akuzatīvs beidzies ide. pirmvalodā ar lūpu nāseni *m*: lat. *hortus* (dārzs), akuz. *hortum*. Sanskritā *vsk.* akuz. *dēva-m* (dievu).

Baltu un slavu val. lūpu nāsenis vārda beigās pārvērties zobu nāsenī *n*, *o* > *a*: pr. *deiwan* (akuzatīvs); *an* < **om*. Leišu valodā vecos tekstos atrodam vienzilbes formā *an*: *tan*, *kan*. Vēlāk *an* > *ā* > *ā*. Lš. akuz. *diēvā*, arī *diēvā*. Austrumleišiem *an* > *un* > *ū*: akuz. *diēvū*. Latv. *an* > *uo*. Vienzilbes formās *uo* akuzatīvā vēl uzglabājies: *tuo*, *kuo*, *labuo* (adjektīvs), — arī refleksīvā formā — *atlūgumuos* (i). Pašās vārda beigās *uo* > *u*: *dievu* (*u* < **uo*). Latviešiem ar šo akuzatīvu pilnīgi sakrīt arī instrumentālis — *dievu*. Leišiem instrumentālis skan *diēvū*, akuzat. *diēvā*.

Lš. instr. *diēvū* < **úo*. Latviešiem *uo* tāpat paglabies. Mēs strādājam ar šā rīta **cēlumuos* (**vecs instr.*) *uo* < **ō*.

Instr. *o*-celms beidzas ar gaŗu -*o*. Līdzīga forma sskr. vēdās: *vṛkaḥ* (vilks), instr. *vṛkā* (ar vilku). $\bar{a} < *o$. Latviešu valodā sakrīt fonētiski *o*-celma akuzatīvs un instrumentālis. Prūšu valodā nav paglābusies neviena instr. forma.

Vienskaitļa lokatīvs. Lokatīva galotne ir īsa *i*-skaņa. Celma beigās īsa *o* vai *e*-skaņa plus (+) galotnes *i*, tā tad galotne -*oi* vai -*ei*. Piem. gr. *oikoi* (namā, mājā), $no < n\acute{o}m. oikos$. Tā arī slavu valodās lokatīvs, kas beidzas ar *ī*, dabujis *ī* no divskaņa -**oi*. Baltu valodās $no *oi$ būtu *ai*, bet tādu paraugu nezinām. *oi* blakus *ei*. Leišiem paglabājusies sastingusi adverba forma *namiē* ($no - n\acute{a}mas$), še leišu f. *namiē ie* $< *ei$. Bet tādu vecu lokatīvu — *maz*. Īstā paradīgma lokatīva formā leišiem beidzas ar *ē*: *dievē* — *dievā*. Austrumleišu lokatīva f. ar *in* pārveidojušās par *ī*. Šis *i* $< *en$, rakstu val. *è*. Lš. $è + n > ē$ (akūts galotni saīsinājis).

Latv. $en (ē) > ie > i$. Tā tad latv. iznāktu $i < *en$. Latviešiem abos gadījumos būtu galotnē *i*: lš. *namiē*, ltv. **nami*. Bet ar *i* beidzas arī daudzskaitļa nōminatīvs *nami*. Tādēļ vienskaitļa lokatīvs ar *i* — neērts un latviešiem zudis. Bet ka tāda forma bijusi, to liecina augšzemnieku vākār (zudis *i*). Vārdā vākār abās zilbēs īss *a*, arī augšzemniekiem, kam nōm. skan *vokors*. jeb *vokars*. Tas liecina, ka adverbā *vakar* beigās zudis *i* (aiz *r* bijis *i*), **vakari*. Šis *i* no veca **ie* $< en$ (lš. *èn*), jeb no tā *ie*, kas ir leišu *namiē* vai *namè* — abos gadījumos iznāk *i*.

No kurienes gan leišiem jauninājums *è*?! Še pronōminālo formu vaina - *tamè* ($è < *en$). *Tamè* $< *tamē$. Austrumleišiem *tami*. Kā *geramè*, tā arī *dievē*, *è*-skaņa ievesta arī substantīvos.

Latvieši, tikuši lokatīvā pie *i*, atraduši šo formu par neērtu, jo to var viegli sajaukt ar daudzsk. nōm., tādēļ latvieši ievēduši \bar{a} no \bar{a} -celma *namā*, *plavā*. Citādi latvieši paraugam jem pronōminālās formas, piem. dat. *dievam*. Ja latviešiem arī lokatīvā būtu -*am(i)*: *tam(i)*, *labam(i)*, *dievam(i)*, tad sakristu ar datīva formām, kādēļ būtu neērtas. Tāpēc arī jemta \bar{a} -celma *vsk.* lokatīva galotne. Kāds prūšiem lokatīvs bijis, nav zināms, jo nav tādu piemēru.

O-celma daudzskaitlis.

Nekatrās kārtas *o*-celmu nōminatīvs un akuzatīvs saskan. Nek. k. *o*-celmu daudzskaitļa nōm. ide. valodās saskan ar siev. k. *ā*-celma vienskaitļa nōminatīvu: lat. bonus, bona (siev. k. vsk. nōm.) bona (daudzsk. nek. k. nōm.. Šādai galotņu vienādībai savi pamati, kādēļ nek. k. daudzsk. nōm. saskan ar siev. k. *ā*-celma vsk. nōm. Šī siev. k. *ā*-celma vsk. nōm. f. sākumā lietota ar kollektīvu nozīmi un tikai vēlāk sāka lietot arī daudzskaitļa nozīmē.

Кр. братья (братія) — veca vsk. nōm. f. Grieķu valodā aiz nekatras kārtas subjekta verba forma kā predikāts pa vecam mēdz būt vienskaitlī. Sākumā arī subjekts bijis — vienskaitļa forma. Nekatras kārtas *o*-celmu akuz. f. beidzas ar *ā*: дѣла. а < *ā (akutēta). Šī galotne reiz bijusi arī baltu valodās. Prūšu valodā to vēl sastopam. Elbingas vārdnīcā ir vārdi, kā piem. austo (mute), kr. уста, kas arī bijusi veca nekatras kārtas daudzskaitļa forma. Prūšu *o* < *ā. Vai prūšu *o*-skaņa bijusi īsa vai gara — nav zināms. Elbingas vārdnīcā gaņums nav apzīmēts. Vēlākos katechismos nekatras kārtas forma stipri mazinās. Ir vēl viena otra nekatras kārtas daudzskaitļa forma. Bet tomēr 3. katechismā vēl lietota kā daudzskaitļa nōminatīvs forma — malnijkiku — „bērniņi.“ $\bar{a} > \bar{u}$. Ide. valodās taisni deminutīvs bieži nekatrā kārtā. Katechisma dialektā *ā* aiz aukslējeņiem un lūpeņiem pārvērsts par *ū*. Nav zināms, vai *u* — īss vai garš. Prūšu valodā vēl tomēr atrodam vecās formas. Leišu un latviešu valodā tās pilnīgi zudušas.

Vīriešu kārtas *o*-celmu daudzskaitļa nōminatīvs. Ide. pirmvalodas līdzskaņu celmiem, kā rāda ide. valodas, daudzskaitļa nōminatīvā ir galotne -es (īss ē). Grieķu valodā sakne pod — (kāja), pod-es (galotne -es). Blakus divus patskaņus necieš. Ja pats celms beidzas ar *o* + es, tad — oes. Bet ide. valodās tas kontrahēts, radies -ōs. Piem. gotu dags (diena), daudzsk. nōm. dagōs (dienas). Bet baltu un slavu val. šī vecā galotne zudusi. Tāda substantīva priekšā bieži kā atribūts nostājas vietniekvārds. Un vietniekvārds ne ar galotni -ōs, bet ar -oi: gr. toi (tie). Slavu un baltu valodās daudzsk. nōminatīvā vietniekvārdam

arī galotne -oi, kas caur adjektīvu ienākusi arī substantīvos.

Tāpat grieķu un latīņu valodā. Gr. val. theós, daudzsk. nōm. theoí (dievi). Lat. hortus, daudzsk. nōm. hortī (dārzi), ī no <*oi. Slavu valodās šī galotne -oi>i. Ssl. влъкъ, daudzsk. nōm. вълци (и <*oi).

Baltu valodās o>a; oi>ai. Leišu dievai, prūšu wai-kai — kalpi, pr. wijrai — vīri, ij=i. Leišu valodā vecie akutētie divskaņi -ai un -au vēlāk cirkumflektēti. Vecs akūts arī grieķu val.: theoí. Latviešu valodā divskaņu vārda galotnēs saīsināti: ai>i. Piem. „Pa labi roki.“ Latviešu forma dievi laikam neatbilst leišu formai dievai.

Citi locījumi rāda, ka latv. val. vietniekvārdu galotnes iespiedušās arī nōmināldēklinācijā: diēvas — dievāms (leišu daudzsk. dat.), tiems. —

Kā latvieši citos locījumos izlīdzināja veco starpību starp nōminālo un pronōminālo dēklināciju, tā laikam arī daudzskaitļa nōminatīvā: dievi. Te i nav saīsināts no ai, bet no ie kā adjektīvā labie, tie. Tā latvieši ie ievēduši arī substantīva formās: *dievai>*dievie>dievi. Šā vecā *ie — priekšā aukslējenim jāpārvēršas par afrikātu. Kā — es roku, tu roc, rociet, tā arī daudzskaitļa nōminatīvam vajaga būt — tracie, traci. Latgales izloksnēs dzird adjektīva daudzskaitļa nōminatīva formu, kas beidzas ar — ci un -dzi: pliks>plicī. Kā arī datīvu plikiem Latgalē runā — pliciem. Citādi aukslējenis radies no jauna: vilki, vilkiem.

Daudzskaitļa ģenitīvs. Viriešu kārtas daudzskaitļa ģenitīvs dažkārt ide, valodās tiešiem o-celmiem beidzies ar ōm. theós, daudzsk. ģen. theōn. Lš. un latv. val. *uom>>uon. Latv. un lš. val. notikusi vecā garā *ō — diftongi-zācija: uon (lūpu nās. > zobu nāsenī). Leišiem ir gal. uo ar senāku nāseni beigās. Vispār baltu valodās tautosilla-biska nāseņa un plūdeņa priekšā garumi — saīsināti: uo>u. Tas leišiem arī ģenitīva galotnē: uon<un. Lš. aštuņas <<*aštuontas. Vārda beigās nāseņi leišiem zūd, pagarinot iepriekšējo īso patskani: un>ū>ū. No diēvas daudzskaitļa ģenitīvs — dievū

Žemaišu izloksnēs vēl dzird nāseņa elementu, ja *u*-skaņa uzsvērtā. Latv. arī garš $\bar{o} > uo$. Daudzsk. ģen. galotnē arī *-uon*. Latvieši nāseni agrāk zaudējuši nekā leiši. Latv. $uon > uo\bar{u} > uo$: tuō, labuō. Bija laiks, kad pēc *uo* bija vēl nāsenis.

Vēlāk *uo*-skaņa $> u$: daudzsk. ģen. *dievuo $>$ dievu. Prūšu val. atrodam tādas formas, kā grižkan (grēku). Ari grižkon. Bet šur tur *a*-vietā *u*. *o* gandrīz vienmēr raksta vietniekvārda daudzskaitļa ģenitīva formā: *nouson*, *iouson* (galotne laikam viena un tā pati). Par *o*-skaņas garumu vai īsumu galotnē nevaram tik droši spriest. Ja arī te izņemam no $\bar{o}n$, tad pr. $\bar{o}n > \bar{o}n$. Garums prūšu valodā nāseņa priekšā — saīsināts. Galotnēs garie patskaņi saīsināti tautosillabiska nāseņa priekšā. Bet kas ar *on* tālāk noticis, to dažās prūšu izloksnēs nevar zināt. Vienā izlokšņu daļā ir formas, kas beidzas ar *-on*: *nouson*, *iouson*. Citās izloksnēs vārbūt $on > an$.

Meillet domā, izejot no slavu valodām, ka jāiziet no $\bar{o}n$ (ar \bar{o}). *O*-celmu daudzskaitļa ģen. slaviem beidzas ar Ѡ, (Ѡ $< *om$). БогѠ — dievu. Meillet: *blakus* $\bar{o}m : om$. $\bar{o}m$ (ar īsu \bar{o}) sākumā īsti tikai līdzskaņu celmiem. *O*-celmi beidzas ar $\bar{o}m$ ($o + om = \bar{o}m$). Citi celmi ar īsu $\bar{o}m$. Slavu valodas vispārinājušas $\bar{o}m$ (ar īsu \bar{o}), ievedušas to arī *o*-celma formās. Citas valodas vispārinājušas $\bar{o}m$. Ja prūšu valodā būtu bijusi galotne ar $\bar{o}m$, tad no tās varētu celties tikai galotne ar *-an*. Grižkan: $an < *om$. Latviešu daudzskaitļa ģenitīva forma arī varēja dabūt *u*-skaņu no vecās galotnes ar īsu \bar{o} . Bet tā kā latvieši valodas ziņā tuvi leišiem, tad drīzāk jādomā, ka latvju valodā tā pati galotne, kas leišiem. (Jāiziet no \bar{o}).

Daudzskaitļa datīvs.

Te ide. valodas stipri šķiņas. Tādēļ nav zināms, kā daudzsk. datīvs būs skanējis ide. pirmvalodā. Bet arī baltu valodās daudzsk. datīvam nav vienāda galotne. Daudzskaitlī datīva formas bija reizē lietojamas arī kā ablatīvs. Sākumā viena galotne varēja būt datīvam, otra — ablatīvam.

Vienās valodās paglabājušās vispār datīva, otrās — ablatīva galotnes. Ķeltu, italiešu, āriešu valodās locījumu galotne sākas ar bh: lat. ovis, daudzsk. ovibus. būs < *bhos.

Slavu, baltu un ģermāņu valodās vecā daudzskaitļa datīva un ablatīva galotne sākas ar lūpu nāseni *m*. Bet vokālismā še arī nav vienādības. Prūšiem šī galotne skan — *mas*.

Prūšu datīva forma — *noūmas* (*mums*); *-as* < **-os*. Vecos leišu tekstos datīva galotne skan — *mus*. No diēvas vecais daudzsk. datīvs skan — *dievāmus*. Tagad nu *u*-skaņa zudusi. Leiši tai vietā runā — *dievāms*. Kritošā intonācija leišu valodā pagarina patskani, ja patskanis ir *a* vai *e*. Leišu rakstu valodā, tāpat kā latviešu valodā, *u*-skaņa paliek neizmesta. Tādēļ vēl tagad vajadzētu būt *-dievāmus* > *dievāmus*. Vecleišu tekstos atrodam tikai galotni — *mus*. Daži valodnieki šaubās, vai te nav izmesta *a*-skaņa, nevis *u* (**dievāmas*). Galotnēs dažkārt izmet arī tādu patskani, ko citur paglabā, ja patskanis izrādās morfoloģiski lieks, vai arī, ja iznāk pārliecīgi ģaŗa forma: ģēras (*labs*) — **geriemus*-*jiemus*. Tādēļ noteicamā adjektīvā *u*-skaņa galotnē izzūd.

Rodas vēlāk — *geriems* — *jiems*. To varēja vēlāk vispārināt.

Ar leišu galotni — *mus* saskan slavu valodu galotne. Senslavu val. no vārda Богъ (*dievs*), daudzskaitļa datīvs skan Бого-мъ. ъ < **u*(*s*). Svelpenis še atkritis. Arī ģermāņiem formas ar lūpu nāseni. Gotu valodā vārda dags (*diēna*) daudzskaitļa datīvs skan dago-*m*. Pēc *m* bijis vēl kāds patskanis. Vācu valodā *m* > *n*: *Tagen*. Latviešu 16. un 17. g. s. tekstos ir galotne *m*+*s*. Šur tur Kursas jūrmalā vēl tagad dzird tādas formas (*Dundagā* un *Ventspilī*). Latvieši te pārjēmuši pronominālās formas.

Leišiem un latviešiem vietniekvārdos un adjektīvos *ie*, latviešiem *ie* arī substantīvos: *dieviems* (tagad — *dieviem*). Formā **dieviems* nevar fonētiski pārvērsties par *dieviem*. Forma *dieviem* ir veca **divskaitļa* datīva forma. Arī leišu izlokšņu *dievām* ir *divskaitļa* datīva forma. Bet kā tas varēja notikt, ka daudzskaitļa formu vietā *divskaitļa* forma? *Divskaitļa* formām zūdot tās nezūd vienā.

dienā, bet — pamazām. Sākumā šīs formas lieto blakus — vienādā nozīmē. Veco divskaitli sajūt ne kā divskaitļa formu, bet kā pilnvērtīgu daudzskaitļa formu. Divskaitli lieto -abi roki, kāji, aci, jo tie — pārī sastopami.

Vēlāk, divskaitlim zūdot, kā divskaitļa formas palika tikai pārinieku orgānu nosaukumi: roki, kāji, aci (citiem vārdiem šo divskaitļu vairāk nebija). Krievu — уши. Vecā divskaitļa datīva forma nu beidzot izskaudusi veco daudzskaitļa formu. Tā arī leišu izloksnēs un latviešu valodā daudzskaitļa formas vietā stājas divskaitļa forma, tādēļ ka šī forma bija ērtāka, jo tur nebija svelpēņa; divskanis ie latviešiem ievests no vietniekvārdiem, pati galotne — divskaitļa galotne.

Prūšu valodā galotne — mas: noū — mas (mums). Parastā galotne prūšiem nav vecā forma -mas, bet jauninājums — -mans (noū-mans). Pr. waikas (kalps), daudzsk. dat. waikammans (kalpiem). (Uzsvērtā otrā zilbe, tādēļ divi *m*). Jaunā galotne -mans pirmā acumirkli izliekas dīvaina. Prūšu tekstos ļoti bieži aiz atribūta datīvā seko pats substantīvs — akuzatīvā, bet daudzskaitļa akuzatīva galotne ir -ans. Ja nu prūši saskaņo atribūtu datīvā ar substantīvu akuzatīvā, tad varēja notikt, ka datīvs saplūda ar akuzatīvu. Sākumā teica: steimas (tiem), steimas waikans (tiem kalpiem). Runājot „steimas“ runātājs jau varēja paredzēt, ka nākošā vārdā būs galotne -ans (waikans). Tā runātājs šo galotni -ans (ar „n“) varēja pārjemt jau pirmā vārdā, un tā varēja rasties substantīva — galotne -mans: waikammans (formas ar -mans).

Daudzskaitļa akuzatīvs.

Ide. pirmvalodā galotne -ns. Šis locījums sākumā ide. pirmvalodā beidzies, savienojoties zobu nāsenim ar sekojošo svelpeni, tā ir daudzskaitļa akuzatīva galotne. Ja nu celms beidzas ar *o*, tad vajaga iznākt formai, kas beidzas ar -ons. Gotu val. ir tādas formas, kā piem. daudzsk. akuzatīvs *dagans* (dianas), kur $a < *o$. Bet sanskrita valoda rāda, ka celms beidzies nevis ar īsu *o* bet ar garo *ō* (*ōns*). No kurienes gan *ō*? Sākumā daudzskaitļa nōminatīvs beidzies ar -ōs (ar garu *ō). Ā-celmiem šī forma beidzas ar -ās (*āns*). Bla-

kus o-celma daudzsk. nōm., kas beidzas ar -ōs. Sskr. no vārda dēvas daudzsk. akuzatīvs skan. ar -ōns — dēvāns (dievus). ā < *ō. Aiz nāseņa atkritusi svelpeņa skaņa. Sanskrits vārda beigās cieš tikai vienu līdzskani, kamēr beidzamo atmet. Leišu valodā akuzatīva formai jāiziet no vecās skaņu kopas *ōns (ar gaŗu *ō). Latv. un lš. *ō > uo. Leišiem un latviešiem reiz bijis -uons (*ōns > uons). Lšu val. nāsenis svelpeņa priekšā zudis :-uons > uos. Šī vienizilbes forma uzglabājusies vietniekvārdā tuos un — no teicamos adjektīvos: gerúos-ius (labos) jeb — gerúos-iuos. Tā kā uo-akutēts, tad daudzskaitļa akuzatīvs dievūs (us < *uos).

Šī pati galotne arī latviešu valodā: kā labus, tā dievus. Latviešiem nāsenis aiz -uo- zudis: dievuons > dievuos > > dievuos > dievus. Arī no -ōns latviešu valodā var rasties -us. Bet tā kā leišiem tikai no *ōns, tad arī latviešiem laikam tikai no *ōns. Prūšiem nu te ir tādas daudzsk. akuzatīva formas, kā piem. no deiws (dievs) — deiwā-ns (dievus), (a < *o). Prūšiem -ons < *ōns; šis -ons > ans.

Daudzsk. instrumentālis.

Leišiem no diēvas daudzsk. instrumentālis ir — dievais. Laikam arī lš. divskanis ai — saīsināts.

Šī leišu forma nu pilnīgi saskan ar sanskrita daudzskaitļa instrumentāli dēvāiḥ < *dēvāis, kur ḥ < *s. Otrā zilbē sanskritā ir gaŗš ā (divskanis -āi). Sanskritā gaŗais ā vispāri cēlies no vecā, gaŗā *ā, *ē, *ō. Šai gadījumā domā, ka no *ō. Te atsaucas uz grieķu val. formu — theois. Bet šī forma var būt arī veca saīsināta daudzskaitļa lokatīva forma, kas beidzas ar *-oisu. Leišiem *ōi > ui: diēvui. Leišu valodā *ōi uzsvērtā izrunā caur uōi > *ui. Tā tad, ja šī galotne varētu būt vienmēr uzsvērtā, tad no *-ōis > lš. -uis. Leišu valodā vispārināta neuzsvērtā izruna: -ōis > > ois > ais. Pirmvalodā var sākumā būt pat ā: āis. Nav zināms, vai a- skaņa cēlusies no *ō, vai no *ā. Ja no *ō, tad vispārināta neuzsvērtā uzruna. Sākumā runāja — dievuīs un pōnais, bet tas bija neērti, tādēļ vēlāk runāja pēc pōnais parauga arī dievais. Par prūšiem — nav nekas zināms. Latviešiem ai > i: vienis prātis, labis prātis.

Tās — sastingušas formas. Rakstu valodā latviešiem instrumentāļa formas vairs nav dzīvas. Ap Liepāju gan arī vēl tagad lieto instrumentāļa formas ar -is, piem. zirgis.

Datīvs te — zirgiem, instr. — zirgis. Bet tā kā divskaitlī vēlāk arī siev. k. formas pilnīgi saskanēja fonētiski (daudzsk.) datīvs ar instrumentāli, tad arī -o- celmos sāka datīvu lietot instrumentāļa vietā.

Daudzskaitļa lokatīvs.

Sanskrits un slavu valodas rāda, ka ide. pirmvalodā daudzskaitļa lokatīvs beidzies ar *-oisu. Pati galotne -su. Celma beigās ne o, bet -oi. Šis -oi no vietniekvārdu dēklinācijas. Sanskrita forma dēvē-šu (dievos) no <*deivoisu. (ē < *oi).

Arī slavu valodās šī pati galotne, piem. ssl. val. по влъкъ daudzsk. lokatīvs skan — влъцѣхъ (vilkos). ѣ < *oi; x < *s; ѣ < *u.

Leišiem (tāpat latviešiem) vajadzēja būt formai *dievaisu, ja šī galotne būtu paglābusies, bet tādas formas vairs nav. *Dievaisu vietā ir — dievuosē. Latv. forma — dievuos. Aiz s te zaudēts patskanis. Tas ir jauninājums, kas sastāv no vecā akuzatīva dievuos un piekabinātās pastpozīcijas.

Aiz vecā akuzatīva *dievuos ir piekabināta postpozīcija ar nozīmi -iekš. Prepozīciju vecos laikos varēja likt arī aiz substantīva. Nu šis apvienojums pilnīgi izskaudis veco lokatīva formu. Jaunais illatīvs atbild uz jautājumu kurp? Lokatīvs uz jautājumu — kur? Bet varēja notikt, ka vecā lokatīva vietā sāka lietot jauno illatīvu. Leišiem ir vēl illatīva forma oraņ, kam atbilst latviešu forma — âran. Postpozīcijas priekšā leišiem un latviešiem nāsenis paglābies. Paliek vecs akuzatīvs savā vecā veidā — kā illatīvs. Leišiem tagad f- dievuosē, e — varēja rasties no ē, vai no ēn, droši nav zināms. Arī leiši bieži zaudē postpozīciju ē un dievuosē vietā runā dievuōs.

Divskaitļa formas.

Divskaitļa vīriešu kārtas o- celmi daudzskaitļa nōminatīvā un akuzatīvā arī lietojami ar vienu galotni ō. Latīņu ambō (abi), gr. f. theó (ar gaŗu akutētu ó beigās). Slavu valodā no *ō iznāk -ā: два Бора. (Aiz „два“ krievi vēl tagad lieto šo veco duāļa formu), Leiši un latv. *ō > uo > u. Leiši uo ir divzīlbu un trīsīlbu formās saīsinājuši: duāļa nōm. < akuz. — dievū (ū < uo). Tas noticis tikai tad, ja ir akutēts úo. Latvieši no sava divskaitļa uzglabājuši vēl tikai sastingušas atliekas. Piem. taut. dz.: Divi mūŗu dzīvodama (u < *uo). Bieŗāk latvieŗiem dzird formas ar i- skaŗu, piem.: Viņŗ atbrauc ar divi (trīs, četri, pieci, deviņi) zirgi. Latvieŗiem divskaitļa formas no 2—9. Krieviem — līdz 4. Šī i- skaŗa var būt vecā nekatras kārtas forma. O- celmos nekatras kārtas divskaitļa nōminatīvs un akuzatīvs beidzas ar -oi, kā to rāda sanskrits un slavu valodas. Sskr. yugē (ē < *oi). Slavu yro (jūgs), divsk. nōm. un akuz. skan изъ (ǣ < *oi). Blt. val. oi > ai; Itv. ai > i. Piem. divi simti. No turienes i- skaŗa varēja ienākt arī citās formās, piem. vecā vīr. k. formā.

Ģenitīvam un lokatīvam arī leiŗu valodā vairs nav vecās divskaitļa formas, bet tādas formas ir vēl datīvam un instrumentālim, kar atŗķīŗas tikai ar uzsvērumu galotnē. Duāl.-dat. dievām, duāl.-instrum. dievaŗ. Aiz lūpu nāseŗa zudis kāds patskanis, tikai nezinām — kāds, jo citādi $m > n$.

Instr. cēlies no vecas trīsīlbu formas ar uzsvērtu galotni: arī datīvs cēlies no trīsīlbu formas ar neuzsvērtu galotni. Sl. вълко-ма. Latvieŗi šādas formas — zaudējuŗi. Latvieŗiem ie — no pronōminālās dēklinācijas.

O- celmu paradīgmās leiŗu valodā svarīgs akcents.

Sākumā divzīlbu celmi. Šie divzīlbu celmi sākumā bijuŗi runājami pa daŗai ar uzsvērtu pirmo zīlbi, pa daŗai ar uzsvērtu — otro zīlbi. Ar uzsvērtu pirmo zīlbi — baritoni, ar uzsvērtu otro zīlbi — oksitoni. Oksitoniem — uzsvērtā galotne.

Paroksitoni — ar uzsvērtu otru (no beigām) zīlbi. Tam

pievienojas vēl citi dati. Saknes zilbe var būt vai nu akutēta, vai, — cirkumflektēta. 4 grupas. Sākumā intonācija akcenta ziņā bija indiferenta, uzsvēra visur vienādi. Bet vēlāk intonācijas daba saknes zilbē pārveido vārda akcentu. Kā paraugi noder vārdi:

	diēvas	pōnas	kótas	tiltas.
Instr.	dievù	ponù	kótu	tiltu.

(ar akutētu saknes zilbi).

- I. diēvas (vecs oksitons)
- II. pōnas „ baritons
- III. kótas „ oksitons (akcents galotnē), ltv. kâts.
- IV. tiltas „ baritons (sagnē akc.), latv. tilts.

Kótas un tiltas — vienskaitlī saskan, starpība tikai — daudzskaitlī. Vienskaitļa nōminatīvs leišiem skan visur vienādi. Galotnes neuzsvērumš leišiem ir jauninājums, kā rāda grieķu theós, Arī baltu valodās reiz uzsvērtā gala zilbe -as. Tagad vairs nē. Ģenitīva galotne beidzas ar ō:

diēvas — diēvo
 pōnas — pōno
 kótas — kóto
 tiltas — tilto.

Visiem četriem vārdiem galotne — neuzsvērtā. Visur uzsvērtā tikai saknes zilbe. Datīvs beidzas ar -ui: diēvui, pōnui, kótui, tiltui.

Akcenta vieta atkal visur saknes zilbē. Tas pats arī akuzatīvā, kur galotne ā: diēvā, pōnā, kótā, tiltā. Arī te — neuzsvērtā galotne. Starpība sākas tikai ar nākamo locījumu — instrumentāli: Ja saknes zilbe akutēta, tad galotne bez akcenta, uzsvaru patur pirmā zilbe: kótu, tiltu. Ja saknes zilbe — cirkumflektēta, tad uzsvars pāriet uz otro zilbi: dievù, ponù. Tas saskan ar de Saussure'a likumu. (Vārda akcents tiek pārnests no cirkumflektētās vai īsās saknes zilbes uz nākamo zilbi, ja tā — akutēta). Gerúo-ju, piem. (labo). Vsk. instr. u < *u o, kā rāda īpašības vārdi ar noteicamo galotni.

Ja vsk. instrumentāļa galotne nav uzsvērtā, tas rāda, ka saknes zilbe akūtēta.

Leišu divzilbju o- celmu locījumu paradīgmas.

Vienskaitlis.

N. diēvas	pōnas	kótas	tiltas
Ģ. diēvo	pōno	kóto	tilto
D. diēvui	pōnui	kótui	tiltui
A. diēva	pōna	kóta	tilta
I. dievù	ponù	kótu	tiltu
L. dievè	ponè	kóte	tilte
V. diēve jeb dievè	pōne	kóte	tilte

Daudzskaitlis.

N. dievaī	pōnai	kotaī	tiltai
Ģ. dievū	pōnū	kotū	tiltū
D. dievāms	pōnams	kotāms	tiltams
A. dievūs	ponūs	kótus	tiltus
I. dievaīs	pōnais	kotaīs	tiltais
L. dievuosè	pōnuose	kotuosè	tiltuose

Divskaitlis.

A. un N. dievù	ponù	kótu	tiltu
dat. dievām	pōnam	kotām	tiltam
instr. dievaī	pōnam	kotaī	tiltam

Vsk. instrumentālis.

Substantīvos, kam sakne akūtēta, uzsvērtā viscauri saknes zilbe. Pirmos divos vārdos (diēvas, pōnas) uzsvērtā galotne, otros divos vārdos (kótas, tiltas) uzsvērtā pirmā zilbe. Divzilbju celma vārdos akcents pirmajai zilbei, bet galotne — akūtēta. Īsais *u-* galotnē saīsināts no akūtētā *uo*. Cirkumfl. saknes zilbē akc. atvilks uz galotni: dievù, ponù. Ja galotne neuzsvērtā, saknes zilbe akūtēta (kótu, tiltu).

Vienskaitļa lokatīvs.

Ja saknes zilbe cirkumflektēta, tad uzsvērtā galotne: dievè, ponè. Te akcents pēc de-Saussure'a

likuma pārņests uz galotni. Ja saknes zilbe akutēta, tad tur parasti paliek arī akcents, kā rāda tilte. Dažos dialektos uzsvēta galotne, piem. kotè, kelmè, lai gan turpat arī — tilte. Dažos dialektos uzsvēta galotne, piem. kotè, kelmè lai gan tāpat arī — tilte. Tāda ir Jablonska izruna, Kuršats — citāds. Rietumleišiem (Kuršats) piem. kóte, kélme. Jablonska izruna tomēr — vecāka. Galotne — saīsināta no veca akutēta garuma. Vārdā pōnas — ponè akcents pēc de Saussure'a likuma atrauts uz galotni. Vecie oksitoni diēvas, kótas lokatīvā skan — dievè, kotè. (Jablonska izruna).

Vienskaitļa vokatīvs.

Še ir dažādība izrunā. Vsk. vokatīvā atspoguļojas starpība starp oksitoniem un baritoniem. Vēl arī dažās ide. valodās vokatīvā akcentu atvelk uz saknes zilbi: gr. adelphós, ò ádelphe! Vokatīvu ar uzsvētu saknes zilbi lietoja saucot tālumā, jo ja uzsvētu galotni, tad iepriekšējā zilbe būtu maz dzirdama. Turpretī, ja uzsvēta sakne, tad vārds dzirdams daudz stiprāk. Tā tad vokatīvs ar uzsvētu pirmo zilbi radies saucot kādu tālumā: diēve! Blakus arī: dievè. No pōnas (vēcs baritons) vokatīvs būtu pōne, bet Kuršats dod vokatīva formu — ponè. Taču Kuršatam tekstos ir forma diēve ar uzsvētu saknes zilbi. Tādēļ ka vārda diēvas vokatīvam akcents svārstās starp diēve un dievè, tad blakus arī pōne un ponè. No vārdiem, kam saknes zilbe akutēta, piem. kótas, tīltas Kuršatam vokatīvā uzsvēta saknes zilbe — kóte, tīlte. Šīs saknes zilbes uzsvērums vokatīvā sastopams ne tikai vienskaitlī, bet arī — daudzskaitlī, divskaitlī — nōminatīvā. Nōm. piem. vaikai, bet blakus arī vokatīvs — vaikai. Tāpat divskaitļa nōm. ponù, bet divsk. vokatīvs — pōnu. Visiem šiem celmiem akcenta vieta — vienāda.

Locījumi — viensk. nōm., ģen., dat., akuzatīvs. o- celmos izrunājami bez kāda uzsvara, vienmēr ar neuzsvētu galotni. Lokatīvā galotne uzsvēta tajā gadījumā, ja saknes zilbe — cirkumflektēta: dievè, ponè.

Daudzskaitļa nōminatīvs: dievai (oks.), pōnai (bar.), kotaī (oks.), tiltai (bar.) Daudzskaitļa nōminatīvā skaidri parādās starpība starp oksitoniem un baritoniem. Pēc vsk. un daudzsk. nōm. visiem vārdiem var noteikt akcenta vietu. Katrā ziņā jāzin šie divi locījumi, lai varētu noteikt akcenta vietu visiem citiem locījumiem. Arī daudzskaitļa ģenitīvs patur veco akcenta vietu: dievū, pōnu, kotū, tiltu.

Tas pats arī daudzskaitļa datīvā.

Te paturēta vecā akcenta vieta: diēvas — dievāms, pōnas — pōnams, tiltas — tiltams, kótas — kotāms.

Daudzsk. akuzatīvs.

No diēvas daudzsk. ak. dievūs, pōnas — ponūs, kótas — kótus, tiltas — tiltus. Divzīlbu celmu schemā ja saknes zilbe cirkumflektēta, tad uzsvērtā galotne, piem. dievūs, ponūs. Ja saknes zilbe akūtēta, tad uzsvērtā saknes zilbe: kótus, tiltus.

Daudzsk. instrumentālis.

Daudzsk. instr. paglābis veco akcenta vietu: diēvas — dievais, pōnas — pōnais, kótas — kotaīs, tiltas — tiltais.

Daudzsk. lokatīvs.

Daudzsk. lokatīvā oksitoni ar uzsvērtu gatotni, bet bari-
toni, piem. pōnuose, ar uzsvērtu saknes zilbi: diēvas — dievuosē, pōnas — pōnuose, kótas — kotuosē, tiltas — tiltuose.

Divsk. nōm. un akuz.

Diēvas — dievū, pōnas — ponū, kótas — kótu, tiltas — tiltu.

Akcenti te atrauts uz saknes zilbi. Formas ar akūtu akcentu patur saknes zilbē, bet formas ar cirkumflektētu saknes zilbi akcentu pēc de Saussure'a likuma pārnes atkal uz galotni: dievū, ponū.

Divsk. datīvs.

Diēvas — dievām, pōnas — pōnam (divsk. dat un instr. te sakrīt), kótas — kotām, tiltas — tiltam.

Šie divzīlību vārdu akcenti ļoti svarīgi. Lai sekmīgi orientētos, jāzina: 1) baritoni un oksitoni. 2) Kur sakn. zilbe reiz bijusi akūtēta. 3) Kur akcents pārnests uz saknes zilbi.

VairākHzīlību celmu paraugi.

Trīszīlību, četrzīlību un vairākHzīlību celmi. Trīszīlību celmos parasti uzsvēta otrā vai pirmā zilbe. Ja vsk. nōminatīvā uzsvēta otrā zilbe un ja šī otrā zilbe akūtēta, tad locījumu uzsvars nemainās. Piem. pušýnas (priediens). Šo vārdu loka akcenta vietu nemaz nemainot, visos locījumos uzsvēta otrā zilbe. Ja otrā zilbe — cirkumflektēta jeb īsa, tad to loka pēc tāda parauga kā pōnas. Piem. vārdā botāgas (no krievu val.) akcenta schēma tāda pat, kā vārdā pōnas: botāgas — botagù. Daudzsk. akuz.: pōnas — ponùs, botāgas — botagùs. Kur vārdā pōnas uzsvēta galotne, tur uzsvērums arī šādiem vārdiem kā botāgas.

Ja trīszīlību celmā uzsvēta pirmā zilbe, tad vienā vārdu daļā šīs trīszīlību formas patur akcentu visos locījumos pirmā zilbē: ántvožas (visos locījumos akcents pirmā zilbē), ápjuokas (apsmiešana).

Bet parasti trīszīlību celmu vairākums runājams ar mainīgu akcenta vietu: dōbilas (dāboliņš), eřžilas (ērzelis), kùnigas (mācītājs). Te tā pati akcenta schēma, kas vārdā kótas (kāts). Kur piem. vārdā kótas uzsvēta saknes zilbe, tur arī šiem vārdiem, kur vārdā kótas uzsvēta galotne, tur arī šiem. Kā daudzskaitļa nōm. kotaī, tā arī — dobilaī, kunigaī, eržilaī. Daudzskaitļa akuzatīvā akcents paliek pirmā zilbē: dōbilus, kùnigus, eřžilus (tāpat arī kótus). Tā tad akcenta vieta te mainās starp pirmo zilbi un galotni.

Ja turpretī kādam celmam ir vairāk kā trīs zilbes un uzsvēta pirmā zilbe no gala (ceturtā vai piektā zilbe), tad akcenta vieta nemainās: lietùvininkas (lietavietis), kur visos locījumos viena un tā pati akcenta vieta.

īo-celmi.

Ir īo-celmi, kuŗus loka kā tīros o-celmus, atskaitot dažus sīkumus, piem. ceļš, vējš — kā dievs. Še nōminatīvā svelpenis aiz iepriekšēja mīkstinājuma pārvērties par šņāceni, piem. ceļš, lš. kēlias. Leišiem svelpenis še paglābies tikai tamdēļ, ka nesatiekas tieši ar /-skaņu, jo starpā vēl a-skaņa.

No tiro o-celmu formām leišiem te vispirms atšķirās vsk. lokatīvs: diēvas — dievè, vējas — vējyje, svēčias — svetyjè. Šeit loka pēc tāda tipa kā brōlis. Izloksnēs šai atšķirībai piesienas arī vokatīvs. Kuršats: no svēčias vokatīvs skan — svetè. Baltu valodās j-skaņa zūd starp līdzskani un palatālu patskani. Kuršats lieto vokatīvu — vējē. Jablonskim vokatīvs — vēji, svetj̄. Jablonskis še darina vokatīvu pēc īo-celmu parauga.

īo-celmus loka citādi, tāpat kā tīros o-celmus. Leišiem ļoti maz tādu vārdu, kā kēlias, vārias, mēdžias. Latviešiem lielais īo-celmu vairums beidzas ar -is (brālis, cirvis). Lš. nedaudz vārdu beidzas ar -ias, citi ar -is. Kādēļ gan tā? Tie — īo-celmu vārdi. Tādi vārdi kā ceļš, vaŗš, mežs, kas latviešiem vienskaitļa nōminatīvā beidzas ar šņāceni, ir sākumā nekatras kārtas vārdi: mežs, lš. mēdžias. To apstiprina pr. valodas nek. k. vārds median.

Vaŗš, vārias, pr. wargien. e-skaņa aiz mīkstinājuma cēlusies no vecas a-skaņas. Ka arī ceļa vārds ir nekatras kārtas vārds, to direkti pierādīt nevar. Lš. kēlias gan laikam ar ir vecs nekatras kārtas vārds. Mums te ir tikai jāsecina pēc tādiem vārdiem, kā pēc median un vargien. Kāpēc tādi vārdi beidzas ar šņāceni, par to vēlāk. Vecie nekatrās kārtas vārdi beidzas ar -as. Tagadējo baltu valodu īo-celmos ir saplūduši veci īo-celmi un veci ī-īo-celmi. Ltv. ezis ir vecs īo-celms, ko apliecina kr. ежъ.

Ir arī i-īo-celma vārdi: aulis — bišu koks, kr. улей. Baltu valodā īsā i-skaņa vārda otrā zilbē ir zudusi starp līdzskani un sekojošo „j“ — (aulija). Tādā veidā saplūduši vecie i-īo-celmi un īo-celmi. i-īo-celmus rāda vecie somu patapinājumi, piem. dadzis. Šo dadža vārdu somi patapinājuši no baltu valodām. Igaņu vārds tagijas < *dagijas. Lš. dagj̄s (dadzis). Patapinājums tagijas liek

mums domāt, ka baltu pirmvalodā bijis ijo-celma vārds — *dagijas. Varam vērot, ka aiz j sevišķi ātri izzūd isie patskaņi: nākuši, nesuši, bet — gajuši > gājši > gaiši > gāši (aiz j zūd u-skaņa). Ja tā, tad arī i-jo-celma vienskaitļa nōminatīvā var būt zudusi a-skaņa. *Dagijas > dagijs > > lš. dagys. Citādi leišiem a-skaņa vēl paglābusies. Arī prūšiem tādas formas, piem. Elbingas vārdnīcā sastopams substantīvs lokys (lācis), laikam ar gaŗu ī-skaņu. *Lokijas. Lš. nōm. ežys, ģen. ežio. Vsk. nōm. no eža vārda būtu lš. ežias. Latviešiem būtu nōm. ežs, ģen. eža. Lš. dagys — dāgio, ežys — ežio, te nu ijo-celms vairs neatšķiras no i-jo-celma.

Pēc dāgio — dagys parauga notikusi arī izlīdzināšanās starp ežio — ežys. Nāseņa priekšā a-skaņa nav zudusi arī aiz j-skaņas. Meža vārdā — vecs ijo-celms: median > median (vid. k.) i-skaņa te zudusi, bet arī a-skaņa paglābusies. Te ilgi turējusies nekatrā kārtā. Leišu val. nekatrā kārtā vēl ilgāk turējusies, nekā latviešu valodā. Latviešu un leišu valodā nekatrā kārtā pāriet tikai vēlāk vīriešu kārtas formā, kādēļ leišiem paglābies pat a: lš. mēdžias, ltv. mežs. Leišu izloksnēs ir jauninājums — mēdis, vāris (varš).

Latviešu rakstu valodā ijo-celmi nōminatīvā viscauri beidzas ar -is. Leišu val. dialektā vienai celmu daļai īss ī galotnē. Piem. žōdis (слово, Wort). Bet žaltys (ar gaŗu ī-skaņu). Pēc Kuršata: ja sakne uzsvērtā, galotnē īss ī, ja galotne uzsvērtā, galotnē gaŗš ī. Austrumleišu dialektos visur gaŗš ī, vai tas būtu vārdā žaltys vai žōdys (ar gaŗu y otrā zilbē). Kā izskaidrot Kuršata dialektā šo starpību? Agrāk tika domāts, ka Kuršata dialektā — veca starpība, ka jau no pašas ide. pirmvalodas ijo-celmi vsk. nōminatīvā beigušies ar -is. Bet pareizāki laikam domāt, ka jāiziet no gaŗās ī-skaņas austrumleišu izloksnēs. No šīs ī-skaņas cēlusies arī Kuršata starpība starp i un ī. Taisni patskaņus ī un ū ātrāk saīsina, nekā platos patskaņus ā ē ō. Runāt, meklēt, bet Češvainē gan jau rakstīt, lasīt — rakstīt, lasīt vietā. ī- un ū-skaņas runājamas ar augsti paceltu mēli. Artikulēt ar augsti paceltu mēli tomēr grūtāk, kādēļ runātāji saīsina mēles pacēluma laiku. Leišu

dialektā, ko reprezentē Kuršats, gaŗā *ī* un *ū*-skaņa galotnēs — saisināta. Citos dialektos šo patskaņu gaŗums — paglābies. Kuršata dialektā daudzsk. nōm. no širdis — širdys. Kādēļ gan te nav saisinājuma? Arī te laikam *ī*-skaņa reiz bijusi galotnē saisināta, bet gaŗums ievests no jauna. Blākus te citi sieviešu kārtas vārdi. Nōm. raņkos, akuz. rankās, nōm. žēmis, akuz. žēmēs. Ja tā, tad arī akuz. širdis (ar īsu *i*-skaņu), varēja rasties blākus jauns nōm. — širdys (ar gaŗa *ī*-skaņu). Te — paralelisms. Turpretī vārdā žōdis — pagarinājums neiznāk, jo te nav nekāda paralelisma, un tāpēc te paglābies saisinājums. *ī*o-celmus loka līdzīgi tīriem *o*-celmiem. Ģenitīvā *o*-celmū galotne. Nōm. piem. žōdis, ģen. žōdžio (parastā galotne). Ltv. nōm. briedis, ģen. brieža < *briedjā. Datīvs leišiem ar to pašu galotni: diēvui, žōdžiui. Ltv. lieto arī dat. gal. briedim, šim. Forma briežam, kā dievam — vecāka nekā f. briedim (briežam, — ar to pašu galotni kā *o*-celmos). Nāseņa priekšā īsā *a*-skaņa aiz „j“ nav zudusi. Lš. mēdžias < *median. Akuz. būtu jāskan *žōdžia < *žōdian. Latv. arī — briežu < *briedjan. Bet tādas formas zudušas. Akuzatīvi savā vokālismā jāuzskata par jauninājumiem. Blākus žōdis — žōdī pēc diēvas — diēvā. Ltv. akuz. briedi — jauninājums, kur *i*-skaņa no nōminatīva.

Instrumentālis.

Lš.: diēvas — dievū, žōdis — žodžiū.

Latviešiem būtu gaidāms instrument. briežu, puisu (par puisi). T. dz. Puisu man bij būt, ne meitiņu zeltainīti. Kāpēc tagad tā vietā saka — puisi? Te instr. sajaucies ar akuzatīvu.

Lokatīvs.

Leiš. v. žōdis lokatīvs — žōdyje. Ltv. lok. — briedī. Kur *i*-celmiem izloksnēs cita galotne, tur arī *ī*o-celmiem tā pati galotne. Kur lok. sirdie, tur lok. briedie, tāpat: briedē, sirdē, briedei, sirdei. Kur lš. lok. širdējē, tur arī — žōdėje. *ī*o-celmu lok. piesavinājies *i*-celma vsk. lokat, galotni.

Vokatīvs.

Baltu pirmvalodā vokatīvs varēja skanēt *dagijē. Īsais patskanis aiz „j“ — agri zudis, tā iznāk vokatīvs dagy (dadzi). Kur leišiem uzsvērtā galotne, tur ī- skaņa — gaṛa. Kurš. žōdis, vok. žōdi (ar īsu ī- skaņu). Leišu valodā no iṛ- celmiem sastopams arī vokatīvs, kas beidzas ar au: nōm. mokýtojis, vsk. vok. mokýtojau. Galotne au- vokatīvā ir veco u- celmu galotne. Reiz bijusi forma — mokýtojus. Šo ju- celmu vsk. vokat. forma — vispārināta. Blakus nōm. mokýtojis ir bijis ju- celms ar to pašu nozīmi. Citādi ju- celmu formas — aizmirstas, izbeigtas. Nōm. brōlis, vok. — brolau!

Daudzskaitļa locījumi galotnēs pilnīgi saskan ar o- celmu formām: žōdžiai tāpat kā dievai. Piem. divzīlību formās leišu valodā akcents kā o- celmiem. Starpība te tā pati, kā tiros o- celmos — starp oksitoniem un baritoniem. Ir 4 celmu grupas, atkarīgi no tam, vai saknes zilbe — cirkumflectēta jeb akutēta. Daudzskaitlī vārdam diēvas akcenta ziņā atbilst leišu iṛ- celma f. gaidȳs (ar to pašu sakni, kas vārdā dziedāt). Vārdam pōnas atbilst vārds žōdis. Vārdam kótas atbilst žaltys̄ un vārdam tiltas atbilst — jáutis. Gaidȳs (oksit.), žōdis (barit.). žaltys̄ (oksit.), jáutis (barit.). Pirmie divi vārdi ar cirkumflectētu saknes zilbi, otrie divi — ar akutētu saknes zilbi.

Nōm.	gaidȳs	žōdis	žaltys̄	jáutis
Ģen.	gaĩdžio	žōdžio	žálčio	jáučio
Dat.	gaĩdžiui	žōdžiui	žálčiui	jáučiui
Akuz.	gaĩdį	žōdį	žáltį	jáutį
Instr.	gaĩdžiù	žodžiù	žálčiu	jáučiu
Lokat.	gaĩdyjè	žōdyje	žáltyjè	jáutyje
Vokat.	gaĩdȳ	žōdi	žaltỹ	jáuti

Ja zinām nōm. un ģen., tad zinām arī visus citus locījumus. Datīvā visur uzsvērtā saknes zilbe: gaĩdžiui, žōdžiui, žálčiui, jáučiui. Akuzatīvā uzsvērtā sakne, bet ne galotne: gaĩdį, žōdį, žáltį, jáutį. Instrumentālis ar galotni -u un uzsvaru — pēc de Saussure'a likuma: gaĩdžiù, žodžiù, žálčiu, jáučiu. Lokatīvs veco akcentu paturējis: gaĩdyjè, žōdyje, žáltyjè, jáutyje. Vokatīvs

atmetis *j* un arī *e*- skaņu: gaidī, žōdi, žaltī, jāuti. Vokatīvs patur veco akcenta vietu.

Ā- celmi (ar gaŗu *ā*- beigās).

Ide. valodā te sākumā siev. k. vārdi. Tikai tie *ā*- celmi, kas apzīmē vīrieti, var dabūt vīriešu kārtu, piem. puika. Sakarā ar nozīmi vienā — otrā locījumā ieviešas arī vīr. kārtas galotne: puikam. Latgales izloksnēs lieto datīvu puikai. *Ā*- celmu vsk. nōminatīvs ir bijis tīrais celms bez galotnes. *Ā*- skaņa te — akutēta kā to rāda grieķu val. vārds, kā piem. theá (dieve). Latviešu val. *ā* > *a*. Zināms, te vārda galotnē *ā*- skaņa — saīsināta: siēva, rùoka. Ka te latviešiem reiz bijis vecs, gaŗš **ā*, to liecina tādas formas, kā tā, labā.

**Ā*- paglābies arī refleksīvās formās, pp. kaušanās < < *kaušanāsi. Vārdā kaušanās te refleksīvā forma -si. *i*-skaņa sefleksīvā formā si atkritusi tikai pēc tam, kad citur galotnēs gaŗums jau — saīsināts: Arī prūšu valodā — paglābies vecais gaŗums. Gaŗums bijis, ja bijusi uzsvērtā galotne. Katechisma dialektā gaŗā *ā*- skaņa > *ū*. Elbingas vārdnīcā *ā* > *ō*.

Prūšu valodā vecais gaŗums sastopams vārdā galwo = „galva“ (Elbingas vārdnīca). Skaidri tomēr nevar zināt, vai te *o*-gaŗš vai iss. Katechisma forma gallū < < *galvū < *galvā. *U*- skaņa radusies no *ā* aiz lūpeņiem un aukslējeņiem. Blakus formas, kā piem. mensā-miesa.

Leišiem ir formas, kā pp. galvā, kur *a*- skaņa saīsināta no vecā akutētā gaŗā *ā*. Slavu val. — жена.

Ā- celmu dēklinācija.

Vsktļ. ģenitīvs. Galotne te skaidri atšķirta. Ide. pirmvalodā ģen. gal. -es vai -os. Celma patskanis *ā*. Ide. pirmvalodā patskaņi savilkti, kontrahēti, kādēļ rodas pārgāŗš *ā*: gr. theās, lš. mergōs. Ltv. vsk. ģen. tās (krīt. int.); rokās, labās, kaušanās. Divdabji un vairākzilbju formas ar saīsinātu *a*.

Prūšu formās arī vajadzētu būt gaŗam *ā*, bet tekstos nestopam tādu formu, kur virs *a* būtu gaŗuma zīme: mensas; galvas, algas. Prūšu katechisma tekstos uzsvērtā

gala zilbe ir garumu paglābusi, neuzsvērtā — garums saīsināts. Lš. ģen. algōs. Prūšiem aiz lūpeņiem un aukslējeņiem redzams *a*, tā tad laikam īss patskanis. No vīr. k. -*o*- celma ģen. galotne -*as* ievesta arī sieviešu kārtas *ā*-celmu ģenitīvā: lš. algōs, lat. familiās (pater familiās), gotu gibōs (dāvanas).

Vskt. datīvs.

Līdzskaņu celmi rāda, ka vsk. dat. galotne ide. valodā bijusi divskanis ei vai oi. Celma garajam *ā* pievieno šo divskani, notiek kontrakcija, rezultātā — *āi*: gr the *āi* (dievei). Lat. mēnsa; dat. mēnsae < *mēnsāi; got. gibas, dat. gibai (dāvanai). Slavu val. женѣ (ѣ < *āi). Baltu valodās tas pats: lš. mergā, dat. meŗgai; pr. perdāsai (precei).

Latviešu valodā galotnes garumi — saīsināti: *āi* > *i*. Ltv. -*ā*- celmi datīvā beidzas ar *i*: siēvi, rùoki, mali. Tā vēl runā izloksnēs Raunā ap Liepāju un 16. g. s., kā arī 17. g. s. tekstos. Vecie datīvi sastopami izteicienos: pa labi rùoki, patiesi, pareizi. Substantīva formā rùokai nav paglābies vecais divskanis. Jaunā datīva galotne -*ai* vispirms formās kā tai, tad — labajai. Tā blakus formai *rùoki no jauna ierodas datīva forma rùokai. Šī jaunā datīva galotne -*ai* no vietniekvārdiem ienāk noteicamos adjektīvos, tad — nenoteicamos adjektīvos, no nenoteicamiem adjektīviem — substantīvos.

Vskt. akuzatīvs.

Vskt. akuzatīvs ide. pirmvalodā beidzas ar lūpu nāseni -**m*. Celms beidzas ar *ā*. Vsk. akuz. gr. val. the *án* (dievi); *a* — akutēts. Grieķu val. lūpa nāsenis > zobu nāsenī: vecais -*m* lat. vārdā mēnsām.

sskr. aśvā-m (ķēvi)
sl. rǫkǫ (ǫ < *ām)
kr. pyky
pr. rānkan, mērgan
lš. raņķą
lav. rùoku.

Baltu valodās gaŗumi saġsināti tautosillabiska plūdeņa vai nāseņa priekšā: lš. val. no rankà — vsk. akuz. raņķa, ltv. no an rodas divsk. uo: tuo, labuo. Citādi ltv. uo > u: rùoku. Gr. f. theān — galotnē akūts, lš. f. — raņķa. Leišu valodā galotne dabūjusi vecā akūta vietā — cirkumfleksu.

Vsk. instrumentālis.

Leišu val. vsk. instr. skan rankà. Austrumlš. dial. an > un: nōm. runkà, instr. -- runkù. Vecā forma *rankān (ā + n), — galotne bijusi akutēta. Akūts bijis pašā sākumā. Ltv. val. an > uo > u: rùoku, vsk. instr. Ssl. rōkojō < *rankajān.

Vskt. lokatīvs.

Ide. pirmvalodā lokat. galotnē -*ī (īss). Ja šo galotni pievieno celmam, rezultātā āi (divskanis). Latīņu valodā Romae < *Romāi.

Sl. lok. жєнѣ (ġ < *āi)

lš. motinai-p.

Leišu valoda patur veco lokatīva formu salikumā ar postpozīciju pī: motinai-p (pie mātes). Motina, nōm. (māte), vecs lokat. *motinai, kas postpozīcijas priekšā palicis negrozīts. Bet te nu bija viena neērtība: arī datīvs beidzas ar -ai. Lai nu datīva galotni atšķirtu no vecā lokatīva galotnes, tad leišu valodā pievieno vecam lokatīvam postpozīciju.

Lš. nōm. mergā; lok. *mergāi, *mergāi + en > mergojē > mergōj > mergō. Ltv. en > ie, vārda beigās ie > i: malāji. Taut. dz. lokatīvā vēl var būt trīszilbju forma: malāji > malāj (ā + j). Tā runā vēl ap Lielvārdi. Kursā āj > ai > ei; ei > e, e; Dundagā — malē (malā). Lokatīvā „malā“ atmests „j“, kā lš. mergō.

Vsk. vokatīvs.

Arī še — bez galotnes. Vokatīvā celma beigāmais gaŗums — saġsināts. Vokatīvā celma beigās īss ā: gr. nymphā. Slavū val. ā > ō. Vokat. sl. жєно (serb.) o < *ā. Arī baltū val. būtu vokatīvā gaidāms ā. Ltv. ā atkrīt, vok. sīev! (krīt. int.). Kā vokatīvu bieži lieto arī nōminatīvu.

Arī leišiem vokatīva vietā — vecs nōminatīvs. Paglābusies arī vokatīva forma. Leišu valodā vokatīvā atvelk akcentu uz pirmo zilbi: *mergà* — *meīga*, *galvà* — *gaīva*.

Arī mazkrievu vokatīvā *же́но* uzsvērtā pirmā zilbe. Trīsziļbju formu vokat. lš. val. atkritis galotnes patskanis: *mótin!*

Daudzskaitlis.

Nōm. daudzsktl.

Ide. pirmvalodā daudzskaitļa nōminatīvā līdzskaņu celmi beidzas ar galotni *-*es*. Ja galotnei *-es* pievieno celma beigu patskani *ā*, tad sanāk kopā divi patskaņi *ā + es >* *> āes >* *ās*. Rezultātā — pārgaŗa cirkumflektēta *ā*-skaņa: *raņkos* (*ō < ā*). Kā *ō*-skaņa cirkumflektēta, rāda tas fakts, ka gaŗums — nesaīsinās. *-*es; ā + es > āes > ās*:

lš. *raņkos*
ltv. *ruokas*
pr. *maddlas*
sskr. *ašvāḥ < ašvās*
got. *gibōs*.

Latviešu valodā gaŗums — saīsināts: *ruokas*, *tās*, *labās*, *klausītājās*, *sūdzētājās*. Pr. daudzsk. nōm. *maddlas*, — *lūgsna*. Gotu f. *gibōs* (*dāvanas*) **ā > ō*, kā leišu valodā. Sskr. *ašvāḥ < ašvās* (*ķēves*).

Daudzskaitļa ģenitīvs *-ā*-celmos baltu valodās beidzas tāpat kā *-o*-celmos. Leišu valodā *raņkū*, ltv. *ruoku*.

Daudzskaitļa datīva galotne *-mus*:

lš. *raņkomus > raņkoms*
pr. *gennāmans*
sl. *roka-mъ* (*ъ < *u; *s* — atkritis)
got. *gibōm*
ltv. *ruokām*.

Leišiem tagad formas bez *u*: *raņkoms*. Pr. tekstos formas kā *gennāmans* (*sievām*), *mergūmans* (*meitām*).

Gotu gibōm (dāvanām). Te vispārināta vecā divskaitļa forma, tāpat kā leišiem. Ltv. vecos 16. g. s. un 17. g. s. tekstos sastopamas datīva formas kā rùokāms (ar svelpeni!). Še starp „m“ un „s“ vēl izkritis kāds patskanis. Tagad lieto veco duāļa formu bez „s“ — rùokām. Vecais divskaitlis nezuda vienā dienā, bet pamazām. Sākumā lietoja vienādā nozīmē ir vecās divskaitļa, ir daudzskaitļa formas. Vecais datīvs — trims rùokāms, divskaitlis — abām rùokām. Divskaitlim vispār zūdot dažas divskaitļa formas varēja ilgāk patverties un iegūt daudzsk. nozīmi.

Daudzskaitļa akuzatīvs ide. pirmvalodā beidzās ar zobu nāseņa savienojumu ar svelpeni *-ns:

gr. dial. tīmáns
 pr. rānkans
 sl. rǫky (ы < āns)
 sskr. aśvāḥ < aśvās
 lš. rankās
 ltv. rùokas

Grieķu dialektu tekstos sastopama forma tīmáns (gúodus), Atēnu dial. timás. Sanskritā atrodam akuzatīva formu ā-celmā bez nāseņa: aśvāḥ < aśvās (ķēves). Šī f. var būt nōminatīvs un akuzatīvs. Leišiem forma -rankās. Te akuzatīvā akutēts gaŗums, tādēļ — saīsinājums. Arī leišiem un latviešiem akuzatīvs un nōminatīvs vienādi vai līdzīgi: raņkos, nōm. un rankās, lš. akuz. *a*-skaņa te no veca, gaŗa akutēta *ā (ltv rùokas). *a* < *ā: tās, labās, klausītājās, sūdzētājās, vēlēšanās. ā-celma daudzskaitļa akuzatīva forma bez nāseņa. Jādomā, ka nāsenis zudis jau ide. pirmvalodā — aiz gaŗā patskaņa. Bet ja dažās ide. valodās -ā-celmos sastopam nāseni, tad tas atkal ievests no tādām formām, kur nāsenis aiz īsa patskaņa paglābies, kā *o*-, *i*- un *u*-celmos.

ā-celmu daudzsk. akuzatīvs beidzas ar -ās (labās, adj). Veclš. *pirmanses, Kurš. pirmāšias. Ir arī leišu izloknes ar *o*: pirmósias. Forma pirmāšias cēlusies no < *pirmansias, sal. pr. rānkans.

Daudzskaitļa instrumentālis satur celma *ā* un pa-
zīstamo daudzskaitļa instrumentāļa galotni *-*mis*; (*ā + mis*):

lš. raņkomis

sl. røkami

ltv. *ruokāms (zud. *i*)

(*vietāmis).

Galotne *-mis* < **mīs*. Šī galotne paglābusies latviešiem
tikai Nīcā formā — vietāmis.

Citādi latviešu valodā ir sakrituši daudz-
skaitļa instrumentālis ar daudzsk. datīvu. Abi
locījumi beidzas ar lūpu nāseņa savienojumu ar svelpeni:
ruokāms < *ruokāmis (kā rāda vietāmis). Forma zau-
dējusi *i*-skaņu starp nāseni un svelpeni. Formas ar svel-
peni lieto 16. un 17. g. s., kā arī vēl tagad Kursas izloksnēs.
Citādi tai vietā divskaitļa forma ruokām, vairs ne — rùo-
kāms. Leišiem rakstu valodā raņkomis, izloksnēs raņkom.
sl. røkamъ.

Daudzskaitļa lokatīvs rodas pievienojot celma *ā*
daudzsk. lokatīva galotni *-*su*; (*ā + su*):

sskr. ašvāsu

lš. *raņkasu, tagad — raņkose (ar postpoz. en).

Sskr. ašvā-su (ķēvēs). Arī leišu valodā ir tādas formas
kā raņko-su, bet ne rakstu valodā. *ā*-celmu daudzskaitļa
lokat. nav nekas cits, kā vecs daudzsk. akuzatīvs ar
piekabināto postpozīciju: raņkos + en (ruokās).
Latviešiem aiz svelpeņa kāds patskanis zudis (rùokās).
Šai gadījumā, jādōmā, vai nu *u* (vecs daudzskaitļa lokat.),
vai postpozīcijas patskanis. Nav zināms, vai latviešu
„ruokās“ atbilst lš. formai raņkosu, vai raņkose. Var
būt arī abi gadījumi. — Prūšu tekstos daudzskaitļa lokatīva
formu nav.

Divskaitļa forma.

Lš. nōm. rankà; divsk. nōm.-ak. forma rankì. *i* še saīsi-
nāts no vecā *-*ie*. Bet latviešiem un leišiem *ie* celies no

vecā divskaņa *ei. Ka *i* saīsināts no *ie*, to rāda noteic. adj. forma gerie-ji = abas labās. Tā tad ranki < *rankie,

kimru dwy < *dwei

ssl. rōčě, (ě < *ai vai *oi)

sskr. -ē (< *ei, *ai *oi); 'sanskritā nōm. — akuz. formas beidzas ar gaŗo ē.

Latvieŗu valodā uzglabājuŗas vēl sastinguŗas ā-celmu divskaitļa formas: par divi dieni. 17. g. s. tekstos sastopama forma: abi kāji tai vistai grībēja izriesties. i < ie; ie < *ei. *ei atrodam kimru val. (ķeltu v.). Anglijas rietumos (Velsā). Œe siev. k. f. divas — dwy < dwei. Œe baltu val. atšķirŗas no ssl. valodas, kur no rōka divskaitļa nōm.-akuz. rōčě (ě < *ai vai *oi) bet ne no *ei. Sanskrita formas beidzas ar gaŗu ē (< *ei, *ai, *oi).

Divskaitļa datīvs un instrumentālis.

Lŗ dat. raņkom,

instr. raņkom.

Aiz lūpu nāseŗa te — atkritis patskanis. Ssl. val. forma rōkama (ar *a* beigās).

jā-celmi. jā-celms loka tāpat kā ā-celms. Arī vsk. nom. satur jā: ltv. vaļa, lŗ. valiā. jā-celms, kas beidzas viensk. nōm. ar *i* ir leiŗu valodā vārds marti (līgava). Vsk. ak. maŗčīŗ (ltv. mārŗu). Ltv. Œai vārdā ā vispārinājuŗi. Pati, ģen. paŗas, (i < *ī). Pagātnes divdabis — mirusi, miruŗas.

Arī prūŗu valodā tādi vārdi: sansy (zoss),

sskr. haŗi.

Prūŗiem vsk. ak. mārŗin (līgavu). Te otrādi: *i*-skaņa no nōminatīva ievesta akuzatīvā. Arī slavu valodā ir tādas formas. Ssl. val. ir siev. k. substantīvi, kas beidzas ar *i*: bogyŗi (dieve).

Leiŗu valodas ā-celmu akcentu tipi.

Kā — o-celmos, tā arī ā-celmos izšķirŗ divus akcenta tipus: 1) oksitonus (nōm. mergā, galvā;

ģen. mergōs, galvōs.)

2) baritonus (nōm. rankā, vārnā;

ģen. raņkas, vārnos).

Oksitoniem uzsvērtā 2. zilbe, baritoniem — 1. zilbe. Vienskaitļa nōminatīvā nevien vecos oksitonus, bet arī baritonus uzsvērtā galotne, ja sakne nav akūtēta. Tāpat kā o-celmos, tā arī ā-celmos starpība akcenta vietā atkarībā no tam, vai saknes zilbe cirkumflektēta, vai akūtēta.

Vecs oksitons ar cirkumflektētu saknes zilbi ir	mergā
Vecs baritons „ „ „ „ „	rankā
Vecs oksitons ar akūtētu	galvā
Vecs baritons „ „ „ „ „	vārna.

Arī latviešu izloksnēs sastopams vārds mērga.

Leišu valodā darbojies de Saussure'a likums. Reiz leiši runājuši *rañkâ ar uzsvētu saknes zilbi. Pēc de S. likuma no tam rañká (ar uzsvētu galotni) >rankâ. Šis pats likums reiz darbojies arī slavu valodās. Ģenitīvs parāda īsto akcenta vietu: mergōs, galvōs (oksitoni). Bet — rañkos, vārnos (ar uzsvētu saknes zilbi) — baritoni.

O-celmos vsk. ģenitīvs vienmēr ar neuzsvētu galotni. Ā-celmos leišiem vienmēr datīvs-akuzatīvs ar neuzsvētu galotni. Ā-celmos dat. — akuz. rāda saknes zilbes intonāciju (cirkumfleksu vai akūtu), bet — ne akcenta vietu. Akcents redzams — ģenitīvā. Datīvs: meŗgai, rañkai, gālvai, vārnai. Akuz. meŗgā, rañkā, gālva, vārna.

Vsk. instrumentālis satur galotni, ar akūtu, kas pēc de Saussure'a likuma pārveidojis akcentu, pārceļdam to no cirkumflektētās vai īsas saknes zilbes uz galotni. Ja akūtēta saknes zilbe — akcents paliek, ja saknes zilbe — cirkumflektēta, vai īsa akcentu pēc de Saussure'a likuma pārnes uz galotni. Instr. rankā, mergā, leit. — oksitons gālva, bar. — vārna.

Vsk. lokatīvs patur veco akcenta vietu: mergojē, rañkoje, vārnoje, galvojē. Ā-celmos latviešu valodā, ja saknes zilbe uzsvērtā, tad otrā zīlē ir gaidāms garš stiepts ā: (ap Valmieru — malā). Lš. vārnoje = vārnā. Ja uzsvērtā galotne (lš. galvojē), otrā zīlē vajadzētu būt latviešu valodā lauztai ā-skaņai; galvojē atbilst latv. gālvā. Taču vecā intonāciju starpība latviešu valodā ne-

varēja ilgi tverties (vārnā un galvā), kādēļ vienas izloknes vsk. lokatīvā vispārināja stiepto, citas — laužto intonāciju.

Vsk. vokatīvs.

Kuršatam *ā*-celmu vsk. vokatīvs skan kā nōminatīvs, piem. *mergā*. Leišiem ir izplatītas vokatīva formas ar atrautu akcentu (I. zilbē): nōm. *mergā*, bet vokatīvs — *meřga*; nōm. *rankā*, bet vokatīvs — *raņka*, *gālva* (Jablonskim). Šādas formas atbilst slavu vsk. vokat. formām, piem. *женā*, vokat. *жеho*.

Daudzskaitļa formas.

O-celmu daudzskaitļa nōm. galotne var būt uzsvērtā vai neuzsvērtā.

Ā-celmu daudzskt. nōm. galotne ir vienmēr — neuzsvērtā. No *mergā* ddzsk. nōm. — *meřgos*, tāpat — *raņkos*, *gālvos*, *vārnos*. No šīm formām tik var uzziņāt saknes intonāciju, bet ne akcenta vietu.

Ddzskt. ģenitīvs patur veco akcenta vietu:

mergū — *raņkū* — *galvū* — *vārnū*.

Ddzskt. datīvs arī paglābis veco akcenta vietu: *mergōms*, *raņkōms*, *galvōms*, *vārnōms*. Forma *raņkōms* gan īsti nesaskan ar de Saussure'a likumu, jo vajadzēja — „*rankōms*.“ Te var domāt, ka vainīgs daudzskt. ģenitīvs — *raņkū*.

Ddzskt. akuzatīvs.

Reiz še viscauri runā ar akcentu pirmā zilbē un vārdi ar akūtētu saknes zilbi patur akcentu pirmā zilbē: *galvā*, nōm., bet — ddzskt. akuz. *gālvās*, *vārnās*.

Ja saknes zilbe — cirkumflektēta, vēlāk akcents no pirmās zilbes pārņests uz galotni: *rankās*, *mergās*. Ddzskt. akuzatīvā reiz viscauri uzsvērtā saknes zilbe: pr. *rānkans* (rūokas).

Nav zināms, vai prūša valodā gala zilbe izrunāta ar akūtu.

Ddzskt. instrumentālis paglābis veco akcenta vietu *mergomis*, *raņkomis*, *galvomis*, *vārnomis*.

Ddzskt. lokatīvs arī patur veco akcenta vietu: mergà, mergosè, rañkose, galvosè, várnose. Leišu valoda bieži zaudē galotņu *e*: mergosè > mergõs.

Divskaitļa formas.

Divskaitļa nōminatīvā — akuzatīvā akcents reiz viscauri saknes zilbē. Kur saknes zilbe akutēta, tur tā patur veco akcentu: gálvi, várnī. *i*-skaņa te cēlusies no akutētas *ie*-skaņas. Bet mergī, rankī; saknes zilbe te — cirkumflektēta, kādēļ akcents pēc de Saussure'a likuma pārnestš uz galotni.

Divskt. datīvs patur veco akcenta vietu. No mergà divskaitļa datīvs mergóm, tāpat galvóm. Vecie baritoni patur akcentu pirmā zilbē: rankà — rañkom, várna — várnom.

Divskt. instrumentālis no mergà — mergóm, galvóm (vecie aksitoni). Vecie baritoni: rankà — rañkom, várna — várnom. Starpība starp divskaitļa datīvu un instrumentāli leišu valodā — akcentu ziņā. Leišu forma rañkom atbilst latviešu daudzskt. dat. formai rùokām (ap Valmieru). Arī latviešiem reiz bijusi starpība. Leišu divskaitļa instr. mergóm ir senā trīszilbju forma ar uzsvētu galotni. Arī latviešiem bijušas trīszilbju formas ar uzsvētu galotni. Atvelkot ltv. val. akcentu otrā zilbē *ā*-skaņa dabū laužto akcentu: galvâm (laužts *á* otrā zilbē). Šī forma atbilst leišu divskaitļa instrumentālim galvóm. Viena latviešu daļa vispārina veco instrumentāli, otrā — veco datīva izrunu.

Vienskaitlis.

N. mergà	— rankà	— gálvà	— várna
G. mergõs	— rañkos	— galvõs	— várnos
D. meřgai	— rañkai	— gálvai	— várnai
A. meřgà	— rañkà	— gálvà	— várna
I. mergà	— rankà	— gálva	— várna
L. mergojè	— rañkoje	— galvojè	— várnoje
O. meřga	— rañka	— gálva	— várna.

Daudzskaitlis.

N. meġgos	— raņkos	— gálvos	— várnos
G. mergū	— raņķu	— galvū	— várņu
D. mergóms	— raņkoms	— galvóms	— várnomis
A. mergàs	— rankàs	— gálvas	— várnas
I. mergomis	— raņkomis	— galvomis	— várnomis
L. mergosè	— raņkose	— galvosè	— várnose.

Divskaitlis.

N.-A. mergi	— ranki	— gálvi	— várni
Dat. mergóm	— raņkom	— galvóm	— várnom
Instr. mergòm	— raņkom	— galvòm	— várnom.

—ē—celmi.

Ltv. zeme < *zemjē. Daudzskaitļa ģenitīvs rāda, ka ē-priekšā bijis „j“. Daudzsk. ģen. — zemju. Velāro patskaņu priekšā „j“ paglābies. Kur seko palatālā e-skaņa, „j“ zūd. Starp līdzskani un palatālo patskani zudusi jōta. Nav tomēr jādombā, ka visi ē-celmi zaudējuši e-priekšā „j“. Viena daļa reiz beigusies ar e, otra daļa ar -jē. Mīkstīnājumu vēlāk varēja vispārināt analogijas ceļā. Ir bijuši ē-celmi arī bez „j“, kam par labu runā latīņu valodas formas. V. dēkl. ir daži vārdi, kas celmā beidzas ar gaŗu ē (bez iepriekšējās i-skaņas). Ir latīņu val. facēs (svece), kas atbilst leišu formai žvākē (svece). Tā tad lat. val. sastopam ne tikai jē-celmus (piem. rabiēs „trakums“), bet arī ē-celmus bez iepriekšējās „j“.

Daudzskaitļa ģenitīva „j“ — vispārināta. jē-celmi arī slavu valodās, tikai te šos nevar atšķirt no jā-celmiem, jo ē aiz „j“ > ā: slavu val. nešķīro jē-celmus no jā-celmiem. Ide. pirmvalodā ā-celmu formās celma beidzamā garā ā-skaņa reiz bijusi akūtēta. Bet ē-celmu beidzamais patskanis cirkumflektēts; kāpēc, nav droši zināms.

Latviešu valodā, pretēji leišiem, gaŗums zāles vārdā saīsināts par īsu ē: zālē (lš. žolē). Elbingas vārdnīcā f. wosee (kaza, siev. k. forma āža vārdam). No katechisma pazīstama forma semmē („zemē“) — zeme. Pa laikam Elbingas vārdnīcā — ē burts: kurpe, gerwe (uzsvars nav zināms). Katechisma dialektā, ja galotne neuzsvēta, gaŗā

— šaurā ē-skaņa — saīsināta. Elb. vārd. kurpe, bet katechismā — kurpi (*i* še no veca gaŗa neuzsvērtā *ē). — Rezultātā īss *i* beigās. Baltu val. celms viensk. nōminātīvā bez galotnes, latīņu valoda pieņem galotni *s*. Piem. lat. faciēs (veids).

Vskt. ģenitīvs.

ē-celms loka līdzīgi ā-celmiem. Lš. žolē, vsk.

ģm. žolēs

ltv. zālēs (ar īsu ē)

lat. rabiēs (trakuma)

pr. teisis — goda (ar *ī*).

Vsk. ģen. ltv. valodā gaŗums — saīsināts, lš. žolēs atbilst ltv. f. zālēs (ar īsu ē). ē-celma ģen. pr. kat. — teisis (goda). Otrā zilbē te *i* — vecā ē-vietā.

Vskt. datīvs — lš. raņkai (ā-celms), tāpat arī — žōlei

ltv. zālei

pr. semmey

veca ltv. f. *zemi (ar *ī*).

Latv. val. *ei > i. 16. un 17. g. s. tekstos ltv. f. zemi. (Arī tagad vēl — ap Liepāju, Smiltē, Raunā). Ap Valmieru saka: uz tai pusi. Tāpat kā vecs dat. *rūoki — tgd. rūokai, tā *zemi, tagad — zemei (pēc ā-celma parauga).

Vskt. akuzatīvs reiz beidzies ar nāseni: lat. rabiēs: rabiem. ē-skaņas gaŗums nāseņa priekšā saīsināts. Tāpat tas noticis latviešu valodā: *ēn > en > ie > i: zāli. Lš. val. zōļe (ē < *ēn).

Prūšiem, turpretim, ar in: teisin

sālin

semmin.

Ja prūšiem galotne neuzsvērtā, tad tā beidzas ar *i*, piem. teisis (ģen.) Pēc citu locījumu parauga *i*-skaņa ievesta arī akuzatīvā, kur citādi būtu gaidāms *e*. Taču nāseņa priekšā gaŗums — agrī saīsināts. Sastopama gan arī akuz. f. semmien (blakus semmin), taču nav jādōmā, ka „j“ te

patvēries, — „j“-skaņa te zudusi jau baltu pirmvalodā. Baltu pirmvalodā nezilbiskā ģ-skaņa zudusi starp līdzskani un palatālu patskani. Prūšiem tādas formas, kā *martian, *sansion, akuz. Nōminatīvā te *i*, — bet akuz. jā-celms. Arī pr. f. *semmian > semmien. Šis jauninājums radies pēc *sansion parauga.

Vskt. instrumentālis tāpat kā *a*-celmiem arī beidzies ar nāseni — **n*. Lš. instr. žolē. Austrumlš. f. en > in > i: žoli. Ltv. en > ie > i. (Akuzat. zāli).

Vskt. lokatīvs tāpat kā *o*-celmiem (raņkoje), žolejē > žolē, ltv. zālēje > ltv. zālēj > zālē.

Vecais lokat. lš. žolēj + piekabinātā postpozīcija (*e*). Jotu lš. atmet, paliek žolē. Ja latvieši postpozīciju *e* atmet, tad paliek — zālēj. Ap Lielvārdi vēl tagad runā zālei (kā datīvu). Dundagas tāmnieki runā zālē. Rakstu val. zālē (ar atmestu „j“).

Vskt. vokatīvs.

Ā-celmu vsk. vokatīvs beidzas ar īsu *ā*; nōm. *ē*-celmā *ē*, bet vsk. vok. *ē*-skaņa. Kurš. vok. žolē, Jablonska gramatikā vokat. beidzas ar *e*, un ar uzsvērtu saknes zilbi: nōm. pelē (pele), vokat. skan pēlē (ar uzsvērtu saknes zilbi un ar īsu platu *ē* galā). Īss *ē* latviešiem atkritis. Māte, bet vokat. māt!

Daudzskaitļa formas.

Daudzskaitli loka līdzīgi *ā*-celmiem. Nōm. rankà, ddzsk. nōm. raņkos. Tāpat žolē, ddzsk. nōm. žōlēs (ltv. zāles),

pr. aketes (ecēšas)

lat. faciēs (kā žōlēs).

Ddzskt. ģenitīvs kā *o*-celmiem reiz beidzies ar *u*. „j“-velārā patskaņa priekšā paglābies. Lš. žolē — ddzsk. ģen. žoliū, ltv. ddzsk. zāļu.

Ddzskt. datīvs lš. žolēms (veclš. f. žolēmus) ltv. *zālēms, *zīmēms (vecās dat. formas) tagad divskt. f. zālēm, zīmēm.

Ddzskt. akuzatīvs (pēc *ā*-celmu parauga): žolē — žolēs (kā rankās)

Itv. zāles
pr. kūrpins.

Lš. vecs, gaŗš akutēts *ē* > *e*.

Ddzskt. instrumentālis (arī pēc *ā*-celmu parauga): (raņkomis) — žolēmis (ar zālēm).

Ddzskt. lokatīvs žolēsē

Itv. zālēs.

Ddzskt. lokatīvs ir ves ddzskt. akuzatīvs + postpozīcija.

Divskaitļa formas.

Divskaitļa nōm. — akuz. žoli (**ie* > *i*). Latviešiem divskaitlis vēl paglābies izteicienos: uz abi pusi, divi peļi (ak.)

Divskt. dat. žolēm.

Divskt. instr. žolēm (ar cirkumfleksu).

Latviešiem vēl paglābies viens vecs *ē*-celma divskaitļa lokatīvs — „pušu“ (lš. pusiaū), — tas vecs divskaitļa lok. no puses vārda (lš. pusé). Galotne te kā ssl. adverbā между (no subst. межда), *ē*-celmiem lšu val. akcenta ziņā 4 tipi.

Starpība no tam, vai saknes zilbe akutēta vai cirkumflektēta.

Vecs oksitons ar cirkumflektētu saknes zilbi — žolē	
„ baritons „ „ „ „ žēmé	
„ oksitons ar akutētu saknes zilbi	giesmē
„ baritons „ „ „ „ rýkštē	

Oksitoni: žolē, giesmē.

Baritoni: žēme, rýkštē.

i- celmi.

Ide. pirmvalodā *i*- celmi — vīr., siev. un nek. kārtas. Baltu val. nek. k. zūd. Lš. val. sastopam piemēru, kur kāds

vecs vīr. k. *i*- celms tiek locīts pēc jo- celma parauga (lúšis). Vsk. ģen. loka vai nu pēc *i*- celma, vai pēc jo- celma parauga: lúšies vai lúšo, ltv. lūša. Lš. vīr. k. substant. peñtis, ģen. peñties; ltv. pietis, ģen. pieša. Blakus vecā *i*- celma f. piets, arī ģen. piets (siev. k. v.) Ja ltv. *i*- celma f. paturēta, tad ir mainīta kārtā. Ltv. paglābies vēl viens vīr. k. *i*- celms: ļaudis. Uguns — sākumā vīr. k. vārds, tagad f. uguns pazīst kā siev. k. v. Blakus gan sa-stopams arī vīr. k. vārds — šis uguns (šī uguns). Tāpat: šis sāls un šī sāls. Arī dzelzs var vēl būt vīr. k. Citi *i*- celmi — siev. k. Baltu val. *i*- celmi un līdzsk. celmi viensk. un daudzsk. akuzatīvā fonētiski sakrīt. Liels vairums baltu val. līdzskaņu celmi pārgājuši *i*- celmos. No otras puses ltv. un pa daļai leiši *i*- celmu galotnes pielīdzina *ē*- celmu galotnēm. Ir ltv. izloksnes, kur vairs nav *i*- celmu, bet *ē*- celmi.

Dēklinācija *i*- celmu beigās vai nu *ī*, vai citos locījumos ei mijas ar oi. ei:oi atkarībā no vārda akcenta. Ja celma galotne reiz bijusi uzsvērtā, tad tur gaidāms divskanis, ja neuzsvērtā, tad *i*- monoftongizēts. Ir jauninājumi. *i*- celmi ar galotni s:

lš. avis
 lat. ovis
 gr. pólis
 sskr. ávi-ḥ
 pr. angis (odze),
 ltv. avs.

Ltv. gala zilbēs *ī*- skaņa zudusi. Tā tad lš. avis, ltv. avs (bez *ī*). Bet ja *i*- skaņai zūdot sanāk grūti izrunājama skaņu kopa, tad *i*- skaņa paliek. Druvienā ir formas: saknis, uòglis, uòdzis. Tāpat vecos tekstos. Kādēļ gan citur uogle, uodze utt.? Liels vairums *i*- celmu beidzas ar svelpeni, bez *i*: avs. Ja nu kādi 3 vārdi skanētu ar *i*, tad tas būtu neparasti, tādēļ *i*- celmi pārvērsti *ē*- celmos. Druvienā arī runā: brāls, klēps. Tur f. uoglis neatgādina vīr. k. jo- celmu. Vārdi krāsns skaņu kopa -sns neērti izrunājama.

1) *i*- celmos blakus f. krāsniņ izmet zobu nāseni: krāss.

2) Izmet dažreiz pirmo svelpeni: krāns.

3) Citur pārveido ē- celmā: krāsne.

Vsk. ģenitīvs.

Te celms beidzas ar ei vai oi. — Osku valodā vsk. ģen. *i-* celms beidzas ar eis (ei-s). Šai skaņu kopai atbilst lš. -ies (aviēs), kur ie < *ei, kas saskan ar slavu *i* (ростѣ): *i* < *ei. Sskr. agni (uguns) — agnē-ḥ (ē < *ei vai oi). Ltv. val. divsk. ie pārvērties par *i*. No avš nu būtu jāgaida — avis. Vēl dzirdam arī saknis, uoglis (Druvienā un vecos tekstos). Citādi vsk. ģen. ltv. skan kā nōm.: avš, sirds. Kaut gan vispār *i* < *ie — paglābusies. Te nav jādomā, ka *i-* skaņa morfoloģiski lieka, bet ir cits kāds iemesls. Baltu val. *i-* celmi stipri jaukušies ar līdzskaņu celmiem. Līdzsk. celmu ģen. gal. -es. Piem. vecos lš. tekstos vsk. ģen. širdēs, (sirds — līdzsk. celms). Tagad

leišiem širdiēs,

ltv. sirds.

Tādu līdzskaņu celmu, kas pārvērtušies *i-* celmos, daudz: zūoss, āuss u. c. Bieži lietojamie vecie līdzskaņu celmi, kas bija pārgājuši *i-* celmos, no sākuma svārstījās. Vēlāk līdzskaņu celmi — vispārināti.

Ģenitīvs sajūk ar nōminatīvu, bet toties starpība starp vsk. un ddzsk. nōminatīvu: sirds — sirdis. Avš, sirds vārdos nav *i-* celma, bet — līdzskaņa celma ģenitīvs.

Vsk. ģen. lš. vagiēs, aviēs, mirtiēs.

ltv. ies > is; vecos tekstos ģen.: *avis, naktis, pilis (16. un 17. g. s.)

lš. *širdēs (tagad — širdiēs)

lat. cordis (is < es)

sl. дѣне (atkritis s)

ltv. sirds, auss

sskr. agnēḥ (ē < oi jeb ei)

got. anstais (ais < ois)

Vskt. datīvs.

i- celmu vsk. dat. — liela dažādība. Sanskritā no agni vsk. dat. agnay-ē (celms agnay-; gal. ē < *ei vai ai). Pats celms beidzas ar divskani; citur nav līdzīgu formu. Šur

tur leišu izloksnēs (žemaišos un citur) *i*- celmu vsk. datīvs beidzas ar *-ie. Šis leišu *ie atbilst prūšu *ei: nautei (die Not). Žemaišu ziemeļ-rietumu apvidū dat. f. āvei (*ei); austrumu izl. āvy (y < ie).

Arī latviešiem, tāpat kā leišiem, veca *ei vietā senāk ie, lš. dantis (zobs), izl. dantie (zobam), lat. ovis -ovī (kur *i* var būt cēlies no *ei).

Tāpat slavu rocti (i < *ei). Ltv. val. ie > i. Vsk. dat. galotnē gaidāms *i*. — 17. g. s. Dreseļa gramatikā: nōm. avs, ģen. avis, dat. avi. Tā ar *i* vēl tagad beidzas vsk. datīvs Liepājas stūrī un Vidzemes vidienā, Raunā un Smiltenē.

Jautājums nu būtu, kādas attiecības starp *ei un eī-eī sanskritā?

Meillet: Tur, kur viens ei, tur — notikusi disimilācija. Tomēr tas neesot visai ticams. Nezilbiskā *i*- skaņa tika saistīta ar beidzamo zilbi (agnay-ē, sskr). Baltu un slavu valodās ei — pārņemts no līdzskaņu celmiem. Dažkārt sastopam *i*- celmus blakus līdzskaņu celmiem, kādēļ līdzskaņu celms -ei varēja iekļūt *i*- celmos. Šī galotne vēlāk pārveidota; ltv. rakstu valodā — avij, sirdij. Izloksnēs — avei, sirdei (ē- celmos pārg.) Ltv. rakstu val. vsk. dat. *i*- celmu gal. *i* + *j*. Citādi ir latviešiem un leišiem siev. k. ā- un ē- celmi. Tie vsk. datīvā beidzas vai nu ar ai, vai ar ei. Aiz celma vēl seko *i*. Pēc tā parauga *i*- celmos arī var rasties — *i* + *i*. Latvieši lielos apjomos ei ievēduši no ē- celmiem: avei, sirdei; -ei ievests varbūt arī tādēļ, ka tas skan ērtāk par ij. Tāpat leišu rakstu valodā un izlokšņu vairumā — jauninājums *i*- celmu vsk. datīvā. Vīriešu kārtas *i*- celmi te šķīrāmi no siev. k. *i*- celmiem. Pēc jo- celma parauga vīr. k. ieradusies galotne -iui: vagis — vāgiui (kā brólis — bróliui). Vsk. dat. — jauninājums. Mancelim vsk. datīvs viesim (jo- c.) Lizumā „dzelžam“ (pēc jo- celmu parauga). Arī siev. k. datīvā ienācis jauninājums: lš.

āviai } pēc jā- celmu parauga.
širdžiai }

Siev. k. datīvs var būt darināts pēc vsk. instr. parauga: širdis — širdžia. (In. širdimī).

Vsk. akuzatīvs.

Akuzatīva parastā galotne $m > n$. Celms beidzas ar *i*.

Pr. nakti-n
sskr. agni-m
gr. póli-n
sl. кость
lš. āvj, vāgi
ltv. in > ī > i: avi.

Vsk. instrumentālis.

Instrumentālī var šķirties vīr. k. no siev. k. *i*- celma, kā piem. ssl. val. гость — гость-мь ($ь < *i$), vīr. k. ssl. кость — костью, siev. k.; ношь — ношью.

Galotne -mi arī leišiem, bet nevien vīriešu, arī — sieviešu k.:

vagis — vagimī
avis — avimī
širdis — širdimī (bet blakus arī širdžia, kā костью).

Lš. f. širdžia < širdja (zudis nāsenis).

Izrunā leiši bieži atmet beigās *i*- skaņu, rodas avim (ar lūpu nāseni).

Ltv. f. avi, sirdi (jauninājums). Arī leišiem izl. forma avi (ar i).

Ja *ā*- celmu instrumentālī tā pati galotne, kas akuzatīvā, tad pēc tā parauga galotnes sakrita arī *i*- celmos. Lšu un ltv. formas ar *ī* varētu būt identiskas ar sanskr. instrumentāļa formām ar *ī*. Vēdās vēl sastopamas vsk. instr. formas ar *ī*. Ja *ī*- skaņa akūtēta, tad leišiem tā pārvērtusies par *i*. Taču drīzāk gan jādomā, ka ltv. un leišiem tie ir jauninājumi pēc *ā*-, *o*- un *ē*- celmu parauga.

Pēc raņķa — rankā
žēmē — žemē parauga
darina arī āvj — avi.

Akuzatīvs te — nazalizēts, instrumentālis ar tīro patskani. Slavu valodās nav tāda instrumentāļa. Būtu dīvaini, ja baltu valodas jau no ide. pirmvalodas laikiem būtu paglābušas trejādas galotnes, tādēļ te labāk domāt par jauninājumu.

Vskt. lokatīvs.

Vienskaitļa lokatīvā varēja būt galotnē *ī*, bet ide. pirmvalodā lokatīva nozīmē bija sastopami arī tīrie celmi bez kādas galotnes. Tā arī *i*- celmi varēja būt lietojami arī lokatīva nozīmē. Te radās divskanis -*ēī* (*ē* — pagarināts). *ēī* — tīra celma galotne (locījuma galotnes te nav). No šā *ēī* cēlies ssl. *i: рости* (*i* < *ēī*). Ltv. un leišiem no *ei* uzsvērtā izrunā varēja rasties *ie*. *ie* sastopams arī Vidzemes dienvidaustrumos Sausnejā: sirdie, āusie, naktie. Bet kāpēc gan *ie* te paglābies? Aiz *ie* te sekojusi vēl kāda zilbe. Baltu valodās *i*- celmu vairums — sieviešu kārtas. Bet sieviešu kārtas vārdu vairumā — *ā*- vai *ē*- celmos vecais lokatīvs — *āi* vai *ēi* + postpozīcija. Var domāt, ka pēc *ā*- un *ē*- celmu parauga arī te piekabināja postpozīciju. Citās izloksnēs ltv. ir formas ar *ē* vai *ei*: *ausē*, *āusei*. Arī leišu izloksnēs tāda forma *avējē*, *ausējē* (ltv. *ausē*). Formā *ausējē* jāgriežas pie *ē(i)*. Pēc *ā*- un *ē*- celmu parauga varēja piekabināt postpozīciju ar iepriekšēju *j*: *ausēje* < *ausēī*-*e* (n).

Rakstu valodā ltv. galotne *ī* (*avī*), tāpat lš. — *avyjē*. Jauninājums radies pēc daudzskaitļa formu parauga. Tāpat kā *ā* un *ē*- celmos abos skaitļos viens un tas pats patskanis galotnē.

Vsk. vokatīvs.

Vokatīvs ir tīrā celma forma bez galotnes; celma beigās *ī* vai *ei*.

Lš. *vagiē*, *aviē*
ssl. *рочи* (*i* < **ei*)
sskr. *agnē* (*ē* < **ei*).

Leišu valodā, kur nōminatīvā uzsvērtā saknes zilbe, tur tas pats arī vokatīvā. Latviešu valodā būtu jāgaida *ī*: *avi*, bet latviešu valodā *i*- celmu starpā nav vārdu, kur vokatīvs būtu lietojams. Latvieši nav paglābuši *i*- celmu vokatīva formas tāpēc, ka, atskaitot „*laudis*“, *i*- celmi citādi dzīvu personu neapzīmē. Avs gan dzīvs radījums, bet uzrunājot kustoni saka: *aitiņ!* *avitiņ* (pamazin. f.) Ja nu piemēram dzejnieks *avi* grib uzrunāt, tad atliek tikai — nōminatīva forma, vokatīvs — *zudis*.

Daudzskaitļa formas.

Ddzskt. nōm. vecā galotne - *es. Celms beidzas ar ei, tā tad -ei + es: sskr. agnay-aḥ.

lat. oveies > ovees > ovēs

gr. pólei-es > polees > póleis (Atikas dialektā ei apzīmē ē).

ssl. gostъje (beigās atkritis s).

pr. ackis

lš. āvys, vāgys, dúrys, širdys

ltv. acis.

Sanskrita formā agnay-aḥ ddzskat. nōminatīva galotne savienota ar -ei-, iznāk nōm. gal. -eies. Latīņu formā „j“ starp patskaņiem zūd, tas pats arī grieķiem. Ssl. formā — gostъje (beigās atkritis s); par pamatu te — „ijes“. *e* vietā te no citiem locījumiem ienākusi *i*- skaņa. Bez celmiem ar *i* bija arī celmi ar *ī*, *ī*-es un *ij* (*ī*-es priekšā > *ij*).

Arī baltu pirmvalodā *i*- celmos radusies skaņu kopa -ijes (avijes). Ja tā, tad ē aiz „j“ varēja zust: avijs > > avīs. Citādi *e*- paglābies, bet taisni aiz *j* šie patskaņi baltu valodās viegli zūd.

Ddzskt. ģenitīvs. lš. aviū, ltv. avju. Celma *i* te kļūst nezilbisks *ī*. Ltv. f. zūosu, āusu — veci līdzskaņu celmi, lš. žašū; ltv. āusu, lš. ausū. Vecā ģen. gal. *-ōm > > ōn > uon > latv. u

lš. ū: vagiū, širdžiū.

Baltu valodās *i*- celmos pārgājuši daži līdzskaņu celmi, kas ddzskt. ģenitīvā paturējuši veco formu bez mikstinājuma: āuss — ausu, lš. ausū: dzelzs — dzelzu, lš. geležū. Ar šo veco ddzsk. ģenitīvu, jādāmā, salikts salikteinis — dzelzasu rati, dzelzceļš.

sl. гостѣи: $\underset{\text{ѣ}}{\text{ij-ōm}}$ — ѣѣ

lš. *vagiijū, — iū $\left\langle \begin{array}{l} \text{ī-ōm} \\ \text{ijom.} \end{array} \right.$

Ddzskt. datīvs.

lš. avimus > avims

ssl. НОШТЬ-МЪ (МЪ < *mus)

ltv. vec. tekstos a cims (Manceļa rakstos, 17. g. s.).

Tagad ltv. lieto īsākas formas bez svelpeņa. Tās — vecā divskaitļa formas. Arī leišu izloksnēs divskaitlis daudzskaitļa nozīmē. Pēc *ā-* celmu (rūokām) parauga gaidāma būtu forma acīm, bet Glūkam nekad nesastopam *h* pēc *ī* (acīm); te paglābts vecais īsais *ī*. Izlokšņu vairumā, ap Jelgavu un Valmieru — āusīm un acīm, tādēļ ka *ā-* celmos un *ē-* celmos šis patskanis gaŗš. Gaŗās *ī-* skaņas izruna jaunāka. Prūšiem dat. gal. -mans: crixtiāni-mans, lš. krikščioni-m(u)s. Sl. гостѣмъ, got. gastī-m.

Ddzskt. akuzatīvs.

Akuzatīvs leišiem: — avis, vagis, duris, širdis, vāltis. Ja saknes zilbe — cirkumflektēta vai īsa, tad — uzsvērtā galotne.

Pr. ackins, āusins

got. gastī-ns

ltv. acis

sskr. vīr. k. agnīn (atkritis *s*)

„ siev. k. agn-īh (< īs).

Droši nezinām, vai nāsenis ir bijis, vai nav. Var būt, ka sanskritā sieviešu kārtā nāseņa nav bijis. Vīriešu kārtā gan nāsenis bijis. Akuzatīva forma avis cēlusies vai nu no *avis vai *avins. Abos gadījumos ltv. un leišu valodā iznāk avis (lš. avis).

Nezinām, vai vīr. k. *i-* skaņa nāseņa priekšā — īsa vai gaŗa. Tas pats problēms arī slavu val. akuzatīvā: гости, ношти (*i* no *ins vai īs). Tā tad paliek nenoskaidrots, vai visi *i-* celmi lš. un ltv. val. beigušies ar -ins, vai arī siev. k. ar -īs.

Ddzskt. instrumentālis.

Instrumentāļa galotne — mis: lš. avimis, vagimis, dūrimis

sl. гостѣми

ltv. būtu — avimis, acimis (Rucavā).

Citādi ltv. tai vietā vecais divskaitļa instrumentālis.

Ddzskt. lokatīvs.

Sanskritā no celma agni — ddzskt. lok. agni-ṣu (s>ṣ).
ssl. гостѣхъ (хъ < *su).

lš. avisù (izl.); lš. rakstu val. avysè (vecā ddzskt. ak.
f. avys + postpozīcija). -Ltv.: avīs, acīs, ausīs.

Ltv. postpozīcija — zaudēta, paliek pāri tikai iepriekšē-
jais akuzatīvs. Ltv. f. acīs ir vecā illatīva forma, postpo-
zīcija te — atkritusi. Kur ltv. vsk. lokatīvs beidzas ar ie,
tur ddzskt. -ies: acies.

Divskaitļa formas.

Sanskritā divskaitļa nōm. un akuz. f. beidzas ar ī: agnī,
tāpat ssl. гости (i < *ī). Tāpat arī leišu avi, *vagi. (Ve-
cās lš. gramatikās arī vīr. k. beidzas ar ī). Tagad lš. vīr. k.
i- celmi (pēc jo- celmu parauga) beidzas ar -iū: vagiū.
Veco i- celma galotni lš. patur siev. k. i- celmi: širdi. Šo
veco galotni sastopam vēl ltv. pasakās, piem. abi àusi,
avi, aci.

Datīvs. Lš. avīm, vagīm. Ltv. formas ar īsu ī lieto
Raunā un Trikātā.

Instr. Lš. aviṃ, vagiṃ. Šīs formas izloksnēs lieto ta-
gād kā ddzskt. datīvu un instrumentāli. Kur ltv. lokatīvs
acies, tur instr. un dat. aciem.

Leišu valodas akcentu tipi.

i- celmos 4 tipi: vecie oksitoni un vecie baritoni. Iz-
šķīr skatoties pēc tā, vai saknes zilbe akutēta vai cirkum-
fлектēta. Vecs oksitons ar īsu saknes zilbi — avis. Veco
baritonu ar īsu vai cirk. saknes zilbi leišiem ir maz. Kur-
šatam vienskaitlī nemaz piemēru nav. Tikai izloksnēs tādi
piemēri: ūgnis; Kurš. ugnis (oks.). Baritona ģenitīvs
aņglies (ogles), bet tai pašā izloksnē blakus nōminatīvs —
anglis (citādi gan lokāms kā baritons). Vecs oksitons ar
akutētu saknes zilbi — širdis. Vecs barit. ar akut. s. z. —
kārtis.

i- celmu akcentu tipu paraugi tādi pat, kā ā- celmiem.
Starpība vsk. instrumentāli tai gadījumā, ja i- celmu vsk.
instr. beidzas ar mi: širdimī. Bet no galvā — instr. gálva.
ā- celmu vsk. instrumentāli reiz visiem vārdiem akcentuēja

pirmo zilbi. Ja vārds ar īsu vai cirkumfektētu saknes zilbi, tad pēc de S. likuma *ā*- celmos akcentu no saknes zilbes pārnesa uz galotni. Tas pats arī *i*- celmos: širdis — širdžia, bet akis — akiā. Arī te sākumā uzsvērtā saknes zilbe. Bet aina ir citāda, ja instr. beidzas ar -mi. Ja instrumentālis beidzas ar -mi, vecie oksitoni dabū uzsvērtu galotni: akimi, širdimi. Vecie baritoni arī uzsvērti saknes zilbē. Vienalga, vai saknes zilbe akūtēta vai cirkumfektēta. Divzilbju *i*- celmi uzsvērti tāpat kā *ā*- celmi. Vienmēr neuzsvērti ddzsk. nōmin., vsk. akuz. un dat.

U-celmi.

u- celmi, tāpat kā *i*- celmi, ir sākumā visās 3 kārtās: vīriešu, sieviešu un nekatrā. Prūšu valodā nekatrā kārtā vēl labi uzglabājusies. Te atrodam nekatrās kārtas *u*- celmus. Vsk. nōm. un akuzatīvs ir tīra celma forma bez locījumu galotnes.

piem. alu (miestiņš),
 Elb. v. meddo (o- plats u)
 ltv. medus
 gr. méthy (nekatr. k.)
 sskr. madhu.

Turpretim leišu un latviešu valodā nekatrā kārtā ir substantīvos zudusi. Gandrīz visi atlikušie *u*- celmi ir — vīriešu kārtas. Ltv. val. *u*- celmi — vīr. k. Tikai *u*- celmu daudzskaitlinieki ir ltv. siev. kārtas: dziņnus, ragus, pelus. Arī lš. val. visi *u*-celmi — vīr. k. Izl. gan leišiem pelus vārds — siev. k. Citādi lš. *u*-celmi — vīr. k.

Vskt. nōminatīvs galotnē pieņem nebalsīgo svelpeni (s):

lš. sūnū-s
 sskr. sūnuḥ < sūnūs
 sl. сынъ (ъ < *и)
 lat. manus
 gr. pēkhys (elkonis)
 got. sunus.

Sanskrita f. sūnūḥ saskan ar lš. f. sūnūs. Aiz ṛ slaviem atkritis *s. Ģermāņu val. saknes *u* — īss. Kā *i*-celmu bei-

gās *i* mijas ar *ei* — *oi*, tā *u*-celmu beigās *u* mijas ar *eu* — *ou*.

Vskt. ģen.

Baltu val. gal. — au.
Lš. sūnaūs
sskr. sūnōḥ (*o* > *eu* vai *ou*)
ssl. сыну (*y* < **ou*)
got. sunaus (*au* < **ou*)
ltv. au > *u*: medus.

Prūšu valodā *u*-celmu ģenitīva piemēru nav.

Vskt. datīvs.

Sskr. no sūnuḥ vsk. dat. sūnavē (celms sūnav — < sūnau; ē < *ei*, *ai*)

ssl. сынови (*i* < **ei*)
lš. *sūnavei; tagad — sūnui,
ltv. medum (pēc brālis — brālim parauga).

Lšu val. dat. šūnui laikam darināts pēc *o*-celmu vsk. datīva parauga. Ltv. val. *u*-celmu vsk. dat. galotne — problēmatiska. Tā darināta pēc *jo*-celmu parauga, bet kādas vecākas galotnes vietā šis -um stāv — nav zināms. (Sakrita divi locījumi, kādēļ no pronomināl. galotnes ieveda nāseni -*m*).

Vskt. akuzatīvs rāda veco formu. Celms beidzas ar īsu *u*. Tam piekabina nāseni.

Sskr. no sūnūḥ — vsk. akuz. sūnum
lat. manum (roku)
gr. pēkhyn (elkoni)
pr. sūnun (celms + *n*)
lš. val. patsk. + *n*: un > ū > ʉ: sūnʉ dēla)
ltv. un > ū: *medū (*akuz.) > medu.

Ltv. *u*-celmu akuzatīvs skan tagad kā *o*-celmu un ā-celmu, vsk. akuzatīvs.

Vsk. instrumentālis.

Instrumentāļa galote -*mi* (tāpat kā *i*-celmu vsk. instr.)

Lš. vsk. instr. sūnumi
ssl. сынѣмь (cēlms+mi)
ltv. *medum.

Ltv. šī forma zudusi. Vecs instrumentālis paglābies adverbā virsum (=lš. viršumi, kr. верхом). Tagad ltv. *u*-celmu vsk. instrumentālis skan kā vsk. akuzatīvs: medu, virsu. Jauninājums pēc *o*-celmu un *ā*-celmu parauga, jo arī *o*-celmos un *ā*-celmos sakrita vsk. akuzatīvs un vsk. instrumentālis.

Vskt. lokatīvs var būt arī bez galotnes un beigties ar divskani, kur pirmā daļa — pagarināta. Var beigties ar *ē* u jeb *ō* u (ar gaŗu pirmo daļu). Baltu valodās sastopamas formas ar *ō* u. Latvijā, Vidzemes austrumos, Sausnejā (dienvidos) un Cirgaļos (ziemeļos); te ir lokatīva formas kā: viduo, virsuo, meduo uo<*ō. Ltv. valodā divzilbju galotņu gaŗums — saīsināts: uo>u. Aiz uō te reiz vēl bijusi kāda zilbe. *Ā*- un *ē*-celmu vsk. lokatīvs beigās dabū postpozīciju un beidzas ar „j“, aiz kuŗa seko postpozīcija, (j+postpoz.) Tagad ltv. gal. uo: viduo, virsuo. Līdzīgas formas arī leišu valodā žemaišu izloksnēs: *sūnuoje: *ō*+j+ę.

Tā leišu, kā latviešu rakstu valodā ievesti jauninājumi. No sūnūs lš. vsk. lok. sūnūjē (Kurš. II. *ū*-gaŗš; Jabl. -īss), ltv. medūj>medū.

Leišiem *u* — ievests no ddzskt. lokat., kur bija *ū*-skaņa. *Ā*-celmā lok. raņkoje, raņkose. — *Ū*-celmos otrā zilbē *u*-skaņa arī lokatīvā *u*-skaņa. — Ltv. runā medū (ne vairs meduo). Runā arī — pelūs, dzirnūs. Latvieši dabū skaņu kopu -ūj (ar gaŗu *ū*), kas rakstu valodā — pārmainās. *J*-skaņa te atmesta, paliek tikai — *ū*. Formas — medūj, vidūj (ar īsu ū) izloksnēs.

Vskt. vokatīvs.

Leišiem no sūnūs vsk. vokatīvs skan sūnaū (tīrs celms).

Ssl. сынъ — сыну
sskr. sūnō (*ō*<eu; ou),
ltv. au>u: Ingu, Miku.

Ja latviešu valodā vecie vokatīvi būtu paglābušies, tie beigtos ar $au > u$. No sugas vārdiem ar u -celmiem latviešu valodā tikpat kā nemaz nav personu nosaukumu. Visur u -celmi apzīmē kaut ko nedzīvu. Atliekas tikai īpašvārdi, kā Iņģus, Miķus, no kuņiem vokatīvs skan — Iņģu, Miku. Varētu būt, ka tā ir veca forma, kur $u < *au$, kā leišu sūnaū.

Daudzskaitļa formas.

Ide. pirmvalodā celms beidzas ar divskani eu , ou , kam pieklabina e savienojumu ar svelpeni ($e + s = es$): eu , $ou + es$.

Sskr. $sūnaváḥ$ ($< *as$);

ssl. $сынѣ$ — $сынове$ (aiz e atkritis svelpenis s)

gr. $*pēkhewes > pēkhees > att. dial. pēkheis$.

Lš. lietus — ddzskt. nōm. izloksnēs lietous ($au > ou$); lietous $<$ lietaus; lietaves $>$ lietaus ($e - zudis$); ltv. lietavas (darināts uz vecu locījumu pamata). i -celmos vecā e -vietā no citiem locījumiem ienāk i -skaņa. Daudzsk. nōminatīvā otrā zilbē ienākusi u -skaņa: lietaves $>$ lietuves. Sūnaves $>$ sūnuves $>$ sūnuus $>$ sūnūs. Lš. ddzsk. nōm. f. sūnūs (dēli), — ar gaŗu neuzsvērtu otro zilbi. Galotnes ziņā atbilst ltv. forma, kā pelus, ragus, dzirnus, kur u -saīsināts no gaŗa $ū$.

Ddzskt. ģenitīvs.

Lš. sūnū (parastā ddzskt. ģen. gal.); ltv. pelu, ragu, dzirnu. Te jāiziet no vecās galotnes $-*ōm$.

Celms beidzas ar u . u -skaņa patskaņa priekšā $> v$. Lei. $sūnu < *sūn-vū$; ltv. $*pēlvu$, ragvu. Baltu valodās v -skaņa zūd — sekojošā u -priekšā. $*Pēlvū > pēlu$ (ģen. f.)

Ddzskt. datīvs.

Leišiem no sūnūs ddzskt. datīvs sūnu-m-us, tagad: sūnū-ms,

ltv. ragūm, dzirnūm (vecās daudzskaitļa formas)

sl. $сынѣмѣ$

got. sunum (vecā divskaitļa datīva forma)

Ltv. f. ragūm, pēlūm ar gaŗu *u*, kā *i*-celmiem *ī* (sirdīm).
Īss *u* vēl izloksnēs: ragūm, dzirnūm. Gaŗums un īsums
kā *i*-celmu ddzskt. datīvā.

Ddzskt. akuzatīvs.

Gal. — *ns. Sskr. vīr. k. *u*-celma ddzsk. akuz. beidzas
ar -ūn: sūnūn < *sūnūns (beigās atkrīt svelpenis),

sl. сыны (ы < *uns),

lš. sūnus (us < *uns),

ltv. us: pēlus, ragus. Šis us var būt cēlies no ūns
vai no ūs.

Ddzskt. instrumentālis

lš. sūnumis

sl. сынъми

ltv. pēlūm, ragūm, dzirnūm (divsk. instrumentālis).

Latviešiem ddzskt. instrumentālis zudis, tai vietā —
divskaitļa instrumentālis.

Ddzskt. lokatīvs.

Sskr. lok. sūnuṣu (*s* > ṣ),

sl. домъхъ (*s* > ṣ > ch),

lš. *sūnusu, jauninājums — sūnuosē (kā dievuosē).

Ltv. — ragūs, pelūs (kā sirdīs)

Divskaitļa formas.

Lš. sūnu (*u* — no veca gaŗa akūtēta *ū),

sskr. sūnū

ssl. сыны.

Divskaitļa datīvs

leišiem — sūnūm.

Divskaitļa instrum. — sūnuṃ.

Akcentu ziņā *u*-celmi līdzinās *i*-celmiem. Tikai leišiem
4. tipa trūkst, t. i. viņiem nav neviena veca baritona
ar akūtētu sakni, izņemot svešvārdu Jēzus.

Oksitons ar cirkumfl. saknes zilbi — dangūs, akuz. daņģu.

Baritons ar cirkumfl. saknes zilbi — tuŗgus, akuz. tuŗgu.
Oksitons ar akutētu saknes zilbi — sūnūs, akuz. sūnu.

Nav baritona, kam saknes zilbe — akutēta.

Ddzskt. nōm.

Daņgūs — tuŗgūs — sūnūs (galotne nav uzsvēta).

Ģen. dangū — tuŗgu — sūnū (ģen, parādās vecā akcenta vietā).

Dat. dangūms — tuŗgums — sūnūms (dat. parādās vecā akcenta vietā).

Ak. dangūs — turgūs — sūnus. (ja akuzatīvā akūts — uzsvēta sakne, ja cirkumflekss, uzsvēta galotne).

In. dangumis — tuŗgumis — sūnumis. (ddzskt. instr. un lokatīvā paglābusies vecā starpība).

Lok. danguosē — tuŗguosē — sūnuosē.

Divskt. N.—Ak. dangū — turgū — sūnu.

Dat. dangūm — tuŗgum — sūnūm.

Instr. danguīm — tuŗgum — sūuuīm.

ju-celmu daudzskaitli leiši darina pēc *o*-celmu parauga, piem. keŗdžius (gans), ddzskt. keŗdžiai. Leišu izlokšnēs arī *u*-celmu daudzskaitli darina pēc *o*-celmu parauga. Piem. sūnūs (dēls), izl. ddzskt. nōm sūnai (tāpat kā dievai).

Līdzskaņu celmi, kas beidzas ar līdzskani.

Ide. pirmvalodā var būt celma beigās kaut kuŗš līdzskanis. Kārtas ir visas trīs: sieviešu, viriešu un nekatrā. Latviešiem tagad līdzskaņu celmi ir visi substantīvi, piem, galda vārds. Gald- vārda celms (no tagadējā viedokļa). Vēlāk līdzskaņu celmos pāriet arī celmi, kas beidzas ar kādu patskani. Iemesli līdzskaņu celmu zudumam top saprotami, pirmkārt, ja celms beidzas ar līdzskani. Ddzskt. datīvs, instrumentālis galotnē sākas ar lūpu nāseni *m*. Rodas neērta skaņu kopa. Akmens vārdā celms beidzas

ar zobu nāseni, arī suns vārdā. Ddzskt. dat. gal. sākas ar lūpu nāseni: sun + lūpu nāsenis: (sun + m) un > ū: sūm. Tā tad vienam un tam pašam substantīvam saknes forma nav visos locījumos vienāda. Svelpēja priekšā daži līdzskaņi pārveidoti.

Sakne ped-, nōm. pēs. Līdzskaņu celmos vokālisms saknē nebija pastāvīgs: bieži notika — skaņu mija. Saknē mijas o-skaņa ar e-skaņu, kā arī — zuduma pakāpe. Piem. lš. nōm. akmuō, ģen. akmeņs. Šs dēklinācija — nekārtna, nenormāla. No līdzskaņu celmiem tomēr paglābjas vārdi, kas bieži lietojami. Līdzskaņu celmus pārveido *i*-celmos. Sākumā ide. valodā dažreiz blakus ir līdzskaņu celmu un *i*-celmu formas. Dažu locījumu galotne vēlāk fonētiski sakrita. Līdzsk. celmos vsk. akuz. gal. — lūpu nāsenis. *i*-celmu vsk. akuz. beidzas ar im > in, piem. pr. akuz. naktin. Celms — nakti-. Ja nāsenis aiz līdzskaņa, tad nāsenis top zilbisks, t. i. rodas in. Tā locījumi vienkārši fonētiski sakrīt. Ddzskt. akuzatīvē abiem celmiem galotne -ins. Abos locījumos agri sakrīt līdzskaņa un *i*-celmu forma. Vēlāk abus celmus var pilnīgi sajaukt. Baltu val. maz līdzskaņa celmu. Sevišķi maz — latviešiem, maz arī prūšu tekstos, leišiem — vairāk. Līdzsk. celma beigās var būt jeb kuņš līdzskanis. Balt val. izplātītākās līdzskaņu formās celmi beidzas:

ar zobu nāseni (akmuō, akmeņs).
r-celmi (beidzas ar plūdeni)
kā divdabja celmi ar -nt

Vecie *s*-celmi (beidzas ar nebalsīgo svelpeni):

Itv. debes — (celms)
vsk. ģen. debes,
ddzsk. ģen. dēbēsu.

Nōm. un akuz. nekatr. k. līdzsk. celms — bez galotnes. Jāmin pr. sēmen, lat. sēmen, ssl. sēme. Tas ir vecs nekatrās kārtas *n*-celms. Leišu un latviešu valodā nekatrā kārtā — zudusi. Še atrodam vīriešu k. *n*-celmus. Vir. k. *n*-celmi vsk. nōm. — bez galotnes. Celma otrā zilbē patskanis — pagarināts. Nōminatīvā radu valodās patskanis —

pagarināts, piem. gr. val, vsk. ģen. poiménos, bet vsk. nōm. poimēn gr. ģen. aēdonos, bet nōm. — aēdōn vai vsk. nōm formas ar gaŗu ō vai ē.

N-skaņas zudums vsk. nōminatīvā:

sskr. rājā (celms rājān-; sakne tā patī, kas lat. f. rēx)
lat. homo (ģen. hominis, celms beidzas ar zobu nās. — homen-)

lš. akmuō, vanduō, šuō, *žmuō (akūta vietā līdz ar nāseŗa zudumu te ierodas — cirkumfleksis).

Reiz arī latvieši pazinuši nōminatīva formu akmuo, kā rāda akmuōns (vecā 17. g. s. gramatikā).

Forma akmuōns cēlusies jaucot veco formu *akmuō ar jauno formu — akmens. Ar -uō leiŗiem beidzas arī vsk. nōm. *r*-celmos un *s*-celmos. Piem. lš. mēnuo. Celms — mēnes-. Ar patskani leiŗiem beidzas arī *r*-celms. Nōm. sesuō (māsa). Celms — seser-. Ir vēl citi *r*-celmi, piem. dukter-. Ģen. — moters, nōm. môtè. Lat. val. šis vārds beidzas ar *r*:

lat. māter
gr. thygátēr
lat. soror.

Leiŗi paglābuŗi gan veco celma formu, bet *r*-skaņa zudusi ne tikai baltu val., bet arī sskr.:

svasā (māsa), — bez *r*,
duhitā
mātā.

Latvieŗi pazīst vsk. nōm. *r*-cēlmu — bez *r*, (mātes v.) Tagad „māte“ loka kā *ē*-cēlmu. Arī iēteres vārds izveidojies par *ē*-cēlmu. Vecais celms *iēter-, lš. jenté, ģen. jenters. Arī Kursā lieto vēl vārdu — jeņtere. Citādi latvieŗi *n*-celmos un *s*-celmos nōminatīva galotnei pievieno svelpeni: akmens, ūdens, debess, suns. Arī prūŗi ievēd nōminatīvā *s* galotni: sunnis, kērmens (miesa), smūnents (cilvēks). *Nt*-celmi latvieŗiem un leiŗiem — kā divdabji.

Vskt. ģenitīvs ide. pirmvalodā beidzas ar -es vai ar

-os. Te notiek skaņu mija. Grieķu val. -os, piem. podós (celms pod-),

lat. pēs, ģen. pedis (-is < *es)

sl. камене < каменес (celms камен-)

pr. kērmenes

lš. šuō — šuñs < šunēs; akmeñs < akmenēs

sesuō — seseřs < seserēs

ltv. *ģen. akmens, — akmeņa (jaun.)

ltv. mēness < *ģen. mēneses.

lš. mėnuo — ģen. mėnesies (ievesta *i*-celma ģen. forma)

lš. mėnuo — mėnesio (mēneša) (ievesta jo-celma f. brólis- brólio).

Ltv. blakus ģen. akmens ir jauninājums — akmeņa.

Lš. blakus ģen. akmeñs ir jauninājums — ākmenio.

Vsk. datīvs.

Līdzskaņu celmos vsk. datīvā sākumā galotne -ei jeb ai. Vecos lokatīvos galtoinē īss *i*. Citur jaucas vsk. datīvs ar lokatīvu, kas beidzas ar *i*-skaņu. Šo formu lieto arī kā datīvu, piem. gr. dat. (lok.) podì, (celms pod-).

Baltu valodās līdzskaņu celmu datīvs beidzas ne tikai ar vecu galotni *-ei, bet arī ar -*i. Piem. lš. Daukšas „Postillā“ sastopama tāda dātīva forma kā viešpatie (ie < ei). (celms viešpat-). Blakus ģenitīva forma — viešpates (līdzsk. celma vsk. ģen. f). Vecos tekstos un izloksnēs sastopama vsk. dat. f. dievęri (jeb dievęr) — vīra brālim. Tāpat ākmeni, bet *i*-skaņai zūdot — ākmen. Rakstu valodā vecā datīva forma nav paglābusies. Vīr. k. gal. -ui (vsk. dat. vīr. k. gal.). No akmuō — datīvs (kā no jo-celma): ākmeniui, bróliui; ltv. akmeņam (kā — brālam). Arī ltv. val. līdzskaņu celmos datīva forma — zudusi. Tai vietā — jauninājumi No akmens vārda vsk. datīvs akmeņam (kā — brālam).

No sesuō (māsa) lš. rakstu val. vsk. dat. — sēseriai, no duktē — dūkteriai (kā piem. *i*- celmos — širdis).

Vskt. akuzatīvs.

Akuzatīva galotne -in: < -m

pr. smūnentin

lš. ākmeni (in > i)

sl. камы — камень (ь < ĭ, aiz kuŗa atkrīt. nās).

gr. poimén-a (-a < m)

lat. homo — hominem.

Akuzatīva galotnē — nāsenis, kas pēc līdzskaņa vārda beigās kļuvis zilbisks. Tā rodas galotne -in (balt. val.) Pr. val. nōm. smūnents, ak. — smūnentin (celms — smūnent). Lš. nōm. vanduō — vandenī, sesuō — sēseri, duktē — dūkeri, mēnuō mēnesi. Senslavu val. ak. камень, kur ь < ĭ, aiz tā — atkritis svelpenis.

Vsk. instrumentālis.

Baltu val. veco instrumentāļa formu zaudējuŗas. Leiŗu valodā vsk. instr. gal. -mī (ŗirdimī), *akmen-mī (celms — akmen-). Abnorms leiŗiem būtu — *akmeņmī. Zināmu līdzskaņu priekŗā leiŗiem nāsenis vokalizējas.

ŗāda locījuma forma nu nesaskan ar lietojamo formu. Instrumentāļa pārveidojumam jemts par paraugu *i*- celma vsk. instrumentālis: — akimī (akuz. ākī), — tāpat akmenimī (lieka *i*- skaņa). Arī slavi tāpat dara:

sl. камы — каменьмь (ь — no *i*- celma paradīgmas)

ltv. akmeni (akuzatīva f. kā instrumentālis)

lš. seserimī, dūkerimī, mēnesimī.

Vsk. lokatīvs darināts pēc *i*- celma parauga:

lš. akmenyjē (kā ŗirdyjē — pēc *i*- celma parauga).

Vsk. vokatīvs.

Vokatīvs — tirā celma forma. Leiŗi ŗo formu — zaudējuŗi. Vokatīva vietā lieto — nōminatīvu. Kurŗatam ŗī forma — akmuō, sesuō, duktē. Jablonskis vokatīva formas darīnājis pēc *i*- celma parauga.

Jablonskim ŗīs formas:

akmeniē

dūkerie (pēc ŗirdis — ŗirdiē parauga).

Līdzskaņu celmos vokatīvu lieto reti: vai nu sauc vārdā, vai lieto pamazināmo formu.

Daudzskaitļa formas.

Ddzskt. nōminatīva galotne ide. pirmvalodā ir īss ē + svelpenis *-ēs:

gr. pód-es

lš. ākmenes (izloksnes un vecos tekstos)

lš. sesuō — sēsers, duktē — dūkters

Kuršats lieto — mēnesiai (mēneši)

lš. ākmens (rakstu valodā)

ākmenys, šunys (jauninājumi pēc *i*- celma parauga),
akmeniai (*i*- celms > *jo*- celmā),

lš. f. ākmenys (*i*- celma f.) atbilst ltv. izl. f. akmens (Piebalgā).

Leišu f. ākmeniai darināta pēc bróliai (*jo*- celms) parauga. Šīm vecām formām — jauninājumi pēc *i*- celma parauga: ākmenys. Ltv. izl. 17. un 16. g. s. rakstos no akmeņa un suņa vārda ddskt. nōm. ir — akmenis, sunis. — Piebalgā ddskt. nōm. — akmens. Šī forma nesezdas ar leišu veco ddskt. nōm. f. ākmenes. Ltv. izloksnēs, kur sastopam tādu ddskt. nōm. formu kā akmens, tādās izloksnēs vispār vārda galotnē īsais *i*- zudis: nesaka brālis, bet — brāls (bez *i*). „Akmens“ nu var būt cēlies no vecās formas — akmenis (lš. f. ākmenys, — *i*- celms). (Formu akmenis lietojis Mancelis). Ltv. dēklinācijā formas jaunākas nekā leišu formas. Vecie latviešu teksti pazīst tikai tādu formu kā „akmenis“.

Ddzskt. ģenitīvs darināts no celma un galotnes — *ōm:

gr. poimēn — poiménōn

lat. hominum (um < *ōm)

sl. каменъ

lš. ū < *ōm; 1) akmenū (uzsv.) 2) ākmenū; Kurš. — akmeniū, seseriū, dukteriū (ar mīkstinājumu),

lš. seserū, dukturū

ltv. dēbēsu (lš. dēbēsū)

lat. genērū < genēsū.

Leišiem — akmenū, ltv. „akmenu“. Augšzemnieku — akmanu (piem. Dzelzavā). Dzelzavā, uz daudzskaitļa ģe-

nitīva pamata, līdzskaņu celmu formas izveido — par *o*-celma formām: *akmanus*, *akmanos*, *akmans*. Tā tad — izveido *o*-celmu paradīgmu. No vecā celma debes — ltv. celmu forma *dēbēsu*, lš. *dēbēsū*, kr. небесъ. — Ltv. *akmens*, bet izloksnēs arī — *akmins* (*akrims*). Līdzskaņu celmos, kā jau teikts, sastopama patskaņu mija: *o*, *e* un — zuduma pakāpe. *Akmen*, *akmuōn*, *akmīn* (zuduma pakāpe -in; *i*-skaņa — zuduma pakāpes patskanis).

Ddzskt. datīvs rāda jauninājumu pēc *i*-celmu parauga:

lš. jauninājums *akmenims* (kā širdims)

lš. vecos tekstos — *akmenimus*,

ssl. каменѣмъ (starp celmu камен- un galotnes *i* atrodas ѣ)

lat. *homo* — *hominibus*, (celms *homin-*, gal. -bus),

lat. — *generibus*.

Ddzskt. akuzatīvs beidzas ar galotni -ns. Nāsenis starp līdzskapiem — zilbisks. Baltu valodās -ņs > -ins.

Pr. smūnentins (kā *i*-celms)

gr. *poiménas*.

lat. *homo* — *hominēs* < **hominens* (*ē* < **en*)

lš. ākmenis, sēseris, dūķteris, mēnesis, šūnis (īss ī),

lš. blakus formas kā ākmenius (*jo*-celms)

Kuršatam f. kā sēseres, dūķteres

akmenis, *sunis* (ltv. ddzskt. akuz. 16. 17. g. s., Piebalgā, Dzelzavā)

ltv. rakstu valodā — *akmeņus*, *suņus* (pēc *jo*-celma parauga).

Leišiem skaņu kopa *in* — *akutēta*. Tā leišu valodā — saīsināta.

Ddzskt. instrumentālis darināts ar lieko *i*:

lš. *akmenimis*

ssl. каменѣми

lš. *seserimis*, *dukterimis*, *mēnesimis*.

Ddzskt. lokatīvs

lš. *akmenysè* (kā širdysè),

lš. *seserysè*,

lš. arī — akmeniuosē (jauninājums pēc jo- celma parauga)

ltv. akmeņuos.

Divskaitļa formas.

Divskaitļa nōm. un akuz. póde (no celma pod-). Galotne *e-* paglābusies arī leišu valodā (izloksnēs), piem. Daukšas „Postillā“ no žmuō — divskt. nōm. akuz. — žmune. Daukšas „Postillā“ kvantitāti neapzīmē. Žmuō — „cīlvēks“, citos locījumos žmun-. Pag. dar. k. divdabis — ējuse. Rakstu valodā vecās formas zūd. Rakstu valodā vairs nesaka — akmene, bet — ir jauninājums pēc jo- celma parauga — ākmeniu (kā bróliu) sēseri (ar īsu ī beigās).

Divskaitļa datīvs

lš. akmenīm, seserīm.

Divskaitļa inst.

lš. akmeniņ, seseriņ.

Latv. skolas gramatikās līdzskaņu celmiem pievienoti — akmens, ūdens, zibēns. No līdzskaņu celma paradigmas akmens vsk. akuz. un genitīvs

Citi locījumi — jauninājumi pēc jo- vai i- celmu parauga: debess, debesi, dēbēsu. Ak. àusi, ddzskt. ģen. — àusu. „Akmens“ atšķiras no citām formām. Àuss, zùoss — sedzas ar *i-* celmu formām. Atšķiras tikai — ddzskt. ģenitīvs. Debess vārdā (*i-* celma f. starpā): debesīm, dēbēsu. Zuoss, àuss — vecie līdzskaņu celmi; vecais ddzskt. ģenitīvs vēl uzglabājies: zùosu, àusu.

n- celms ir akmeņa vārds, bet pārsvarā te — jo- celma formas. Mēness — ir vskt. vīr. k. forma.

Adjektīvi.

Ide. pirmvalodā, tāpat kā substantīvi, dēklinēti arī adjektīvi: lat. bonus kā hortus, bona kā rosa. Ltv. val. cita vienādība, kas no jauna sasniegta. Slavu un baltu valodās adjektīvi zināmiem locījumiem piejēmuši pronōminālās galotnes: lei. gēras — gerám, tàs — tám. Latvieši šo starpību starp substantīviem un adjektīviem — pilnīgi likvi-

dējuši. Nominālās galotnes tie izlīdzinājuši ar pronominālām galotnēm. Substantīvus loka kā adjektīvus. Adjektīvi piesavinājuši pronominālās galotnes, kas vēlāk ievestas arī — substantīvu dēklinācijā, kādēļ apstāsīmes vispirms pie pronominālās dēklinācijas.

Pronōmeni.

Personīgie vietniekvārdi.

Šķir personu vietniekvārdus, kam nav kārtu starpības, no vietniekvārdiem, kam tada kārtu starpība ir. Ide. val. nav gramatiskās kārtu starpības personu vietniekvārdos. Semīti pazīst kārtu starpību — personu vietniekvārdos.

Starpība ir otrai personai, bet ne pirmajai, jo pašam par savu personu šis fakts prātā nenāk. Personu vietniekvārdu pamatos nav tādas saknes, kādas substantīvu vai adjektīvu celmos. Personu vietniekvārds es apzīmē paša runātāja personu. Tu — runātāja mutē jau apzīmē kaut kādu citu personu. Šādos vārdos nav saknes ar reālu nozīmi. Kā norāda vietniekvārda pirmā persona, saknes formā daudzskaitlī atrodama pamatos pavisam cita sakne, nekā vienskaitlī: mēs piem. nav — es+es+es... Vārds es ir vienskaitlinieks, vārds mēs — daudzskaitlinieks. Nōm. es — no vienas saknes, pārējie locījumi — manis mani, man, manī — no citas saknes. Forma es it kā subjekta nozīmē. Objekta izteikšanai tādēļ jemta — cita sakne.

Personu vietniekvārdu dēklinācijā arī citas savādības. Leišu valodā šo to varam saskatīt. Skaitļu formas ne ar galotnēm, bet ar celma un saknes formām. Vsk. lš. manyjè, ddzskt. mūsyjè. Citās ide. valodās, kur vecāki teksti, piem. sanskritā, gandrīz visiem vsk. un ddzsk. locījumiem ir vienādas galotnes. Starpība tikai celmā un saknē. Atsevišķās locījumu galotnes sākumā atšķīrušās no nōmīnāldēklināciju galotnēm.

Pirmā persona vsk.

ltv. es, — arī ęs, augšzemn. as
veclš. ęš (Klaipēdā),

lš. rakstu valodā — aš (*a* nav no **o*, bet no — **e*)
 pr. *a s*, retumis formas — *es* (II. katechismā);
 Lat. *ego*
 gr. *egó*
 s. isl. *ek* ($k < *g$); *g*-skaņai lš. val. atbilst ži
 blt. pirmval. **ež*,
 ltv. pirmval. **ez*
 sskr. *ahám*
 ssl. *азъ*.

Leišu forma aš laikam nav dabūjusi *a* no **o*, bet no — **e*. Šī leiša forma ir vecākās formas eš pārveidojums. Arī pr. val. blakus f. *est* un *ast*. Ltv. **ez* > *es* vārda priekšā, kas sākas ar nebalsīgu troksneni: *es ticu*, *ne — ez ticu*. Izrunu vēlāk vispārināja: *es runāju*, *ne — ez runāju*. Teikuma pauzes priekšā balsīgie troksneņi zaudē balsīgumu. Arī krievu valodā *родъ* izrunā *рот*. Fakts tomēr, kā grieķu, latīņu, ģermāņu valodas mums liecina, ka aiz *e* seko balsīgs neapdvests slēdzenis.

Sskr. šāda forma — *ahám* (ne *ajám*). Sanskrits norāda uz apdvestu balsīgu palatālu *g*. Baltu un slavu valodās zudusi starpība starp apdvestiem un neapdvestiem slēdzeniem. Ssl. formā „*азъ*“ *z*-skaņa no veca apdvesta un arī — no veca neapdvesta „*g*“. Ne visur vienādi beidzas šīs formas. Latīņu un grieķu valodā ar *o*, sanskritā ar *-am*.

Šī forma — pieskaņota vsk. pirmajai personai. Gr.-lat. ar *o*: *egō*. Sskr. daudzi vietniekvārdi beidzas ar *am*: *vayam* — „mēs“, *tvam* — „tu“. Vai baltu valodās bijis kādreiz patskanis aiz šņāceņa, to nezinām. Citos locījumos formas no citām saknēm.

I. pers. vsk. ģenitīva formas ide. pirmvalodā sākas ar lūpu nāseni — **mene*,

ssl. *мене* (*manis*)

av. *mana* (āriešu val. **e* > *a*)

lš. izl. *manè*, (kā ssl. *мене*); leišiem tomēr saknē *a* (no datīva formas).

Baldonē, Ikšķilē dzirdami savienojumi — „no man“ (no — ģenitīva prepozīcija. „Man“ — vecs ģenitīvs. Galā

zudis īss ē, (man < *mane). Otrās personas forma darināta līdzīgi pirmajai.

II. pers. vsk. nōminatīvs

ltv. tu

lš. tū

pr. tū (ar īsu ū), ja formai seko verba forma;

pr. tou < *tū, šādu formu prūši izrunā, ja ir uzsvars.

sl. ты (ъ < ū)

lat. tū (gaŗš ū)

ltv. un lš. tu (īss patskanis)

gr. dar. dial. tý (< tū).

II. pers. vsk. ģenitīvs ide. pirmvalodā f. *mene, *teve (tevis) no *teve cēlusies sskr. un av. f. tava (*a* < **e*) sl. *teve — pirmval. (ar *v*); datīva, lokatīva formas blakus ar „b“ skaņu (dat. тебѣ), kādēļ „b“ (б) ievests arī ģenitīvā тебе; sl. ģen. тебе.

Ar *e* beidzas arī lš. val. izlokšņu f. tavē; I. zīlbe te nav *e*, bet — *a* no datīva formas, kur *a* — veca skaņa.

Latviešu izloksnēs (Baldonē, Ikšķilē) īss ē zudis. Refl. f. *seve sl. *seve > cebe (б < dat. f.)

Leišiem izl. f. sevē. Latvieši (ap Ikšķili un Baldoni) runā — „no sev.“ — Šīs pašas formas — mene, tebe, sebe, ko slavu val. lieto kā ģenitīvu, sastopam arī — kā akuzatīvu.

Akuzatīvs vsk.

Sl. mene, tebe, sebe; reiz arī baltu pirmvalodā mene, teve, seve lietoja kā akuzatīvu. Objekts vēl tagad pēc dažiem vārdiem — gan akuzatīvs, gan ģenitīvs. Arī — mene, teve, seve — ģenitīva un akuzatīva nozīmē.

Vsk. akuzatīvs pa laikam beidzas ar nāseni. Formām — mene, teve, seve (kā akuzatīvam) piekabina nāseni: menen, teven, seven. Leišu izloksnēs kā akuzatīvs sastopamas formas manē, tavē, savē, (en > ē). Leišu manē, < *manen. Ltv. šīs f. — mani, tevi, sevi. (Ltv. en > ie > i). Formas mane, tave, save lietoja kā akuzatīvu un ģenitīvu. Jaunās formas sākumā lietoja kā akuzatīvu, vēlāk arī kā ģenitīvu: manen, taven,

saven. Kur leišu izl. lieto f. manē, tavē, savē — tās lieto arī kā ģenitīva f. Latviešiem arī ir izlokšnes, kur — mani, tevi, sevi lieto kā ģenitīvu, piem. augšzemnieku izlokšnes, tāmnieku izlokšnes. Augšzemnieku izlokšnēs lieto formas ar ģenitīva prepozīciju „nuo mani,“ „pie tevi.“ Formas mani, tevi, sevi — lietotas ģenitīva nozīmē. T. dz.: „Mani vecas... nepanāca..“ Ģenitīva forma rāda ..„vecas.“ Tāmnieki lieto ģen. „nuo mān“ (aiz nāseņa atkritis patskanis *i*). Pagarina tur saknes patskani tik tad, ja vārda beigās atkritis — patskanis.

Vsk. ģenitīvs bieži beidzas ar svelpeni: malas, upes utt. Vsk. ģen. — manen, taven, saven tāpēc vēlāk dabū svelpeni. Tā leišiem radušās rakstu valodas formas — manēs, tavēs, savēs (ēs<ens). Leišu izlokšnēs sastopamas arī vecas formas ar *ē* (pirmā zilbē): *tevēs, sevēs — ltv. tevis, sevis (ltv. ens>iēs). Ltv. ģenitīvs laikam atbilst leišu formai. Leišiem ģenitīvs radies arī pēc *i*-celma parauga:

maniēs, taviēs, saviēs
 ltv. tevis, sevis
 lat. egō, ģen. mei (no pieder. v. v. meus)
 pr. mais — „mans“ ģen. maisei
 pr. twais, swais — twaisei, swaisei, jeb vēlāk — twaisē, swaisē.

- Vsk. datīvs prūšu valodā paglābis vecākas formas, piem. tebbei, sebbei

sl. teбѣ, ceбѣ (ѣ<*oi)
 sskr. tubhyam
 umbru tefei (f<bh)
 lat. tibi
 paelig. sefei<*sebhei
 lat. sibi
 av. tabya
 č. tobě, sobě (ar o); tāpat poļiem o
 pr. mennei
 veclš. *mani, tavi, savi
 lš. rakstu val. mán, táv (<*lokat.), sáv

blt. dat.-lokat. ar *i*: mani, tavi, savi
ltv. rakstu val.: man, tev, sev, izloksnēs — tau, sau.
Sausnejā — „mun“ (sl. мѣнѣ (ѣ < *и)).

Prūšu val. formas *tebbei*, *sebbei* — galotnē pielīdzināmas pirmās pers. dat. formai. Vecleišu tekstos datīvs — *mani, tavi, savi*. Vēlāk *i*-skaņa zūd. Paliek: *mán, táv, sáv*. Šīs ir — vecās lokatīva formas. Lokatīvs beidzas ar *i*.

Baltu valodās jauca vsk. datīva un lokatīva formas. Latv. val. izloksnēs sastopams datīvs — *man, tau, sau* (Kursā un Drustos). Datīva saknē — *a*-skaņa. Rakstu valodā — formas ar *e*: *tev, sev*. *e*-skaņa radusies no ģenitīva un akuzatīva (*tevis, tevi*). Ir vēl pazīstama datīva I. persona ar citu patskani (*īsu ū*). Sausnejā, Vidzemes dienvidaustrumu stūrī sastopama forma ar *u*: *mun*. Leišu žemaišu izloksnēs arī formas ar *u* — *mun*. Šai latviešu-leišu ū-skaņai atbilst slavu ѣ < -veca, īsa ū: ssl. dat. мѣнѣ (ѣ < *ŭ). *U*-skaņa ieviesusies I. personas vsk. datīvā no 2. pers. f. Personu vietniekvārdu dēklinācijā bieži vienas personas formas pārveidojušas otras personas formas, piem. *mēs > mēs*; *garais ē* ir kā „jūs“ ietekmes sekas. Datīvā „mun“ — *u*-skaņa. Otrās personas formā *u*-skaņa — *veca*. Sanskritā II. pers. datīvs ir — *tubhya > tubhyam*. Gotu *þus* (*tev*). Baltu-slavu val. *u*-skaņa saknē pārnākusi no 2. pers. formas. Ltv.-lš. izloksnēs sastopams piederuma vietniekvārds — *mun*s. Augšzemnieku izloksnēs *u*-skaņa no otrās pers. v. v. V. v. *tuvs* (ar nozīmi — *tavs*). Jelgavas Rakstu Krājumā divreiz minēts „*tuvs*,“ kas lietots Dvietē, Augškurzemē.

Blakus tām formām, kas jau agrāk apskatītas, ir vēl enklitiskās formas, datīvs (neuzsv.) Šīs formas sastopamas baltu un citās ide. valodās:

ssl. мѣ, тѣ, сѣ (*i* < **ei*)
gr. *moí* (*sev*) *hoí*
lš. *mi, ti, si* (refl. f.)
ltv. *si* (refl. f.)

Vecās f. **mei, tei, sei*. Enklitiskās formas bijušas arī baltu valodās: leišu izloksnēs sastopam ne tikai *si*, bet arī

— mi (man), ti (tev). Enkl. f. si sastopama refleksīvos verbos. Si — arī latviešu refleksīvos verbos. Leišiem tā — parasta forma. Leišu formās $i < *ie$. Leišu izloksnēs — mi, ti, si (neuzsvērtas formas).

Akuzatīvs vskt.

Pr. mien, tien, sien; sin (ja piekabin. verba f).

ssl. mę, tę, sę

lš.-ltv. si < sie < *sei

pr. si < sē

lat. sē (sevi).

Blakus prūšu refleksīvai formai sien kā verba formas piekabinājumu lieto — sin. Prūšu II. un III. katechismā $\bar{i} < *ē$ -skaņas. Katechismā akuz. f. mien, tien, sien jālasa laikam kā mīn, tīn, sīn. Šīs pr. formas sedzas ar ssl. akuz. f. — mę, tę, sę. Ssl. f. mę atbilst sskr. formai mām, mēm. Kā refleksīvā forma verbu beigās sastopama forma bez nāseņa — si. Lš.-ltv. si < *sie < *sei. Prūšiem forma „sin“ nesakrīt ar latviešu un leišu formu. Forma si < *sē. Lat. f. sē (sevi).

Vskt. instrumentālis.

Instrumentālis (arī lokatīvs) zaudējis baltu valodās vecās formas. Še atrodami jauninājumi pēc *i*- celmu paradīgmām. Datīva galotne darināta pēc *i*- celma parauga: pr. mennei, lš. manie, tavie (izl. ie < *ei). Varēja notikt, ka arī instrumentāli un lokatīvu darināja pēc *i*- celmu parauga:

instr. lš. manimī, tavimī savimī (izl. tevimī, sevimī).

Ltv. manim, tevīm (instr.), sevīm.

Lokatīvs vsk. arī darināts pēc *i*- celma parauga.

Lš. manyjē, tavyjē, savyjē. Ltv. manī, tevī, sevī.

Daudzskaitļa formas.

Ddzskt. I. un II. pers. nōminatīvs.

sskr. vayam (kā — aham)

got. weis („vīs“) — mēs

arm. mekh (ar lūpu nās.)

*mei > mes > mēs (gaŗums — pēc „jūs“ parauga),
sl. вы (pēc tā parauga arī — мы)
blt. *mēs.

Ddzskt. I. pers. nōminatīva vecās f. paglābušās vislabāk āriešu un ģermāņu valodās. Sskr. mēs skan — vay-am (kā ah-am). Ja atskaita partikulu am, tad pāri paliek sskr. vay-, kas vistuvāk gotu vārdam weis („vīs“) — „mēs“. ī < *ei. Sskr. — ai < *ei. — Slavu-baltu valodās šī forma nu stipri pārgrozījusies. Tā slavu, kā baltu valodās viņa sākas ar — lūpu nāseni. Daži valodnieki gan domā, ka „m“ no I. personas vsk. formas, bet formas ar „m“ atrodam arī armeņu valodā: mekh (mēs). Te nemaz nav vsk. locījuma formas, kas sākas ar lūpu nāseni. Ddzskt. I. pers. galotne verba formās visās ide. valodās sākas ar lūpu nāseni „m“. Ļoti bieži kopā ar verbu min vietniekvārda ddzsk. nōm. (mēs) un vietniekvārda formas sākumu — pielāgo verbam. Zināmās valodās „ve“ > „me“. Šo formu nu pārveido tālāk. Baltu valodās nu atrodam svelpeni. Ar svelpeni beidzas arī ddzsk. nōminatīva II. pers. jūs.

*mei > mes. Armeņu f. me-kh ir — parastā ddzsk. nōm. galotņe.

II. ddzsk. persona.

Sl. вы

ltv. jūs

pr. ū > ou: ious < *iūs

av. yūš

gotu jus

lat. vōs.

Pēc slavu formas вы pārveido arī мы. Baltu valodās I. pers. forma pārveidota pēc II. pers. parauga. Šī forma skan ar īsu ě (arm. mekh). Arī baltu f. ar īsu ě — *mēs, mēs, augšzemn. — mas. Arī pr. f. ar e- burtu. Šī forma jālasa ar īsu patskani. III. prūšu katechismā ē > ī. Leišu valodā šī forma reiz ar īsu ě. Leišu f. mēs ē-skaņa — plata, kamēr vecā gaŗā *ē-skaņa leišiem skanētu — šauri. Gaŗums ieviesies no II. pers. f. „jūs“. Šī f. skan ltv. jūs (stiepti). Kur latviešiem stieptā intonācija, leišiem — akūts. Vien-

zilbes formās — vecs akūts leišiem pārvērties cirkumfleksā (jūs). Pr. val. $\bar{u} > au : ious$ ($< *i\bar{u}s$).

Avestas valodas svelpenis aiz $\bar{u} > \check{s} : y\bar{u}\check{s}$. (Arieš. $s > \check{s}$). Gotu val. jus. Gaŗums te nav apzīmēts. — Slavu valodās „v“ ievests arī nōminatīvā. $\bar{u} < *i\bar{u}$. Lat. vōs, vobis (formas sākas ar „v“).

Ddzskt. ģenitīvs.

Ssl. насъ, васъ ($\bar{b} < *om$)

sskr. naḥ, vaḥ ($< *nas, vas, — nes, ves, nos, vos$)

pr. stei-sōn

pr. ģen. ioūson ($\bar{u} > o\bar{u}$)

ltv. mūsu

lš. mūsų, jūsų.

Slavu val. ddzsk. ģen. f. — насъ, васъ. Slavu val. a-var būt cēlusies no *ō. Lat. val. f. — nōs, vōs. Lat. val. f. lietotas kā nōminatīvs, akuzatīvs, bet ne ģenitīvs. Sskr. f. naḥ, vaḥ $< *nas, vas$. Sskr. f. lietoja ne tikai kā akuzatīvu, bet arī kā ģen. un datīvu. Tās bija — enklitiskas ģenitīva, datīva, akuzatīva formas. Sskr. formās — patskanis — iss. Naḥ & vaḥ $< *nes, ves$ vai — *nos, vos. Slaviem, turpretīm, patskanis gaŗš. Formas — nōs, vōs slavu un baltu val. lietojamas ka ģenitīvs. Norādāmais vietniekvārds ddzsk. ģenitīvā beidzas ar *sōn. Prūšu val. ddzsk. ģen. stei-son (tūo). Ddzsk. gal. -son. Galotne son pāriet personu vietniekvārdu ģenitīvā. No tādām formām kā nōs-son, vōs-son slavu val. cēlušās formas насъ, васъ. Ddzsk. ģen. gal. $\bar{b} < *om$. Svelpenis cēlies no gaŗa svelpena: насъ $< nōsson$; васъ $< vōsson$. $s < *som$; $\bar{b} < *om$. Blt. val. II. pers. nōm. jūs. Forma sākas ar „jū“. Ģenitīvā ievesta skaņu kopa vō. Pr. val. forma ioūson ($\bar{u} > o\bar{u}$). Lš. akūts, ltv. I. zīlbē — stieptā intonācija. Nōson $> nūson$. I. personā ū ieviesies pēc II. personas parauga. Pr. val. f. — noūson. Leiši un latvieši iet tālāk un ieved — lūpu nāseni: mēs — mūsu, lš. mūsų.

Ddzskt. datīvs.

Slavu намъ, вамъ ($a < *ō$)

pr. ioūmas, ioūmans $< iūmas$ (noūmans $< *nūmas$)

lš. mūms, jūms.

Slavu val. намъ, вамъ. Sakne — *nō-*, *vō-*. Baltu val. saknes zilbē grozījies tas pats patskanis kā ģenitīvā. Lš. un Itv. I. personā ievēd lūpu nāseni. Ltv. dat. mu̯ms, ju̯ms (stiepti).

Izloksnēs arī — mūms, mu̯ms. Patskaņa kvantitāte — dažāda. Prūšu formās — gaŗš patskanis. Ltv. un leišiem — īsa ū- skaņa: mūms, ju̯ms. Īsā ū- skaņa var būt — saīsināta. Visi gaŗumi tiek saīsināti tautosillabiskā plūdeņa un nāseņa priekšā. F. mūms < mūms, ju̯ms < jūms. Vecleišu tekstos pilnā galotne — *mumus, *jumus. Nav zināms, vai saknes *u* — bijis īss, vai gaŗš. Še aiz *u* neseko tautosillabiskais nāsenis. *U-* celma akuz. — sūnus, jus. V. v. akuzatīvu jus var locīt kā sūnus.

Ddzsk. dat. sūnū-mus. Blakus nōminatīvam rodas jauns datīvs — jūmus (ar īsu ū). *Mūmus > mūms. Ļoti izplatīts — vecais instrumentālis — mu̯ms, ju̯ms (lauzti). Leišiem vecs instr. — mumis, jumis. Galotnes še kā slavu valodā — нами, вами.

Atvelkot akcentu uz I. zilbi Itv. rodas lauztā inton. (˘). Sausnejā šī forma skan — muⁱ̯ms, juⁱ̯ms. Galotnē zudis *i* (*vecs instr.)

Ddskt. akuzatīvs.

Pr. mans, wans (Deiwans)

ssl. вы < *vons

lš. mūs, — jūs (sūnus).

Prūšiem ddzskt. akuzatīvā — veca forma mans, wans. Akuzatīvā prūši ievēd 1. personai lūpu nāseni no nōminatīva. Ssl. вы lietojams kā akuzatīvs no vecās f. *vons Lš. f. ak. mūs, jūs (galotne tā pati kas *u-* celmu paradigmā). Sūnus < sūnuns. Lš. f. < muns, juns. Lš. — akutētais gaŗums — saīsināts.

Ddzskt. instr.

Instrumentālis bijis veca forma.

Ddzskt. lokat.

Lš. mūsuošē, jūsuošē

Itv. mūsuoš, jūsuoš

lš. mūsujē, jūsujē (Rīgišķis, Leskīns).

Vecā lokat. forma — zudusi.

Divskaitļa formas.

II. pers. f. lš. mùdu jeb vèdu — „mēs abi“, jùdu — „jūs abi“. Vistuvāks še slavu divskt. вѣ (ѣ < *ē). Gotu vit < ved (mēs abi). II. pers. — jùdu. Saknes forma tā pati, kas ddzsk. 'nōm. jūs. Vecākā forma *vedu > mudu. Forma „mudu“ (ar lūpu nāseni) pielīdzināta ddzsk. f. mēs un 2. personas formai jùdu.

Divskt. ģen. — múdviejū, jùdviejū.

Dat. — instr.: múdvjiem, jùdvjiem.

Piederumu vietniekvārdi.

Še starpība starp prūšu un leišu valodām. Ltv. mans, tavs, savs,

lš. mānas, tāvas, sāvas

pr. mais, twais, swais (< *maias, *twaias, *swaias)
*moios

lat. meos < *meios, tagad — meus

sl. мой, свой, твой.

I. persōnā — *moios. Lat. val. f. meus (mans) < <meios. *m^e/oⁱ* — enklit. f. (datīvs). — Limbažos runā: „Tas ir manam tēvam kažaks (datīvs apzīmējis piederumu v. v.) Celma galā paliek o: meios, moios. Lat. meus, sl. мой, pr. mais.

Pr. twais, sl. твой; pr. swais, sl. свой.

Homērs: teós < *te(w)ós.

Lat. tuus < *tovos. Šī forma saskan ar grieķu formu — tewós. Itāļu val. e—v-skaņas priekā pārveidojas par o.

Baltu val. *tevas > tavas

lš. tāvas

ltv. tavs.

Refleksīvās formas.

Grieķiem Homēra tekstos heós < se(w)os.

itāļu *sevos

lat. suus
av. hava- < *sava-
sl.-bal. *sevas
lš. sāvas
ltv. savs.

Daudzskaitlī formu nav. Lieto ģen. f. — mūsu, jūsu (ltv.) lš, mūsū, jūsū.

Viņš.

Forma „viņš“ nav tik pirmatnīga, kā es un tu. Ar „viņš“ apzīmē — iepriekšminēto. Jēdziens „viņš“ radies vēlāk. Vispār ide. valodās apzīmējumu šai III. personai dod kāds norādāmais vietniekvārds. Citas valodas nav tiktāl nokļuvušas. Latīņu val. formas „viņš“ — nav. Arī grieķiem tās nav. Ģenitīvā un datīvā ir formas — viņa, viņam, lat. ei (dat.) Leišu valodā ar nozīmi „viņš“ lieto jis. Šo pašu formu lieto mūsu augšzemnieki. Lat. val. f. is. Jis loka kā šis. Viegla svāra vārdus vēlāk atmet, lieto pilnīgākus vārdus — ar vairāk skaņām.

Ltv. „viņš“ ievests no vecas divzīlbīgas formas — *viņas. Leišiem „jis“ vietā izloksnēs — aņš no vecas divzīlbju formas *anās. Krievu val. онъ-оный. Ltv. f. — viņš. Pr. adverbs winna (ārā). Ssl. adv. вѣнѣ (ь < *i) ārā. „Viņš“ laikam nozīmē — „ārējais.“ Taut. dz.: „Viņā kalna galiņā.“ Arī prūši ievēd pilnskanīgu formu 3. personas apzīmēšanai. Pr. val. šis 3. pers. v. v. skan tāns < < *tanās. Saliktenis *to + no-. Poļiem arī f. ten. Citos locījumos prūšu valodā I. zīlbē nav vairs ta, bet — te (ar e): tennei.

Līdzīgi loka — norādāmos, jautājamos, nenoteicamos vietniekvārdus. Celmos — tomēr starpība. Tas un šis. Kas un jis. Tāpat kā adjektīvos — kāds, kuŗš u. c.

Ide. pirmval. *so; siev. k. *sā.

Sskr. sa; siev. k. sā; nek. k. tat < *tod

gr. ho < *so: hē < *sā; nekatr. k. to < *tod

gotu — sa, so, þat

balti un slavi ievēd. t: tas, тотъ

pr. stas.

Baltu un slavu val. *t*-skaņa pastipriņāta, ievesta arī vīr. un sieviešu kārtas viensk. nōminatīvā. Vsk. nōm. pr. forma — stas. Prūšu vārds ar stas. Te mainās *sa un tas (jaunā forma). Prūši st“ ievēduši visos locījumos. Ģen. pr. stessei, dat. — stesmu. Siev. k. f. *tā. Ltv. val. paglābusies vecā pilnā forma. Lš. rakstu val. f. tā (īsa). Pēc rankā, gerā formu parauga. Izloksnēs vecā forma tō (circumflekss no veca akūta). No stas pr. siev. k. f. sta jeb arī stai. Lat. val. siev. k. f. — quae < *quāi. Prūši paglābuši arī nekatr. k. f. sta (vācu — das, kr. to). Te atkritis zobu slēdzenis *d*. Sta < *stad. Ltv. un lš. tā. Ka — pazist kā saikli (quod). Lat. quod lieto kā saikli. Tas atbilst latv. un pr. formai ka (no kas). Šī f. pr. paglābusies kā vietniekvārds. Leiši nepazīst f. ka pat kā saikli.

Zināmos gadījumos leišiem vietniekvārdos paglābusies nekatrā kārtā (kā jauninājums). Piem. tai — ar nekatr. k. nozīmi (= Vācu das, kr. to). Pastiprināšanas nolūkā te piekabina partikulu ai. Vid. k. ta + ai > tai. Norād. v. v. ltv. šis (lš. šis) Celma forma tā pati, kas ssl. nōm. сѣ. Lat. adverbs cis (šaiņus), got. himma (šim). Prūšiem un latviešiem f. šis (ar šņāceni!) — jauninājums. Lš. šis, ģen. šiō. Ltv. šā < *sjā. Latvieši un prūši „š“ — vispārinājuši. Siev. k. ltv. šī, lš. ši. Izl. lš. ši. Šis formas atbilst ssl. siev. k. formai si, kur *i*-skaņa no *ī. Baltu val. nek. k. f. — nav pazīstama. Blakus vīr. k. is ir latīņu val. nekatrā k. id.

Vsk. ģenitīvs.

sjo = (so) — (sskr. nor. v. v. galotne)
 nōm. sskr. sa, ģen. tasya (pr. stesse-i)
 ltv. un lš. (kā -o-celmu subst.): tās — tō (lš.)
 ltv. tas — tā.

Vsk. ģenitīva f. šķeļas. Sskr. — norādāmā vietniekvārda galotne -sjo jeb -so. O-celmos vsk. ģen.: dēva — dēvasya, sskr. sa — tasya (ģen.) Šo galotni atgādina prūšu stas ģenitīvs -stesse(i). Svēpenis te vārda vidū kā sskr. formā — tasya. Galotne -ei. Vācu ģen. -des. Lš. un ltv. val. tādi ģenitīvi kā o-celmu vsk. ģen. (vecs ablat.) diēvas ģen. diēvo (lš.) Ltv. tas — tā (ar krīt. int.) Lš. kas — kō

(ltv. kà). Sanskritā siev. k. rādā formu ar s (aiz celma.)
Siev. k. sskr. f. — tasyāḥ < tasyās

pr. stessias

gr. tēs

lš. siev. k. tā — tōs (kā -ā-celmus).

Lš. un ltv. formas kā substantīviem. Lš. galvā — galvōs, tā — tōs, gr. tēs, dar. tās. Lš. un ltv. f. saskan ar grieķu val. formām. Tās — dēklinētas pēc nōmināldēklinācijas parauga.

Vsk. datīvs.

Sskr. tasmāi, kasmāi

pr. stesmu, kasmu

sl. тоmy, коmy

lš. tám, kám (vec. tekstos — tamui, kamui),

ltv. tam, kam.

Datīvā prūši paglabājuši svelpeni, kāda ltv. un leišiem vairs nav.

Prūšu valodā tā pati skaņu kopa -sm, kas sanskritā: (pr. kasmu, sskr. kasmāi). Ltv., lš. un slavu formas — bez svelpeņa. Lš. no tās dat. tám, vecos tekstos — pilnā forma tamui, kamui. Ltv. tam, kam. Kā gan radusies starpība? Vienās val. aiz celma skaņu kopa -sm, citās val. — tikai nāsenis? Laikam jāiziet no tām formām, kur blakus formas ar svelpeni un — bez svelpeņa.

Sanskritā blakus f. tasyāi un tayā, ssl. тоѣ un тоjо. Kādā ceļā gan lš., ltv. un slaviem zudis svelpenis, kas sanskritā un prūšu valodā paglābies?

1) Notika — svārstīšanās: ta syāi || tayā.

Siev. k. vsk. instr. „tojо“ slav. svelpeņa nebija, pēc instr. parauga varēja sākt darināt arī datīvu bez svelpeņa. Ja nu siev. k. forma lietota bez svelpeņa, tad pēc tam arī vīr. k. formu sāka lietot bez svelpeņa.

Otrs atrisinājums. Sskr. ir f. tasmin (vīr. un nek. k. vsk. lokat.) Balti līdzīgi lokatīvam lieto — illatīvu (akuzatīva savienojumu ar postpozīciju). Blt. pirmvalodā varēja būt: tam + en (postpoz.) — tamen. Nōminālie illatīvi bei-

dzas ar — zobu nāseni; šie illatīvi radušies pēc tam, kad lūpu nāsenim piekabināta postpozīcija. No tās leišiem vīr. k. vsk. lokat. tamè, kas varēja celties no *tamen (illatīva). Te nu runātāji svārstījās: formas ar svelpeni — lokat. tasmin un formas bez svelpeņa — illat. tamen. No tam — svārstīšanās izplatījās tālāk. No lokatīva svārstīšanās ie-nākusi arī datīvā. Ltv., lš. un slavu val. svelpenis zināmos locījumos — zaudēts.

Vsk. akuzatīva galotne no celma to + m (iznāktu — *tom),

sskr. tam
gr. tón
ssl. тѣ
pr. stan
lš. tan > tã
ltv. tuò.

Ssl. akuz. тѣ (celms то — + galotne). Leišiem no tās akuz. tan (vecos tekstos). Vēlāk lš. tan > tã. Ltv. an > uo : tuò.

Šis, šī.

Lš. šī, šiã (lš. šī < *šin)

ltv. šuo (=lš. šiã) un šo formu lieto arī vīr. k. nozīmē.

Kas.

Lš. akuz. kã
pr. kan
ltv. kuò.

Sskr. siev. k. f. tām, gr. tēn (ar akūtu); tēn < *tān.

Ssl. tǫ
lš. tã
ltv. tuò.

Leišiem un latviešiem siev. k. tā pati forma, kas vīr. k. No vārda „kas“ leiši un latvieši zaudējuši daudzskaitli. Prūšiem no šā vārda ir daudzskaitlis. Ltv. izl. ļoti reti sa-stopam no kas arī — siev. k. formu. Taut. dz.: „Tai māsai pūru kala, kai deviņi bāleliņi.“ Kai asimilējas formai —

tai. Smiltēnē vēl dažreiz lieto kai: „Kai tu iedevi grāmatu?“ Citādi ltv. un leiši zaudējuši sieviešu k. un daudzskaitli.

Instrumentālis (vsk.)

Lš. tuomi (kā — sūnumi)

ltv. tuõ, kuõ (instr.)

Instrumentālī sastopam baltu valodās formas, kas saskan ar *o*-celmu un *ā*-celmu vienskaitļa instrumentāli. Lš. diēvas — dievū (**ō* > *uo* > *u*). Lš. vecā f. **tuõ*. Leiši vecai *uo*-formai piekabina -*mi*: *tuomi*, *sūnumi*, *širdimi*. Leišu formai **tuo* ltv. val. sākumā atbilst instr. *tuõ* (akuz. *tùo*). Vēlāk vispārina vai nu akuzatīva, vai instrumentāļa izrunu. Ap Valmieru instr. izruna kā akuz. ar krīt. inton.

Augšzemnieki izšķir vsk. instrumentāli no vsk. akuzatīva. No tas, kas — vsk. akuz. *tuò*, *kuò*. Instrumentālis aušzemniekiem skan ar kāpjošo (mūsu lauztā intonācija): *tuô*, *kuô*. Augšzemn. izloksnēs arī citas vienzilbīgās formas tiek runātas ar kāpjošo (lauzto) izrunu, piem. iļ, dat. *mañ*. Vienzilbes formas ļoti bieži izrunā — bez uzsvara, tie — pieslienās nākošam vārdam. No vārda šis leišu instr. *šiuô* (vecs akūts). Siev. k. f. *šià*. No ta (siev. k.) instr. — *tà* (kā — *rankà*) jeb arī — *tá*.

Vsk. lokatīvs.

Sskr. *tasmin*

sl. *томъ* (*ъ* < *i*)

lš. *tamè* < **tamen*.

Sanskrita formā *svelpenis*, slavu f. — bez *svelpena*. Lš. *tamè* < **tamen*. Šī forma (**tamen*) — vecs illatīvs. Ir arī cits izskaidrojums, ka reiz leišiem un latviešiem bijis lokatīvs, kāds redzams slavu valodā — *томъ*, *томо*, lš. *tamin* — nomināldēklinācijā *o*-celmu vsk. lokatīvs leišiem beidzas ar — *è*: *dievè*. Šo lokat. leiši ievēd arī vietniekvārdos: no *kas* — *kamè*. Ltv. — ļoti dažādas formas. Visuvāk leišu formām: *tamī*, *kamī*, *šamī*, *šimī* (ap. Valmieru). Šajās formās skaņu kopa *tam* — *šam* — *kam* — kā leišu valodā. Leišu *tamè* < **tamen* (aiz *e* — zudīs nāsenis). Ltv.

en>ie>i (otrā zilbē). Forma *tami>tamī ltv. *ā*-celmu vsk. lokat. ltv. beidzas ar *a*: labā, malā, Dievā. Pēc tā parauga runā arī — tamā, šamā, šimā. Rakstu val. ltv. lieto formas — tanī, šinī. Formas ar zobu nāseni cēlušās tamdēļ, ka blakus lokatīvam — illatīvs: tas || tan. Lokatīvs (jauns) — tamī, illat. tan; abas formas jaucot, dabūja tanī. Tālāk runā arī — šinī, šanī. Formas tai, šai vecas siev. k. formas, kas atbilst leišu lokatīvam tojè, šiojè. Ltv. sākumā atbilst vecs *tāj. Pārgarā zilbe atmet „j“ — *tā. Izloksnēs arī sastopams vecs lokat. *tā: „tā malā,“ „tā pusē.“ Ja patur „j,“ tad saīsina ā: tāi, šāi. Latv. val. vīr. k. *o*-celms lokatīvā beidzas ar *ā*, tāpat kā siev. k. *ā*-celms.

Sieviešu kārtas lokatīva formas tai, šai — lietotas arī vīriešu kārtā. Gadās arī, ka ltv. mistrotas abas formas — tai un tanī, kādēļ izceļas f. tainī (Zemgalē).

Vīr. k. ddzsk. nōminatīvs.

Te ide. pirmvalodā celmam pievieno i, iznāk *toi (tie)

gr. toī, att. dial. hoi

sskr. tē (ē<*oi)

gotu þai (<*toi)

ssl. mu (u<*oi).

Gadās, ka celms beidzas ne ar *o*, bet ar *-i*. Vīr. k. ddzsk. nōm. beidzas tad ne ar *oi*, bet ar *-ei*. — No „šis“ (jis) vārda ide. pirmvalodā var būt forma kei (šie), (no is te cēlies ei),

s. īru ē (<*ei)

lš. tiē } ltv.-lš. ie<*ei.
ltv. tie }

Senīru ē apzīmē vīr. k. ddzsk. nōm. Lš. tiē no *tei (ne no *tai). Tas ir nōminatīvs, kur pamatā *i*-celms. Baltu val. no *i*-celma ddzsk. nōminatīvā ienāk ei skaņa. Toi>tei (ltv. tie). Lš. vienzibju formās *l>-. *I*-celms pārveido *o*-celma forma.

Ltv. augšzemnieku izl. nesaka tas, bet — „tys“. *I*-skaņa ieradusies no tādām formām, kā šis, jis. Nōm. jis, ģen. jā (tāpat kā — tā, ģen.) Augšz. vīr. k. tys, siev. k. tī. Siev. k. redzamas tādas pat formas kā nōminālā dēklinācijā. Piem. lš. rankā — raņkos, tā — tōs. Galotnē — vecs cirkum-

flekss, citādi akcents pēc de S. likuma būtu pārnesams uz galotni. Kur lš. ~ - ltv. - Ltv. siev. k. saskan ddzskt. nōminatīvā un akuzatīvā. No šī vārda leišiem šiōs, ltv. šās. Tai vietā ltv. arī formas ar *i* — šīs. No tā ddzskt. tās. Vispār šajos vietniekvārdos akuzatīva galotne tāda pat, kā nōminālā dēklinācijā. Prūšiem no stas ddzskt. skan stai (ai < *oi). Ģen. — steisson, dat. steimans. Lš.-ltv. ei — tiem. Prūši būtu pazinuši gan arī nōm. ddzskt. ar ei — stei. Taču vārdu stas prūši lieto kā artikulu. Stai asimilējies nōm. formai deiwai. Artikulu protams pieskaņo nōminālai formai. Arī akuzatīva galotne kā nōminālā dēklinācijā: pr. ddzskt. akuzatīvs stas — stans, deiwas — deiwans. Lš. diēvas, ddzsk. akuz. dievūs (us < -uos), tāpat lš. no tās ddzsk. akuz. tuōs (akūts > cirkumfleksā). Blakus arī forma — tūs. No šīs lš. akuzat. šiuōs, ltv. šuos. Arī siev. k. formas kā nōmināldēklinācijā. Piem. no tā — tās (kā rankās), otrā forma — tās (pēc gerāsias parauga). Formā rankās, tās *a* < **á*. Ltv. — tās.

Ddzskt. ģenitīvs.

Vecā galotne — *sōm.
 Ide. pirmvalodā — *toisōm,
 sskr. tēṣāṃ
 s. isl. þeira
 ssl. тѣхъ
 pr. steisson
 lš. tā — tū (galvā — galvū)
 ltv. uo — tūo.

Prūšu formā steisson oi vietā ievests ei (no *i*-celma formas). Slavu val. lietota arī siev. k. f. тѣхъ. Tāpat senisl. val. þeira.

Ltv.-leiši jēmuši tās pašas formas, kas nōminālās dēklinācijās. Lš. galvā — ddzsk. nōm. galvū, tū — (no tā). Ltv. tūo. Leiši nāseni patur ilgāki: *ōm > ōn > uōn > un > ū (ltv. uo).

Ddzskt. datīvs.

Pr. stei-mans
 lš. tiemus > tiems

lš. siev. k. tómus > tóms
 got. þaim
 ssl. ТѢМЪ
 lš. šiemus > šiems
 lš. siev. k. šióms
 ltv. šiēm — šām.

Ddzskt. datīvā, tāpat kā ddzskt. ģen., viena forma visām kārtām kā slavu, tā ģermāņu valodās. Pr. no stas — steimans (ar gal. mans). Leiš. tiems < tiemus. Ltv. tiem. Izl. ltv. kā ddzskt. datīvu lieto tiēms (Kursā). Leišiem blakus siev. k. f. tómus, tagad — tóms. Vecos latv. tekstos un Kursas jūrmalā — tāms.

Ltv. tagad lieto divskaitļa datīva formu ar stiepto intonāciju — tiēm. Siev. k. divskt. dat. f. tām. Lš. divskt. dat. f. tóm. Galotnes — parastās. Tikai celma forma — cita. Slavu, ģerm., valodās — viena forma visām 3 kārtām. Gotu þaim, sl. ТѢМЪ. Sanskritā, tāpat kā leišiem-latviešiem, siev. k. — sava forma. Leišiem — šis, *šiemus > šiems, siev. k. — šióms.

Ddzskt. akuzatīvs.

Pr. stas — stans
 lš. tās — tuōs, šiuōs, siev. k. — šiaš, tās
 ltv. šās, vīr. k. šuōs.

Ddzskt. akuzatīvā — parastās galotnes. Lš. tās — tuōs (kā — gerúosius). Vec. f. lš. *tōns. Lš. tās (īss) — kā rankās. Normālā forma lš. būtu tōs (izloksnēs). Vienzīlbes formās cirkumflekss var būt cēlies no veca akūta.

Ddzskt. instrumentālis.

Lš. taiš, šiaiš; šiomis, tomis (siev. k.)
 Ltv. tiēm, šiēm; tām, šām.

Slaviem — instr. arī — viena forma. Latvieši rakstu val. lieto tādu pat instr., kā ddzsk. datīvu. Diēvas, ddzsk. instr. dievaiš, taiš. Galvomis, tomis, šiomis. Ltv. dat. f. tiēm, tām. Liepājas kaktā, Rucavā un Nīcā atrodamas ddzskt. instrumentāļa formas — tiēs, šiēs, (bet ne — taiš, šaiš), piem.: „ar tiēs vīris.“ Tas ir — jauninājums. Bla-

kus nenot. adj. ddzsk. nōm. labi un instr. — labis, piem.: „labis prātis,“ „vienis prātis.“ Ddzskt. nōm. labi blakus — labie. Tā — blakus nōminatīvam tie radies jauns instrumentālis — ties (*tais — vietā).

Ddzskt. lokatīvs.

Lš. tās — tuosè, šis — šiuosè
lš. siev. k. tā — tosè, šī — šiosè,
ltv. tuōs, šuōs; tās, šās (vecos tekstos un izl.)
bet ltv. arī:
tais, šais, tanīs, tamīs, tajuos, šinīs, šajuos.

Ddzskt. lokatīvs rāda — parastās formas kā nōmināldēklinācijā. Lš. tās — tuosè, šis — šiuosè.

Ir vesela rinda celmu, kam ddzskt. lokatīvs atšķiras beigās ar lieko svelpeni: sirdī — sirdīs.

Vsk. lokat. no tas — tai, ddzskt. — tais, šais. Arī — tanī — tanīs, tamī — tamīs. u. c.

Leišiem ir divskaitlis: no tas — tuōdu, no šis — šiuōdu, siev. k. — šiēdvi, tiēdvi (te cirkumflekss pirmā zilbē radies no veca akūta).

Dat. tiem, tóm; instr. tiēm, tōm.

Norādāmie vietniekvārdi.

Ltv. tāds — tāda
lš. tóks — tokiā
pr. sta — wīds („tāda veida“)
kr. такой — такая
Tāpat ltv. kāds — kāda
lš. kóks — kokiā
kr. какой — какая
pr. kawīds.

Pr. sta — wīds — saliktenis; wīds — ltv. veids, — adjektīvs. Leiši loka tóks, kóks (kā jo celmu): tóks, tokio, tokiām, tókī, tókiu, tokiamè. Akcents, intonācija še — svārstās.

Ltv. savu formu tāds darina uz adverbā tā — pamata. Latgalē saka tai, ne — tā. Tādēļ Latgalē nor. v. v. — taidis.

Norādāmām formām atbilst — jautājamās formas no kas. Ltv. jaunās formas — kāds (tāds). Latgalē: kaidis — taidis, kaida — taida. Leišiem tóks — kóks (како́й, тако́й). Pr. stawīds, kawīds (kāds). Veca jautājamā forma arī leišiem — *kat(a)rās — ar uzsvērtu galotni. Šai leišu formai atbilst latviešu katrs, *katars vai katērs (kuŗš no abiem). Līdzīgas formas arī radu valodās:

lš. *kat(a)rās

sl. ко́торый

sskr. kataráḥ

gr. póteros

gotu *h̅aþar*

ltv. arī f. nekátrs (ne viens, ne otrs).

Ltv. f. katrs atrodama taut. dz. „Stundu stāvu domādama katram sēžu kamanās?“

Jautājamie vietniekvārdi.

Ltv. kas, katrs (katrs no abiem), kuŗš lš. kuris > kuŗš (adverbs kur + jis).

Ltv. T. dz.: „Zied ābele pret ābeli, katra kalna galiņā“, (viena, ir otra). Vārds katrs dabū nozīmi: katrs no visiem? kuŗš no daudziem? Leišu un latviešu izloksnēs sastopam šo vārdu lietojam arī ar relatīvo nozīmi. Ltv. kuŗš (jautājamā, noteicamā, relatīvā forma.) Leišu f. kuris saīsina par kuŗs. Izl. ir dvējāda f. — arī kurias. Šī f. cēlūsies no adverba kur ar piekārtu vietniekvārdu jis.

Formas ar vietniekvārda noliegumu: neviens nezina. Izloksnēs paglābta — vecā nolieguma forma, piem. Aluksnē: neivins nadūd. Še na mūsu ne vietā. Leišiem: „nei vienas nedúoda.“ Tāpat arī — „niēkas nedúoda.“ Nei vietā īsa forma ni. „Niviēns neduód.“ Vēlāk pa daļai vienu nolieguma formu — vispārina. Ltv. val. vispārina nolieguma f. ne. Ir izl., kur ltv. saka: „Niviens niduód.“ Arī prūši te vispārina ni: ni ains (neviens).

Adjektīvi.

Ide. pirmvalodā adjektīvus locija kā substantīvus, kā latīņu val. (bonus kā — hortus). Ltv. un lš. val. adjektīvus pa daļai ievestas pronominālās galotnes. Starptieku vārdi, nozīmes ziņā stāv vidū starptiekuvārdu un adjektīvu — viss, dažs.

Prūšu valodā šī attīstība nav tiktāl novērota kā latviešu un leišu valodā. Prūšiem adjektīva dēklinācija nav pilnīgi pielīdzināta vietniekvārdu dēklinācijai. No vecām adjektīvu galotnēm negrozītas palikuša tās, kas sastopamas arī pronominālā dēklinācijā, locījumos, kam galotnes — vienādas. Tās satur galotnes kā lš. diēvas, gēras. Leišu un ltv. val. galotnes vietniekvārdos pa daļai atšķiras no substantīviem. Leišu un ltv. val. adj. dabū pronomināl. gal. piem. leišu — dat. geramui. Prūši gan tikko pasākuši adjektīvu pārveidot. Prūši pa daļai paglābuši adjektīva dēklinācijā — nominālās f. Prūšu adjektīvos vid. k. vsk. nōm. un akuz. skan pa vecam: wissan, laban (kā assaran „azaran“). — Lat. val. bonum (um < *om). Pr. forma wissa — pronominālā forma. Stas, vid. k. sta. Kas, vid. k. ka. Aiz *a* atkritis zobu slēdzenis — *d*. (Quod, id — lat.) Leiši un latvieši ievēd pronominālo galotni. Leiši pazīst adjektīvos arī — vidējo kārtu: gēras, siev. k. gerā, bet vid. k. — „mān gēr.“ „Gēr“ < *gēra (Siev. k. gerā). Aiz *a* te atkritis *d*. Tāpat leišiem: „mān šālt“ (atkritis *a*). Siev. k. — šaltā: „šiaņdien šaltā.“ Arī latvieši pazīst veco vid. k. formu. Ltv. forma maz no adj. mazs. Ltg. — moz. Vid. k. f. maz < *maza. Krieviem маго „maz.“ Prūšu val. adjektīvi vīr. kārt. ddzsk. nōm. f.: swintai (svēti), maldai (jauni); tāpat — wīrs — wīrai, deiws — deiwai. Leišu f. gerī, ddzsk. nōm. i < *ié: gerieji. Ddzsk. datīvs no wissas vīr. k. wissamans (visiem). Tāpat no deiws — deiwammans. Lš. gēras, ddzsk. nōm. gerieims (kā tiems). No diēvas lš. dat. dieváms. Pronomināl. f. pr. wisseimans (visiem); steimans. Prūši gan sāk pārveidot adjektīvu dēklināciju pēc vietniekvārda parauga, bet — paliek pusceļā. Adjektīviem sākumā tie paši celmi, kā substantīvos: *o*-celmi, *ā*-celmi, *i*-celmi, *u*-celmi un līdzskaņu

celmi. Celmu dažādība baltu valodās — stipri sašaurināta. Prūšiem blakus *u*-celmiem atrodami *i*-celmi. Pr. adj. — arwis (paties), vid. k. arwi. Leišiem blakus *o*-celmam un *jo*-celmam pazīst *u*-celmu. *i*-celmu leišiem vairs nav. Vārds *dīdis* (dižs) lokāms kā *jo*-celms: *dīdis*, *dīdžio*, *dīdžiam*. *dīdī*, *dīdžiū*. *dīdžiamē*; *dīdī*, *dīdžiū*, *dīdiems*, *dīdžiūs*, *dīdžiais*, *dīdžiuosē*; *dīdžiū*, *dīdiem*, *dīdiēm*. Blakus siev. k. f. *dīdē*, vecos tekstos — f. *dīdī*. Adjektīvos ltv. patur tikai *o*-celmu formu, kamēr substantīvos arī *u*-celmu forma (*medus*, *tīrgus*). Adjektīvos *u*-celmi > *o*-celmiem. Piem. lš. *drāšūs* (*drūošs*). Adjektīvu lietājam kā atribūtu, kā predikātu blakus substantīvam. Ne kā patstāvīgu teikuma locekli, bet kā kaut ko atkarīgu, piederīgu. Runātāja atmiņā ilgāk uzglabājušās vecās substantīva formas, visus adjektīvus tiecas dēklinēt pēc viena parauga. Latvieši un leiši *o*-celmos pilnīgi izveduši pronominālās galotnes. Leišu adj. *gēras* (*labs*). Nominatīvs un ģenitīvs neatšķiras, tāpēc te vecā forma: *gēro*, *diēvo*, *tō*; dat. *diēvui*, *geramui*, *tāmui* > *gerám*, *tám*.

Ltv. formā *labam* aiz *m* zudis patskanis. Nav zināms, kas latviešu valodā būtu noticis ar divskani *ui* (leišiem *diēvui*).

Arī akuzatīvs un instrumentālis sakrīt ar nōminālformām: *diēva* — *gēra*, instr. *diēvū* — *gerū*; *výras* — *výru*, *mīnkštas* — *mīnkštu*. Lokat. lš. *geramē*, *geram*. Latvieši atšķiras. Ltv. lokat. no *labs* būt — *labam*, bet šī forma sakrīt ar datīvu, kādēļ tā nav vēlama. Lokatīvā latv. lietojama tā pati galotne, kas nōminālās dēklinācijās: *labā*, *diēvā*. Siev. k. vsk. leiši loka kā *ā*-celmu: *gerā* kā *mergā*, *mīnkštā* — kā *galvā*.

Vīr. k. ddzskt. nōm.

Diēvas — *dievai*; *gēras* — *geri* (pronomināl. f.)

Not. f. *gerieji* (*labie*). *i* < *ie*.

Ģenitīvs.

Lš. *diēvū*, *tū*, *dīdžiū*.

Datīvs.

Lš. *diēvāms*, *geriems*.

Akuzatīvā starpības nav.

Lš. dievūs, gerūs.

Instrumentāli — arī nav starpības.

Lš. dievaīs, geraīs.

Ltv. vecs instrumentālis — „vienis prātis,“ „labis prātis“

Lokatīvā — arī nav starpības starp subst. un adj.

Lš. dievuosē, geruosē. No tās — tuosē. Siev. kārtā no gerā — ddzsk. nōm. tāpat kā no — mergā: gēros utt.

Divskaitļa nōm. un akuz.

Še — nav starpības starp nōminālām un pronōminālām galotnēm. Vīr. k. ddzskt. gerū, geri.

Datīvs: diēvas — dievām, gēras geriem. Siev. k. geróm. Instr. dievaīm — didiēm.

Leišu adjektīvu *u*-celmi.

Tagadējā rakstu valodā leišu adjektīvu *u*-celmos nav paturējuši visos locījumos vecās galotnes. Adjektīvu *u*-celmos no vecām formām tik daži locījumi. Vīr. k. vsk. nōm. saldūs, vid. k. — saīdu. Siev. k. f. — saldi. Vīr. k. vsk. ģen. vecā veidā — saldaūs, saldžiam, saīdu, saldžiū, saldžiamē; saīdūs, saldžiū, saldiems, saldžiūs saldžiais, saldžiuosē; saldžiu, saldiem, saldiēm. Vīr. k. sastopamas celma f. saīdžiō-, siev. k. — saldziā-. Saldžiōs < *saldjōs. Saldžiam kā gerām. dž < *dj (*saldjām). *u*-celmu vietā jo-celma formās.

Pa vecam leišu f. *saldvi, kur *v* no *u* sekojošā i priekšā. Zināmos gadījumos *v*-skaņai jāzūd. Ja sakne beidzas ar lūpeņiem *v*, *p*, piem. dūobvi > dūobi (aiz *b* zūd *v*-skaņa). Lš. siev. k. f. nav vairs *saldvi, bet — saldi. Subst. marti, ģen. marčiōs < *martiōs. Pēc tā parauga: saldi — ģen. saldžiōs.

Daukšas tekstos *u*-celms plašākos apmēros paglābies. Formās dzīvs — *vsk: instr. saldumi, kā — sūnumi. Ddzskt. datīvs lokāms pēc *u*-celmu paradīgmas. Latvieši izskauduši no adjektīviem veco *u*-celmu formu. Lš. f. drā-sūs atbilst ltv. formai druošs. Ltv. f. *drūosus > druoss (Sausnejā). Blakus akuzatīvam drūosu saka — druoss. Vairums latviešu te vispārina šņāceni. Tāls un tāļš,

plats un plašs. Nozīmes diferenciācija. Sākumā nōm. platus, akuz. platu, dat. plašam. Rodas divi paradīgmas: plats un plašs, Leišiem no adjektīva nekatr. k. vsk. nōm. un akuz. Pirmkārt, lietojams kā predikāts: „Taī gražū“ (tas ir jauki). Kā predikātu leiši lieto nekatr. k. adjektīvu arī tad, ja substantīvs — vīriešu vai siev. k. Leiši lieto nekatr. k. adjektīvu kā predikātu. Adjektīvā leiši patur nekatr. k. formu.

Adjektīvu gradācijas formas.

Baltu val. nō vecām gradācijas formām maz kas palicis. Latvieši pazīst vienu vecu komparatīva formu — pastars. Lš. pāstaras, lat. posterus (beidzmais no diviem) — gr. *sophóteros*. Komparatīva piedēklis grieķiem — *tero*. Ltv. formā *pastars* ($a < *e$). Latviešiem komparatīva vietā adjektīva forma ar -āks: labāks. Lš. gēras — gerókas. Nav — komparatīva forma, bet atvasināts adjektīvs (diezgan labs, itin labs). Adjektīva nozīme šinī gadījumā tuvu pieiet komparatīva nozīmei. Kuršats savā gramatikā dod teikumu ar formu — ókas. Vāciski tulko ar — komparatīvu. No gēras (labs) skan leišu komparatīva forma gerēsnis (Kurš.), gerēsnis (Jabl.) Loka šīs formas kā jo-celmu (dīdis). Ģen. gerēsniō. Komp. pied. -īes. Tā tad komparatīva piedēklis nav tikai vienīgi — *tero*, bet -īes, ar ko mijas -ījos, un zuduma pakāpe te -is, (piem. la. magis — vairāk).

Prūšiem adverbs tālis (tālāk). Prūšiem adjektīva komparatīvs sastopams ar -is. Tawischas (tuvāka) no *tawisjas. Sakne taw, — kompar. pied. -īes. Gerēsnis < *gerīesnis. Baltu valodas veco superlatīvu zaudējušas. Lš. gēras — superl. geriāusias, saldžiāusias.

Adverbs.

No adjektīva atvasināts adverbs. Baltu val. adv. galotne — ai: lš. gerai

pr. labbai
ltv. labi (ai > i)
sl. *добрѣ (ѣ < *oi).

Leišiem no gēras adv. geraī. Pr. no adj. labs adv. — labbai. Ltv. -ai > -i: labi. Šī adverbā forma savā laikā bijusi locījuma forma. Adjektīva locījuma f. lieto kā adverbū. Piem. kr. val. nekatr. k. vsk. nōm. vai akuz. lieto kā adverbū (хорошо). Baltu val. adverbī ir locījumi ar -ai. Adverbs ar ai ir — vecs nekatr. k. vsk. o-celmu lokatīvs. Tādas formas sastopamas kā adverbī slavu val. un sanskritā, piem.: slavu добрѣ (ѣ < *oi); arī sanskritā ir adverbī ar -ē galotnē, kas var būt veci lokatīvi. Vecos laikos arī adverbam bija — gradācijas formas ar tādu pat piedēkli kā adjektīva gradācijas formām.

Prūšiem adv. talis. Šī piedēkļa forma mūsu adv. vairs < *vairis. Kompar. f. — vairāk. Manceļa rakstos, arī Glūkam komparatīva f. labis (ar nozīmi labāk). Formas labis *i* nevar atbilst tai *i*-skaņai, kas prūšu formā tālis (tālāk). Vecs īss *ī ltv. valodā zūd. Labis — īss *ī* (saīsināts). *ai > ī. Prūšu adverbā komp. f. massais („mazais“) ar nozīmi — mazāk. No kurienes gan -ais? Vecs adverbs maza (nekatr. k.) Te piekabinātā komp. piedēklis -is. Grieķu valodā adverbam ánō piekabina komparatīva piedēkli — térō : anótérō (vairāk uz augšu). Prūšiem ais no adverbā ievests arī adjektīvā. Komp. vsk. akuz. maldaisin (jaunāku), uraisin — vecāku. Ddzskt. — maldaisins, uraisins (ais — kā adv. massais).

Adverbū gradācijas formas leišu valodā.

Superlatīvu darina ar ai ro adjektīva superlatīva. Lš. geriāusias : geriāusi-ai (adv. superl.) Geriāus — adv. kompar. Galotni atmet. Šo pašu formu liek arī kā adj. kompar., tikai te akūta vietā — cirkumflekss — geriaūs. Kur intonācija nav apzīmēta, tur rakstot nevar atšķirt komparatīvu no superlatīva.

Noteicamās adjektīvu formas.

Tās atrodamas nevien baltu, bet arī slavu valodās. Baltu val. noteicamos adjektīvus dabū piekabīnot adjektīvam vietniekvārda celmu -jo. Vietniekvārda celmu piekabina adjektīva beigās. Vietniekvārds tagad nav šķīrāms no adjektīva. Vecleišu tekstos vietniekvārdam ir vēl zināma kustības brīvība. Vecos leišu tekstos vietniekvārda celmu -jo- iesprauž formās starp priedēkli un adjektīvu (kā si).

Enklitiskos vārdus ide. val. iesprauž pēc teikuma pirmā uzsvērtā vārda. Partikula — jau. „Es jau pats to zinu.“ Tā tad jau — pēc pirmā uzsvērtā vārda teikumā. Te — tieksme noturēt teikuma daļas zināmā līdzsvarā, lai nebūtu blakus daudz uzsvērtu vai neuzsvērtu vārdu. Neuzsvērtu vārdu nu iesprauž pēc pirmā uzsvērtā vārda. Tāpat refl. f. si. Vecleišu tekstos šād. f. — vīr. k. vsk. ģen. *pa-jo-prāsto, tagad — paprastojō (parastā vīr. k. vsk. ģen. f.) Vecos tekstos vietniekvārda celms — starp priedēkli un adjektīvu. Adj. *tikrōpjop, tagad — tikrōjop. Formā — *tikrōpjop — postpozīcija — pēc abjektīva.

Tādi salikteni arī slavu val. Tas liecina, ka jau tad, kad slavi un balti bija vēl cieši saistīti, radušās šīs formas, apvienojies vietniekvārda celms ar — adjektīvu. Te — domu starpība valodnieku starpā. Ir bijis ne tikai vietniekvārda celms jo- ar relatīvu nozīmi, bet arī celms i- ar demonstratīvu nozīmi. Leišu jis (viņš). No jis ģen. skan jō. Baltu un slavu val. pilnīgi saplūst locījumu formas no relat. v. v. celma jo- un norādāmā celma -i-. Formas sajūk, nevar atšķirt. Domu starpība, vai vietniekvārdam relatīva vai demonstratīva nozīme. Abas lietas iespējamas. Leišu val. sakopojums — gerās-is vīras. Formai is sākumā norādāmā nozīme. 1) Formai is (postpozīcijai) artikula nozīme. (Der gute Mensch). Bet ir valodas, kur šo artikulu nostāda aiz apzīmējamā vārda. 2) Gerās-is vīras. Gerās-is (labs tas), is — sākumā norādāmā vietniekvārda nozīmē. Bet varēja būt otrā daļā arī celms jo — savienojumā „gerāsis vīras“ — vīrs, kas labs, labais vīrs. Celmam jo ir relatīva nozīme,

ne tikai āriešu un grieķu val., bet arī baltu val. Gr. hós (kuŗš) < *īos. Ssl. val. иже, siev. k. я-же, partikula -же. Baltu val. vietniekvārda celms jo- relatīvā nozīmē, ko liecina dažādi skaitļi, kas no šī vietniekvārda. Leišiem piem. pakārtojamais saiklis jó-g (ka) — (saiklis no v. v. celma jo-). Arī latviešiem saiklis ja. Par labu runā arī avestas val. No relat. v. v. celma -jo- ar laiku attīstās postpozitīvais artikuls. Baltu un slavu val. redzami attīstības gala rezultāti. Baltu un slavu val. adjektīvu otro daļu sākumā lietoja ar relatīvo nozīmi. Prušu valoda, kā atliekas rāda, darina noteicamo adjektīvu. Bet tur formu maz. Vecās formas vislabāk paglābušās leišu valodā. Leišu valodā atrodam adjektīva sakopojumu ar attiecīgo locījumu no -is. Pa daļai formas ar saīsinājumu. Vir. k. geras-is. Citādi nōminālā dēklinācijā leiši nekad neuzsver nenoteicamo zilbi -as (gēr-as).

Noteicamā adjektīvā vienmēr uzsvērtā 2. zilbe: geràsis. Otrā zilbē *a* nav pagarināts, kas rāda, ka uzsvērums nav vecs. Leišiem rātas < *ràtas. Sākumā te forma ar īsu ā. Vecos tekstos atrodam tādas formas kā — *pa-jo-pràsto. Blakus sastopamas arī nenoteicamā forma ar īsu *i*: didis un noteicamā forma ar gaŗu *y*: didýsis. Didis, brólis — te II. zilbes *i* < *ī (*y*). Bet gražūs, noteicamā forma — gražúsis (ū — te vecs, tādēļ paliek iss). Kāpēc -o-celmos uzsvērtā II. zilbe? Sakumā kā substantīvi, tā adjektīvi bijuši uzsvērti pa daļai saknes zilbē, citiem — galotnes zilbē (vecie oksitoni). Ltv. ir gan stieptā intonācija, piem. baīts (baritons), saīts, sikssts, mikssts (vecie oksitoni). Sākumā leišu valodā veciem baritoniem saliktenī ar -is uzsvērtā arī pirmā zilbe: báltasis. Miksts (oksit.), lš. minkštàsis (ar uzvaru II. zilbē). Nenoteicamas formās vecie oksitoni vsktļa nōminatīvā zaudējuši — veco akcentu. Nenoteicamās formās — vienāds akcents. Ja nu nenoteicamās formās visur uzsvērtā I. zilbe, tad tādu nivelējumu varēja izdarīt arī noteicamās formās: nenot. f. visur uzsvērtā I. zilbe, noteicamās — uzsv. II. zilbe.

Ģenitīva formas rāda veco salikteni. No geràsis ģen. ģērojo (labā). Adjektīva ģenitīvs + vietniekvārda ģenitīvs. Didýsis — didžiojo. No gražūs būtu gražaūs

jo, bet ir jauninājums — grāžiojo (pēc *jo-* celma kā diudžiojo). Datīvā vecā pilnā forma *geramui-jamui. Garums te saīsināts atmetot -ui. Paliek — gerám-jám. (Kurš.) Bet austrumleišu izloksnēs jauninājums iet tālāk: izmet I. nāseņa skaņu. Jablonskis raksta: gerajam, gražia-jam; Kuršats — gražiamjam. Tāpat akuzatīvā gēra-jj, didi-jj, grāžų-jj.

Instrumentālis lietots pilnā veidā: — no gerāsis-gerúoju (ar labo). Vietniekvārds — saīsināts, adjektīvam pilnā galotne. Adjektīvs, kam saknes zilbe akutēta.

- 1) Kurš.: minkštuoju
- 2) Jabl.: minkštúoju.

Lokatīvs skanētu pilnā veidā — geramè-jamè. Taču šī forma — pārāk gaŗa. Geramè-jamè >geram̃-jamè > >geram̃-jam (labajā). Jablonskim šī forma bez nāseņa: gerajam. Siev. k. forma vienskaitlī — geróji (labā).

Ģen. pirmatnējā veidā — gerosios.

Datīvs Kuršatam pirmatnējā veidā: gēraijai. i- skaņa „j“ priekšā zūd: gērajai (Jablonska gram.).

Akuzatīvs pa vecam — gērają.

Instr. gerája.

Lok. *gerojè-jojè >gerójoje (labajā).

Daudzskaitlis.

Vīr. k. ddzskt. vecā pilnā forma — geríe-ji (jie >ji). Sastopama arī forma — geríejie (labie). Siev. k. forma gērosios (labās), ģen. gerū-iū. — Datīvs vīriešu kārtā skanētu — geríemus-jiemus >geriems-jiems (Kuršats). Jablonska izloksnē pirmais nāsenis izmests: geries-jiems. Siev. k. gerómus-jomus.

Kuršatam — geróms-joms (labajam). Jablonskis: geros-ioms. Vīr. k. akuzatīvs — gerúos-ius. Uzsvērtā otrā zilbe, arī ja adjektīva saknes zilbe — akutēta: baltuósius, nenot. f. — báltus. Siev. k. akaz. forma ar uzsvaru otrā zilbē — gerásias.

Instrum. vīr. k. ddzskt. — geraīs-iaīs. Siev. k. vecā f. skanētu *geromis-iomis, bet šī forma — saīsināta. Kurš. — gerōmsioms. Jablonskim trūkst pirmā nāseņa: gerōsioms. Ddzskt. lokat. vīr. k. skanētu *geruosè-iuosè. Šī f. saīsināta: geruōs-iuose.

Divskaitļa nōm. un akuz. vīr. k.: gēras-gerúoju, báltas-baltúoju. Siev. k. f. gerieji.

Dat.-instr. divskaitlī maz lietojams. Vīr. k. geriejiem (Jabl.), Kurš. — geriem-jiem. No gražūs — gražūsis ģen. nav gražaūs-jo, bet — grāžio-jo. Tagad f. gražyji zudusi, lieto jauninājumu pēc ja- celma parauga: — gražióji. No gražūsis ddzsk. nōm. nav gražas-jie, bet jo- celms: gražiē-ji. Leiši paturējuši vecās formas, latvieši te iet daudz tālāk. Nevalodnieks pat vairs nevar izjust, ne saredzēt šos salikteņus.

Latviešiem tikai nedaudzas atliekas no veciem salikteņiem. — 16. g. s. tekstos vīr. k. vsk. akuzatīvs *pirmoy e. (e- burts galā apzīmē kaut kuŗu patskani: *i vai u*). Pa vecam būtu *i*. Leišiem šī f. skanētu — pirmā-jī. Bet vēlāk gramatikās sastopam arī tādas formas kā pirmaju. Te nu *pirmoy e varētu būt: 1) pirmuoji, 2) pirmuoju. Taut. dz. ritums bieži rāda, ka forma pirmuoj sastopama 3 zilbēm: „pirmuoji“. Arī dažas izlokšnes norāda uz veco sastāvu: ak. labu tāmnieki izrunā Dundagā — labē, Kandavā — labē. Nevar domāt, ka tām. mūsu uo būtu pārvērtuši par e. Te — cits izskaidrojums: nōm. Dundagā ar ē: labēs (labais), labē < labai. ē < *ai. Dundagā runā: arēs, eidēs, labēs. Aiz i- skaņas atkritis kāds patskanis. 17. g. s. gramatikā atrodama akuz. forma kā — labaju, pirmaju. Skrīveņos akuz. izrunā ar galotni -ui: labui. ui te no vecā *-uoji: *pirmúoji > pirmui, labui. Rakstu valodā noteicamās formas — citādas.

Arī mūsu datīvu formu pirmajai var droši identificēt ar leišu siev. kārt. vsk. datīvu formu pirmai-jai. Otrās zilbes i- skaņu latv. valoda zaudējusi. Siev. k. vsk. dat. f. — pirmajai.

Blakus siev. k. formai radās vīr. k. f. pirmajam. Pēc tai — tām parauga vēlāk darina — pirmajām un pirma-

jiem. Lokatīvs — pirmajā; daudzsk. pirmajuos un pirmajās. Izloksnēs un vecos tekstos otrā zilbē sastopam skaņu kopu *aj* — arī citos locījumos, pie kam dažās izloksnēs *a-* skaņa te garā (pirmājam u. c.).

Pirmaji, daudzskt. nōm. Pirmajuo, pirmaju — daudzskaitļa ģen.

Šās formas sastopamas arī Adolfiga gramatikā. Arī tāmnieku formas ar *-ai*. Dundagā no pirmais vsk. akuz. izrunā *pirme*, kas nav identisks ar rakstu val. *pirmuo*, bet gan te ir šī forma *pirme*, atvasināma no vecākās *f.* — *pirmaju*, *pirmāju*. Dundag *f.* arāju arī saka *arę*. — Rakstu val. abu skaitļu un kārtu datīvā un lokatīvā skaņu kopa *-aj*.

Formas pirmaji, pirmajie, pirmaju — nav vēlamas. Blakus datīvam un lokatīvam ar skaņu kopu *-aj-* citos locījumos ir citas formas: *pirmā*, *pirmuo*, ddzsk. nōm. *pirmie*. Vīr. k. daudzsk. nōm. lš. val. *pirmieji* — *pirmie*. Fonētiski lš. *f.* atbilst ltv. *f.* **pirmieji*. Tai vietā latv. *f.* *pirmie*, jo *i* priekšā *j* viegli zūd — baltu un citās valodās. *Pirmieji* > > *pirmiei*, bet še *i* aiz iepriekšēja divskaņa kļūst nezilbisks: *pirmiei* > *pirmiej*. Taču baltu val. izvairās no pārgarām žilbēm, tādēļ *j* aiz *ie* — atmeta, jaunā *f.* — *pirmie*. Tāpat attīstījās siev. k. vsk. ģen. forma *pirmā*. Attīstība, kā vīr. k. daudzsk. nōm., kur *j* *i-* priekšā zūd: *pirmāi* > > *pirmāj* (*j* zūd aiz *ā*) > *pirmā*.

Vīr. k. daudzsk. ģen. lš. val. *pirmū-jū*, latv. val. **pirmuoju* (*u-* priekšā *j* nedrīkst zust, bet analogijas ceļā var rasties īsāks ģenitīvs: *tie* — *tuo*, *pirmie* — *pirmuo*).

Formā pirmais otrā zilbē skaņu kopa *-ai*. Ja datīvs nu bija pirmajam, tad blakus šim datīvam varēja rasties jauns nōmin. — **pirma-jis*. Šī forma viegli saīsināma par — *pirmais*: *j-* zūd, *a* un *i* kontrahējas. Izloksnēs runā — *pirmaiš* (Lēdurgā), *pirmaš* (Limbažos). Skaņu ziņā šīs formas nav tieši identificējamās ar rakstu val. formām — *pirmais*. Aiz āi svelpenis nevarēja nepārvērsties par šņāceni.

Otrā zilbe īsa *a-* vietā radās garš *ā*: *labājam*, *pirmājam*. Nōm. *pirmājis* > *pirmājs* > *pirmaiš* > *pirmaš*.

Verbs.

Kamēr dēklinācija baltu valodās paglabājusi ļoti daudz vecu formu, konjugācijā, salīdzinot ar slavu valodām, daudz jauninājumu. Tā no vecām laika formām baltu val. atlikušās tikai tagadne un nākotne, kamēr vecās pagātnes formas zudušas, kā: imperfekts, aorists, perfekts un pluskvamperfekts.

Tai vietā ieradusies — jauna pagātnes f., kur celms beidzas ar ā- vai -ē- skaņu. Te par pamatu jemas jaunās pagātnes formas.

Arī no veciem modiemi (izteiksmēm) maz kas atlicis. Vēl uzglabājušies indikatīvs, pa daļai optatīvs, imperatīvs. Konjunktīva nav. Zudusi arī vecā mediālā (vidējā) kārtā. Tai vietā jaunas refleksīvās formas, piekabīnot aktīvai formai refl. vietniekvārdu -si (sev). Reizē ar to zudusi vecā pasīvā f., bet par to darina dažādās pasīvās formas no jauna.

Verba personu galotnes. (L. G. § 595).

Te baltu valodās ir lieli jauninājumi. Ide. pirmvalodā vienai un tai pašai personai galotne nav visur vienāda, bet dažāda atkarībā no laika un moda.

Piem. sskr. bhārā-mi, es nesu (tagadne). Blakus imperfekta forma — ábhara-m. Tā tad starpība starp tagadni un pagātni. Starpība arī modos: Baltu valodās turpretim vecā starpība izlīdzinājusies: visos laikos un modos. personu galotne viena un tā pati. Baltu valodās starpība tikai starp tematiskiem un netematiskiem verbiem.

Tematiskie verbi, kam starp sakni un personas galotni atrodas tematiskais patskanis ō vai ē. Ar īso ō vai ē beidzas tematiskais celms. Piem. gr. val. formās, kā phéromen (mēs nesam), 2. daudzsk. pers. phérete.

Netematiskais celms, kur personu galotne pievienota tieši pašai saknei. Piem. 3. pers. lš. f. eīti — ltv. viņš iet. Lš. sakne -ei-, ltv. ie-. Seko galotne — lš. -ti, ltv. -t.

Tagadējo personu galotņu sākums ir laikam bijuši vietniekvārdi. Piem. vsk. I. pers. gal. -mi: sskr. bhārā-mi.

Lat. val. mē- mani etc. Verba galotnei sakars ar vsk. I. pers. vietniekvārdu. Verba celmam pievieno attiecīgo per-

sonīgo vietniekvārdu. Arī vsk. III. pers. pamatā — vietniekvārds, piem. sskr. val. blakus bhārā-mi ir vsk. III. pers. — bhāra-ti (viņš nes). Šī galotne -ti atgādina norādāmo vietniekvārdu to (ltv. tas). Pa daļai, bet ne visas personu galotnes no vietniekvārdiem. Piem. daudzsk. III. pers. sskr. bhāra-nti (viņi nes), lat. f. ferunt < *feronti, gr. phéronti (dor. dial. 3. daudzsk. pers. f.).

Skaņu kopa phéront- atgādina aktīvo divdabi, piem. gr. phéront-es (nesoši). Daudzskaitļa III. pers. jemta tāda divdabja celma forma. Tā tad gr. f. phéronti ir sākumā divdabis (viņi nesoši), nesdami. Arī somu val. daudzsk. 3. pers. sākumā bijusi šā laika divdabja forma un cits nekas.

Personu galotnēs vsk. I. pers. baltu val. vecā starpība starp tematiskiem un netematiskiem verbiem.

Tematisko verbu taganes vsk. I. pers. beidzas ar garu ō (ide. — ō): gr. phérō (es nesu), lat. ferō (ō — ō- vietā) Skaidru galotni nemaz neredzam, jo celms beidzas ar īsu ō, bet te garš ō. Varbūt, ka īsam ō piekabināts kāds patskanis, kas kontrahēts par ō. Ltv. — lš. val. ō > uo, bet ja gala zilbe akutēta, tad lš. ō > uo > u: nešū. Arī ltv. uo > u. Ja sakne īsa un cirkumflektēta, akcents pēc de Saussure'a likuma pārnests uz otro zilbi. Lš. f. keliū — ltv. ceļu. Ltv. un lš. u < uo, ko rāda lš. val. refl. f. keliúo-s (ī), ltv. ceļuos.

Refl. f. galotne -si. Galotnes garumu — saīsina. Refl. f. uo- skaņa paglābusies vārda vidū. Aktīvās formas uo vietā ir u. Senaugšvācu valodā lat. f. ferō, gr. phérō atbilst f. bi ru, got. baíra. Sav. val. u < *ō, kā ltv. — lš. Šī pati galotne bijusi arī prūšiem, tikai te nav drošu piemēru no verbiem ar tematiskiem celmiem. Pr. katķismī I. p. vietā — III. pers.

Ltv. esmu (ar u, kā ceļu. Lš. izl. arī f. esmī. Pr. katķismī vsk. I. pers. f. asmu. Te jāiziet no ō- skaņas. Pr. katķismos ā un ō- skaņas aiz lūpeņiem un aukslējeņiem pārvērtušās u- skaņā. Nav zināms, vai šis pr. u — garš vai īss, bet no *ō viņš ir cēlies. Netematiskiem verbiem vsk. I. pers. galotne ide. pirmvalodā kādreiz skanēja — mi (lūpu nāsenis + īss ī). mi — atrodam arī sskr. f. ás-mi

(esmu), *é mi* (iemu). F. *é mi* atbilst gr. f. *eī-mi* (vecā tagadnes forma, bet ar nākotnes nozīmi). Ssl. f. *jes-мъ* (ъ < i). Lš. val. vsk. I. pers. f.: *dúomi* (duomu), *ě-mi* (ēmu), *es-mí* (esmu). Liekas, ka mūsu priekšā vecā galotne -mi.

Tomēr maldīšanās tā domāt. Ja mūsu priekšā būtu vecā galotne -mi, nebūtu saprotams, kāpēc *es mi*, un ne **ěsmi*, kāpēc akcents uz galotnes. Otrkārt, blakus darāmās kārtas formai kā *dúo-mi*, atrodam refl. f. *dúomies* (dodos), kur *i* vietā *ie*. *Es-mi* nav identificējams ar veco pirmvalodas darāmās kārtas formu *esmi*, bet *leišu-mi* saīsināts te no **mie* (*ie* < **ei*). —

Elgera poļu-lat.-latv. vārdnīcā ir f. *esmi*. Ja šī f. nav drukas kļūda, tad arī te *i* < *ie*, jo vecais *i* būtu atkritis. 16. g. s. tekstos ir f. *es(s)me*, kur *e* nozīmējis *i* vai *u*. Tagad — *esmu*. —

Tā tad *leišiem* netematiskā galotne -mi < -mie < -mei. Prūšu tekstos sastopama f. *as-mu* — blakus vecai formai *as-mai*. Starpība tā, ka pr. galotnē *divsk. ai*, no kam *ie*. Citās val. darāmā k. nav gal. -mei. bet -mi, piem. gr. *dí-dōmi* (mediālās k. gal. -mai). Liekas, it kā pr. *as-mai* saturētu mediālo galotni aktīvās vietā. Mediālās galotnes laikam beigās lietoja blakus aktīvām galotnēm — bez starpības nozīmē. Vispārināja mediālo galotni.

Baltu val. gal. -mai varētu būt arī darāmās kārtas -mi un vidējās kārtas -ai mistrojums. Ssl. *вѣдѣ*, kur *ѣ* = ai (sskr. *ē*) ir veca vidēj. k. f. Arī pr. val. sastopam šo sakni *waid-*: II. vsk. pers. *waise(i)*, I. ddzsk. pers. — *waidimai*. Var domāt, ka arī pr. val., ja šāvās prātā vid. k. f. **waidai* un darām. k. f. *wai(d)mi*, varēja rasties jaunā tagadnes I. pers. gal. -mai. No šāda vārda gal. ceļo tālāk. Ide. pirmvalodā blakus galv. laiku gal. ir bijusi pagātnes gal. -m bez patskaņa, bet baltu val. to nestopam.

Vsk. II. pers. netematiskā gal. skan baltiem -sei (pr. *assei*). Arī I. pers. gal. -mai vēlāk pārvērtusies par -mei. Šī netematiskā celma galotne sākumā tika piekabīnāta arī celmiem, kas beidzas ar *ā*, *ē*, vai *i* (*ā-*, *ē-*, *i*-celmiem). Ltv. — lš. val. tagad celms sakā- no verba *sacīt*, lš. sakýti.

Tagadnes 3. pers. ltv. — saka, lš. sāko. Celms beidzas ar *-ā* (*ā-* celms). Šāda *ā-* celma vsk. I. pers. beidzas ar *-mi*: **sakā-mi*, sal. senaugšvācu *salbō-m(i)* — es ziežu, kur ltv. *ā* = sav. — *ō*. Tā tad radu val. *ā-* celmiem piekaŗ vsk. I. pers. gal. *-mi*. Netematiskais celms te beidzas ar *ā*: *sakām*. Tematiskie verbi vsk. I. pers. beidzas ar *uo > u*. Celma *ā* skaŗai piekaŗ beigās *u*: *sakā + u* lš. *sakaū* (es saku). Ltv. *au > u*: *saku*. Ši f. sākumā bijusi — *sakā-mi*. Leišiem blakus refl. f. *sakaū-si* jeb *saīsin*. — *sakaūs*. Ltv. blakus akt. f. *saku* refl. f. reiz bijusi **sakaus*, bet tagad — *sakuōs* (jauninājums). Blakus tematisko verbu aktīvai formai ceļu — *ceļuōs*. Refl. f. *sakuōs* ir jauninājums — *vecās* **sakaus* vietā. Pagātnes vsk. I. persona beidzas sākumā ar lūpu nāseni. Vsk. I. pers. **vilkām* (*arī ā + lūp. nās.*) Darina jaunu vsk. I. pers. f.: lš. *vilkaū*, ltv. *vilku*. Blakus lš, refl. forma — *vilkaūsi* (pilnā f.) Ltv. **vilkaus*. Tagad: *vilkuōs*, *kā sakuōs*. Pagātnes *ē-*celmā tas pats. Piem. verbs *vest*. Pag. *ē-* celms: *vedē-*.

Pag. vsk. I. pers. — **vedēm*. (Celms *vēdē + lūpu nāsenis*). *Kā* **vilkām* vietā vēlāk **vilkāu*, pēc tā paša parauga **vedē + u* (pag. I. pers. f.) Baltu val. *eu > jau*. **Vedēu > vedjau > lš. vedžiaū > ltv. vežu*, izl. pag. f. Lš. blakus refl. f. *vedžiaūsi* — *vedžiaūs*, ltv. **vežaus*, tgd. f. *vežuōs*.

Arī i- celmos tagad atrodam tematisko verbu gal. No *gulēt* — tgd. vsk. 1. pers. f. ltv. *skan guļu*, lš. *guliū*. Celms *guli* — sākumā f. **guli + mi*. *Arī* nākotnē šī pati galotne: ltv. *duōsū*, lš. *dúosiu*, ltv. *duōsim*, lš. *dúosime*.

Vsk. II. pers. gal. Še starpība starp tematiskiem un netematiskiem verbiem. Sskr., gr. val. tagadnē gal. *-si*. Temat. v. sskr. f. *bhára-si* (tu nes). Sskr. sastop. gal. *-si* arī netemat. verbos.

Baltu val. — starpība starp temat. un netemat. verbiem.

Sskr. ir f. *ē-ši* (tu ej). Svelpeņa vietā — aiz iepriekšēja *ē-* cerebrāls špācenis. (*e + s > eš-*) Gr. val. pie Homēra f. *kā es-si* (ltv. tu esi). Celms *ēs-* gal. *si-* (*esi*). Ar latv. val. līdzība tikai šķietama. Ltv. val. *īsā i-* skaŗa v. beigās *zudusi*. Lš. *esi* (*i-* beigās). Blakus refl. f. lš. *dúosies(i)*.

Blakus formai *esi* ir *esie-gu*, kur gaŗums partikulas

priekšā paglābies. $si < sie$. (Lš. — ltv. $i < ie < *ei$). Ltv. — lš. tā pati galotne, kas prūšiem. Pr. $as - mai$, vsk. II. pers. $as - sei$. Tā pati gal. arī slavu val. ssl. val. no $jesmь$ vsk. 2. pers. $jesi$ (tu esi). $si > *sei$. Šai punktā baltu val. saskan ar sl. val. Vsk. 2. pers. gal. $-sei$. Gr. un sskr. val. gal. $-si$. No kurienes gal. $-sei$? Tematiskie verbi baltu val. vsk. 2. pers. beidzas ar vecu $-*ei$. Lš. no $keliù$ (ceļu) vsk. 2. pers. $keli$ (tu cel).

Blakus refl. formai, kas paglābusi veco garumu: $ke - lie - s(i)$ ar vecu garumu. ($i < *ie < ei$).

Ja tematiskie v. beidzās ar $-ei$, netemat. ar $-si$ (kā esi), slavu un baltu val. jaukušās galotnes $-si$ un $-ēi$; jaucot netematiskos verbus radās mistrojuma forma $-sēi$, ($-sēi < -si + ēi$).

Ģermāņu uu āriešu val. $o - celmos$ vsk. 2. pers. beidzas ar $-esi$. Sskr. $bhāra - si$ — no $bhēresi$. Lat. $legis < le - gesi$. Got. $baīris$. Šai punktā baltu val. nesaskan ar citām ide. valodām (ar $-esi$). Tā — veca starpība, ko nevar izlīdzināt, bet jāapmierinās ar viņas konstatējumu. Ltv. saīsina galotni ie par i ($ie > i$). Lš. formai $keli$ ltv. atbilstu forma — tu $celi$. Tauta arī vēl šur tur tā runā, piem. Maz-Salacā, Vānē, Ērgēmē. Runā ar pilno galotni arī tādu verbu, kā $vedi$. Rakstu val. $i - sk.$ zudusi: tu cel. Gadās, ka formas bez i ieviešas arī nevietā: tu $jūt$ (pēc tu cel parauga).

Ap Valmieru lieto pareizi šīs f.: tu cel, tu ved, tu jūti, tu mirsti, tu teci.

Kad i paliek?

i neatmet: 1) $sto - celmos$, piem. tu mirsti (I. šķ. V. pašķiņas verbs). 2) tajos $o - celmos$, kam blakus infinitīvs ar $-ēt$: $teku$, $tecēt$ — tu teci. 3) tajos tagadnes $o - celmos$ ar iespraustu $nāseni$, kam sakne beidzas vai nu ar zobu slēdzeni t, d , vai ar lūpu slēdzeni p, b : $jūtu$, 2. pers. tu $jūti$, $klūpi$. Šām 3 $o - celmu$ grupām $i - skaņa$ paglābusies, pārējos $o - celmos$ $i - skaņa$ vidienā zudusi. Kāpēc gan šādi ierobežojumi? Piem. ruoku, tu ruoc, bet $jūtu$ — tu $jūti$, $klūpi$. Ja II. pers. būtu f. $jūt$, $klūp$, tad tā neatšķirtos no III. pers. formu, kā mēr f. ruoc nebūt nesakrt ar 3. pers.

formu ruok, (tādēļ ruoci > ruoc). Taču trūkst vēl izskaidrojumu, kāpēc vispār sākuši dažiem celmiem *i*-skaņu beigās atnest. No adjektīva labs vīr. k. nōm. gal. skan labi, (labie > labi — *i* — paliek). Formas — vedi celi — ar *i* beigās. Vidienā — bez *i*: tu cel, ved. Arī Mancelis pazīst formas bez *i*: tu cel, ved. Lai gan vecās gramatikās, kā piem. Adolfija — līdz pat Bilenšteinam minētas pilnās f.: vedi, celi. Te jāiziet no verba, kam *i* — priekšā *j*: sēju, 2. pers. sēji, lš. sēji. Iznāca 2. zilbes f. — tu sē-i. Vidienā — tu sē(j) — bez *i*. *j*-*i* priekšā viegli zūd: sēji > sēi > sēj.

Tagadnes f. ar to viegli ātšķiras no pagātnes formas: tu sēji. Arī pagātnē īsti vajadzēja notikt tam pašam (tu sē) Svārstišanās sākumā starp abām formām: tu sēji un sēj Vienzilbes forma vēlāk paturēta tagadnē, divzilbju f. — pagātnē. Starpība — laika ziņā — ļoti svarīga. Grūti izšķirt tagadni no pagātnes izteicienā — tu sēji.

No verba sist vsk. I. pers. situ, II. pers. sit. Tā atšķiras tagadnes II. pers. tu sit no pagātnes II. pers. — tu siti.

II. vsk. per. f. tu sit un III. pers. f. viņš sit (sit < *sita) vienādība nav tik neērta. — Izl. visiem verbiem galotnes atmetas (tāmniekiem, augšzemniekiem: tu jūt).

Tgd. vsk. 2. pers. f. no *ā*-celmiem, kur te galotne sākumā -si, kā netematiskiem verbiem. No sacīt — tgd. vsk. 2. pers. — *sakā-si. (Atgādina nākotnes f. kā runāsi). Jauninājums: — celms sakā- + temat. verba vsk. 2. pers. gal. Lš. keliū, *kelie > keli.

Sakā + ie > sakā + i (lš. tagadnes f. ar kontrakciju: sakaī).

Ltv. ai > i: saki. Lš. refl. f. sakaī — s (i).

— Mancelis vēl lieto f. ar veco — ais. Tāpat ap Kalētiem, Cēsīm, Valmieru, Raunu, Smiltēni, Drustiēm, Piebalgu. — Citādi rakstu val. ai > ie. Blakus aktīvai formai saki — sakies, kā jūties.

Pagātnes f. verbā vilkt. Vsk. 2. pers. pag. f. *vilkās, lat. agēbās (tu dzini). Pag. f. svelp. vietā te gal. kā tgd. *ā*-celmos: vilkā — ie > vilkā — *i*, lš. vilkaī, ltv. tu vilki (ai > i). Refl. f. ltv. senāk vilkais, kā sakais, tagad — vilkies, kā sakies.

Bet pat tur, kur runā sakies, — ie — nav vecs, jo *k* nav > *c*. No v. vest — *vedēs, pag. vsk. 2. pers. (tu vedi). Gr. val. aor. no mainomai ir e-mánē + s. Lš. f. vedeī — tu vedi, blakus viņiem refl. f. vedeīs (*i*), saīsin. vedeīs, no kam latv. jaunināj. vediēs. Arī *i*-celmiem reiz bijusi galotne -si. Piem. verbs turēt. Vsk. 2. pers. *turi + si. Ssl. хвалиши. Кр. держать — держишь (ь < i).

Verb. *i*-celmu vsk. 2. pers. tagad beidzas kā *o*-celmu vsk. 2. pers.: teku — teci, ticu — tici. Rfl. f. beidzas ar -ies kā *o*-celm. No turēt — turi, turiēs. Lš. 2. pers. turi refl. f. turie-si. Šī forma ir jauninājums. Vecāk. f. sastopamas vēl vecos tekstos. Manceļa rakstos vsk. 2. pers. *i*-celmos beidzas ar *i*: turi, rfl. f. turiēs. Mancelis raksta piekabinātas partikulas *g* priekšā ne ie, bet — *ī*: tu dzirdī — dzirdīg. Leišu val. žem. dial. ziemeļriet. izl. vecās ie skaņas vietā atrodam divsk. — ei: siena skan. seina.

Lš. žemaišu dial. ziemeļriet. izl. refl. f. beidzas ne ar — eis, bet ar -īs: tōrýs (u > ö); šai izl. ie vietā citādi — ei.

Formā dzirdīg *i*-sk. nevar būt radusies no veca ie. Vecos laikos *i*-celma vsk. 2. pers. beigusies ar *ī*, kas saīsināts par *ī*. Forma dzirdī —, veco gaŗumu paglābusi. Kā var rasties gaŗā *i*-skaņa? Paraugš — *o*-celma f. — *o*-celma vsk. 3. pers. beigusies ar -e-, vsk. 2. pers. — ar *ē*i (e var būt īss vai gaŗš).

i-celmiem blakus 3. pers. f., kas beidzas ar -i, bet blakus jaunā 2. pers. f. ar — *ij*. *ij* vēlāk pārvērties par -*ī*. Kad galotnē *ī*, aktīvā f. saīsināta. Galotnē *i*-celma f. sakrita ar *o*-celma vsk. 2. pers. f. Vēlāk pielīdzināta arī refl. f. galotne. Pr. tekstos neatrodam drošu piemēru — vsk. 2-ai personai. Otrās pers. vietā lieto 3. pers. Nezinām, vai pr. valodā tematiskiem vārdiem arī pavisam ir 2. pers. f., kā lš.-ltv. val.

Vienskaitļa 3. pers. galotne.

Baltu valodās triju skaitļu — vienskaitļa, divskaitļa un daudzskaitļa — trešai personai viena un tā pati galotne. Ide. valodās katram skaitlim — sava forma.

Baltu valodās šī 3. pers. forma ir — vecā vienskaitļa

forma. Kā lai nu saprot vienskaitļa f. vispārinājumu daudzskaitļa un divskaitļa nozīmē? Var domāt, ka vsk. 3. pers. reiz beigusies ar nebalsīgo zobu slēdzeni — ar *-t*- skaņu. Daudzskaitļa 3. pers. reiz baltu val. beigusies ar zobu nāseņa savienojumu ar sekojošo nebalsīgo zobu slēdzeni — *nt*.

No verba *sēt* tagadnes daudzskaitļa 3. pers. tad nu būtu — **sējant* (viņi *sēj*). Tāpat skanēja tagadnes darāmās kārtas divdabja vsk. nekatrās kārt. f. Tā tad f. *sējant* bija reizē tgd. akt. divd. vsk. nekatr. k. f. Baltu valodās šo divdabi izlieto citu vārdu atstāstīšanai, kā relatīvo modu (atstāstāmo izteiksmi). Baltu pirmvalodā varēja teikt jei *sējant* „viņi *sējot*“ (jei — viņi, lš. *jiē*). Nekatrās k. vsk. še varēja lietot kā predikātu, vienalga, kas subjekts vai vienskaitlis, vai daudzskaitlis, vai vīriešu, vai sieviešu k.

Sējant nu bija arī indikatīva nozīmē — viņi *sēj*. Indikatīvu še nevar atšķirt no relatīvā moda. Bija jārauga izeja no neērtības. Vienskaitļa formu sāka lietot divskaitļa un daudzskaitļa nozīmē.

Vēlamā izteiksme (kondicionālis) jau no veciem laikiem visiem skaitļiem 3. pers. skanējusi vienādi — būtu (šī f. ir vecais supīns). Citur runātājs var svārstīties runā starp verba vienskaitli un daudzskaitli, piem.:

1) Ja teikumā vairāk subjektu un visi viņi — vienskaitļa formās, tad arī predikāts vienskaitlī (puika un meitene rotaļājas).

2) Latv. un lš. val. atrodam, ka 3. pers. verba būt tagadnē ltv. f. — *ir*, lš. *yrà*. Nezinām, vai arī prūšiem šī f. pazīstama. Leišiem — 2. f.: *yrà* un *ēsti*. Kādā vecā leišu 18. g. s. gramatikā atrodam nozīmes starpību starp *ēsti* un *yrà*: *yrà* še tulkots ar *poļu jest*, *ēsti* ar *poļu bywa*, kr. *бывает*. Var domāt, ka dažāda nozīme un starpība arī prūšu val. Tikai pr. katķismos nav gadījumu, kur lietota f. — *ir*. Taču šī f. reiz var būt lietota visās baltu val. F. *yrà* nav verbālā f., jo neizskatās pēc citām verba f.: leišiem nav citas tagadnes 3. pers. vsk. ar uzsvāru beigās. *Yrà* — sākumā nōminālfōrma — vecs substantīvs, kas nozīmē eksistenci, būšanu. — Baltu val. varēja predikātu lietot vienskaitlī, ja arī subjekts būtu — nekatr. k. daudzskaitlis, kā gr. „*tà zōja trékhei*“.

F. yrā varēja no sākuma lietot kā predikātu, nevien blakus vienskaitļa subjektam, bet blakus arī daudzskaitļa un divskaitļa subjektam. Kā predikātu izlietoja vienu un to pašu f. blakus jebkura subjektam. Tādēļ baltu val. vecās divskaitļa un daudzskaitļa f. zudums.

Vecā vienskaitļa 3. pers. forma.

Netematiskos verbos kopš veciem laikiem 3. pers. vsk. atrodam galotni — ti: skr. f. as-ti, gr. és-ti, lat. est (i-zudis), kr. ѣсть (ъ < i). (Netematiskiem verbiem galotnes paglābušās arī baltu val.) Tāpat lš. ēsti. Vēlāk i-skaņa zūd arī leišiem. Tāpat pr. val. i-sk. zudusi.

Pr. f. ēi-t (ar i-zudumu), pr. ast -ir. Veco i pr. val. atrodam, ja seko piekabinājums, piem. ast vietā asti-ts (vecā verba f. asti, kam piekabināts vietniekvārds tas): asti+tas (ir tas). A-skaņai zūdot, skaņu kopu t+s runātājs neuztvēra vairs kā vietniekvārdu. Arī latviešiem bijušas līdzīgas formas. Latviešu vecā formā -iet- aiz t atkritis i. Tagadējā refleksīvā f. saietas — ir jauninājums. Blakus aktīvai f. met — refl. f. metas, pēc tā parauga — saietas. Leišiem pazīstama refl. f. — eitis. Galotni — ti atrodam sanskritā, ģerm., itaļu valodās, kā tematisko celmu galotni: sskr. vsk. 3. pers. f. bhāra — ti (viņš nes).

Slavu val. īsais i > ъ. Ir krievu izl., kur runā будеть (viņš būs) — rakstu val. будеть vietā. Baltu val. tematiskos verbos vecās galotnes neatrodam. — 3. personas nozīmē no tematiskiem verbiem tagad lieto it kā tīro celmu bez galotnes. No leišu mēsti (mest) skan tagadnes 3. pers. mēta (ltv. met). Rēfl. f. leišiem ar pilno galotni: mēta-s (i) — metas. (A-skaņai seko refleksīvā forma). — Arī prūšiem ir f. kā piem. po-līnka (paliek), sen-rīnka (sapulcina). Ir izteiktas domas, ka te baltu valodās nesot nekas ne zudis, ne atkritis. Te baltu val. lietojušas tīro celmu kā 3. pers. f. — bez jebkādas galotnes. Katra lieta jāapsver, jāpārbauda, jānotaksē tai apkārtnē, kādā tā atrodas. Pārējās ide. valodās 3. persona izšķiras skaitļos. Starpība arī jau tajās valodās, kur vecie teksti radušies pirms Kristus laikiem, kā sskr., gr., latīņu val.

Baltu val. vecāko tekstu sākums tikai 16. g. s. Jādomā, ka arī baltu val. f. reiz bijusi 3. pers. galotne, kas tagad zudusi. Tā baltu val. vārda beigās var būt zudis zobu slēdzenis.

Blakus tagadnes f. — ti galotnei (sskr. bhāra-ti), sskr. pagatnes formā kā 3. pers. galotne atrodas zobu slēdzenis, tā: á-bhara-t, pagātnes vsk. 3. pers. Sskr. f. tagadnē galotne — ti, pagātnē tikai zobu slēdzenis bez *i*. Vēdās, sanskrita vecākos tekstos, atrodam arī formas ar tagadnes nozīmi, kas beidzas bez *i*, piem. cōdaya-t (viņš pamudina, paskubina). Arī slavu valodās zināmas īsākas formas. Sen-slavu val. vsk. 3. pers. beidzas ar — t + ь. Tāda saīsināta f. ssl. val. ir — sėde (viņš sēdīsies). Arī slavu val. zudusi galotnes *t*-skaņa. Iznāk arī še, ka 3. personas forma ir pats celms. Līdzīgas formas sastopamas poļu, čechu, serbu un arī senīru valodās. Senīru val. aiz kāda priedēkļa sastopama f. -be¹r < *bhere < *bheret. Tāpēc vispareizāki domāt, ka zudusi vecā galotne — *t. Valodnieks Jakobi (u. c.) gan izteicies, ka baltu un slavu val. 3. pers. formas galotne neesot zudusi, bet esot — tīrā celma forma. Šo hipotezi viņš atbalsta uz citām valodām, kur esot tīrās celma formas. Teorētiski tas ir gan iespējams, bet baltu valodas ir tikai nesen kļuvušas pazīstamas, un vecās valodās, kā piem. sskr., ir galotne — t, tāpēc var domāt, ka tāpat bijis arī baltu valodās. Tā tad aiz šādām formām, kas satur tiro celmu, laikam zudis nebalsīgais zobu slēdzenis — t. Arī tiem celmiem tas pats, kas beidzas ar -ā- vai -i-: lš. sāko (no sakýti), kur o < a, ltv. saka. Refl. f. guņums paglābies, tā ltv. sakās, lš. sāko-s (i). Ja ltv. darām. k. f. beidzas ar -a, tad refl. f. beidzas ar -ās : sakās.

Kā ā-celmu tagadnes 3. p. vsk. f. tagad ir tīrā celma f., piem. lš. laiko, pr. lāiku (ā aiz aukslēj. > u), tā arī i-celmu f., piem. lš. no turēti tgd. 3. pers. skan turi, ltv. tur. Izloksnēs refleksīvajā formā latviešiem i-skaņa paglābusies. Ir izloksnes, kur blakus darāmai kārtai tur dzird refleksīvo f. turis, vai arī: lai pagulis, lai lieta pastāvis. Lš. f. turi-s(i) — ar i-skaņas zudumu, pr. turri, turritwei. Šādi i-celmi sastopami arī nākotnē, tā lš. ta-

gadējā nākotnes 3. pers. beidzas bez *i*, bet vecos tekstos retumis vēl ar *i* beigās. Vecos tekstos forma ne-minsi, tagad bez *i*. Kélti — celt, dar. k. f. kéls, refl. f. kélsi-*s(i)*. Ltv. izl. pazīst. refleksīvo f. celsis. Refl. f. ar gal. -is paglābusies no veciem laikiem un ļoti reta. Refl. f. tagad latviešiem parasti beidzas ar -ies. — Pagātnes f. atrodam tagad šo pašu verba celmu bez galotnes. Lš. f. liko, ltv. lika, lš. liko-*s(i)*, ltv. likās. Refleksīvās formās garums paglābies. Lš. pag. 3. pers. vēdē, ltv. vede (kā vēl tagad runā izloksnēs). Blakus lš. refl. f. vēdē-si ltv. izl. f. vedēs. Te aiz verba celma kā personas galotne zudis nebalsīgs zobu slēdzenis — *t*.

Daudzskaitļa 1. persona.

Daudzskaitļa 1. personas galotne ide. val. sākās ar lūpu nāseni — *m*.

Patskaņi aiz lūpu nāseņa -*m*- ide. val. dažādi. Katrai ide. valodai — sava galotnes f. Gal. tomēr visur sākas ar lūpu nāseni. Grieķu val. gal. skan -*men*. Latīņu val. gal. -*mus* < **mos* (agīmus < **agīmos*). Šai punktā arī baltu val. nesaskan savā starpā. Darāmās kārtas daudzskt. 1. pers. f. latviešiem vienmēr beidzas ar lūpu nāseni: *nesam*. Izlokšņu refleksīvās formas nesaskan ar rakstu valodas formu. Rakstu val. f. ceļamies, izl. 1) ceļamēs un 2) ceļamās. Tā tad trejādas galotnes: -*mie*,- *mē*,- *mā*.- Visi šie garumi darāmās k. formās vārda beigās saīsinājušies, pie kam *ie* < *i*. -*ie* atradies vecā 2-zilbju formā **es-mi* (ar nozīmi *esam*). Dr. Bilenšteins to atradis kādā 18. g. s. muižas arķivā -*mi* te no -**mie*. Vecos leišu tekstos atrodam formu -*es-mi*. Tāpat atrodam vecos lš. tekstos reflek. f. ar -*mies*, piem. *kalia-mies*. Retumis šajos tekstos atrodam rakstību *ie-veca*, gara ē vietā (keliamēs). Lš. rakstu val. gal. skan -*mēs* (ar ē). Prūšiem tai vietā gal. -*mai*, piem. *asmai* (*esam*), *tur-mai* (*mēs turim*). Ši pr. gal. -*mai* skan kā *vsk*. 1. pers. gal. Pr. val. *as-mai* (*esmu*) lieto vienskaitī un daudzskaitlī. Daudzskaitļa galotne pārveidojusies pēc vienskaitļa galotnes parauga. Šis pārveidojums liekas noticis nevis verbā *as-mai*, bet kādā citā, kur bija starpība. Blakus daudzskaitļa 1. pers. formai *turri-mai* vienskaitļa forma nebija

turri-mai. Vēlāk šī līdzība ievesta arī verbā *as-mai*. Latviešu galotne *-mie* (izveidojusies no **-mei*), — ievesta vecās galotnes vietā no vienskaitļa galotnes. Vienskaitļa I. pers. galotne *-mei*, kas vēlāk ievesta daudzskaitļa pirmā personā.

Blakus galotnei *-mie* ir 1. ddzsk. pers. gālotne *-mē*, tā lš. f. *kēliame*, refl. f. *kēlia-mē-s(i)*. Augšzemnieki saka: *ceļamēs*. *ē-skaņa* — kā morfoloģiski lieka aktīvajā formā atkritusi. Tajās izloksnēs aktīvā f. — *ceļam*. Ir forma, kas šo *e-paturējusi*: *eime*. Lejasciemā saka *aime* (*ejam*), kur *ai* līdzinās *ei*. Šī forma *eime* (*aime*) bez *e* būtu neērta un neparasta, ja galotnē nebūtu *e*, kamēr forma *ceļam* var iztikt bez *e*. Tāpat arī leišiem ir f. *kēliam(e)*, kur *e* var atkrist. Tā iznāk, ka leišu un latviešu daudzskaitļa 1. personas gal. ir bijusi *-mū*. Senindiešu vedās kā daudzsk. 1. pers. galotne pagātnē ir bijusi *-mā*. Baltu val. 1. pers. gal. *-mē* varbūt ir identiska ar vedu *-mā* (*ā* var atbilst leišu un latvešu *ē*). Arī gotu valodā ir daudzsk. optat. f. *baīraima*, kur galotne var būt cēlusies no vecākā *-mē*; pēc saīsinājuma radies īss *ā*. Leišu un latviešu izloksnēs ir pazīstama galotne *-mā*, piem. latviešu formā *eima* (*iesim*). Druvienā lieto refleksīvo f. *ceļamās*.

Aktīvā forma ir vēlāk saīsināta un *a* še ir atkritis: *ceļam(a)*. Tā pati forma arī leišiem — *kēliam*, kam blakus ir refleksīvā f., kas beidzas ar *-mos(i)*: *kēliamos*. Žemaišiem — *muos*: *kēliamuos*. *-mos* žemaišiem < *mās*. Žemaišu izl. ir arī nākotnes f. *dirbs-ma*, kur *ma* ir laikam jauninājums. Šī galotne nav veca, jo radu valodās nekā līdzīgā nesastopam. Zubatijs izteicis domas, ka 1. personas galotne *-ma* savu *a* dabujusi no 2. pers. galotnes — (*ei*)*ta*. Tam pretim runā tāds fakts, kā Druvienas forma *ceļatēs*. Tā tad šis *a* nav no otras personas. Žemaišu 2. pers. f. ir — *dirbste*, blakus pirmās pers. f. *dirbsma*. Te var domāt par divskaitļa 1. pers. ietekmi, jo lš. val. akt. k. divsk. 1. pers. gal. beidzas ar *-vā*, refl. *-vos*: (*eivā*, *kēliava*). No turienes garā *ā-skaņa* varēja ienākt arī daudzskaitļa 1. personā. Arī slavu val. divsk. gal. *-va*, daudzskt. *-ma*. Ide. pirmvalodā ir bijusi starpība starp tagadnes un pagātnes formām. Slavu un baltu valodās šī starpība zudusi.

Daudzskaitļa II. persona.

Gr. val. -te sl. -re, lat. -tis<-tes, imper. lat. -te, skr. tha, pagātnē -ta. Pr. val. jāmin astai, estei. Te jādomā par vsk. 2. pers. ietekmi — kur ir arī assei.

Daudzskaitļa 2. pers. blt. val. sastopam 3-jādas galotnes. Latviešiem te ir -tie, ko pilnā formā sastopam refl. vietn. v. f. ceļa-tiēs; — ja vecos tekstos neseko citas skaņas, tad -tie ir saīsināts par -ti (ie > i). Galotni ti sastopam vēl 17. g. s. rakstos (Elgera tekstos), piem. būsi eti, kur -tie pārvērties par -ti. Vecos leišu tekstos sastopam tādas formas kā es-ti, kas saīsinātas no es-tie (refl. f. 2. pers. beidzas ar -tie-s). Gluži droša šī 2. pers. f. arī pr. val.: es-tei. Tā tad pilnā galotne -tei Rada val. nav nekā līdzīga. Ja nu vienskaitļa 2. pers. beidzas ar -sei, tad -ei no turienes varēja ienākt arī daudzskaitļa 2. personā. Citādi citās valodās ir parasti -te. Bez -tei atrodam vēl -tē un tā. Daudzskaitļa refleksīvā 2. pers. Druvienā ir ceļatēs. Ja -tē vārda beigās saīsina, tad rodas īss -tē. Īsa ē-skaņa var arī atkrist. Glūcka bībeles tulkojumā ir -eite, Lejasciemā vēl tagad -aite. Dažās Latgales izloksnēs eifē jeb arī aifē. Citās formās latviešiem šis patskanis zudis, palicis galā tikai -t. Druvienas formai ceļatēs atbilst leišu valodas forma kēliate, refl. f. — kēlia-tē-s(i). Beidzot liekas, ka šī pati galotne bijusi arī prūšiem pazīstama, piem. turri-ti, as-ti. Citās valodās nav pazīstamas daudzsk. 2. pers. f. ar -ti. Fonētiski ir iespējams domāt, ka *i*-skaņa radusies no garās *ē*-skaņas un tā saskanētu tad ar tatviešu valodu. Citādi citas valodas pazīst šo formu tikai ar īsu ē — -tē. Tikai baltu valodās ir jauninājums -tē, kas še ienācis (patskaņa garums) no daudzsk. pirmās personas galotnes.

Trešā daudzskaitļa 2. pers. galotne ir -tā, ko saīsina arī par -tā, piem.: eita, pie Manceļa — būsieta.

Izloksnēs pazīstama refleksīvā f. ceļatās, akt. f. ceļat. Leišu izl. ir refl. f. kēliatos(i), laikam vecā divskaitļa 2. pers. galotne. Leišu divsk. 2. pers. skan: kēliata — to-s(i); 1. pers. kēliava — kēlia-vo-s(i). Slavu val. kā divsk. 2. pers. gal. ir нечета. Pr. f. seggīta (darāt). Kad divskaitļa formas sāka zust, blakus lietoja daudzskaitļa

formas, domājams, ka bez izšķirības. Divskaitļa 3. personas forma ir zudusi tāpat kā daudzskaitļa 3. pers. f. Viņu vietā lieto vienskaitļa 3. personas formu.

Tagadnes celmu formas.

Par celmu sauc konjugācijā to vārda daļu, kas paliek pāri, ja atmet personu galotnes: veda-m; atmetot lūpu nāseni *m*, dabūjam verba celma formu veda.- Kad ide. pirmvaloda attīstījās, daži celmi (bet ne visi) bija lietojami kā patstāvīgi vārdi. Sākumā tie bija nelokāmi vārdi un tikai ar laiku, pievienojot dažas sīkākas vārdu daļas, radās personu galotnes; bet ne katra verba celms ir bijis patstāvīgs vārds. Ja jau bija zināmi paraugi, tad varēja pēc tam darināt jaunus verbus, kur reizē bija celms un galotne.

Celmi varēja apzīmēt ne tikai darbību, bet arī darītāju. Verba nozīme nebija sākumā šķirta no substantīva nozīmes. Piem. gr. celms *ágo-*, ko sastopam verbā *ágo-men* (mēs vedam); šo cemu *ágo-* lieto arī kā substantīva celmu vārdā *-agós* (vedējs). Arī angļi tagad lieto tos pašus verba celmus substantīvos.

Tematiskie un netematiskie verbi.

Netematiskie celmi ir tādi, kur verba galotne pievienota tieši pašai saknei, — nav tematisko patskaņu starp verbu un galotni. Netematisko verbu ir mazāk jau pašā sākumā. Kur ir, tur rodas. Baltu valodās no veciem netematiskiem verbiem atlicies ļoti maz. Latviešu valodā nav vairs patstāvīgas netematisko verbu konjugācijas, bet ir tikai dažas formas. Leišiem to ir vairāk. Viņiem netematisko verbu skaits vēlāk pat vairojies. Veco tematisko verbu formu vietā leiši dažkārt lieto netematiskās formas kā jauninājumus. Leišiem tāpēc netematisko verbu skaits vēlāk atkal pieaudzis. Jo biežāk kādu formu dzird, jo ilgāk tā paliek atmiņā. Paliek atmiņā bieži lietojamās nekārtnās, irregulārās formas, kā: būt, iet, ēst, duot. Netematisko formu zušanas iemesls tas, ka konjugācija kļuva pārāk

raiba, irregulara. Varēja sanākt arī līdzskaņi kopā, kas neveikli un grūti izrunājami: 3. pers. f. ēd + ti > ēsti; 1. pers. f. ē(d)-mi. Bieži saknes beidzamais līdzskanis (t, d) varēja sakrist ar galotnes pirmo līdzskani, piem. -t + t. Tādos gadījumos pirmā t-skaņa baltu valodās pārvērtusies svelpenī.

Saknes beigās baltu valodās *d*-skaņa zūd, ja galotne sākas ar nāseni: 1) ēmi 2) ēsi 3) ēsti (viņš ēd), kur *d* zudis. Saknes forma nu kļūst nevienāda. 1) Neērti, ja neizjūt parasto saknes formu. 2) Netematisko verbu konjugācijā vienskaitlī uzsvērtā saknes zilbe, daudzskaitlī un divskaitlī — galotne.

Daudzskaitlī un divskaitlī saknes zilbe atradās zuduma pakāpē. Sskr. val. viensk. 1. pers. ásmi (ar uzsvētu saknes zilbi), daudzskaitļa pirmā personā s-máḥ (saknes patskanis zudis, palicis vienīgi saknes līdzskanis — svelpenis).

Tā radās vienādība viena un tā paša verba formās. Kā iemesls netematisko konjugāciju samazinājumam baltu un slavu val. ir 2 faktori.

Bez tādu netematisko verbu parauga kā sskr. ás-mi un s-máḥ sastopam sanskr. netemat. verbus, kas reduplicēti: dá-dā-mi (gr. díđō-mi.)

Netematisko verbu atliekas baltu valodās.

Visbiežāk lietojams netematiskais celms es.- Arī latviešu valodā uzglabājušās atliekas. Prūšu valodā sastopam šā vsrba vienskaitļa un daudzskaitļa 1. personas formas ar-mai (esmu, esam). Vsk. 2. pers. f. as(s)ei; 3. pers. f. ast. — Daudzskaitļa 2. pers f.: estei. Lš. val. 1. pers. f. esmi, 2. esi, 3. ēsti. Leišu valodā sastopam arī vecās netematiskas daudzskaitļa un divskaitļa formas: ēsme (Kuršats). Vecās leišu gramatikās sastopama vecākā f. esmè. Te nav vairs saknes formas ar zuduma pakāpi (smè).

Blakus Kuršata formai ēsme sastopam divskaitļa f. ēsva un ēsta.

Vsk. 1. pers. latvieši paturējuši lūpu nāseni: esmu. Prūšiem, blakus vecajai f. ir arī jauna f. as-mu. Leišu iz-

loksnēs sastopam arī f. esmū. Tagadējā leišu rakstu valodas f. ir esū (kā vedū). Ja 2. pers. bija esi, vedi, tad arī 1. pers. — esū, vedū. Arī daudzskaitli un divskaitli varēja ieviesties formas pēc tematisko verbu parauga: vēdame, vēdate. Lš. ēsame, ēsate; sastopam arī f. ar šauro ē: ēsame. Latviešiem tagad f.: esi, esam un esat. Izl. 1. pers. esu (bez lūpu nāseņa).

Daudzskaitli leišu val. *e*-skaņa vārda sākumā pa laikam gaŗa un plata. Ir gan blakus f. ar šauro, gaŗo ē: ēsame. Bet radu valodās verba saknē īsa *e*-skaņa. Kur radies leišu valodā verba saknes gaŗums?

Tas — jauninājums. Ja verbu saliek ar noliegumu (ne), tad nolieguma *e*-skaņa saplūst ar verba formu, notiek kontrakcija. Arī latviešiem formas ar negāciju — kontrahētas: Ne ne-esi, bet — nēsi, ne ne-ēsmu, bet — nēsmu. Ja leišiem bija verbs ar negāciju ne-ēsame, tad radās gaŗā, šaurā *ē*-skaņa: nēsame. No šīs formas vēlāk abstrahēja nenoliegto f. ēsame (ar gaŗo, šauro *ē*). 3. vsk. pers. lš. skan ēsti. pr. asti utt., lat. est. kr. есть. vācu ist. Še leišiem, kā latviešiem — jauninājums. Kā latviešiem ir (ira), tā leišiem arī f. yrā. Leišu f. atšķiras no latviešu f. vienīgi ar *ī*-skaņas gaŗumu (*y*). Forma yrā laikam nav veca verbālforma, bet sākumā bijusi nōminālforma, substantīvs ar nozīmi — eksistence, būšana. Ja leiši šai formai pievieno noliegumu, tad tie nesaka ne-yrā, bet nērā (nav). Latviešu valodā īsums te cēlies no veca gaŗuma; tas apstāklis, ka forma „ir“ lietojama neuzsvērtā, kā arī nākamais plūdenis — ir — saīsina. Latviešu f. ira var uzskatīt kā f. ir un f. yrā — mistrojumu. Pr. tekstos šo f. nēstapam, kaut gan tā varētu būt bijusi. Ja seko jautājamā partikula „g“, Mancelis šo f. lieto ar gaŗu *ā*: irā-g. Arī leišu akcents yrā (ar uzsvērtu gala zilbi) liek domāt, ka ā te no gaŗa *ā*.

Arī latviešiem ir noliedzamā f., kas atbilst lš. f. nēra un skan latv. rakstu val. nav, izl. nev. Nav ir saīsinājums no nava, navaid, navaidas, tāpat kā nev — no neva, nevaids, nevaidas.

T. dz. retumis sastopam f. „vaid“ arī bez nolieguma, piem.: „Ne tai vaid vilka bail“ ... „Ne tai vaid pirktu svārku“,

ne... Mūlenbacha sintaksē sastopam izteicienu: „Vai tam cilvēkam vaid jel maz prāts iekšā...” Vaid tā tad nozīmē — ir. Ja nu vaid savieno ar ne, iznāk — ne vaid. No fonetikas zināms, ka baltu valodās *e* pārvērties par *a*, ja seko *v* un tālāk kāds velārs patskanis, kā šē vārdā — vaid. Tādēļ ne vaid pārvērties par — navaid. Vēlāk atkal restamē *f.* ne vaid, jo ne ir noliegums ar *e*. Pēc navaid, ne vaid parauga izloksnēs runā iraid (ar aid), tāpat navaidas, ne vaidas un — iraidas.

Forma vaid laikam ir veca 3. vsk. pers. perfekta *f.* no tās pašas saknes, no kuņas sskr. verbs vindāti (3 pers. akt. *f.* — viņš atrod). *N-* šē — iesprausts, jo vsk. 3. pers. cieš. *k. f.* ir vid-ya-tē — bez *n* (tiek atrasts, atrodas, no kam vēlāk nozīme ir). Ja sakne pieder pie ei-i rindas, tad perfektā tiem vārdiem ir oi; tā tad latv. vaid no vecas verba formas uoide (atrodas).

Verbs iet.

Tas — bieži lietots netematisks verbs. Verba sakne ei ar nozīmi iet. Ja daudzskaitlī un divskaitlī uzsvēta galotne, kā sanskritā, tad sakne — zuduma pakāpē: sskr. 1. pers. vsk. ē-mi (es iemu). ē < *ei.

ei- lieto vēl grieķu val. tagadnes vsk. 1. pers. *f.* eimi (iešu, — ar nākotnes nozīmi). Sskr. i-máḥ „ejam”. Grieķiem blakus daudzsk. 1. pers. *f.* í-men, kas ir jauninājums. Saknes zuduma pakāpe liecina, ka reiz akcents pārcelts no galotnes uz saknes zilbi. Šā verba netematiskās atliekas arī baltu valodā. Pr. tekstos šādas formas: vsk. 2. personas ei-sei, vsk. 3. pers. ēit.

Garuma zīme virs *ē* liecina par saknes cirkumflektēto izrunu, kas saskan ar leišu izrunu eīti. Lš. vsk. 1. pers. ir einū, vecos tekstos vsk. 2. pers. ei-si; *f.* ei-mē ar nozīmi — „iesim”.

Tagad leiši te rakstu valodā lieto tematisko *f.* einū, 2. pers. ei-ni etc.

Vsk. 2. pers. imperatīvs leišiem eik(i). Kādā leišu izl. *f.* nu šis imperat. sastop. ar ie- (iēk). Latvieši ie- skaņu vispārinājuši.

Vsk. 3. pers. ie — tīrā veidā: viņš ie-t. Šī f. iet — ir latviešiem vienīgā tīrā veidā paglābusies netematiskā f.

Vsk. 1. pers. iemu vai ei-mu; Patsk. -u ievests no tematisko verbu konjugācijas. Daudzskaitļa forma eime, eima — kā daudzsk. 2. pers. eite, eita. Citādi šim verbam latv. val. — raibas f.

Var iziet no vecām vsk. 1. pers. f., kas skan iemu, eimu. Izejot no šām formām darina attiecīgās daudzskaitļa formas: ņesu — ņesam, ceļu — ceļam. Izl. ir formas: iemu-iemam, eimu-eimam.

Pēc „viņš mēt“, mētam parauga darināta jauna verba iet f. — ietam. Vsk. 2. pers. skan pa vecam iesi, lš. val. eisi. Veco f. iesi sastopam 16. g. s. katķismā, kur šī forma rakstīta -ese (ie var apzīmēt e, galotnē e- burts var apzīmēt kaut kuŗu citu patskani). Tādēļ būs jālasa — iesi (vācu — du gehst).

Pēc tagadnes formu — tu lej, lejam, lejat parauga -- darina f.: tu ej, ejat, ejam. Leišu eik sastāv no veca imperatīva + partikula -ki. Lietota pati sakne bez galotnes. kā imperatīvs. Tīro saknes formu kā imperatīvu varētu būt paglābuši arī latvieši. Imperatīva f. var būt identiska ar indikatīva formām: tu met. Forma met — saīsināta no metti > meti (kā jūti, ticī). 2. pers. f. pa vecam -leji, vēlāk -lej. Ja blakus f. lej, leji, tad pēc tā parauga f. eji varēja rasties blakus 2. pers. f. -ej.

Lat. f. eo < eļō. Šī latīņu f. eo < eļō varētu būt identiska ar latviešu f. eju. Domājams tomēr, ka latīņu val. šī f. eo radusies bez sakara ar ltv. f. eju. Abās valodās neatkarīgi radusies jauna tematiska verba forma.

Verbs ēst. Bieži lietojams arī verbs ēst. Saknes f. *ed-skr. ád-mī. Ltv. f. ēst < *ēdti, Gaŗo ē atrodam arī slavu valodās, kur krievu val. f. ѣсть (ģ < *ē). Leišiem šā verba vsk. 1. pers. f. ģmi < *ģdmi, kur saknes d zudis nāseŗa priekšā. Arī krievu f. ѣмъ -d zudis. Latv. f. ēdmu pārvērtusies par ēmu, kur u galotnē ieradies no tematiskiem verbiem. Citas vecās formas zuduŗas. Tematiskā f. ir ēdu. Leiŗi blakus f. ģmi saka ēdu (jauninājums).

Verbs duot.

Sakne *dō-*. No šās saknes sākumā darināta tagadnes netematiskā celma f. ar reduplikāciju: sskr. *dá-dā-mi*, gr. *dí-dō-mi*. Blakus sskr. vsk. f. atrodam daudzskaitļa f. — *da-d-máh*. Saknes zilbe šē zaudējusi patskani, palicis tikai līdzskanis, jo uzsvērtā galotne. Arī slavu un baltu valodā tas pats. Slavu un baltu val. reiz daudzskaitļa 1. pers. f. — *de-(d)-m-*

Blakus saknei **dō-(duot)* ide. pirmvalodā ir sakne **dhē-(likt)*, lēišu *dēti*. Latv. izteiciens: viņš nezina, kur dēties.

Sskr. 1. p. vsk. ir *dá-dā-mi*, daudzsk. 1. p. f. ir *da-dh-máh* (atšķiras ar aspirētu *dh*).

Tā kā baltu un slavu valodās sakrita 2 formas, tad no saknes *dō-* radās netem. f. *dō-(d)-m*, un to tad ievēda arī vienskaitlī.

Tā slavu un baltu valodas tikušas pie jaunas netematiskas saknes *dōd-*

Pr. val. tgd. vsk. 3. pers. *dāst* < **dad t*. Pr. vsk. 2. pers. *dāsei* (*ā* — *o* vietā). Leišiem vsk. 1. pers. *dúomi* < < **dúod mi*, ltv. *duomu*, jo nāseņa priekšā *d* — *zudis*. Vsk. 2. pers. f. sastopama vecos leišu tekstos un skan pa vecam: *dúosi*. 16. g. s. ltv. katķismā ir f. *dhos* (vācu „du gibst“). Šē atmests galotnes patskani, kā piem. gribi vietā — tu grib. Tādēļ jādomā, ka šē f. — *duosi*.

No lš. *dēti* vsk. f. *dēmi* (es lieku), Tagad saka — *dedū*, kā *dúomi* vietā — *dúodu*; tāpat latv. *dēt*, — *dēju* (*dedu* — vietā).

Kā ltv. un leiši tikuši pie f. *dúodu* (*duodu*)?

Te — divējāds izskaidrojums.

Celma f. *dōdo-* ļoti veca, par ko liecina ssl. *divdabis* *дады*, daudzsk. 3. pers. *dadētъ*. Gadījumā, kur netematisks verbs saknē beidzas ar līdzskani, tur personas galotne varēja būt vai nu vienkārši — *-nti* jeb — *o/enti*: *dōdonti*.

Cits izskaidrojums tāds kā leišu valodā: blakus *liekmi* (*liekmei*) varēja rasties f. *lieku* < **leikō*, tā blakus **dōdmei* varēja rasties **dōdō*.

Latv. atlikušies vēl daži netematiskie verbi. Vecos tekstos

3. pers. f. — paliekt (viņš paliek), kas atbilst leišu f. paliēkti, 1. pers. f. liekmī.

Leišu val. min kādus 30 netematiskus verbus, pie kam tie pa lielākai daļai netematiski tikai 1. personā: bēgmi (citādi — bēgu). Vsk. 1. pers. giedmi, 3. pers. giest(i). Giest — izskatās tāpat kā tematisks verbs, un uz šā pamata radušās f. giestu, giedu (temat. f.). Latv. val. no šīs pašas saknes sastopam verbus ar *i*-celmiem beigās: es dziedu, dziedim. Leišiem vēl tāda vsk. 1. pers. f. ráudmī, kur *d* ievests no jauna, jo citādi lieto f. ráudu vai raudóju. Ltv. izl. te *i*-celms: raudim. Varētu būt, ka te tikpat vecs netematisks celms, kā *i*-celms.

Bija daudzsk. 3. pers. formas kas reiz beidzās vienādi: tā *i*-celmos, kā netematiskos *i*-celmos tās reiz beidzās ar — *i*-nt(i): raudint. Gluži tāda pati forma varēja būt arī no netematiskiem verbiem, kam pie celma pievieno -nti. *N* paliek zilbisks ņ, un no tā baltu val. rodas -in. Tas pats sakāms par divdabi -int. Varēja būt, ka izejot no šo formu vienādības, *i*-celmi pārgāja vai nu netematiskos verbos, vai arī otrādi. Sskr. vsk. 3. pers. rōditi (raud), svapīti (gul), blakus no vienas saknes f. slavu val. *i*-celms: съпнѣть. Arī ltv. infinitīva celms beidzas ar *ā*: raudāt, dziedāt. Lš. val. daži tādi netematiski celmi droši vien radušies jaunākos laikos, piem. stóvmi, vecākā f. stóviu. Šāda f. nevarēja būt mantota no ide. pirmvalodas, kas satur *v* — starp patskani un līdzskani (*v* — starp patskani un līdzskani zūd). Sēdmi, — *d* te ievests no jauna, 3. pers. sēsti. Latv. izl. līdzīgas f.: es sēstuos, sēžuos, augšzemn. sāstuos.

Tematiskie verbi.

Tagadnes celms šiem verbiem ide. pirmvalodā beidzas ar īsu *ō*, kas mijas ar īsu *ē*. Šis *ō* baltu val. > *a*. Ide. *o* — *e*, baltu val. *a* — *e*. Arī radu val. celma beigās *o* mijas ar *e*. Nāseņa priekšā — *o*, citur — *e*: gr. phéro-men, phéro-nti, (dór.), phérūsi (att.), blakus 2. daudzsk. pers. phére-te. Gotu daudzsk. 1. pers. baíra-m, daudzsk. 3. pers. baíra-nd, daudzsk. 2. pers. bairi-þ. Imperatīvā,

kur tīrais celms, arī celma beigās *e*: gr. *phére*. Jādomā, ka jau ide. pirmvalodā *o* mijās ar *e*. Bet baltu un slavu val. vispārināts vai nu viens, vai otrs patskanis. Sl. *несе-мъ*(*e*), bet baltu val. vispārinātā *a*-skaņa: *nesam*.

Tikai dažās Austrumvidzemes izloksnēs (Aluksnē u. c.) atrodam dīvainas 2. pers. daudzsk. f.: *vedet, neset*. Te 2. z. *e*-skaņa nevarēja celties ne no vecāka *a*, ne *ie*, bet te ir veca **e*-skaņa.

Jādomā, ka reiz baltu val. ir bijušas imperatīva f. **vede, nese*, kas atbilst gr. formai *phére*. Šis imperatīvs bija ar savu galotni izolēts no citām formām, tāpēc tas paglābies. Vēlāk varēja rasties daudzskaitļa imperatīva f. ar galotni *t*: *vedet*.

Arī tematisko verbu starpā ir dažādība, atkarībā no tam, vai starp sakni un personas galotni ir tikai tematisks patskanis *o*, vai vēl cita kada skaņa.

Tīrie o-celmi.

Kamēr citiem tagadnes celmiem (ar iespraustu nāseni, vai *sto*-celmiem) ir tieši noteikta nozīme, tīriem *o*-celmiem tādas nozīmes nav, — tie var būt pārejoši un nepārejoši. Runātāji, gribēdami skaidrāk izcelt verba pārejošo nozīmi, ir dažkārt pārveidojuši *o*-celmus par *jo*-celmiem, jo *jo*-celmus lieto ar pārejošo nozīmi. Bieži blakus gadās tīrā *o*-celma f. un jaunā *jo*-celma f. Gadās arī, ka leišiem ir *o*-celma f., latviešiem blakus *jo*-celma f.: lš. *malù*, Itv. *maļu*.

Radu valodas liecina, ka leišu *o*-celma f. ir veca: lat. *molō*, got. *mala* (*malu*). Latviešu *o*-celmi pārgājuši *jo*-celmos. Lš. *o*-celmi: *kalù*, *barù*, *kasù*.

Tīrie *o*-celmi ide. pirmvalodā ir bijuši uzsvērti vai nu saknes zilbē (*bhárati*), vai arī — uz tematiskā vokāļa: *sphurá-ti* (*sperj*).

Saknes patskanis atrodas atkarībā no vārda akcenta vietās. Ja saknes patskanis uzsvērts, tad tīros *o*-celmos saknē bija *e*, — ja uzsvērts otras zilbes patskanis, tad saknes patskanis — reducēts. Piem. eu vietā *u*, *ei* > *i*.

Šis sadalījums jau agri pārgrozīts. Slavu un baltu valodās šī akcentu starpība zudusi. Vārda akcents *o*-celmos pār-
nests uz personas galotni.

Ja leišu valodā saknē akūts, tad viscaur uzsvēŗ saknes zilbi. Leišu val. vecā akcenta vieta vērojama vēl pēc divdabja. Leišu val. formas ar personu galotnēm mainī-
jušas veco akcenta vietu. Nevien baltu, bet arī citās va-
lodās, retumis ir sastopami verbi, kam saknē *o*, nevis *e*,
piem. lš. malù, kalù.

Kāpēc dažos gadījumos *o*-celmos saknē ir *o* un ne *e*?

Iemesli dažādi. Daži šādi vārdi var būt no: 1) lietu un
īpašības vārdiem, kam saknē bija *o*; 2) var arī būt
pamatā — perfekta forma, kur *e* vietā bija *o*. Dažām
baltu val. formām par pamatu ir perfekta f. Pagātnes
f. radušās uz perfekta f. pamata. No pagātnes formam
šāds patskanis iekļuva arī tagadnē.

Ir arī gadījumi, kur saknē gaŗš *ē*: bēgu, бѣгу, gr.
mēdomai (mērīju). Gadījums ar gaŗu *ā*: sāku, lš. šoku.
Gadījums ar gaŗu *ō*: lš. púolu (pùti), ltv. puolu, pult.
Gadījums ar *āu*: áugu. Blakus šādiem tagadnes *o*-cel-
miem baltu val. infinitīvā sastopam vai nu tīro sakni:
bēgu, nēsu, bēgt, nest, jeb arī celmu ar gaŗo *ē*: tēku
tecēt, lš. tekēti, klabù, klabēti. Arī slavu val. reti
šādi piemēri, kā горѣти. Dzīvās slavu val. lieto celmu
ar *i*: горитъ, bet ka reiz ir bijis celms ar *o*, to liecina
vsk. vīr. k. divdabja ģenitīvs — gorōšta. Arī poļu div-
dabis — gorący (karsts) un čechu — horoucí. Tā tad
slavu val. ir bijuši blakus tagadnes *o*-celmiem infinitīvi ar
ē. — Gr. mélei, melés·ei, emélē·se.

Dažkārt latviešiem jaunā *jo*-celma f. ienākusi rakstu
val., kamēr izloksnēs paglābusies vecā *o*-celma f.: segt —
sēdzu (rakstu val.); (Jaunpilī) izl. es sēgu (lš. segù).

Lš. verbs sēgti (vācu heften — spraust). Latviešu ta-
gadējā nozīme (*jo*-celms) radusies salikumā ar ap —: la-
katu apsegt (lakatu sev apspraust).

Ir gadījumi, kur tikpat labi pazīstama *jo*-celma f., kā
o-celma f.: degt. Malka labi dēg, viņš aizdēg uguni.
(*O*-celms — abās nozīmēs). Bet saka arī: malka labi dēg
(nepārejošā noz.); viņš aizdēdz uguni (pārejošā nozīme).

Nepārejošie *o*-celmi dažreiz ir pārvērsti par -sto-celmiem: dilt — dēlu — lš. delù (*o*-celma f.) ir pārvērtusies par — dīlstu (sto-celma f.) Te ir inchoatīvā nozīme (zināms priekšmets sāk dīlt). Šī nozīme piemīt sto-celmiem, kā piem. mirkstu, dzimstu, sviļstu.

Leišiem blakus vecai formai delù ir jauninājuma f. dīlstu.

O-celmi bijuši uzsvērti vai saknes zilbē vai celma 2. zilbē. Paraugi sanskrita verbos. Slavu un baltu valodās šie divi akcentu tipi — pilnīgi sajaukti. Baltu un slavu valodās akcents vēlāk pārnests uz gālotni. Ir tikai daži izņēmumi, piem. krievu verbs: лѣзу, лѣзешъ (uzsvērtā saknes zilbe). Tas ir vecs *o*-celms, kur ѣ < *ē. Arī baltu valodās tādi izņēmumi ļoti reti, piem. latviešu verbs — nāku. Bet šis verbs nav sevišķi vecs. Stieptā intonācija rāda, ka no laika gala uzsvērtā 1. zilbe.

Tagadnes formas šim verbam leišu valodā — citādas. Leišiem tagadne — nókstu (es ienākuos, es kļūstu laicīgs — runājot par verbiem).

Citādi baltu valodās nav vairāk piemēru, kur akcents būtu patvēries saknes zilbē. Slaviem tāpat. Lielkrievu valodā — неcéте — uzsvērtā otrā zilbe (tematiskais patskanis). Mazkrievu un serbu val. fakti saskan savā starpā un atšķiras no lielkrievu valodas. Slavu pirmvalodā akcents bijis tāds, kā serbu un mazkrievu valodā. Mazkrievu valodā tagadnes *o*-celmu daudzskaitļa pirmā persona beidzas ar uzsvērtu galotni. Mazkrievu val. несе-мó (mēs nesam); 2. pers. несетé. To pašu rāda serbu valodas formas: неcéмо, неcéте.

Tas pats arī baltu valodās. Latviešu valodas fakti to nerāda, bet gan to rāda leišu valoda.

Leišu val. tagadnes *o*-celmiem tagad visiem verbiem uzsvērtā saknes zilbe.

1) nēšame, nēšate.

Ja saknes zilbe īsa jeb cirkumflektēta, uzsvērtā viensk. 1. un 2. pers. 2. zilbe. Vienskaitļa pirmā persona skan: nešù, 2. pers. neši, bet — áugu, áugi. Tomēr leišu

valodas dati liecina, ka leišu valodas vecākā laikmetā reiz bijusi uzsvērtā galotne.

Verba salikums ar kādu priedēkli.

Ja nēšame priekšā pieliek priedēkli nu, dabūjam — nū-nešame. Jemsim, piem. leišu verbu sliņkti (vācu schleichen), ltv. slāt. Tagadnes 1. pers. f. slenkū, daudzskaitļa 1. pers. sleņkame (mēs slājam). Ja priekšā pieliek priedēkli nu-, tad akcents uz šā priedēkļa: nū-slenkame.

Verbs tēkti; 1. vsk. pers. tenkū (ltv. tieku), daudzskaitļa 1. pers. teņkame. Tā tad atskaņa verbam sleņkame. Nesaliktie (ar priedēli) verbi saskan. Ja verbam teņkame pieliek priedēkli nu-, akcenta vieta netiek mainīta: nuteņkame. Verbā sleņkame nāsenis pieder saknei, jo infinitīvs sliņkti, kamēr verba tēkti infinitīvs bez nāseņa un tas tikai — iesprausts.

Verba tēkti tagadnes divdabis skan teņkās, bet — slenkās. Šis piemērs rāda, ka tiem tagadnes o-celmiem, kam saknē iesprausts nāsenis, tiem tagadnes celmā vienmēr uzsvērtā saknes zilbe, bet tīriem o-celmiem uzsvērtā vienmēr galotne.

Reiz runājuši ne — sleņkame (ar uzsvērtu saknes zilbi), bet — *slenkamè, *nuslenkamè (ar uzsvērtu galotni). Vēlāk akcentu pārnesa uz pirmo zilbi.

To liecina divdabis slenkās uu slenkantī, gen. slenkančiōs. Ja formai *slenkamè pieliek priedēkli nu-, tad varam saprast, kādēļ formai nūslenkame akcents uz pirmās zilbes. Palīgakcents uz pirmās zilbes ar laiku kļuvis galvenais akcents.

Kuršata gramatikā divdabja dēklinācijā ir nōminatīvs sukās (sūkti = griēzt), lokatīvs sukančiamè. Radusies četrzīlbīga forma. tai blakus forma ar akcentu uz 1. zilbi.

Šleichera leišu gramatika dod tikai formas ar uzsvērtu 1. zilbi — sūkančiamè (akcents pārnests no galotnes uz pirmo zilbi).

Akcents arī pārcelts, ja seko kāds cits vārds, kam uzsvērtā pirmā zilbe.

Tā sanāk kopā ar uzsvariem divas vecas zilbes, kas nav runātājam patīkami. —

Arī trīszilbju ā- celmos nōminatīvā akcents svārstās: 1) vasarā 2) vāsara.

Ir iemesls domāt, ka reiz vārdā sleņkame uzsvēta gala zilbe — slenkamē. No tam vēlāk radies — sleņkame, Šie fakti, kopā jemti, liecina, ka leišu valodā tagadnē o- celmos akcents pārnests uz galotni. Ide. val. tas tā nav bijis. Še baltu un slavu val. nōticis jauninājums. Tagadnes i- celmiem un tādiem celmiem, kas beidzas ar -nu, un u- celmiem jau no sākuma bijusi uzsvēta galotne.

Baltu un slavu valodās akcents pārcelts uz galotni arī tagadnes o- celmos. Ka uzsvēta nav bijusi saknes zilbe, liecina latviešu lauztā intonācija: bēgu, duodu, sāku; lš. bēgās, duodās; kr. бѣгý. Uzsvēta nav saknes zilbe, bet viena no nākamām zilbēm.

To liecina arī radu valodas: duodam, kr. дадýтъ, бѣгý, bēgu; lš. divdabji — bēgās, duodās (ar uzsvērtu galotni). Gadījumos, kad no sākuma uzsvēta saknes zilbe tagadnes celmā, tīrā o- celma vērbā vispāri atrodas e-skaņa, — ja saknē vispāri e-skaņa: gr. phérō, lat. ferō. Tagadnes o- celmi ar uzsvērtu saknes zilbi bija e- pakāpē.

Baltu valodās aiz e varēja sekot vienkārši plūdenis vai nāsenis, jeb plūdeņa vai nāseņa savienojums ar citu līdzskani. No verba dilt — dēlu — leišiem delù — ar to pašu nozīmi.

Latviešiem dēru, lš. derù. Te infinitīvs citāds, nekā verbā dilt — derēt, lš. derēti. Blakus tagadnes o- celmam pa daļai atrodas 2-zilbju infinitīva celms.

Blakus tagadnes o- celmiem atrodam infinitīvu ar -ēt, lš. -ēti: derēt, lš. derēti. Tāpat infinitīvu ar -āt, lš. óti: raudu — raudāt, lš. raudóti.

Pagātne un infinitīvs zuduma pakāpē: cērtu, cirtu, cirst; lš. kertù, kirtaū, kiřsti.

Zuduma pakāpi no pagātnes un infinitīva ievada arī tagadnē: cērtu, lš. izl. kirtù (lš. izloksnēs tagadnes forma ar zuduma pakāpi). Tie — vēli izlokšņu jauninājumi. Plašāki pazīstams viens piemērs: pērku, lš. perkù. Blakus vecai tagadnes formai (perkù) ir otra forma ar zuduma

pakāpi: pirku, lš. pirkù. Svārstīšanās starp *er* un *ir* — veca. Sākumā — netematisks celms, vienskaitlī saknē *e*-pakāpe, daudzskaitlī un divskaitlī — zuduma pakāpe.

Leišiem vienskaitļa 1. persona būtu pa vecam *perk-mi* (*e*-pakāpē), daudzskaitļa un divskaitļa formas ar — zuduma pakāpi saknes formā — *pirk-*, ja uzsvēta galotne. Vēlāk saknes forma 1) *perk-* vai 2) *pirk-*. Ir gadījumi kad aiz *e* seko *j*.

Verba vȳti tagadne leišiem skan *vejū* (ar normālo *e*), pagātne — *vijaū*, infinitīvs *vȳti*, latviešu *vīt*.

Leišu izloksnēs dzirdama forma *vijū* (ltv. *viju*). Citos gadījumos, blakus tagadnes formai, kas beidzas ar *-eju*, pagātnes saknē atrodam gaŗu *ē*: *leju* — *lēju*, *smeju* — *smēju*. Forma *leju* — *lēju* atbilst leišu izloksnes formai *lejū* (tagadne), pagātne — *lējau*, infinitīvs *liet*, *lieti*.

Latviešiem *kreju*, infinitīvs *kriet*, pagātne — *krēju*.

Gr. *leípō* (es atstāju), lš. *liekù*, ltv. *lieku*, lš. pagātne *likaū*, ltv. *liku*, ltv. *likt*, lš. *likti*. Latviešu verbs *dziedu*, lš. *giedu* (ie < *ei); saknes zilbe leišiem *akutēta* (*giedu*); ltv. infinitīvs — *dziedāt*, leišiem — *giedóti*.

Blakus saknes formām, kas beidzas ar *-ej* (*leju*, *kreju*), bija formas, kur sakne beidzās ar *-ev*, — tā grieķu verbs *rhéō* (es teku) — no ide. pirmvalodas formas *srèuō*. Tādas formas bijušas arī slavu un baltu valodās. Slavu verbos *ev > ov*, baltu *ev > av*, — ja aiz *e* seko velārs patskanis. Piem.: ssl. *slovō* (kr. *слыву*); Neretā — lai slavīte labi slav (kr. *слыву*).

Latviešiem šāda verba tag. trešā personā — *slav*; — *a te v* priekšā radies no veca *e*.

Tautas dziesmās pagātnes f. *sluva* (celma f.) Latvieši saka arī *viju*, bet ne *veju* (no verba — *vīt*). Krievu val. vairs nav *o*, bet — *ы слыву*). Latviešiem zuduma pakāpe ienākusi arī tagadnē.

Infinitīvā varētu būt forma — *slūt* (krievu *слыть*). Infinitīvs gan nav sastopams latviešu valodā, bet to var rekonstruēt pēc verba *šuva* — *šūt* parauga.

Ir verbi, kur aiz *e*-skaņas var sekot troksnenis: *dēgu*, lš. *degù*; *vēdu*, lš. *vedù*; *cēpu*, lš. *kepù*. Pagātnes celmā un infinitīvā ir viena un tā pati saknes forma.

Blakus gan infinitīvi, kas beidzas ar -ēti: lš. drebù (tagadne) — infinitīvs drebēti.

Baltu valodās ir gadījumi, kur saknē var būt veca *a*-skaņa. Latīņu *agō* (es dzenu), gr. *ágō* (es vēdu) — ir vecs *a*. Baltu valodās sakritušas vecā, īsā **ō* uu vecā, īsā **ā* skaņas.

Saknē sastopam arī gaŗo *ē*, *ō* un *ā* skaņu: ltv. *bēgu*, lš. *bēgu*, kr. бѣгъ. Šai verba saknē ir gaŗā *ē* skaņa.

Ir gadījumi ar gaŗo *o*-skaņu. Leišiem un latviešiem gaŗā *ō*-skaņa pārvērtusies par -*uo*: lš. *púolu* (es krītu). Vecās 17. g. s. latviešu gramatikās arī atrodam šo verbu, tikai nav zināms vai jārunā — *puōlu*, vai — *puolu*. — Leišu pūlti cēlies no pūolti (*uo* < **ō*). Tautosillabiska *l*-priekšā *uo* leišiem saīsināts. Ir arī gadījumi, kur saknē vecā, gaŗā *ā*-skaņa: māku, lš. *móku*. Blakus še infinitīvs ar -*ēt* (latv. *mācēt*, leišu *mokēti*). Bet no — *sāku* infinitīvs *sākt*, lš. *šóku* (es lecu), infinitīvs *šókti*. Aiz *ā* seko — *a*, *i* vai *u*, vai arī kāds tautosillabisks plūdenis vai nāsenis: *kāndu* (es kuožu). Piemēri, kur aiz *a* seko *u*: *āugu*, ltv. *augu*; lš. *rāudu*, ltv. *raudu*, infinitīvs *raudóti*, latv. *raudāt*.

Ir vesela rinda *o*-celmu ar zuduma pakāpi saknē: *ei* > *i*, *ou* > *u*.

O-celmiem tagadnē saknē 1) *e*-pakāpe, bet starpā ir arī tādi celmi ar 2) zuduma pakāpi: *ei* vietā *i*, *eu* vietā — *u*. Reiz zuduma pakāpē tiem bija uzsvērtā otrā zilbe, kāpēc saknes patskanis vājināts. Latviešu verbs *skutu* atbilst leišu verbam *skutù* (*kasu*). *V* aiz *u* atrodam verbā *šuvu*, lš. *siuvù*, *j* atrodam aiz zuduma pakāpes verba *riju*, infinitīvs — *rīt*. Leišiem sakne ir gaŗa, cirkumflektēta *i*-skaņa: *ryjù*. Jādomā, ka gaŗa leišu forma *ryjù* cēlusies iespraužot nāseni. Šī forma etimoloģiski būtu rakstāma ar nazalizētu *i* saknē: *ryjù* < **riju*. Verbā *risu* (*sienu*) seko troksnenis, lš. *rišu*. Leišu infinitīvam ir divzilbju forma *rišti*, ltv. *rist*. Verbs *zibu*, infinitīvs *zibēt*, lš. *žibù*, infinitīvs *žibēti*. Aiz zuduma pakāpes atrodam plūdeni vai nāseni: *minu*, infinitīvs *mīt* no **mint*, lš. inf. *minti*, *minù*; ssl. val. verbs ar tādu pat celmu — *мѣно*. 3) Te minams atsevišķi kāds *o*-celms, kam tagadnē starp sakni un *o*-skaņu atrodas — *v*. Mancelis lieto formu — es *dzīvù* (es *dzīvoju* vietā). Arī

tautas dziesmās līdzīga tagadnes forma: Ja tev tik, dzīv ar mani. Tāpat prūšu tekstos tagadnes 3. pers. giwa. Slavu val. krievu живу, latīņu vīvō Sskr. jīva-ti. Krieviem no tagadnes dzīvu — живу ir infinitīvs жить (bez „v“) Baltu valodās vecleišu tekstos sastopam infinitīvu gýti (ar nozīmi — dzīvot).

Tagad mums šis vārds skan — dzīt. Jāiziet no nozīmes dzīvot. Krievi lieto зажить — ar nozīmi sadzīt.

Ide. val. nav tagadnes — vo-celmu, kur starp sakni un galotni iesprausta zilbe — vo. Šis verbs nav vecs verbāls o-celms, bet dēnōminatīvs celms, kas darināts no adjektīva; vēlāk šī forma lietota kā verbāls celms. Tāpat izolēta arī tagadnes forma verdu, leišu vėrdu.

Baltu valodā nav vairs otra do-celma. Še varam runāt par īstu verbālu do-celmu. Slavu val. ir verbi no saknes -ei-, no kam latviešu iet; sl. *ido > udy; jėdu.

Vecos laikos laba tiesa tagadnes do-celmu. Tam par labu runā tas fakts, ka valodā radušies tagadnes darāmās kārtas divdabji ar galotni — dams: nākdams, sizdams (no veciem tagadnes do-celmiem).

o-celmi ar iespraustu nāseni.

Lš. krintū, ltv. es krītu (*in > ī); lš. pagātne kritaū, ltv. kritu (bez nāseņa). Šādas formas labi pazīstamas arī ārpus baltu valodām; no slavu val. piem. ssl. val. forma lęgō (es gulšos). Šim verbam sakne leg- (лєг-), kā rāda formas лечь un легъ. Latīņu val. forma findō (es šķeļu), pagātne fidi (bez nāseņa). Līdzīgas formas arī citās ide. valodās.

Sskr. val. visvecākā forma, kur starp nāseni un saknes beidzamo līdzskani atrodam vēl kādu patskani: latīņu val. iug- (saknes forma), iugum, iungō (es savienojū). Lš. jūngiu (jūdzu), sskr. yuñja-ti, yugam (jūgs). Vecāka ir forma *yu-na-k-ti (viņš savieno, jūdz); daudzskaitļa 3. per. — yunj-anti. Šāds iespraudums saknes vidū ir citādi ide. val. kaut kas pavisam neparasts, nedzirdēts.

Citādi ide. val. sakni paplašina pieķaŗot piedēkli beigās vai sākumā, bet nekad — vidū.

Baltu valodās tagadnes celmi ar iespraustu nāseni saknē

pa lielākai daļai zuduma pakāpē — *-i-* vai *-u-*. Baltu valodās uzsvērtā bijusi saknes zilbe. Še pat saliktenos, kur iesprausts nāsenis, uzsvērtā saknes zilbe. Baltiem ir tikai nedaudz piemēru ar *-e-* vai *-a-* saknē. Leišu valoda rāda, ka baltu val. uzsvērtā saknes zilbe, jo leišu divdabjos uzsvērtā saknes zilbe. Verba krintū tagadnes divdabis ir ne — krintāš, bet — kriņtāš. Blakus formai kriņtame (krītam) atrodam nevis formu nūkrintame, bet — nukriņtame (baltu val. verbos ar iespraustu nāseni uzsvērtā saknes zilbe). Sanskritā uzsvērtā otrā zilbe. Starpība nav vēl noskaidrota. Baltu valodās šiem tagadnes celmiem ar iespraustu nāseni ir pa laikam nepārejoša nozīme, ļoti bieži nozīme, t. i. ka verba subjekta stāvoklī norisinās pārmaiņa (ūdens pluok, kājas sūt) Verba lakt tagadne skan — suns luok (laņka). Te verbs izsaka darbību. Leišiem no lākti tagadne skan lakū, nevis lankū. Latviešu forma luok ir jauninājums.

Latviešiem ir verbs rast, atrast, tagadne — ruodu atruodu. Tagad šim verbam pārejoša nozīme. Atrast kā saliktenis lietojams nozīmē uziet kaut ko. Pirmnozīme būs bijusi cita. Verbs rast, ruodu sākumā apzīmējis kustību: atrast nozīmē uziet (sakars ar iet). Sākumā nebija pārejošas nozīmes.

Zagt. Tagad verbu zagt lieto ar pārejošu nozīmi, bet sākumā šim verbam bijusi cita nozīme. Leišu verbs žagti nozīmē' apgānīt, padarīt netīru, neskaistu, nešķīstu. Žagiū — padaru netīru, nešķīstu; šis verbs ir jo-celms; pārejošas dabas, ltv. zuogu sākumā varēja apzīmēt „es kļūstu nešķīsts.“

Saknē šiem celmiem zuduma pakāpe: krintū, kritaū.

O-celmi. Verbi ar *u*-saknē.

Ltv. jūtu, pag. jutu; leišu juntū, pag. jutaū.

Verbi ar *a*-saknē.

Leišu tampū, ltv. tuopu. Leišu zobu nāsenis *n* asimilējies lūpenim *p* un devis lūpeni *m*: tampū no *tanpū.

Verbi ar *e* saknē. Te 2—3 verbi. Piem. bred-, lš. bredū (es briedu). Bridaū, brīsti, blakus leišu f. brendu,

ltv. briedu, lš. pag. bridaū, ltv. bridu. *N* — šē dabūts pēc cita verba parauga. Ir kāds vecs verbs ar nāseni: lš. lendū, ltv. liedu, lš. pagātne lindaū.

Otrs verbs ar *e* ir leišu tenkū, ltv. tieku. Sakne šē tek-, kā rāda leišu pagātnes forma tekaū, infinitīvs tēkti. Latviešiem — tieku, tiku, tikt. Ltv. f. tieku, tiku, tikt — pēc lieku, liku, likt parauga. Tomēr augšzemniekiem ir atvasinājums no tās pašas saknes. Rakstu valodas vārdu netikle augšzemnieki Latgalē saka — netekle (ar *e*).

Iespraustie nāseņi vienmēr cirkumflektēti: lš. krintū, 3. pers. kriņta. Latviešiem šē vienmēr kritošā intonācija.

Tagadnes formas latviešiem: křitu, rūoku, zūogu. Leišiem tai vietā patskanis ar nāseni, kas — cirkumflektēts.

Piekabinot verba saknei piedēkli -no-, dabūjam verba celmu ar no. Krievu valodā piem. no verba стать tagadnes forma skan — стану, станешь, станеть (ar piedēkļa formu -no-). Tāpat привыкь, привыкнеть.

Baltu valodās ir šādas tagadnes formas: ltv. aut, tagadne aunu, lš. aunū. Verbiem, kam iesprausts nāsenis, ir nepārejoša nozīme un viņi ir zuduma pakāpē.

Īstie -no-celmi.

Saknē šiem īstajiem no-celmiem gan 1) zuduma, gan 2) *e*-pakāpe. Tāpat īstiem no-celmiem var būt pārejoša un arī nepārejoša nozīme.

E-pakāpe saknē: es sienu, sēju, es slienu, slēju, lš. sienū, šlienū.

Divskanis — au. Ltv. aunu, lš. aunū; ltv. jauju, izl. jaunu, lš. jaunū. Leišu rakstu valodā bļiaúju, leišu izloksnēs bļiaúnu, latv. bļauju, izloksnēs bļauņu.

Izloksnēs tā tad vēl no-celmi.

Latvijas austrumdaļā līdz Vidzemes vidienai (Valmierai) runā bļauņu, pļauņu, jaunu. Leišiem no-celmi visvairāk žemaišu dialektā.

Formas ar zuduma pakāpi, piem. no verba rīt. Latviešiem augšzemnieku izloksnē tagadnes forma reinu < *rīnu „riju“. Leišiem žemaišu dialektā no-celma f. rynū (riju).

U-saknē. No verba *gūt* augšzemniekiem Latgalē tagādnēs forma *gyūnu* < **gūnu*. Šādas formas arī leišiem. Leiši gan šo formu zaudējuši un saka — *guinū* (ātri dzenu). Blakus formai *gūnu* ir *f. guju*, pēc šuju parauga. Abas formas mistrojuma ceļā devušas 3. *f. guinu*.

Leišu valodā *no*-celmi tikai tos gadījumos, ja sakne beidzas ar kādu patskani; citās valodās *n* priekšā var būt arī kāds līdzskanis, piem. krievu *привыкну*.

Blakus vecākai formai *es briedu*, sastopams jauninājums — *es brienu*, kas cēlies no **briednu*. Vecāka forma arī *liedu*, bet tagad lieto arī jauninājumu *lienu*, kas cēlies no **liednu*.

Latviešu valodā ir tagadne *es kruknu* (*ich hocke*, stāvu, tupu saliecies). Te nāsenis vispārināts. Sskr. val. ir verbs *kruñcati* (viņš liecas). Ltv. tagādnēs *f. es kruknu*, pagātne *kruknēju*, inf. *kruknēt*. Tāds pats verbs *zvilnu*, *zvilnēju*, inf. *zvilnēt* (deģu ar lielu liesmu). Sakne te tā pati. kas sskr. val. verbā *jvala-ti* (liesmo).

Sto-celmi.

Sto-celmiem starp sakni un personas galotni atrodas vēl zilbe *-sto-*. Ao celmus pazīst vairs tikai baltu valodās. Citās ide. valodās tie vairs nav sastopami. Citās ide. valodās toties atrodami *-sko-* celmi; latīņu *crēscō*, pag. *crēvī*; *gnōscō*, pag. *gnōvī*. Šiem celmiem inchoatīva nozīme. Dažreiz blakus ir *-sko-* un *sto-*celmi. Krievu verbam *пускать* ir blakus *f. пустить*.

Arī baltu valodās var saskatīt *sko-* celmu atliekas. Nozīme viņiem inchoatīva. Šie *sto-*celmi baltu valodās vēl tagad produktīvi. Verbs *salabt* ir cēlies no adjektīva *labs*, tagadne *salabst* (*sto-celms*). *O*-celmi ar nepārejošu nozīmi pārcelti *sto-* celmu kategorijā: *delu* — *dilstu*, *telpu* — *tilpstu*, *dzemu* — *dzimstu*. (Leišu valoda rāda, ka šos tagādnēs celmos uzsvērtā saknes zilbe). Saknes forma *sto-celmos* pa laikam atrodas zuduma pakāpē — *i* vai *u*. Zuduma pakāpe ir kā kaut kas raksturīgs taisni šīm saknes formām. Pārejošā forma — *mērcu*, nepārejošā *f. mirkstu* (*sto-celms*); *liecu* — *likstu*, *sveļu* — *svilstu*, *beļu* — *birstu* (nepārej. *f.*) *Sto-celms* raksturo nepārejoša no-

zīme un zuduma pakāpe saknē. Leišu val. sto-celmos uzsvērtā saknes zilbe tagadnes formās.

Leišu verbs mīrkti, ltv. mīrkt; leišu tagadnes divdabis skan mīrkstās, ar ko saskan saliktenis: sumīrkstame — ne sūmīrkstame. Dažkārt sto-celmu saknē arī metatonija, leišiem blakus infinitīvam mīrti ir tagadnes forma mīrštu (ar akūtu), kas bijis reiz arī latviešu valodā.

Dažu sto-celmu piemēri.

1) ar zuduma pakāpi saknē: lš. linkstu, ltv. līkstu; lš. mīrštu — ltv. mīrstu, lš. dýgstu — ltv. dīgstu (latviešiem būtu jārūnā — dīgstu). Lauztā intonācija latviešu valodā var ienākt no citām formām. No pagātnes celmiem piem. tā var ienākt arī tagadnes celmu formās.

Latviešiem sto-celmos bieži lauztā intonācija, bet reiz saknes zilbē bijusi uzsvērtā stieptā intonācija, ko liecina sto-celmi, kam blakus nebija formas ar laužto intonāciju. Leišu formas ar metatoniju: formai mīrštu blakus ir infinitīvs mīrti, ltv. *mīrt. Blakus šē nav saknes formas ar laužto intonāciju. Ja nebija blakus formu, varēja paglābties arī vecā stieptā intonācija (mīrstu).

2) Ar *u*-saknē.

Latviešu valodā dustu, pagātnē dusu, infinitīvs dust. Tas ir lizumniešu vārds un nozīmē pelēt, piem. maize dust.

Tas pats verbs leišu tagadnes pirmā personā: dustū pagātnē dusaū, inf. dūsti (sākt smirdēt).

3) Ar *u*, aiz kuŗa nāsenis.

Leišu jūnkstu, latviešu jūkstu — „pieroodu.“

Ltv. guŗstu — lš. gūrstu, ltv. rūgstu — lš. rúgstu, ltv. lūstu — lš. lúštu, ltv. pūstu — lš. pústu, ltv. pag. puvu lš. pag. puvaū.

4) Nedaudz piemēru, kur latviešiem saknes zilbē *e* vai *a*.

Ltv. briestu — lš. bręstu, bréndau; ltv. alkstu — lš. álkstu. Ltv. rakstu valodā vārgstu, ltv. iz. vārgstu, lš. vargstū, kur uzsvērtā otrā zilbe, kas nozīmē, ka jābūt saknē krītošai intonācijai.

Kalstu, muōstu (uo — no an), muodu. Kursā — muōstu (ar stiepto intonāciju). Ltv. salstu — lš. šālstu, ltv. gaistu — lš. gaištū, ltv. kaistu (kļūstu karsts), lš. kaistū.

5) -au-. Ltv. plaukstu — lš. pláukstu, ltv. aust (diena aust), tagadnes 3. persona, leišu aūšta. Šim verbam ir sko-celma atliekas. Ide. pirmvalodā saknes f. aus-. Pamatā te sko-celms. Vecās celma formas *auske- jeb *ausko.- Lat. aurōra cēlusies no *ausōsā. Leišiem še nav svelpenis, bet šņācenis, jo leišu šņācenis cēlies no sk. Leišu šņāceni var saprast, ja iedomājas, ka pamatā ir sko-celms. K-skaņa var būt velāra vai palatāla.

Leišu aūšta laikam stājies veca *aūša vietā. Pagātnes forma būtu bijusi ar svelpeni -aūso. Tagadnes forma *aūša leišiem bija izolēta, jo nebija citas celma formas ar šņāceni, tādēļ f. *aūša pārveidojās par tagadnes formu aūsta. Šim verbam inchoatīva nozīme — diena aust.

6) -ā- saknē.

Ltv. sprāgstu — lš. sprógstu. — Piezīme par sto-celmiem. Latviešu valodā dažiem tagadnes no-celmiem (kruknu, zvilnu) nāsenis pārnests arī citās formās — pagātnē un infinitīvā (kruknēju, kruknēt). Tas pats noticis arī ar dažiem sto-celmiem. Latv. verbs drīkstu, iedrošinos, leišiem drīstū, pagātne drīsaū.

Vēlāk leišiem blakus rodas pagātnes forma ar tagadnes celma skaņām st-: drīstējau. Latviešiem tagadne drīstu *drīsu, *drīst; vēlāk pagātnē un infinitīva jauninājums — drīstēju, drīstēt. Vēlāk iesprausts arī k. Blakus arī leišu formai drīsti ir jaunākā infinitīva f. drīstēti.

Še blakus bija sto- un sko-celmi ar vienādu nozīmi Notika abu formu kontaminācija: *drīsku un drīstu, kas deva formu *drīsktu > drīkstu.

2) Otrs piemērs.

Leišiem ir pagātnes forma sukūšo (sakustējās); saknes forma kuš. — Latvieši reiz locījuši pagātnē *kusu, tagadne kustu, *kust.

Tagad lieto vienīgi formas kustēt, kustēju. Vecs infinitīvs ir *smilgt, smilgstu, pagātne smilgu, vēlāk pa-

raleli rodas smilkstēju. Vēlāk blakus vecam infinitīvam *smilgt, radās inf. smilkstēt.

St — sakopojums atrodas dažkārt visās verba formās: свистеть, хрустеть. Dažos gadījumos kontaminēti vēl sto-celmi ar o-celmiem, kam saknē iesprausts nāsenis.

1) Tagadne *kūsu, paraleli *kustu, jaunākā f. kūstu (ar krītošo intonāciju). Pagātne kusu, inf. kust. Še kontaminēts vecs sto-celms ar o-celmu kam iesprausts nāsenis.

2) dziestu, dzisu, dzist. Saknes f. dzes-, (dzesēt). Te tagadnes formai arī inchoatīva nozīme. Leišiem gēs-, *gens-, vēlāk 3. pers. f. gēsa. Latviešiem *dzies, *dzesa, dzest, piem. uguns *dzies. Leišiem pagātne gēso, infinitīvs gēsti; latviešiem pec liek, lika, likt parauga radušās formas *dzies, dzisa, dzist. Kā lieka, lika, tā blakus radās formas — dziesa, dzisa. Ievērojot šīs formas inchoatīvo nozīmi radās — dziest, dzisa, dzist.

Kā citur saknes beigās svārstās starp balsīgo un nebal-sīgo slēdzeni, tā aiz svelpeņa nebal-sīgā *t* vietā dažkārt ierodas balsīgais *d*: īgt — īgstu no *ingstu — es sūdzos, žēlojos. Leišiem tai vietā forma ar *d*: ingzdū. Blakus sko-un zdo-celmam ir arī zgo-celms.

3) Dunēt, dun. Lš. no šī verba ir zgo-celms: dūzgu no *dunzgu. Sko-celms ltv. val. ir tusku (nozīme tā pati, kas tūkstu), pagātne — *tuvu, infinitīvs — *tūt. Šīs f. atbilst ssl. val. formai тѹти (ы < *ū). Latviešiem še vispārināts sko-, tāpēc pag. tūska, infinitīvs — tūskt.

jo-celmi (jō-celmi).

Baltu valodās ir ļoti daudz tagadnes celmu, kas beidzas ar jō- (jo-). Starp o un sakni ir nezilbisks j (jōta). Šo celmu baltu valodās ir visvairāk. Viņi vēl arvien produktīvi. Tie — pārejošas dabas. Latviešu un leišu izloksnēs vecie o-celmi pārvērtušies jo-celmos ar pārejošu nozīmi: blakus formai cepu ir forma cepju (viņa cepj maizi).

Baltu valodās jo-celmu saknes zilbē pa lielākai daļai e-pakāpē, retāki zuduma pakāpe, beŗu — birstu, šķieŗu — šķīstu, mērcu — mirkstu utt. Akcenta vieta nav bijusi vienāda: daļai uzsvērtā bijusi saknes zilbe, bet

daļai — otrā zilbe. Baltu valodās jo-celmu šķirai jāpie-
skaita celmi, kas sākumā ir tirie o-celmi: spēju, spēt, lš.
spēju, spēti. Tādi verbi kā spēju ir tagadnē īsti o-celmi,
sakne beidzas ar ēj.

To rāda sskr. verbs sphāy-a-ti (o-celms) — piejemas
tuklumā, brangumā. Blakus ir pagātnes divdabis sphītaḥ,
kur ī mijas ar ēj (ēj). Tā kā j piederēja pie saknes, tad no
sanskrita viedokļa raugoties tas ir o-celms, nevis jo-celms.
Sākumā arī mūsu verbs spēju ir tīrais o-celms, nevis
jo-celms. Tikai tagad tas pieskaitāms jo-celmiem.

Labai tiesai arī zuduma pakāpe: ltv. šķiļu, lš. skiliù,
ltv. šķiŗu — lš. skiriù.

Verbi, kam aiz plūdeņa vēl cits līdzskanis.

Ltv. svilpju — lš. švilpiù.

Jotu — aiz u: šuju, kr. шью (по шить).

Ar jo-celmu — lš. gujù (ātri dzeņu).

Plūdenis aiz u.

Ltv. kuļu — lš. kuliù, ltv. buŗu — lš. buriù.

Saknes beigās lūpu nāsenis.

Ltv. stumju — lš. stumiù.

Aiz plūdeņa vai nāseņa — vēl līdzskanis.

Ltv. urbju — lš. urbiù.

Nāseņa savienojums ar citu līdzskani.

Ltv. jūdzu — lš. jūngiu. Sākumā šim verbam o-celma
forma. Kā pārejošas dabas verbs, tas kā leišiem, tā latvie-
šiem pārvērties jo-celmu kategorijā

Garais ū.

Ltv. grūžu — lš. grúdzju.

Īsais ū.

Latviešu *pušu, lš. pučiù. Arī Dreseļa gramatikā ir
forma pušu — pūšu nozīmē. Latviešu formā pūšu garais
ū ieradies no pagātnes.

jo-celmi o un e pakāpē.

Ltv. ceļu — lš. keliù

„ dzeļu — „ geliù

Ltv. vemju — lš. vemiù

„ strebju — „ srebiù

„ slēpju — „ slepiù

(F. slēpju — Ādolfija gramatikā, tagad — slēpju).

„ lecu — „ lekiù

„ vērpju — „ verpiù

„ ciešu — „ kenčiù

„ stiepjju — „ stiepiù

Ltv. šķiežu — lš. skiedžiu. Šos gadījumos ei pārvērties par ie (ei > ie). Ir gan arī gadījumi, kur ei-skaņa paglābusies. Ltv. beidzu — lš. beigiù.

Gadījumi, kur saknē gaŗš ē.

Ltv. glēbju (es apkampju), lš. glēbiu; ltv. plēšu — lš. plēšiu. Ltv. sēju — lš. sēju.

Ir diezgan daudz jo-celmu, kam saknē au-. Divskaņa au priekšā līdzskanis var būt mīkststināts vai nemīkststināts. Ltv. raušu — lš. raušiù; ltv. aužu — lš. áudžiu; lš. verbs daužiù (nozīmē dauzu), ltv. vecā forma daužu (vecās 17. g. s. gramatikās).

Lš. val. siaučiù (trakoju), ltv. šausü (situ, peŗu). Šos gadījumos sakne beidzas ar -au. (Aiz au — kāds līdzskanis). Ar au- ir laba tiesa piemēru. Ar ai- ir daudz mazāk skaņu.

Var arī būt, ka divskanis au cēlies no veca *ou (au < *ou). Leišu verbs malù, lat. molō, gotu mala. Īsais ā te saknē cēlies no veca *o (a < *o). Verbā augu au- ir vecs (latīņu augeō). au- te ir no vecās ide. pirmvalodas. Ir daudz verbu ar au- saknē, to starpā jauninājumi. Piem. lš. daužiù. Ja verbam saknē būtu e-pakāpe, rastos forma, kas atšķirtos no citām formām: ltv. daūzīt — lš. daužýti.

jo-celma formas saknē ar eu, kas baltu val. pārvērties par jau (eu > jau) Leišu val. d + j > dž, kādēļ būtu gaidāma forma — lš. *džiaužiù — ltv. *žaužu (ltv. d + j = ž). Šī forma it kā nav radniecīga ar formu dauzīt. Verba dauzīt saknes sākums netiek mīkststināts. Runātājs neizjūt sakaru starp formām *žaužu, *džiaužiù un — dauzu. Jauninājums radies pēc iteratīvās formas parauga. Blakus

formas ar un bez mīkstinājuma. To rāda blakus paglābušies piemēri.

1) Ar nemīkstinātu līdzskani saknes sākumā.

Ltv. raucu — lš. raukiù. Nemīkstināto *r* leiši ievēduši no citām formām.

2) ar mīkstināto līdzskani saknes sākumā.

Piem. gniáuži (au < *eu — ar līdzskaņa mīkstinājumu). Latviešiem šī forma bez mīkstinājuma — gnaužu. Nemīkstinātais līdzskanis ievests no attiecīgās iteratīvās formas — gnauzit. Vienai verbu daļai sākumā eu-, kas pārvērties par jau-,

jo- celmi ar au- saknē, kur au- saknes beigās; aiz au- neseko līdzskanis. Ltv. bļauju — lš. bliāju; latv. spļauju — lš. spiāju.

Ar cirkumflektētu sakni.

Ltv. auju (ar cirkumfl.), sl. yjō, ob-ujō. 2) jauju — lš. jaujū.

Blakus ir formas ar mīkstināto un nemīkstināto līdzskani saknē. Latv. mīkstinātais *r* paglābies vēl Kursas izloksnēs: kraūju. Ēdolē runā — kraūju (ar cieto *r*). Citādi gan arī Ēdolē mīkstina *r*. Leišu izlokšņu vairumā ir forma krāju (ar nemīkstinātu *r*); ir leišiem izloksnes, kur mīkstināts *r*: kriāju.

Starpība starp mīkstināto un nemīkstināto līdzskani.

Lietu apgaismo līdzīgas slavu valodas formas — *kovō (veca *o*- celma forma); kujō (jaunā *jo*- celma forma). Arī baltu valodās vienā šāda tipa verbu daļā (kaut, raut un līdzīgiem) sākumā bijis *o*- celms. Latviešu forma *kravu (*a v*- priekšā cēlies no veca **e*). Infinitīvā sākumā bijis garš ū: krūt. Krievu крыть (ы < *ū).

Vēlāk arī infinitīvs *e*- pakāpē. Krūt > kreut. eu > jau kreut > krjaut (krajut). Kravu (ciets *r*). Krauju, inf. krajut (ar mīkstināto *r*). Vispārināja cieto vai mīksto *r*. Vienā paradīgmu daļā — cietā, otrā — mīkstā *r* skaņā. Ilgi tāda svārstišanās nevarēja noturēties.

Tādēļ var saprast, ka vienā izlokšņu daļā mīkstināts, otrā — nemīkstināts līdzskanis.

Daudz mazāk tādu gadījumu, kur saknē ai. Latv. val. laižu no *laidjō. Arī leišiem kaičiū (karsēju) tas pats, kas latviešu skaišuos (iekarstu).

S- skaņa sākumā tikai kā refleksīvā forma. Pamata verbs nebija lietojams, kādēļ aizmirs, ka sakne sākas ar *k*-skaņu. Vēlāk abstrahēja: skaišuos (es karsēju sevi).

Verbi, kam aiz īsa a seko līdzskanis.

Ltv. kāršu — lš. karšiū, ltv. aŗu — lš. ariū, ltv. baŗu — lš. barū (r. val.), izl. leišiem bariū.

jo- celmos arī nedaudz piemēru ar gaŗu ā. Ltv. jāju — lš. jōju, ltv. glābju — lš. glóbiu. Ir arī veci piemēri ar ō, no kam leišiem un latviešiem uo: ltv. kuopju — lš. kuopiū (tīriju), ltv. uoŗu — lš. ūodŗiu.

Prūšu valodā maz tādu verba formu. Tagadnes trešā persona trinie (draud, droht), gēide < *gēidja, 3. pers. (kāro), lš. geīdŗia.

i- celmi.

Slavu un baltu valodā jo- celmi ir šķirti no *i*- celmiem, bet citās ide. valodās, piem. grieķu valodā, kur *i*- celmi zudusi, tie pārvērsti jo- celmu kategorijā. Grieķu valoda nepazīst *i*- celmus blakus jo- celmiem. Slavu un baltu valodā blakus jo- celmiem arī *i*- celmu kategorija, kam vienskaitļa pirmā persona tomēr satur jo- celmu formas: Ltv. guŗu, gulēt — lš. guliū, ltv. gulim — lš. gūlime. Vienskaitļa 1. persona kā jo- celmiem, pārvērstas personas — no tīrā *i*- celma.

Piem., kr. сидѣть — сижу (kā jo- celms). *i*- celmiem nu ir nepārejoša nozīme, tie neapzīmē darbību, bet — stāvokli: dzirdēt, redzēt — dzirdim, redzim. Mēs dzirdim nozīmē, ka mēs spējam dzirdēt, mēs redzim nozīmē, ka mums ir redzes spēja. Lielākā *i*- celmu daļa satur saknē zuduma pakāpi. Piem., blakus jo- celmiem ar *e*- pakāpi ir *i*- celma forma ar zuduma pakāpi (no tās pašas saknes): tveŗam, bet — turi-m (ar *i*- pakāpi). Leišu, arī latviešu valodā celmi beidzas ar īsu *ī*: ltv. turim, lš. tūrimē. Slavu valodā sākumā bija gaŗa *ī*- skaņa, kas pārvērtusies par īso

i- skaņu. (Ja būtu bijis *iss i*, tad tagad būtu ъ). Leišu f. *sēdi-me* (ar *īsu i* beigās) citādi atbilst senslavu formai *сѣди-мъ*, kur celms beidzas ar veco, gaŗo **ī*.

Retos gadījumos *ī* vai *ī-* celmus atrodam arī sskr. val. *rōdi-ti* (celms beidzas ar *ī*); citreiz beidzas ar garu *ī*: *amī-ti* (kaitē). Starpību starp *īso* un gaŗo *i* sastopam arī latīņu valodā: no celma *cupi* — (es vēlos) — *cupi-o*, *cupi-s* (*iss i*); verbs *farcī-ō* (es bāžu), vsk. 2. persona *farcī-s* (gaŗš *ī*). Celms beidzas ar *ī* vai *ī*.

Arī latviešu izloknes paglābušas šur tur gaŗo *ī*. Bilenšteinam („Lettische Sprache“) ir verba *dzirdēt* divdabis — *dzirdīms* (ar gaŗu *ī*). Nīcā ir forma *negulīta* (*neguliet*).

Nīgrandā (Janševskis) lieto formu — *gulīms* laiks. Anna Brigadere (Zemgalē, Kalnu muižā) „Sievu kaŗos ar Belcebulu“ lietojusi formu — *raudīmas* dienas. Varētu arī būt, ka prūšu valodā celma beigās bijis gaŗš *ī*, jo tagadnes daudzskaitļa 1. personā citādi raksta pa laikam divi *m-* burtus: daudzsk. 1. pers. *giwammai* (mēs dzīvojam, dzīvam). Divi *m* liecina par *a* īsumu. Bieži sastopama verba *turrītwei* daudzskaitļa 1. pers. *turrīmai* (šai formā nekur nav divu *m*). Varbūt arī te otrā zilbē gaŗa *ī-* skaņa. Zilbe bijusi vienmēr neuzsvērtā, III. katķismī Ābels Vills nav licis gaŗuma zīmi.

Blakus tagadnes *i-* celmam gan slavu, gan baltu valodā gandrīz arvien atrodam infinitīva celmu, kas beidzas ar gaŗu *ē*: ltv. *sēdim*, inf. *sēdēt*; lš. *sēdime*, inf. *sēdēti*; ssl. val. *сѣди-мъ*, inf. *сѣдѣ-ти* (ѣ < **ē*). Šis fakts apvieno slavu valodas ar baltu valodām. Nekur citur nesaņemam *i-* celmu ar infinitīvu blakus, kam celma beigās gaŗš *ē*.

Sastopam verba *te cēt* tagadni ar *o-* celmu formu un nepārejošu dabu; tgd. daudzskaitļa 1. pers. ir *tēkam* (*o-* celms), lš. *tēkame*, *tekēti*. Reti šādi piemēri arī slavu valodās. Baltu valodas dažkārt svārstās starp *i-* celmiem un *o-* celmiem. Tagadnes trešā persona lešiem ir vai nu *dēri* vai *dēra*, inf. *derēti* Latv. pirmā gadījumā *der*, 2) *dēr*.

Dažās leišu un latviešu izloksnēs *i-* celms pārvērties par *jo-* celmu. Žemaišu dialektā vecie *i-* celmi pa lielākai daļai pārvērtušies *jo-* celmos. Žemaišu dialektā no *gulēti*

tagadne ir guliù. Guliù loka kā keliù (ceļu). Tāpat arī ltv. izlokšņu vairumā.

Kursas un Zemgales dienvidrietumu daļā ir *i-* celmi, kā: gulim, ticim, redzim. 1. daudzsk. pers.: mēs ticim, gulim, redzim. Arī Vidzemē ap Smilteni *i-* celmi, tāpat vienā Latgales daļā. Citādi *i-* celmi pārvērtušies *jo-* celmos, vai *o-* celmos. Kā ceļu, ceļam, tāpat loka guļu, guļam; kā ceļu, ceļat, tā — guļu. guļat. Rakstu valodā *i-* celms turējies ilgāki tagadnes divdabī gulišu. Es viņu atradu gulišu. Viņš nelikās ne zinīs, ne zinīt. Citās izlokšnēs *i-* celms pārvērties *o-* celmu grupā.

Gulēt, vsk. 2 pers. guli, vsk. 3. pers. guļ, bet daudzsk. — mēs gulam, gulat, gul. Blakus infinitīvam, kas latviešiem beidzas ar -ēt (gulēt), lš. ar ēti, citās tagadnes formās ir — ējo- celms (meklēt, meklēju). Tāpēc noticis, ka dažos gadījumos svārstās starp *i-* celmu un ējo- celmu. Ir verbs, kam iespējami pat trīs celmi: *o-* celms, *i-* celms un ējo- celms.

Tas ir verbs — cerēt. Tgd. vsk. 1. pers. var būt: es ceŗu (*o-* celms), es ceŗu (*i-* celms), es cerēju (ējo- celms); tgd. daudzskaitļa pirmā persona var būt: mēs ceŗam (*o-* celms), mēs cerim (*i-* celms), mēs cerējam (ējo- celms). Arī leišiem tādas formas, piem. verbs lūkēti (drusku pagaidīt), tagadnes vsk. 1. pers. lūkiu (*i-* celms), arī — lūkēju (ējo- celms). Tā iznāk svārstīšanās. Pa lielāka daļai *i-* celmu saknē ir zuduma pakāpe. Tagadne ticim, lš. tiki-me; ltv. mīlēt, tgd. daudzskaitļa 1. pers. *mīlim (ar gaŗu ņ); šī ir veca forma, nozīme šiem verbiem nepārejoša. Tautas dziesmas rāda verba mīlēt veco nozīmi: mīlim nenozīmē — любимъ, bet „mēs esam mīļi“.

Blakus ējo- celmam mīlējam ar pārejošu nozīmi, — lieben, любимъ, ir vecā forma mīlim, leišu mýli-me (ar pārejošu nozīmi).

i- celma sakne parasti zuduma pakāpē; še atrodam *i* un *u-* skaņu. Ar *u*: turēt: turim, izl. leišu tūrime, prūšu turrimai. Ir izņēmumi, kur saknē *e-* pakāpe, zuduma pakāpes vietā. Redzēt, izl. redzim, leišu rēgime; sēdēt, sēdim, lš. sēdime ssl. сѣдимъ; stāvēt, stāvim, lš. stóvime. Blakus tagadnes *i-* celmam pa laikam atrodam pa-

gātnes celmus, kas beidzas ar ēja c. (ēja- celmu) un infin. ar -ēt(i): lš. turējo, inf. -ēti, ltv. inf. -ēt. Leišu turēti, prūšu turrīt (*i* cēlies no veca *ē). Arī slaviem blakus *i*- celmam ir infinitīvs ar -ēti, krievu — видѣть, сидѣть. Ir arī izjēmumi. Retos gadījumos blakus tagadnes *i*- celmam ir infinitīva celms, kas beidzas ar gaŗu ā, pagātnes celms, kas beidzas ar ājā- (ājā-). Arī slavu valodās viens vārds' ssl. съпати (gulēt), ssl. съпитъ, krievu спитъ. Sskr. valodā tagadnes vienskaitļa trešā persona — svapiti (viņš gul). *u* te — zuduma pakāpe no *ve:

Ltv. val. raudāt, dziedāt, izl. raudim, dziedim. Sskr. tagadnes celms ar *i*: vsk. 3. pers. rōdi-ti (viņš raud). Arī šiem tagadnes celmiem tā pati nepārejošā daba: te saskan slavu valodas ar baltu valodām.

Ltv. zināt; izl. zinim, zinit. *i*- celms te ļoti vecs, ko liecina *i*- celma divdabis — zinis, zinīt (Nelikās ne zinis). Arī prūšu val. blakus formai sinnat ir tagadnes daudzskt. pirmā persona — sinnimai (verbs bez priedēkļa nav sastopams: ersinnimai, posinnimai). Dzīvajā prūšu valodā šo verbu droši vien lietojuši arī bez priedēkļa. Ar *i*- celmu saskan arī sskr. Sanskritā ir šās saknes tagadnes daudzsk. 1. persona jānī-māḥ (ar gaŗu ī) — mēs zinim. Šā verba vienskaitļa pirmā persona sanskritā skan jānā-mi. Vienskaitli -nā, daudzskaitli un divskaitli -nī. Tāpat reiz tas bijis arī baltu valodās. Leišiem verba žinóti tagadnes 3. persona skan žino (viņš zina, zin). Sskr. jānā-ti (viņš zina). Mēs sakām — viņš zin(a).

Vienskaitli te otrā zilbē skaņu kopa nā, daudzskaitli un divskaitli ni: žino, bet — *žinime, ltv. zina, zinim. Leiši ievēduši otrās zilbes ā arī daudzskaitli un divskaitli (žinome). Arī latvieši saka zina — zinām, ne vairs zina, zinim: Izloksnēs kur *i*- celms, daudzskaitli un divskaitli saka ne tikai zinim, bet arī — zin; *i*- skaņa te ievesta vienskaitli. Skr. laba tiesa nā- un nī- celmu. Leišu forma žino radusies no divu nāseņu sakusuma — *n-n*. Sakne še beidzas ar nāseni, piedēklis sākas ar nāseni.

3) Infinitīvs ar -ēt, bet tagadnē -ējo- celms (ējo- celms); meklēju, meklējam. ējo- celmi radusies dažādā kārtā:

1) Vispirms tie atvasinājumi no nōminālcelmiem — adjektīva vai substantīva. Gramatikā tie — dēnōminātīvie verbi (verba dēnōminātīva). Šādus verbus atrodam arī citās ide. valodās. Latviešiem blakus aukles vārdam ir verbs auklēju, infinitīvs auklēt, lš. áuklēju. Pamatā — nōmināls *ē-* celms (aukle). Ir arī *o-* celmu atvasinājumi, piem.: bad's — badējos (ciešu badu); leišiem aktīvā forma badēju.

Slavu valodās *ējo-* celms atvasināts no *o-* celma: умъ ума, умѣю (protu). Ъ < *ē.

Leišu valodā blakus adjektīvam šýkštas atrodam verbu šykstēju; arī latviešiem verbs sīkstēt; mums tagadnes forma sīkstu, ne sīkstēju. Blakus *o-* celmam ir *i-* celms un *ējo-* celms: cerēt, ceram (*o-* celms), cerim (*i-* celms), cerējam (*ējo-* celms). Nozīme — nepārejoša. Vecējuos (topu vecs), arī vęcuojuos. Ssl. vetъšajо (ь < *u), vetъchějо < *vetъsějо; ѳ < *ē, x < *s. Vecais *u — zudis, *t + s* dod afrikātu: *vetusēju > vetsēju > vecēju (afrikāta *c*). Baltu val. citādi zuduši zobu slēdzeņi sekojoša svelpeņa priekšā.

Lš. metù, nākotne mēsiu, latviešiem — mešu. *u-* skaņa verbā vecēju zudusi tikai pēc tam, kad citādi zobu slēdzeņi jau bija zudis sekojoša svelpeņa priekšā. Līdzīgas formas ne tikai baltu un slāvu, bet arī citās ide. valodās.

Latīņiem blakus adjektīvam claudus (klibs) ir — claudēo (es kliboju), inf. claudēre. Arī grieķu val. izloksnēs šur tur verbi, kas beidzas 1. vsk. personā ar -ēō. Sanskrita un grieķu valoda tāda, ka dēnōminātīvos verbos, kas atvasināti no *o-* celmiem, *j-* priekšā ir īss ē: grieķu philos „mīļš“, bet atvasinātais dēnōminātīvais verbs philéō (ar īsu *e*). Blakus sanskrita substantīvam vasna-ḥ (cena) atrodam atvasināto verbu vasnayāti (viņš līgst par cenu, kaulējas). Formā vasnayá-ti otrās zilbes *a* cēlies vai nu no veca **e* vai veca **o*. Sanskritā un grieķu valodā ir īss ē, citur, piem. baltu un slavu valodā *j-* priekšā ir garš *ē*. Jādomā, ka te patskaņa īsums vecāks. Baltu un slavu valodā garais *ē* ir jauninājums, kas iegūts analogijas ceļā, Tā tad īsā ē vietā radies garais *ē*.

Ide. val. no *ā-* celmiem atvasināti *ājo-* celmi: runa — runāju. *ā-* skaņa te *j-* priekšā gaŗa, jo jau pats pamata celms satur gaŗo *ā*. Pēc runāt, runāju parauga radās blakus infinitīvam auklēt tagadnes celms ar gaŗu *ē*: auklēju. Dēnōminātīvie verbi ir *ējo-* celma pirmā grupa.

II. grupa. Kausātīvie verbi.

ējo- celmi.

ējo- celmu starpā atrodam arī kausātīvos verbus (verba causātīva). Piem., ltv. verbs kausēju (lieku kam kust, lieku otram izdarīt to, ko izsaka pamatverba sakne). Ide. valodā pazīstami šie verbi. Šādi veci kausātīvi verbi ir *o-* pakāpē, ja sakne — *e*. Piem. verba sakne *men- (minēt). Latīņu moneō (atgādinu), infinitīvs — monēre. Arī baltu valodās kausātīvie verbi, tomēr vienīgi latviešu valodā to laba tiesa.

Ar *o-* pakāpi.

Baltu valodās tai vietā *a*. Verbā kausēju (au < *ou). Raudzēju (lieku rūgt), au < *ou. Zaudēju (blakus zust), sautēju (blakus sust), plaucēju (lieku plukt) u. c. Patskanis citur pārveidots pēc pamata verba parauga. Pamatverba patskanis ieviests kausātīvā formā. Blakus verbam dzešu (sakne *ges-). Kausātīvā forma latviešiem būtu *gasēju, bet ir — dzēsēju (pamatverba vokālisms). Dīgt — dīgstu; kausātīvais verbs būtu *daidzēju (ai < *oi) ar *o-* pakāpi, bet ir — dīdzēju.

Kliežu, kliest, kliežu, kausātīvā forma būtu *klaidēju, bet ir — kliežu. Dažkārt kausātīviem vārdiem starp sakni un piedēkli — lieks *d*.

Verba pūt kausātīvā forma ir — pūdēju. *d-* sastopams vairāk gadījumos, piem.: bīties, bijuos, biedēju; dilt, delu, deldēju; rimt, rimu, remdēju. Dazi domāja, ka *d-* skaņai eufonijas (labskaņas) daba. Tomēr tas maldīgi. Reiz bija do- celmi. Latviešiem vēl atlicies viens vienīgs — verdu, virt. Senāk tādu do- celmu bija vairāk. No tās pašas saknes, no kuŗas latviešiem pūt, ir grieķu verbs pūthō, pūthō cēlies no vecākā *pūdhō, latviešiem būtu — pūdu; grieķu verbs nozīmē pūdēju. Ja latviešiem reiz bija do- celms, tad verbs skanējis *pūdu (ar nozīmi —

pūstu); uz tās pamata darināts verbs pūdēju (lieku pūt); te tā pati *d*-skaņa, kas doh- celmā *pūdhō. Kad pamatverbs *pūdu bija aizmirsts, atcerējās vairs tikai kausātīvo formu pūdēju (pūt, puvu). Nu *d* formā pūdēju likās kā piederīgs kausātīvai formai. Kā kausātīvas formas pazīstamas: deldēju, biedēju, remdēju.

Par verbu pūdu liecina grieķu pýthō, bet varbūt, ka blakus bijis arī verbs *remdu.

Iteratīvie verbi.

Ar piedēkli ējo- (ējo-) atvasina iteratīvos verbus (verba iteratīva), kas nozīmē darbības atkārtojumu (no latīņu vārda itērum „atkal“. Sāknē šiem verbiem *o*-pakāpe. Grieķu verba phérō iteratīvā forma ir phoréō (nēsāju), kas cēlusies no vecākās formas *phoreiō. Baltu valodās *e*-skaņa pagarināta tāpat kā kausātīvos verbos.

Sanskritā no saknes *pat- (laisties) ir tagadnes vienskaitļa 3. persona patáyati (laidelējas). Leišu valodā nav kausātīvo un iteratīvo verbu piemēru. Leišiem ir verbs dreskiū „rauju, plēšu“. Latviešiem ir iteratīva forma drašķēju (*a* < **o*) „saraustu“. Ssl. рѣво „rauju“, kur ѣ no veca, īsa *ū (zuduma pakāpē); latviešu iteratīvā forma — ravēju.

Leišiem forma krūšti (dragāt, sadragāt). Latviešiem ir šī verba iteratīvā forma krausēju (nogrūžu, piem. miežiem akotus). Par dažiem verbiem, kam tagadne -ējo- celmi, var šaubīties, vai verbs uzskatāms par iteratīvu, vai kausātīvu. Še varam būt neziņā, no kāda verba jāiziet, kā no pamatformas. Mērcēju (lieku mirkt) — kausātīvā forma, bet salīdzinot ar mērcu, mērkt, — iteratīvā forma. Forma mērcēju nozīmē atkārtojumu, var būt ir kausātīvā, ir iteratīvā forma.

uoja- celmi.

Tālāk latviešu un leišu valodā ir tagadnes celms, kas beidzas ar uoja-. Šie verbi nōminālo celmu dēnōminātīvie atvasinājumi un apzīmē darbību vai stāvokli. uoja- celmi var būt līdzās ējo- celmiem vai ājo- celmiem. uoja- celmus atvasina pirmkārt no *o*- celmiem: melu — meluoju, leišiem melúoju, pagātne melavaū;

darbs — darbuojuos, lš. darbúojuos; biedrs — biedruojuos, lš. beñdras — bendruojuos. uoļa- celmus atvasina arī no *ā*- celmiem: ltv. asara — asaruoju, lš. āšaruoju; ltv. miza — mizāju (aļo- celms), arī mizuoju; puta — putāju, putuoju, lš. putúoju.

uoļa- celmi atvasināti arī *ē*- no celmiem: bailes — baiļuojuos. Līdzskanis *o*- priekšā mīkstināts. Verbā tas pats mīkstinājums, kas daudzskaitļa ģenitīvā — baiļu (jē- celms); velārā patskaņa priekšā *j* paliek: bailes, bet — baiļuojuos.

Blakus arī *ē*ļo- celma forma — bailējuos.

Atvasinājumi no *jo*- celmiem — ar mīkstinājumu beidzamā līdzskanī: sapnis — sapņuoju.

Atvasinājumi no *i*- celmiem (ar mīkstinātu beidzamo līdzskanī): kārts — kāršuoju, uzlieku kārtis; arī daudzskaitļa ģenitīvā mīkstinājums: kāršu.

u- celmu atvasinājumi: klepus — klepuoju.

Atvasinājumi no adjektīviem: zaļš — zaļuoju, lš. žaliúoju. Šim verbam nepārejoša daba — esmu zaļš. Ir arī verbi ar pārejošu nozīmi: grēzns — grēznuoju, mēlns — mēlnuoju, tukšs — tukšuoju. Nozīmes ziņā līdzīgs grieķu verbs leukóō (daru baltu), blakus adjektīvam — leukós.

-auļa- celmi.

Kā cēlis -uoļa- celms, runa būs vēlāk. Latviešu valodā ir uoļa- celmi arī tur, kur leišiem un prūšiem -auļa- celmi: latviešu celms tagad beidzas ar -uoja, prūšiem un leišiem ar -auja. Tas parasts tos verbos, kas apzīmē saknē izteiktā priekšmeta lasīšanu, vākšanu, gūšanu: uoguoju (ogu lasīšana), lš. uogauju, pagātne uogavau, inf. uogauti; riekstuoju — lš. riekšautauju, vēžuoju — lš. vēži-áuju, briežuoju (Langes & Stendera vārdnīcā), lš. briedáuju.

Ir arī tādi auļa- celmi, kas apzīmē izturēšanos vai dzīvošanu saskaņā ar saknē izteikto jēdzienu: ubaguoju (dzīvoju kā ubags, pa ubagu modei), lš. ùbagauju; kal-

puoju, lš. tarnáuju (tařnas — kalps) verguoju — lš. vergáuju; gudruoju (ceņšos gudrs būt) — lš. gudráuju.

Ir arī atsevišķi piemēri: skaluoju — lš. skaláuju, ceļuoju — lš. keliáuju, kaŗuoju — lš. kariauju. Arī prūšiem vienskaitļa akuzatīvs kariausnan — kaŗošanu (Streit). Pr. tagadnes 3. pers. forma rikawie, rīkuojas, lš. rykauja. Šie celmi arī slavu valodās, arī — dēnōminātīvie verbi: ssl. пророкъ — prorokujetъ (prāvieto), miluje-тъ, inf. миловати, kr. миловать. Baltu valodās auļa- celms, ssl. uje. Vai *a* aiz *v* slaviem radies no *ā, vai no *ō? — Leišiem būtu vāi nu 1) tarnavúoti (*ō), vai 2) tarnavóti (*ā). Leišu valodā pagātne vienskaitļa 1. personā beidzas ar -avaũ (ltv. -uoju), lš. tagadne tarnáuju, pagātne — tarnavaũ. Pagātnē nevar izšķirt auļa- celmu no uoļa- celma: blakus āšaruoju un ašaráuju (nozīme viena un tā pati). Latviešu valodā sekas tās, ka auļa- celms pavisam zudis: verguoju, nevis *vergauju.

Pagātnē piedēklī saskan uoļa- un auļa- celmi; nesaka latvieši vairs melavā, kalpavā, — auļa- celma vietā ir uoļa- celms kalpuoju, verguoju. No kurienes gan uoļa- celms? Vai kas līdzīgs radu valodās

Sākumā te jāiziet no *o*- celmiem; arī grieķiem no adjektīva leukós, ir verbs leukóō, — daru baltu, arī latv. tādi verbi, piem. meļnuoju. Grieķiem še īss ō; arī ēļo- celmam īsā ē vietā — gaŗš ē, tāpat uoļa- celmam *j*- priekšā veca īsa ō- vietā vēlāk gaŗš ō. Leišu un latviešu gaŗais ō pārvērties par uo. Arī grieķu valodā ir daži reti verbi, kas beidzas ar -ōō. Tas bija iespējams sevišķi tādēļ, ka jau no veciem laikiem bija adjektīvs ar -uots, (kam blakus verba atvasinājums) — zaruots, dūmuots. Atvasinājums varēja būt neatkarīgi no verba (zaruot, dūmuot) arī tieši no nōminālcelma. Adjektīvs zaruots atvasināts tieši no zars, bet nevis no verba zaruot, jo zaruots ir koks, kam jau ir zari, kamēr zaruot nozīmē zarus dzīt. Verbos, kā zaruots uo cēlies no *ō. Zaruots, dūmuots — it kā divdabji, blakus tiem verbi zaruoju, dūmuoju. Ja nu uo-skaņa (meluoju) cēlusies no vecās *ō- skaņas, kā lai saprot skaņu kopu av pagātnē? (melavaũ). Tas izskaidrojams tā, ka sākumā dēnōminātīviem vārdiem bijusi

tikai tagadnes forma, nākotnes un pagātnes forma darināta vēlāk.

uoja - celma parādība leišu un latviešu valodā jāizprot tā:

Ja uoja - celma pagātni darina pēc veca verba, kas infinitīvā beidzas ar uot, lš. -úoti, (lš. šlúoti — slaucīt; ltv. duot, lš. dúoti), tad pagātnes darāmās kārtas divdabis leišiem no šlúoti ir — šlāvēs, latviešiem reiz no *sluōt ir bijis pagātnes divdabis *slavis. Uz tādu formu norāda atvasinājums, kas atrodams vēl kādā tautas dziesmā, kur ir forma slaumi (mēsli, izslaucījumi), kas cēlusies no *slavumi (kontrakcijas ceļā). Pēc šlúoti, šlāvēs parauga atvasināts arī verba melúoti pagātnes divdabis melāvēs (latviešu izloksnēs melavis), tāpat dúoti — dāvēs. Tā izprotamas uoja - celma paradīgmās leišu un latviešu valodā.

Ājo-celmi.

Ājo-celmi pa lielākai daļai ir dēnominatīvi atvasinājumi no veciem *ā-celmiem: runa — runāju, miza — mizāju, mizoju, vaina — vaināju, vainoju. Leišu dovanóju, latviešu — dāvanāju. Retāki ājo-celms atvasina no citiem celmiem: guods — guodājū — (no *o-celmiem); jauns — atjaunāju (arī atjaunoju).

Ājo-celmu lš. dovanóju — dēnominatīvs verbs starpā ir arī iteratīvie verbi. Arī iteratīvie verbi savos sākumos ir dēnominatīvi. Pamatverbs brēkt, substantīvs brēka, iteratīvā forma brēkāju. Iteratīvā forma brēkāju sākumā dēnominatīvs no brēka. To liecina metatonija. Šādi iteratīvi verbi atvasināti no veciem *ā-celmiem, kas atvasināti no verba celma, tiem saknē o-pakāpe. Grieķu phorā (nodoklis, nesums, pienesums no phérō „nesu“). Arī iteratīviem verbiem saknē bieži o-pakāpe. Latviešu verbā bradāju pirmais a cēlies no veca īsa *ō. Leišiem blakus substantīvam bradā (brišana) ir pamatverbs bredū (briedu). Iteratīvā forma luōdaju (uō < *an), pamatvārds šim verbam ir leišu lānda (caurums, kur ielīst), leišu lendū, latviešu liedu. Latviešiem blakus iteratīvā forma klaigāju (ai < *oi) no kļiedzu; ņesu un nasaju (a < *ō); liecu, lš. lenkiū; leišiem iteratīvā forma lankóju, latviešiem luōkaju; verba dzēnu iteratīvā forma o-pakāpē,

vajadzētu būt ganāju, bet ir dzanāju. Iteratīvo verbu paraugi: kaūka — kaūkāju, brāucu — braūkāju, stēidzuōs — staīgāju, vēdu — vadaju, lš. vežū, kr. везу, ltv. vazāju; leišu vejū (dzenu), interatīvā forma vajóju (vajāju). Dažkārt arī te gaidāmā o-vietā saknē pamatverba patskanis: celt, vajadzētu *kalāju (iter. f.), bet ir — ceļāju, ar to pašu patskani saknē, kā pamatverbā ceļu.

Tāpat elst, elšu, vajadzētu *alsāju, bet ir elsāju; sūkt, sūcu — sūkāju; grābt, grābju — grābāju; knābt, knābju — knābāju. Ja substantīva celms beidzas ar ja-, arī iteratīvs satur j: luōža (kas mēdz šurp un turpu list) — luōžât. Blakus formai bradāju ir arī forma bražāju, leišu — bradžiόju. Blakus arī forma ar nāseni — bražņāju. Latviešiem no verba pelt atvasinājums paļas; no šā vārda — verbs paļāju (iteratīvā f.). Verba uost iteratīvs var būt uošļāju un uošņāju; rakt, rakņa — rakņāju; kasīt — kašņāju.

Ā-celmos tagadnē saknē o-pakāpe, kā redzam no formas nasājam. Slavu un baltu valodā ō vietā ir arī ē (latviešu un slavu val.); leišu valodā tādu piemēru nav. Blakus formai nasāju ir forma nēsāju. Verba mest iteratīvā forma mētāju (ar gaŗu ē). Slavu val. gluži līdzīga forma mētajo. Otrs piemērs tēkāju (no tecēt) — arī ar ē; šai formai kas līdzīgs ir arī slavu val. tēkajo. Pazīstamāks verbs lēkāju, blakus lecu. Grieķu valodā verbs lēkān. „dziedot, deļot, lēkān.“ Šādi ājo-celmi ir arī ar kādu citu gaŗu patskani saknē: ltv. val. verbs mīņāju, lš. mýnioju, blakus latviešu forma mīnu. Slavu val. verbs — salik-tenis заминаю — bez nāseņa mīkstinājuma. Atrodam tālāk, ka blakus ājo-celmiem ir ā-celmi ar to pašu nozīmi. Latviešu valodā blakus formai mēs sargājam (ājo-celms) ir forma sargām (ā-celms). Dažkārt leišu valodā ā-celms, latviešu valodā ājo-celms: latviešu verbs ieskān, tagadne ieskāju (ājo-celms), leišiem tagadnes vienskaitļa 1. pers. ieskau, 3. pers. iesko — ā-celms.

Ījo-celmi.

Šie ījo-celmi viscaur dēnōminātīvi. Viņi apzīmē darbību. Sanskritā sastopam verbus, kam tagadnes vien-

skaitļa 3. pers. beidzas ar *īya-ti* (*i* varbūt īss vai garš), grieķu *īō*. Arī slavu valodās šādi paraugi, piem. *върїю*, krievu *вопию*.

Sākumā *ījo*-celmi, domājams, atvasināti no nōmināliem *i*-celmiem, bet vēlāk arī no citiem celmiem. Latvieši atvasinājuši no *i*-celmiem: *sālīju* — no *sāls*, *veltīju* — no *velts*; *sunīju* — no *suns*, *zeltīju* — no *zelts* (*o*-celms), *šķīstīju* — no *šķīsts* (*o*-celma adjektīvs). Baltu valodās arī diezgan daudz *ījo*-celmu: latviešu verba formai sirdījos atbilst leišu valodā forma *širdyjuos*. Baltu val. *ījo*-celmus atrodam sevišķi patapinājumos no slavu valodas, īpaši baznīcas terminoloģiju; visās trijās baltu valodās ir piem. *ījo*-celms ar kristīt nozīmi: latviešu *kristīju*, leišu *krikštyju*, prūšu tagadnes 3. pers. f. *crixtia*. Sevišķi latvieši patapinājuši baznīcas terminoloģiju: *svētīju*, *zvanīju* u. c. Šiem *ījo*-celmiem blakus infinitīva celmi, kas beidzas ar *ī*: *kristīju*, *kristīt*, *šķīstīju* — *šķīstīt*, *svētīju* — *svētīt*. Tāpat ar *ī* infinitīva celms beidzas blakus tagadnes *ā*-celmam: *daru* — *darīt*.

Blakus infinitīvam ar *īt* ir tagadnē svārstīšanās starp *ījo*-celmiem un *a*-celmiem. Vienos gadījumos vecāka *ā*-celma forma, citas *ījo*-celma forma. Leišu valodā blakus infinitīvam *lōpyti* tagadne skan *lōpau* (ar *ā*-celmu) — *lāpu*.

Ltv. val. blakus formai *lāpu* ir *ījo*-celma forma *lāpīju*, bet vecāka šē *ā*-celma forma. Tāpat no verba *vētīt*, *lš. vētyti*, tagadnes vienskaitļa 1. pers. *vētau* (ar *a*), latviešiem vajadzētu būt formai *vētu*, bet pazīstam formu *vētīju*, vai arī izl. *vētu* (ar šauru *e* — no vecās formas **vētīju*). Blakus latviešu infinitīvam *laitīt* (*noberzēt*, *masēt*), kas ir vecs iteratīvs verbs, leišu valodā ir forma — *liečiū* (*es aizkaŗu*). Tagadnes formas — *laitu*, 3. pers. *laita*, bet blakus ir jauninājums ar *ījo*-celmu — *laitīju*. Dažkārt nomanāma arī otrāda parādība: **ījo*-celma vietā iestājas jaunākās *ā*-celma formas. Piem. ltv. *pelnīt*, leišu *pelnyti*; šis verbs — dēnōminātīvs, kā rāda leišu *pelnas*, latviešu *peļņa*. Šī pati forma slēpjās latviešu vārdā — *nuopelns*. Nu būtu gaidāma *ījo*-celma forma — *pelnīju*, bet blakus te *ā*-celma forma *peļnu*, leišu *pelnaū* (tgđ. vsk. 1. pers.)

Bieži saiet robežās arī ijo-celmi ar ino-celmiem. Leišu valodā ir verba infinitīvs ar -inti: auginti, audzināt. Kur leišiem verbs ar -inti, tur latviešiem īsti atbilst -īt. Tāpat ar -īt beidzas arī ltv. ijo-celms. Leišiem ir verba infinitīvs — gausinti (vairot), no tā tagadne skan gausinu. Arī latvieši pazīst tādu verbu gausinu. Fonetiski atbilstu latviešu infinitīvs gausīt. Tāda forma arī pazīstama. Blakus tagadnes formai gausinu ir jaunā forma gausīju — ar to pašu nozīmi. Tā arī leišu verbam girdinti, tagadne girdinu, ltv. dzirdinu, atbilst latviešu verbs dzirdīt; bet blakus formai *dzirdinu ir jauninājums dzirdīju. Jauninājumi radušies arī leišu valodā. Te izzudis zobu nāsenis sekojošā berzeņa priekšā. Kur piedēklis sākas ar svelpeni, tur nāsenis s priekšā izzūd: in s priekšā pārvēršas par ī. Ja jēmam leišu formu vēdinū (ltv. vēdinu), inf. vedinti, nākotne vēdīnsiu; šo nākotni raksta gan vēdīsiu, bet bet izrunā — vēdýsiu. Ar -ysiu beidzas arī ijo-celmu nākotne: verba krikštyju nākotnes 1. pers. krikštysiu. Nākotnes gaŗais ī pārcelts arī citās formās. Blakus infinitīvam vēdinti ir infinitīvs vēdýti. Blakus tagadnes formai vēdinū ierodas jauna tagadnes forma vēdyjū. Kā latviešu, tā leišu valodā ijo-celmu i skaņu izrunā arī kā īso i skaņu. Arī tais izloksnēs, kur citādi gaŗais patskanis j-priekšā paliek nesaīsināts: meklēju, strādāju, bet — kristīju (ar īso i), — i tuvs j-skaņai, tie saplūst un patskanis i — reducējas. Blakus infinitīvam, kas latviešiem beidzas ar — it, leišiem ar -ýti, tagadnē atrodamī arī ā-celmi: darīt, daru, darām (ar ā-celmu beigās). Ir arī tādi tagadnes ā-celmi, kas infinitīvā beidzas ar ā, ne ar ī. Tādu infinitīvu latviešiem gan ļoti maz, pazīstam tikai vienu verbu — sargāt, no kam tagadnes 3. pers. sarga, sargām, sargāt. Bet arī te blakus ājo-celms; ar vienādu nozīmi lieto sargām un sargājam.

Prūšu un leišu valodā tādu verbu vairāk, sevišķi leišiem. Prūšu valodā tagadnes 3. persona lāiku (viņš tur). Leitiski šī forma skan laiko, latv. infinitīvs laicīt, tagadnes 3. persona viņš laika (pataupa, atlicina). Prūšu valodā blakus 3. pers. lāiku ir infinitīvs laikut (izrunā laikūt), — ū < *ā, leišiem laikýti, latviešiem laicīt. Tā tad prū-

šiem tādi paši verbi, kā mūsu sargāt. Leišiem tādu verbu diezgan daudz. Vecs verbs ir *ieškau* (ltv. *ieskāju*), inf. *ieškoti* jeb *ieškóti*. Pa lielākai daļai baltu valodās blakus *ā*-celmiem ir infinitīva celmi ar gaŗu *ī*. Šie verbi dažkārt iteratīvas dabas, apzīmē darbības atkārtojumu. Saknē tiem tagadnē pa lielākai daļai *o*-pakāpe. Arī slavu valodās atrodam infinitīvus ar — *īti* (ar *o*-pakāpi un iteratīvo nozīmi): krievu *носить* (*nēsāt*).

Baltu valodās pa laikam blakus infinitīviem, kam celms beidzas ar *ī* (*darīt*), atrodam tagadnē *ā*-celmus. Slavu val. blakus infinitīvam ar *-iti* atrodam *ī*-celmus arī tagadnē: *носить* un *носитъ*. Baltu valodās tagadnē *ā*-celmi. Ir formas, kas liecina, ka kaut kas līdzīgs bijis arī senāk baltu valodās, piem. Ulmaņa vārdnīcā no Dobeles apgabala ir forma ar adikļa nozīmi — „darimais“ (*darāmais*), — nav zināms, vai *īss*, vai *gaŗš ī*.

Piedēkļa gaŗumus Ulmanis neapzīmē. Ir divdabis ar *ī* otrā zilbē arī vecos leišu tekstos, piem. kā forma — *pagimdimas* (nav zināms, vai *ī* — *īss* vai *gaŗš*); tagad leišiem *pagimdomas*. Krievu — *носить, носимый*. Leišiem no infinitīva mokyti ir ar tagadne *mókiu* (kā krievu *ношу*). Leišiem no *mókiu* 3. pers. ir *mókia*.

Baltu valodās blakus infinitīvi ar *ī*- un *ā*-celma formu tagadnē. Šādi *ā*-celmi atrodami arī citās ide. valodās. Latviešu verbs *laizīt*, 3. pers. *laiza* atbilst leišu f. *laīžo* un gotu tagadnes vienskaitļa 3. pers. formai *bilaigōþ* (ar piedēkli *bī*-) — *aplaiza*, lietojams tikai saliktenī; latviešu prasa — atbilst leišu *prāšo*. Šī baltu valodu verba forma atbilst latīņu valodas 3. pers. vienskaitļa formai *prōcāt* — no *prōcāre* — *prasīt*. Šiem verbiem pa lielākai daļai iteratīva nozīme, kas skaidri izjūtams latviešu verba formā *vārtu*, 3. pers. *vārta*, leišu f. *vartaū*, infinitīvā *vartýti* kam atbilst krievu forma — *воротить*. Leišiem piem. verbs *gráizau* ar skaidri iteratīvu dabu un akūtu — pirmā zilbē; latviešiem būtu ar stiepto intonāciju — *graīzu*, bet parasti izrunā *lauzti*: *graīzu*. Latviešiem ir še pamatverbs *grīēžu*, ko izrunā *lauzti*, no turienes *lauztā* intonācija pārnākusi verbā *graīzu*. Latviešiem tagadnes vienskaitļa 3. pers. *gruōza* (ar stiepto int.), leišiem atbilst verbs *grāžaū*, ta-

gadnes vsk. 3. pers. grāžo; latviešiem gan še vajadzētu atbilst formai ar krītošo intonāciju — grūoza, nevis: gruōza. Te par paraugu bijušas tādas formas, kā valkāt, brēkāt, braūkāt; pēc to parauga metatonija ienākusi arī *ā*-celmā. Šos piemēros iteratīvā forma *o*-pakāpe. Ja pamatverbā garš *ē*, tad iteratīvs dabū garu *ō*, lš. un ltv. -uo. Blakus pamatverba formām plēst, plēšu (ar *ē*), latviešiem ir iteratīva formas ar *uo*: pluosu, pluosīt.

Jeb latviešiem ir — slēdzu, slēgt, leišiem — slēgiu (spiežu, — šī nozīme vecāka); blakus še latviešiem iteratīva forma sluodzīt, sluogu (ar *uo*). Ir laba tiesa *ā*-celmu, kam iteratīvā nozīme vairs pavisam nav sajūtama.

1) Iteratīvā nozīme zud, ja blakus vairs nav attiecīgā pamatverba: blakus leišu formai daužyti (dauzīt) ir pamatforma daužti (dauzt); tā kā latviešiem pamatforma dauzt zudusi, tad daudzīt vairs neizjūtam ka iteratīvu. Tas pats noticies ar verbu laizīt; lš. f. liežyti — liežiū, ltv. *liezt — laizu, bet tā kā ltv. pamatformu *liezt zaudējuši, tad iteratīvu laizīt vairs neizjūt, kā iteratīvu.

Tāpat verbos:

adīt	—	lš. adyti	—	tgđ. adaū
badīt	—	„ badyti	—	„ badaū
darīt	—	„ daryti	—	„ daraū
prasīt	—	„ prašyti	—	„ prašaū
radīt	—	„ ródyti	—	„ ródau
lāpīt	—	„ lópyti	—	„ lópau.

2) Citur gan ir vēl blakus pamatverbs, bet nozīmes starpība kļuvusi ļoti liela: ganu — ganīt iterat. dzenāju — lš. ganaū — ganyti. Dzēnu (lš. genū). Tagad vairs nesaļūtam ciešus sakarus starp ganīt un dzīt. Tāpēc vārdam ganīt nav vairs iteratīvās nozīmes, tikai — vārdam dzenāt. Bieži *ā*-celmos starp sakni un *ā*-skaņu atrodam iespraustu st — tā leišiem, kā latviešiem. Blakus formai bērt, iterat. f. — bārstīt, tagadne bārstu, leišu — barstaū, inf. barstyti. Blakus formai kārt, kaŗu — iteratīvā forma kārstēt, kārstu, lš. kārstau, kārstyti.

Latviešiem leju, iteratīvs — laistīt, leišiem — láistyti,

ltv. laistu — lš. láistau; še latviešiem gan vajadzētu laistu (ar stiepto int.), bet pēc verba liet parauga viņi saka laistu.

Ar zuduma pakāpi.

Blakus verbam *durt* — *duŗu* ir *durstīt* — *durstu*, lš. *dūrstau*; blakus *šķirt* — *šķirŗu* — *šķirstīt*, lš. *skirstau*. Te *paturēta* tā pati *zuduma pakāpe*, kas *pamatverbā* *šķirt*, bet blakus nelieto iteratīvo formu — **kārstīt* (ar īsu vai garu *a*), jo tas neliktos vienas saknes darinājums ar verbu — *šķirt*. Iespraustā skaņu kopa *st* būs radusies atvasinot verbus no nōminālcelmiem, piem. *leiŗu raŗau*, *raŗyti*; latvieŗu *rakstīt* atvasināts no latvieŗu substantīva *raksts*, arī *leiŗiem* ir tāds substantīvs *rāŗtas*. Tā tad latvieŗu verbs *rakstīt* ir nōminālā celma atvasinājums, kur jau bija *st*. Ja nu bija radies verbs ar skaņu kopu *st*, kā piem. *rakstīt*, tad pēc tā parauga *st* ienāca arī citos verbos.

ā-celmi ar *-d*- iespraudumu.

ā-celmi, kam starp sakni un *ā* vēl iesprausts *d*, piem: *spert*, iterāt. f. *spārdīt*, lš. *spārdau*, ltv. *spārdu*, *d* te it kā iesprausts. Lš, skelti. iteratīvs *skāldau*, latviešiem te būtu stieptā intonācija, bet ir *lauztā*; tas tādēļ, ka te blakus *šķelt* (ar *lauzto* intonāclju). *Leiŗu skraidaŗu*, kur otrās zilbes uzsvērumš rāda, ka te *cirkumflekss*. Ja *pamatverbā* sakne *cirkumflectēta*, tad tā pati intonācija arī paliek. Iteratīva formā *veca o*-skaņa, kas baltu valodā pārveidojusies *a*-skaņā. Parasti *e*-skaņas vietā *o*-skaņa, bet ir gadījumi, kur *nevis e*-skaņa, bet *cits patskanis*. Blakus *leiŗu* verbam *jōti* ir atvasinājums *-jōdau*. Latviešiem te būtu *jādu*, bet *lauztā* intonācija — *jādu*. *Lauztā* intonācija no *pamatformas* pārnesta arī atvasinājumā. *Leiŗiem* blakus verbam *stūmti* ir atvasinājums ar *d*- *stūmdau*, latvieŗu *stumdu*.

Blakus *kausātīvai* formai *ārdu*, *leiŗu ardaŗu*, ir *pamatverbs* *īŗt*, bez *d*; *ērŗu*, tu *ērŗd*, viņš *ērŗŗ*, *pagātne* — *es ēŗdu* *jo*-celma formā *ērŗu* ieradusies vēlāk. Jādomā, ka *vecā* forma *satur do*-celmu (kā verbu). Arī *verbā* *ŗaudu* it kā *lieks d*. Tāds *d* sastopams arī *radu* valodās. Tās pašas saknes vārds ir arī *senlejasvācu* verbs *skiotan*, kur *t* < **d* (*ģermāņu* valodās) No tā redzam, ka jau *ide*. *pirmvalodā* šīs saknes

vārds ar *d*-skaņu. Baltu valodās no tās radies verbs ar atvasinājuma formu latv. šaudu. Arī dažās kausātīvās formās ar *ā*- celmu atrodam itkā lieko *d*-skaņu. Tā piem. leišu valodā ir tāds verbs kā guldaū, latviešu kausātīvā forma gūldu (lieku gulties), jeb leišu verbs baidaū (lieku, spiežu bīties), — baidu.

Jeb blakus leišu verbam *gér*ti ir kausātīvs atvasinājums *gird*au. Latviešiem vienā izlokšņu daļā ir forma ar stiepto intonāciju — *dzi*rdau. Tā kā blakus citas verba formas ar laužto int., tad ir izlokšnes, kur runā *dzi*rdau (ar laužto intonāciju). Dažkārt latviešu valodas *ā*-celma formas radušās no kāda cita vecāka celma, piem. lš. valodā verbs *káld*inu, ltv. *ka*ldinu, lš. inf. *káld*inti, ltv. inf. *ka*ldīt (*ka*ldu). Forma *ka*ldīt beidzas kā *skraid*īt — *skraid*u. Pēc tā parauga varēja rasties jaunākās formas: *kald*īt — *kald*u. Leišu val. *siú*dinu, inf. *siú*dinti, ltv. f. *šú*dinu, inf. *šú*dināt, jauninājums — *šú*du.

Ir vēl kāda plaša tagadnes celmu kategorija -ina-, -ena-celmi, kas latviešu valodā beidzas ar -inu- vai —ināju, -ēnu vai -ēnāju. Piem. aicinu — aicināju, izlokšnēs aicēnu — aicēnāju (ar platu ē — otrā zīlē). Tādas formas sastopamas visās baltu valodās, bet ne visās vienādas. Piem. prūšiem inf. *muk*int, lš. *mok*inti, ltv. *māc*īt; prūšiem pag. *divd*abis — *poaug*ints (uzaudzināts). Jēb prūšu tagadnes 3. pers. *swint*ina (svētī). Prūšu val. formas saskan it kā vairāk ar leišu valodas formām. Lš. f. ar -inti: *aug*inti, *mok*inti; latviešiem ar -ināt: *aud*zināt. Lš. pag. *divd*abis *aug*intas, latv. — *aud*zināts. Parastais tips leišiem *aug*inū, *aug*inaū, latviešiem — *aud*zinu. Inf. lš. *aug*inti, latviešiem būtu **a*údzīt, bet tādas formas nav. Bet citur arī latviešiem ir attiecīga forma, tikai viņiem skaņu kopa in pārvērtusies par --ī. Leišu formai *dēg*inti atbilst vecā latviešu forma *ded*zīt, tagad — *ded*zināt. Tā tad dažos gadījumos vecās infinitīva formas paglābušās arī latviešu valodā.

Leišu vienskaitļa pirmā persona tagadnē — *aug*inū, arī latviešiem *aud*zinu (šīs formas — identiskas). Leišiem no *aug*inū 3. pers. f. — *aug*ina. Latviešiem šai formai īsti būtu jāskan — *aud*zin (bez *a*-beigās). Vai ir vidienā iz-

loksnes, kur runā — audzin? Atskaitot tāmnieku izloksnes tādu formu laikam nav. Šādas formas (bez *a* galotnē) gandrīz svešas. Rucavā gan tādas sastopamas. Tā tad pa laikam ir tikai formas ar *a* beigās: viņš audzina. Leišiem šē *o*-celms — augīna, latviešiem ā-celms. Latviešu valodā tagadnē sastopami blakus ā-celmi un ājo-celmi viņš audzina, audzinā, daudzskaitļa pirmā persona audzinām, blakus — audzinājam. Dzird arī mēs audzinām (ar īsu -ā) un pat tur, kur citādi saka — lasām. Bet runā arī — lasām (ar īsu ā).

Formai audzinām atbilst leišu augīnome — veca ā-celma forma. Vai prūša forma svintina ar *a*-beigās atbilst *o*-celmam vai ā-celmam, mēs droši nezinām. Pagātnē latviešiem tikai audzināju audzinājām, leišu auginaū — augīnome. Arī leišiem veca forma *auginojau, kas atbilst latviešu formai audzināju. Šāda pagātnes forma *auginojau liek domāt, ka leišiem reiz blakus tagadnes *o*-celma formai bijusi arī ā-celma forma, ne tikai augīna, bet arī — *augīno. Ja *augīno, tad pagātne — *auginojau. Inifinitīvs būtu — *augīnoti. Virsroku jēmusi tomēr īsākā forma — augīnti. Lš. gan augīnti, kamēr latviešiem īsākā forma *aūdzīt — zudusi, jo tā nebija tik raksturīga. Blakus ā-celmam darīt ir latviešiem arī ījo-celms kristīt — kristīju, tādēļ, lai atšķirtu, latviešiem paglābusies forma audzināt (ar skaņu kopu -in).

Latviešiem izloksnēs blakus skaņu kopai -in — otrā zilbē sastopams arī -eņ- (ar platu e), augšzemnieku izloksnēs -an (ar *a*). Drustos piem. lieto formu dēdzēnāt (ar plato e abās zilbēs), bet jau Dzelzavā eņ > an (dadzanāt). Latviešiem vienās izloksnēs -eņ, otrās -in. Sastopam gan arī leišiem -en-, bet tikai zināmos gadījumos. Leišiem vienā verbu daļā -in-, otrā -en-, piem. inf. kurēnti: gyvenū — gyvénti, pag. gyvenaū; kūrenu, kūrénti (kurināt). Latviešiem zudusi nozīmes starpība starp -in- un -en-, kamēr leišiem tā nav. Kaut ko līdzīgu atrodam arī citās ide. valodās. Skaņu kopa -in- baltu valodās radusies vājinājuma jeb redukcijas ceļā no vecās skaņu kopas *en. Grieķiem un armeniem no vecā *en radusies ar redukciju skaņu kopa an.

Grieķu valodā verbs erýkō (es atturu), blakus arī erykánō, (ar to pašu nozīmi). Kā skaņu kopa -an-, tā -invar būt skaņu kopas -en- vājinājums. Kā latviešiem blakus formas audzinu un audzināju, tā arī grieķu valodā blakus formai erýkanō ir forma — erykanáō (it kā aīō-celms). Nozīme tā pati. Šāda tipa verbi ir mantojums no ide. pirmvalodas. Baltu valodās sākumā ir blakus ino- celmi un -inā- celmi. Šiem verbiem dažāda nozīme.

1) Vispārīgie kausātīvie verbi. Leišu valodā blakus áugu — auginù (kausātīvs atvasinājums — lieku augt). Leišu valodā ir pamatverbs kilti (celties), kas atbilst latviešu izlokšnes formai — cilt.

Blakus leišu formai kilti sastopams latviešu kausātīvais atvasinājums cilinu (lieku celties). Bet blakus ir arī e-skaņa saknē — ceļu — celt. Tā kā blakus formai cilinu ir forma celt, tad aizmirstot vecos verbus (vecu pamatformu — cilt), rodas it kā iteratīva forma cilinu (ar skaņu kopu -in). Blakus cilinu — verbi, kur e-skaņas vietā *i* arī starp troksneņiem, kaut gan starp troksneņiem *e* nemēdz vājināt par *i*. Blakus tek — kausātīvais jauninājums ticinu (lieku tecēt). Tagad gan parasti — tecinu (ar *e*). Pēc cilinu parauga ir radusies forma — ticinu.

Te sastopam arī *d*-skaņu. Leišiem blakus pamatformai birti (ltv. birt) ir kausātīvā forma — birdinu. Leišiem blakus gùlti (gulties) ir kausātīvais atvasinājums gùldinu. Še atrodama pat tāda kausātīvā forma, kā piem. darydinu (lieku darīt), latviešiem būtu *darīdināju, bet tādas formas nav, jo tā pārāk gaļa un neērta. Kamēr leišiem šāda tipa verbi, tikmēr latvieši saka — es darinu (ar citu nozīmi).

Pirmkārt, kā šāda tipa verbi sastopami kausātīvie verbi, otrkārt — iteratīvie verbi. Piem. tāds lš. valodā iteratīvs verbs kā švilpinu (šad tad vairākkārt svelpju). Tāpat latviešiem, piem.: blakus leišu verbam vežù (kr. безы), latviešu valodā sastopama attiecīgā iteratīvā forma — es vizinu (kā cilinu, ticinu, — turienes *i*-skaņa). Blakus verbam vērt — virinu (vairākkārt veŗu); briedu — bridinu (vairākkārt briedu). Leišu valodā ar iteratīvo nozīmi sastopam formas ar -inēti: kopinēti (ltv. — kāpināt).

Arī latviešu izloksnēs formas ar -inēt vai -enēt (ar iteratīvu nozīmi): kuodinēt, rībenēt (ar -enēt). Formas ar -enēt sastopamas mūsu augšzemniekos. Citur tādas formas — svešākas. Arī te dažkārt it kā lieks *d*: lš. jodinēti, ltv. jādināt, tas pats, kas jādelēt.

3) Kā šāda tipa verbi sastopami vēl dēnōminātīvie verbi:

lš. kietinu, ltv. cietinu. Lš. drauginū (no draugas). Jeb leišu māžinu, ltv. — mazinu.

4) Onomātopoētiskie verbi, kas attēlo kādu skaņu: bubināt, rubināt. Leišiem šie verbi ar -enti: bubēnti, grumēnti (kas attēlo pārkoņa ducināšanu).

Tādi ir baltu valodu tagadnes celmu tipi.

Kāda visos *o*- celmos sastopama īpatnība.

Citās ide. valodās atrodam, ka *o*- celmos tagadnē *o*-skaņa beigās mijas ar *e*- skaņu: sevišķi to rāda germāņu valodas un grieķu valoda. *O*- skaņa celma beigās sastopama tos gadījumos, ja seko galotne, kas sākas ar *nāseni*, citādi *e*-skaņa: gr. val. daudzskt. 1. pers. leípo-men, leípo-nti (grieķu val. dor. dial.) Citos gadījumos *e*- skaņa: leípete, vsk. 2. pers. imperatīvs — leípe. Gotu qíma-m, daudzsk. 3. pers. qíma-nd, 2. pers. qími-*þ*.

Baltu un slavu valodās viens no šiem patskaņiem vispārināts. Slaviem vispārināta *e*-skaņa, piem. krievu будемъ, будете.

Baltu valodās vispārināta *o*- skaņa: piem. latv. liekam, arī — liekat, bet pa vecam vajadzētu — *liecet (ar *e*). Liekas, ka dažās latviešu izloksnēs būtu paglābusies vecā *e*- skaņa: Aluksnes apkaimē un Lizumā sastopama *o*- celma forma, kas daudzskaitļa 2. personā beidzas ar -et. Aluksnē daudzskaitļa 1. pers. vēdam, bet 2. — vedet. Šo -et- kā kādu jauninājumu nu izskaidrot nevar. Aluksnē *e*- skaņa nav cēlusies no *ie* (vediet). Še *ie* pārvēršas par *ī*, ne par *e*. *e*- skaņa nav cēlusies no citām skaņām, ir kaut kas vecs. Turienes apgabalos *e*- skaņa veca. Citās baltu valodās vispārināta *a*- skaņa. Formā vedet paglābusies *e*- skaņa. Te vainīgs imperatīvs, piem. grieķu leípe (atstāj). Šī im-

peratīva forma drusku izolēta no citām tagadnes celma formām, tādēļ *e* te var vieglāk paglābties. Imperatīvu runāja ar *e* beigās vēl tad, kad citādi tagadnes celmā vispārināta *a*-skaņa. Imperatīvs varēja būt **liece*. Uz imperatīva vienskaitļa otrās personas pamata darina attiecīgo daudzskaitļa 2. pers. formu. Tā leišu valodā uz vsk. imperatīva formas eiki pamata darināta forma — eiki-te. Tā latviešiem pēc formas **vede* parauga darināta jauna daudzskaitļa forma — vedet. Ide. valodās saskan daudzskaitļa 2. pers. imperatīvs un indikatīvs. Arī Aluksniešiem tāpat. Grieķu verba *f. leipete* var būt tiklab imperatīvs kā indikatīvs.

Nākotnes formas.

Nākotnes formas ide. valodās darinātas ar piedēkļiem *-sjo-*, *-si-* jeb *-s-* (bez patskaņa). Tā piem. blakus sanskrita tadagnes formai *dādāmi* (es domu) — sastopama forma *nākotnes dā-syā-mi* (es došu). Šādas nākotnes formas bijušas reiz arī slavu valodās, par ko liecina vecs nākotnes divdabis, kas paglābies senslavu valodā verba *быти* viensk. nāk. divdabja nekatras kārtas forma *byšęšteje* (tas, kas būs). Citādi slavu valodās šīs vecās nākotnes formas zudušas, jo izrādījās neērtas. Slavu valodas necieš slēgtas zilbes, bija jāzūd beidzamam līdzskanī, radās formas, kas nesaskanēja ar citām verba formām. Tādēļ šīm nākotnes formām bija jāzūd. Tās zudušas arī prūšu valodā. Katechisma tekstos piem. vairs nav sigmatiskās nākotnes formas, tai vietā radušies — salikumi, piem. tādos gadījumos kā *wirst kabīuns* (*wird anhangen*) — pieķersies. Forma *wirst* — top, darināta laikam pēc vācu val. parauga; forma *kabīuns* — pagātnes darāmās kārtas divdabis. Latviešiem te būtu *kabējis* — pieķēries. Par paraugu te poļu valodas forma, kas vispirms sastāv no formas *będe* „būšu“, kurai piekabināts pagātnes divdabis *niósl*: *będe niósl*. Latviešu un leišu valoda paglābušas veco nākotnes formu.

Piedēkļi *-sjo-*, *-si-*, *-s-*. Piedēkļi *-sjo-* sastopam vienskaitļa 1. personā: leišu *tāpsiu*, latv. *tapšu*. Kuršata dialektā bez izņēmuma uzsvērtas nākotnes formās saknes zilbe, piem. *tāpsiu*. Bet austrumleišu izloksnēs tagadnes

vienskaitlī uzsvērtas 1. un 2. personu formu galotnes, ja saknes zilbe īsa jeb cirkumflektēta (tapsiū). Bez tam nākotnes darāmās kārtas divdabī sastopam piedēkļa formas -sjo-, kas leišiem skan — tāpsiās.

Kuršats raksta šīs formas fonētiski (ar *ē* — otrā zilbē): tāpsēs. Latviešiem tai vietā būtu — tapšus. Šādu formu arī pazīst latviešu izloksnēs. Nelokāmais divdabī, atstāstāmā izteiksme latviešiem citur skan — tapšuo. Piedēklis -sjo- dažās leišu izloksnēs sastopams citās nākotnes formās. Kā latviešu, tā leišu valodā citās formās pa laikam piedēklis -si-. Daudzskaitlī formas — tāpsime, tāpsite (ar piedēkļa formu -si-), latviešiem — tapsim, tapsit. Leišiem divskaitlī — tāpsiva, tāpsita. Te kaut kas līdzīgs *i*- celmu konjugācijai. Leišiem arī divskaitlī tāpsi — 3. pers. tāps (bez *i*). Tagadnes vsk. 1. pers. lš. jo- celma forma: stóviu. *i*- celmiem *i*- skaņa ir arī divdabī. Leišiem divdabī stovjīs, stovinti (ar *ī*). Starpība tā, ka te *i*-skaņa arī divdabī. Arī slavu nāk. divdabja forma — byšēštejē rāda, ka te bijusi forma ar -si-, ko norāda e- skaņa.

-s- piedēkļa forma sastopama šādos gadījumos: Tagadnes 3. pers. formas leišiem beidzas visnotaļ bez -i. Saka gan arī — jīs tūri, ne tikai — jis tur. Nākotnē tomēr šās *i*-skaņas vārda beigās neatrodam. Vecos leišu tekstos sastopami tikai divi vai trīs piemēri ar *i*. Tas liecina, ka te nevar runāt par *i*-skaņas zudumu.

1) Kāpēc gan *i*-skaņa zudusi nākotnē, bet ne tagadnē?

2) To liecina metatonija.

Nākotnes vsk. 1. pers. āugsiu (ar akūtu), bet 3. pers. ī. aūgs (ar metatoniju). Leišu valodā gala zilbēs akūtētie divskaņi au -ai- dabūjuši akūta vietā — cirkumfleksu.

3) Par labu īsam piedēklim runā tādas formas, kā daudzskaitļa (izloksnēs) 1. pers. — pirksmā, jo ja būtu ī. *pirksima, tad te nebūtu uzsvērtā gala zilbe, bet gan sakne. Kaut ko līdzīgu atrodam arī citās valodās. Senās Itālijas Osku valodā ir forma — fust (ar nozīmi būs). Nākotnes piedēklis sastāv no vecā *svelpena (*s). Ne-

skaidrs tikai tas, kādas attiecības te bijušas sākumā — starp šām trim piedēkļa formām. Nezinām, kā tās — sadalījušās. Saknes vokālisms baltu valodās nākotnes formās tagad saskan vienmēr ar infinitīva formām. Kāds patskanis vai divskanis infinitīvā, tāds arī nākotnes formās. No laika gala tas tomēr tā nav: sanskrita un avestas formas rāda no laika gala saknes zilbē — pamatpatskani, bet — ne reducējumu. Sanskritā no saknes ei (iet) nākotnes forma nav vis *iṣyā-mi, bet -eṣyā-mi (iešu). Tikai retumis indoirāņu valodās sastopam nākotnes formās saknē zuduma pakāpi — avestas divdabja celma f. būšyant (zuduma pakāpē), tāpat kā latv. būšot. Vispārīgi, ir daži gadījumi, kur jau sākumā saskanēja patskanis — nākotnes formā un infinitīvā.

Par paraugu varēja būt arī atvasinātās verba formas: klausīšu — klausīt. Patskanis saskan otrā zilbē — nākotnē un infinitīvā. Pēc tā parauga infinitīva patskanis ievests arī tur, kur sākumā infinitīvā atšķīrās saknes patskanis no nākotnes patskaņa. Blakus infinitīvam likt ir nākotne — es likšu, senāk nākotne bija — es *liekšu. Infinitīva patskanis te — vispārināts. Drusku jāpakavējas taisni gar latviešu nākotnes formām vedīšu, metīšu, nesīšu, gāzīšu, nācīšu, cēlīšu. Šo nākotnes piedēkli citādi tieši bez patskaņa pievieno saknei. Zobenis saknes beigās asimilējas nākamam piedēkļa svelpenim: lš. vēsti — vedū — vēsiu, mēsti — metū — mēsiu. Latviešiem — vešu, mešu. Tādas forma ne tikai vecos tekstos, bet arī tāmnieki pazīst.

Piem. 3. pers.: viņš nes (nesīs), ves, mes. Kaut kas līdzīgs arī augšzemniekiem (ar garo šņāceni): neššu, meššu (mēšu). Arī Lizumā — cirššu, cirssi (jauninājums). Leišu formai mēsiu var atbilst tikai latviešu f. mešu. Arī vecā pag. forma skan — mešu. Vecā nākotnes forma viensk. 1. personā nu pilnīgi saskanēja ar veco pagātnes formu, tādēļ nākotnes formās svelpenī ievēduši garumu. Paraugi: inf. likt, nāk. lik-šu. Blakus infinitīvam nest var darināt jaunū nākotnes formu — no saknes + šu: nes + šu (te saknes beigās atjaunots svelpenis, kas reiz asimilācijas ceļā bija zudis jau baltu pirmvalodā). No tā radās garš šņācenis -šš: neššu. Tā mūsu augšzemnieki tādā ceļā iz-

vairās no neērtībām, kas rodas sakrītot pagātnei un nākotnei. Citas izloksnes izlīdzinājas citādi, te starpā — garais patskanis. Jā sakne beidzas ar zobeņiem *d t s z*, tad te rodas *ī* (saknes beigās).

Piem. ganu — ganīšu — ganīt. Pēc tā parauga nākotnes forma arī — vedu — vedīšu. Kāpēc te nejem *e*-skaņu (verbā vedu — vedīšu piem.), pēc tādu verbu, kā stāvu — stāvēšu, teku — tecēšu parauga. Te *i*-skaņa kaut kas vecs, arī sanskritā dažos verbos *i*-skaņa. Te jāiziet no otrās saknes zilbes. Saknes *degh* — (degt, degu) nāk. forma sanskritā ir *dakṣyāmi* (degšu). Bet blakus te sastopami jauninājumi ar *i*-skaņu starp sakni un piedēkli.

Piem. tādas sanskr. formas kā — *dahiṣyāmi*. Te — *ī*. Senāk laikam arī latviešiem tādas formas, kā **meti*šu **nesi*šu, **vedi*šu (ar *ī*su *ī*). Īsais *ī* pagarināts pēc formas *ganī*šu. Izloksnēs (ap Valmieru) *ī*-skaņa sastopama ne tikai aiz zobeņiem saknes beigās, bet arī — aiz citiem līdzskaņiem, piem.: *cēlī*šu, *lējī*šu (ar *garu ē* — kā *pagātnē*). *ī* — nav tikai ļoti retos verbos, kur pagātnes vokālisms atšķiras no infinitīvā celma vokālisma, piem. ap Valmieru: *do*šu, *ne* — *devī*šu, *ie*šu, *ne* — *gājī*šu. Citādi starp sakni un svelpeni verbos sastopams *garš ī*. Sākumā *ī*-skaņa gan tikai zināmos verbos, det vēlāk tā — vispārināta.

Nākotnes forma sakrīt ar pagātnes formām vienskaitļa 1. un 2. personā: *nesi* — no *nest*. Forma „*nesi*“ bija nākotnes vsk. 2. pers., tāpat kā pagātnes 2. pers.

Pagātne.

Citādi ide valodās pagātnes izteikšanai sastopamas dažādas laiku formas: imperfekts, aorists, perfekts, plusquamperfekts. Imperfekta formas darina no tagadnes celma, piem. gr. val. blakus tagadnes formai *phére-te* (*nesat*) ir imperfekts *e-phére-te*. Imperfekta priekšā *te* — *augments*. Imperfekts izteica tik pat ilgstošu, nepabeigtu darbības veidu, cik to izteic tagadne, tikai pārceltu, iedomātu pagātnē. Liekas, ka baltu valodās ir vecā imperfekta atliekas.

Prūša tekstos atrodamas šādas pagātnes formas, kā *dai*

(deva), pastāi (wurde, tapa). Tās var būt tiešās vecās imperfekta formas.

Imperfekta formas atvasinātas no tā paša celma, kas tagadnē. Pr. forma po-stāi. F. stāi var būt cēlusies no tādas vecas imperfekta formas. Baltu valodās augmenta nav. Vecā f. *stāje(t), kur personas galotnē zudis *t* un vēlāk īss ē, pāri paliek — stāi — Prūši pazīst arī citu šā tipa pagātnes formu. Vai tās patvērušās arī latviešu un leišu valodā, par to var šaubīties. Bet kaut kas līdzīgs sastopams arī leišu izloksnēs. Leišu izloksnēs 3. personu sastopam tādās tagadnes formās, kā atjó (atjāja) < atjójó. Citādi leišiem galotnēs jō- sk. nezūd. Liekas, ka arī te imperfekta forma (aiz *j* var būt zudis ē, kā prūšu valodā).

Ide. valodās atrodams aorists (pagātnes izteiksme). Aorists atšķiras no imperfekta nozīmes ziņā tādi, ka imperfekts tēlo tikai ilgstošu, nepabeigtu darbību, turpretim aorists konstatē vai nu darbības noslēgumu, vai sākumu. Aorists baltu valodās zudis tāpēc, ka izrādījies formālā ziņā drusku neērts. Aorists darināts vai nu ar sigmas palīdzību, vai galotnēs līdzinās imperpektam. Darinot aoristu ar svelpeni, dažas formas var sakrist ar nākotnes formām. Grieķu valodā aorists élipe (viņš atstāja) atšķiras no imperfekta éleipe tikai saknes vokālismā. Aoristā sakni atrodam tikai zuduma pakāpē.

Baltu valodās galotnēs pagātnes formas neatšķiras no tagadnes formām. Baltu valodā ir daži tādi tagadnes celmi (piem. sitam), kur jau tagadnes celmā — zuduma pakāpe, piem. viņš sit. Baltu valodās zudušas aorista formas, kas slavu valodās patvērušās. Bez tam bijis sevišķs perfekts, ko redzam grieķu valodā. Perfekts nozīmes ziņā līdzinās latviešu valodas saliktai pagātnes formai, kā latviešu piem. esmu padarījis. Tas izteic darbības rezultāta pastāvēšanu arī tagadnē. Tai vietā baltu valodās pagātnes nozīmē ir celms, kas beidzas ar *ā* vai *ē*.

Arī citās ide. valodās atrodam verba celmus ar pagātnes nozīmi, kas beidzas ar *ā* vai ar *ē*. Tur tie ierindoti imperfektā vai aoristā: lat. erām (biju), erās (biji) utt. Celms beidzas ar gaŗu ā. Erās < *esās. Grieķu valodā ir tādas formas kā ephánē (viņš parādījās), ar aorista nozīmi. Šos

celmus baltu valodas mantojušas no ide. pirmvalodas. Tos baltu valodās sastopam arī — konjunktīva nozīmē. Erās ir tāda pat latīņu valodas forma, kā no verba agēre — agās: „lai tu dzen“. Blakus celmam ar *ā* ir celms ar *ē* — agēs (dzīsi) — bet jau nākotnes nozīmē.

Grieķu valodā verba phérō tagadnes konjunktīva daudzsk. 2. pers. — phérē-te (lai jūs nestu). Grieķu verbu celmi ar *ē* — lietoti konjunktīva nozīmē. Mūsu tautas dziesmās bieži sastopamas šķietamas pagātnes formas, sevišķi 3. personas formas, — it kā imperatīva nozīmē.

Šādi pagātnes *ā* un *ē* celmi sastopami ne tikai leišu un latviešu valodā, bet arī prūšu valodā. Prūšu valodā tomēr maz formu, tādēļ nevar izprast, kā prūšu valodā sadalījušies *ā* — un *ē*-celmi. Prūšu III. katechismā ir f. kūra (vācu baute), leišu valodā pagātnes formas beidzas ar *ē*: kūrē. Ar *ē* beidzas prūšiem pagātnes 3. persona — wedē. Te tā pati e-skaņa, kas leišu valodā — vēdē. Latviešu izloksnēs vēl tagad lieto formu — vede. Starpība tā tad tikai akcentā — leišiem vēdē, pr. wedē. Ja leišu formai pieliekam priedēkli, tad dabūjam — piem. nūvedē. Blakus formai līko sastopam salikteņa formu — palīko. Akcenta vieta te — negrozīta. e-celmiem reiz uzsvērtā gala zilbe. Šo vietu rāda prūšu akcents formā wedē. A-celmiem, kas arī pēc priedēkļa patur akcentu saknes zilbē, no laika gala uzsvērtā saknes zilbe. Arī prūšu valodā dažkārt sastopami *ē*-celmi, kur uzsvērtā ne otrā, bet pirmā zilbe. Tā piem. sastopam salikto verbu pertraukē (vācu verschloss) — īsti nozīmē apvilka, leišu — tráuké (vilka). Neuzsvērtā izrunā *ē* > i. *Ā* — un *ē*-celmi arī prūšu valodā. Prūšu valoda te atšķiras no citām baltu valodām, kā rāda forma — kūra. Ir starpība starp latviešu un leišu valodām. Starpība arī starp dažādām latviešu un leišu izloksnēm.

Ne visas leišu izloksnes saskan visos verbos, bet lielumā diezgan liela līdzība. — Pagātnē atrodam *ā*-celmu vispirms tiem vārdiem, kam tagadnē -sto- celms: ltv. tgd. mirkstu, pag. — mirku, mirka. Latviešu valodā nav neviena izjēmuma: visur, kur tagadnē sto- celms, pagātne *ā*- celms. Leišiem verba mirti tagadne skan mirštu (ar sto-celmu), ltv. mirstu. Pag. 3. pers. miré (ar *ē*-celmu), latv. še

ā-celms. To rāda izl., kas pag. atšķir *ē*-celmu no *ā*-celma. Augšzem. pag. 3. pers. nav vis mire, bet — mira, Latgalē — myra.

2) Atrodam pag. *ā*-celmus tos verbos, kas tagadnē ar iespraustu nāseni. Latv. jutu, lš. pag. juta ū, ltv. 3. pers. juta, lš. jūto. Atkal latviešiem nav neviena izjēmuma. Verba tapt tagadnes forma tūopu, pag. tapu, 3. pers. tapa. Leišiem rakstu valodā blakus tgd. vsk. 1. pers. tamp ū un pag. 3. pers. tāp ē. Vecos leišu tekstos gadās arī f. tāpo, kas saskan ar latviešu valodas formu. Forma tāp ē nav radusies blakus tagadnes formai tamp ū (ar nāseni), bet tagadnes f. — bez nāseņa — *tap ū (tāda reiz bijusi).

3) Aiz *j* (jōtas) seko tikai *ā*, nekad *ē*: ltv. sēja, lš. séjo. Šīs 3 verbu kategorijas ir skaidras un noteiktas. Bez tam blakus pag. *ā*-celmam ir daži tagadnes *o*-celmi, citur *-ē*-celmi (pag.). Latviešu valodā robežas skaidrāk novilkta, leišu valodā — liela dažādība. Latv. tagd. *o*-celms atbilst pag. *ā*-celmam tos gadījumos, ja saknē pag. formā īsa *ī*, *ā* vai *ū*-skaņa.

Piem. verba sist pagātnē *ā*-celms — sīta (ar *a*). Latviešiem te izjēmuma nav, leišiem pagātnē diezgan bieži sastop *ē*-celmu, — arī aiz īsa *ī* *ū* vai *ā*, sevišķi, ja sakne beidzas ar nāseni vai plūdeni.

Latviešiem blakus formai dzemu pag. 3. pers. f. dzima, leišiem ar *ē* beigās — gimē. Leišu izloknes te savā starpā nesaskan, piem. no verba mūšti vienā izlokšņu daļā pag. 3. pers. mūš ē (sita), citās izloksnēs ar *o* beigās — mūšo. Latviešiem no verba dzīt — dzenu pag. 3. pers. ar *a* beigās: dzina (*ā*-celms). Leišiem te *ē*-celms — gīnē.

Arī latviešu valodā atrodam te *ā*-celma vietā *ē*-celmu tos gadījumos, ja saknē nav vis *ī* *ā* *ū*, bet garās *ī* *ū* *ā*-skaņas, piem. minu — mīt. Visvairāk pazīstama forma mina (ar *ā*-celmu). Izloksnēs sastopamas formas ar garu *ī* saknē un ar *ē*-celmu: viņš mīne. Verbam aut ir divējādas pag. formas:

1) *ava* (ar *ā*)

2) *āve* (garš *ā*, *ē*-celms).

Latviešu valoda dažā ziņā saskan ar leišu valodu, piem. *ā*-celmu atrodam arī tad, ja saknē *e*-skaņa, ja verbam — nepārejoša nozīme, piem. blakus tagadnes formai vedu atrodam pagātnē *ē*-celmu: leišu *vēdē*, pr. *wedē*, ltv. *vede*. Ja verbam nepārejoša nozīme, tad pagātnē *ā*-celms: piem. *degu*, vecā 3. pers. pagātnes forma (arē) ap Iecavu — *dēga* (*ā*-celms). (Malka vakar labi *dēga*). Tāpat arī, ja saknē garš *ē* un verbam nepārejoša nozīme, piem. ltv. *bēga*, lš. *bégo*. ltv. *sēda*, lš. *sédo*. Turpretim, kur verbs izteic pārejošu darbību, tur *ē*-celms, piem. no *ēst* — *ēde*, no *jemt* — *jēme*. Tāpat *ā*-celmu atrodam arī verbos *sākt*, *sāka*, lš. *šóko* (*lēkt*) — vecā nozīme. Ir arī verbi ar garu *ā*-skaņu saknē un ar *ē*-celmu, piem. *nākt*, pag. 3. pers. *nāce*.

Ja saknē divskanis au un celms tagadnē beidzas ar *o*, tad pagātnē *ā*-celms: ltv. *auga*, lš. *áugo*. Šiem *o*-celmiem pagātnē ir *ā*-celms, bet pārējos *o*-celmos pagātnē blakus ir *ē*-celms: vedu — *vede*. Bez tam *ē*-celms sastopams pagātnē blakus visiem tagadnes *io*-celmiem: ltv. *izl. f. glābe*. Leišu valodā te izjēmuma nav. Latviešiem tomēr ir 4—5 izjēmumi. Blakus tagadnes *io*-celmam pagātnē *ā*-celms šiem verbiem:

1) art: *aŗu*, lš. *ariù* (*io*-celms). Leišiem šis verbs saskan ar regulu, jo pag. *ē*-celms: 3. pers. *āre*, kamēr latviešiem — pret regulu (pag. *ā*-celms - *ara*).

2) *bārt*. Latviešiem tagadnē *io*-celms: *baŗu*. Pagātne izlokšnēs beidzas ar *e*: *bāre* (*ē*-celms). Izlokšnēs atrodama arī jaunā forma ar īsu patskani: *bara*. Šai formai atbilst leišu verba *bārti* forma. vai nu ar *o*-celmu tagadnē kā *barù*, vai ar *io*-celmu, kā — *bariù*. Arī pagātnē leišiem divējādas formas: 3. pers. *bāro*, vai ar *ē*-celmu — 3. pers. *f. bāre*.

3) malt. Tagadnes *f. maŗu* (*io*-celms). Leišiem te *o*-celms *malù*. Latviešiem verba *maŗt* pag. 3. pers. *mala* (ar *ā*-celmu). Leišiem — *mālo* vai *mālè* (ar *ē*-celmu vai *o*-celmu).

4) kalt. Ltv. tagadnes *f. kaŗu* (*io*-celms). 3. pag. pers. *kala*. Leišiem verba *kālti* tagadnē *o*-celms — *kalù*, pag.

ā- celms vai *ē*- celms — *kālo* vai *kālē*. Citādi visiem *jo*-celmiem tagadnē atbilst pagātnes *ē*- celms. Vienai *o*- celma daļai atbilst pagātnē *ē*- celms: *vedu* — *vede*. Leišu valodā vēl tagad visās izloksnēs paglābusies starpība starp *ā*- celmiem un *ē*- celmiem. Latviešu valodā šī starpība vidus dialektā un rakstu valodā zudusi. 17. un 16. g. s. tekstos vēl pazīstams starpību starp *ā*- celmiem un *ē*- celmiem. Arī Mančelis atšķir *ā*- un *ē*- celmus.

Bet jau Glücks šo starpību vairs neizšķir. Arī Adolfa gramatikā tā vairs nepastāv. Līdz šim šo starpību pazīst Liepājas kaktā. Tāpat visas augšzemnieku izloksnes pazīst šo starpību starp *ā*- un *ē*- celmiem. Te varam konstatēt, kādos verbos *ā*- celmi, kādos *ē*- celmi. Kādā kārtā gan *ē*- celmi varēja zust? Verbs *beigt* — ar *ē*- celmu pagātnē: viņš **beidze* — *beidzu*. Vsk. 1. persona *beidzu* paturējuse veco veidu: lš. *beigiaū*, *beigēi*. Sākumā ltv. 3. personā bijis *ē*- celms — *beidze*. Bet tā kā vsk. 1. un 2. pers. galotnes runātas tādas pašas, kā *ā*- celmos (*liku*, *liki*), tad nebija nozīmes šķirot: *beidzu* — *beidzi* locīja kā *liku* — *liki*. Tas nu pamudināja runātāju deldēt nevajadzīgo starpību, tādēļ arī 3. pers. — *beidza*. Arī daudzskaitlī *ē*- vietā ieradies *ā*: *ne beidzēm* — *beidzēt*, bet pēc *likām* — *likāt* parauga arī — *beidzām* — *beidzāt*. Rakstu valodā vecā starpība nav vairs paglābusies. Uz *ē*- celmu norāda šaurais *e*: *vede* (*senāk*), tagad — *veda*, *vedām* — *vedāt* (*saknē te šaurs e*). Pēc tam, kad *ē*- celmi jau bija izdeldēti, *e*- skaņas izruna saknes zilbē vairs nebija atkarīga no nākamās zilbes patskaņa. Tagad šauro *e*- skaņu esam ievēduši saknē arī vecos *ā*- celmos *bēga*, *dega*, bet izloksnēs vēl *bēga*, *dēga* (ar platu *ē*).

Kādos gadījumos ir starpība starp pagātnes un tagadnes vokālismu un kādos nav?

Runājot par pašu saknes zilbes vokālismu jāsaka, ka dažos gadījumos pagātnē tādi pat patskaņi kā tagadnē.

Citur turpretī — starpībā starp pagātnes un tagadnes patskaņiem.

1) Verbi, kam tagadnē *o*- celms.

Ja tagadnē verbiem *o*- celms, tad vienā verbu daļā pa-

gātnē tas pats patskanis, kas tagadnē, bet otrā verbu daļā — cits patskanis. Pagātnē tas pats patskanis, kas tagadnē, ja aiz saknes patskaņa tieši seko troksnenis. Še skaņu mija nemēdz būt, piem. verbos metu, vedu, nesu. Pagātnē tas pats patskanis, kas tagadnē. Leišiem tagadnē vēda, pag. vēdē (ar to pašu patskani). Tāpat arī latviešiem, tikai te starpība *e-* izrunā (tagadnē — plats *ę*, pagātnē — šaurs).

2) Tas pats patskanis pagātnē un tagadnē, ja jau tagadnē saknes patskanis — zuduma pakāpē (atrodam īsu *i* vai *ü*). Latv. tagadnes forma minām, pag. minām (sahnē — īss *i*). Sahnē var būt arī īss *ü*: skutam (kasām), pag. skutām. Leišu val. tagadne skūtame, pagātne skūtome. Nav starpības starp pagātnes un tagadnes vokālismu arī tos gadījumos, ja sahnē divskanis *au*, *ē-* skaņa vai *ā-* skaņa: augam — augām; *ā*: sākam — sākām; *ē*: bēgam — bēgām. (*bēgam). Še saknes patskanī starpības nav.

Bet ja tagadnē *o-* celmā sahnē aiz īsas *ē-* skaņas seko plūdenis vai nāsenis, vai nezilbiska *i-* skaņa (*ie* < **ei*), tos gadījumos pagātnē — zuduma pakāpe (*e* vietā *i*) jeb *e-* skaņas vājinājums: liekam, pag. likām, lš. liēkame, pag. likome, dzemam — dzimām, lš. gēmame, pag. gimēme, ltv. dzēnam — dzinām; ltv. tgd. vsk. 3. pers. f. dēļ (plats *e*), pag. dila, lš. dēla — dilo. Izņēmumi — ļoti reti.

Viens izņēmums tomēr ir: jēmu, izl. nēmu (ar nemikst. līdzskani), vajadzēja *(j)imu, *nīmu, bet tā nav, jo pagātne te ar gaŗo *ē-* skaņu — jēmu un nēmu. Pagātnes formas, kur sahnē zuduma pakāpē, ir laikam vecā aorista pārveidojumi, kā rāda grieķu f. élipon (aorists) — atstāju (sahnē te zuduma pakāpe). Forma jēmu vai nēmu — laikam veca perfekta pārveidojums, ide. valodās atrodam perfekta formas ar gaŗu *ē-* sahnē, kamēr tagadnē — īss *ē*, piem. lal. f. ģmo, perf. ģmī (ar gaŗu *ē*) — pirkt. Gotu val. forma nēmum, vācu nahmen (jēmām). Ltv. mīkstināta *n-* skaņa te radusies kontaminējot formas nēmt un jēmt. Tagad f. — nēmt. Formu ar nemikstināto *n* vēl tagad pazīst Latvijas ziemeļos (no Lizuma sākot līdz Rūjienai). Ja tagadnes formā aiz īsās *ē-* skaņas seko jōta, tos gadījumos leišiem pagātnē — zuduma pakāpe, piem. lš. val. tgd. f. ve jū, pag.

vijaū. Nozīme tā pati, kas latviešu formā vīt — vijū. Latviešiem nav vairs tādu verbu kā leišiem, piem. vejū — vijaū.

Latviešiem laba tiesa verbu, kas tagadnes formās satur īsu ē- skaņu un aiz tās *j*, tiem pagātnē saknē *ē*: skreju — skrēju, leju — lēju. Šis garais *ē* pagātnes saknē nav vecs, bet drikāk radies pēc citu verbu, piem. jemu — jēmu parauga. Latviešu vārdiem leju — lēju — liet atbilst leišu izl. f. lejū, pag. lējau, inf. liet. Tas tikai izloksnēs. Citās izloksnēs un rakstu valodā leišiem — ie- skaņa, kas nāk no infinitīva liet un ieviesusies arī pag. f. — lījau. No pagātnes ie- skaņa leišiem vēlāk ienākusi arī tagadnē: tgd. lēju. Ltv. verba skriet — skreju — skrēju formām leišu valodā atbilst tik pa daļai izlokšņu formas: skrejū, inf. skriēti, kas atbilst ltv. f. skriet. Leišiem te visās izloksnēs ie- skaņa no infinitīva ienākusi pagātnes formās. Leišu val. pazīstama tikai pag. forma — skriejaū.

Tādas pagātnes formas, kas blakus tagadnes o- celmiem ar iespraustu nāseni.

Pagātnes formās, kas atbilst tagadnes formām ar iespraustu nāseni, pagātnē viscauri atrodam to pašu saknes patskani, kā tagadnē: lš. tgd. juntū — jūtu, pag. jutaū (jutu), — saknē te īss ū.

Latv. un > ū. Latviešiem tagad it kā starpība patskaņos — starp tagadni un pagātni. Starpība radusies zūdot nāsenim. Kur tagadnē sto- celms, tur pagātnē tas pats patskanis, kā tagadnē. Tagadne ltv. mirkstu, pag. mirku, lš. mirkstū, pag. mirkaū. Īstas starpības patskaņos nav arī tādos gadījumos, kā piem. ltv. verbā žūstu — žuvu. Pagātnes īsā ū- skaņa radusies tādā ceļā, ka saknes garā ū- skaņa pārvērtusies sekojoša patskaņa priekšā par uv. Saknē ū- skaņa sadalās skaņās *u + v*. Atliek vēl pagātnes formas, kas stāv blakus tagadnes io- celmiem.

1) Viena verbu daļa, kur pagātnē cits patskanis kā tagadnē.

2) Otra verbu daļa, kur pagātnē tas pats patskanis, kas tagadnē.

I. Pagātnē un tagadnē patskaņi atšķiras.

1) Ja tagadnē saknē īss ē un aiz tā seko heterosillabisks plūdenis vai nāsenis (heterosillabiskā skaņa — tāda skaņa, ar ko sākas nākamā zilbe), tad pagātnē blakus ir formas ar gaŗu ē: ceļu — cēlu, lš. keliù — kēliau, vemju — vēmu, lš. vemiù — vēmiau, dzeŗu — dzēru, lš. geriu — gēriau.

2) Ja tagadnē saknē aiz īsa ē seko tautosillabisks plūdenis vai nāsenis, tad tas pats patskaņis arī pagātnē: svelpju — svelpu. I. grupa. Še gaŗā ē-skaņa laikam radusies sākumā — vecā perfektā. Formas dzēru un cēlu ir laikam vecā perfekta pārveidojumi. No ceļu, dzeŗu var darināt pag. f. cēlu, dzēru ar gaŗu patskaņi ē. Pēc šo verbu parauga darināja tos gadījumos pagātnē ar gaŗu patskaņi, kur tagadnē saknē nav īss ē, bet — īss i vai ū. Šos gadījumos pagātnē gaŗums nevar būt vecs, jo radu valodās nav līdzīgu piemēru: šķiŗu — šķīru, lš. skiriù — skýriau, šķiļu — šķīlu, duŗu — dūru, lš. duriù — dúriau, stumju — stūmu utt.

3) Šo patskaņa pagarinājumu atrodam arī tai gadījumā, ja saknē tagadnes formā aiz īsās ē-skaņas seko troksnenis, piem. lecu — lēcu — lēkt, lš. lekiù — pag. lēkiaũ, inf. lēkti (nozīmē laisties, kamēr lēkt noz. šókti). Te par paraugu laikam bijuši tādi verbi, kā jemu — jēmu. Pēc tā parauga darināti verbi kā lecu — lēcu. Paraugam var būt bijuši arī tāda tipa verbi, kā latviešu skreja — skrēja — skriet, sleju — slēju — sliet, sveŗu — svēru — svērt. Latviešu izloksnēs tagad blakus vecai tagadnes formai lecu dzirdama jaunā f. lēcu. Saknes patskaņa gaŗums no pagātnes ievests ne tikai infinitīvā (kā leišiem), bet arī tagadnē. Citās izloksnēs turpretī īso tagadnes patskaņi atkal no jauna ievēduši pagātnē un infinitīvā: lecu — lecu — lekt.

Formas ar patskaņa gaŗuma vispārinājumu.

Piem. brēcu — brēcu — brēkt, lš. rēkiù — rēkiaũ — rēkti. Jādomā, ka sākumā tagadnē bija īsa ē-skaņa: *brēcu, lš. *rekiù. Vēlāk ē-skaņa — vispārināta.

Blakus leišu verbam rēkti pazīstams slavu verbs rekō (sacīšu). Saknes gaŗums te radies no pagātnes un vispāri-nāts, piem.: pūst, lš. pūsti, ltv. pūtu — lš. pūtčiaū. Ta-gadnē leišiem pa vecam īss patskanis — pučiū. Tagad latviešiem tiklab tagadnē, kā pagātnē ū. Bet Dreseļa gra-matikā vēl sastopama forma pušu (ar īsu ū). Šī forma pūšu ir tomēr zināmā ziņā neērta, jo blakus tāda pati ad-verba forma pūšu. Tādēļ šī forma piedauzīga, jo saskan. Tāpēc arī radies jauninājums — pūšu. Var domāt, ka reiz laikam visiem tagadnes ū-celmiem, kam saknē īss patska-nis ē ī vai ū aiz kuŗa sekoja tik viens pats līdzskanis — saknes beigās, ka visiem tiem verbiem blakus pagātnes formas ar pagarinātu patskani.

Izjēmumi: sēdzu — sedzu (ar īsu patskani). Izlokšnes vēl tagad tai vietā pazīst o-celma tagadnes formu sēga, leišu segū, kamēr jauninājuma forma — sēdzu cēlusies tikai vēl pēc tam, kad pagātnē šā tipa verbos ievēda gaŗo patskani, — tāpēc te pagātnē īss ē — sedzu.

Sakne pag. pagarināta tos gadījumos, ja saknē īss ā (tagadnē): lš. vāgiū (ā) „zogu,“ pag. vogiaū (*ā). Ja lat-viešiem blakus tagadnes formai kašu ir pag. f. kasu, tad tas — šķietams izjēmums. Kasū — nav veca forma, blakus o-celma forma kasu (pag. arī kasu ar īsu ā), lš. kasū. Citādi, ja aiz īsā ā tagadnē seko plūdenis. Tādos gadīju-mos sakne pagātnē pagarināta tikai izjēmuma veidā:

kaŗu — lš. kariū
kāru — „ kóriau (pagar).

Citos gadījumos tā nav. Verba forma kaŗu atskan ver-bam aŗu tagadnē. Bet pagātnē atskaņas nav: kāru, bet — aru (ar īsu ā). Forma aru -ā-celms, jo 3. pers. — ara. Leišiem te 1. pers. — ariāū, 3. pers. ārē. Izlokšnēs leišiem ir arī formas ar gaŗu patskani: óriau — jauninājums pēc kóriau. Leišiem inf. kárti, ltv. kārt, no otrā verba in-finitīvs — árti. Tāpēc arī nav brīnums, ka izlokšnēs abu verbu pagātnes formas saskan: óriau — kóriau.

Latviešiem kārt (ar gaŗu ā), bet — art. Infinitīviem nav saskaņas. Pagātnes formā latviešiem īss ā.

Latviešiem atskan verbs bārt, tagadne baŗu (kā kaŗu),

pag. bāru un kāru. Leišiem tagadnē *o*-celms: barū. Pagātnē leišiem paliek *a*-skaņa: baraū jeb bariaū (ar īsu ā-skaņu). Bez tam pagātnes saknē atrodam patskaņa pagarinājumu vēl arī tiem vārdiem, kas tagadnē vsk. 1. pers. beidzas ar — auju: ltv. pļaut — pļauju. Pagātnē *v*-skaņas priekšā — gaŗa *ā*-skaņa: pļāvu, lš. pjāju (griežu), pag. pjóviau (pļāvu), inf. pjáuti. Tā loka gandrīz visus šā tipa vārdus ar gaŗu *ā*-saknē. Gaŗums še — jauninājums. Tikai retumis pagātnē formas ar īsu patskani. Latviešu verba kaut pagātnes forma ne tikai kāvu, bet arī — kavu. Leišu verba káuti pagātnē ne tikai kóviau, bet — kavau. Pagātnē parasti patskaņa pagarinājums. Šādiem tagadnes *jo*-celmiem blakus pagātnes formas ar pagarinātu saknes patskani, kamēr visiem pārējiem *jo*-celmiem pagātnē ar to pašu saknes patskani: svelpju — svelpu, glābju — glābu, šķiežu — šķiedu.

Nekārtnās verba formas.

Pagātnes formas še atšķiras no tagadnes formām, 1) jo te cita sakne, piem.: esmu — biju, lš. esmi — buvaū; ltv. būt, lš. būti. Arī slavu val. šim vārdam infinitīva sakne tā pati, kas verba pagātnes formai, kamēr tagadne darināta no verba saknes es. — Slavu un baltu valodas te saskan. Vecākos latviešu tekstos blakus 3. pers. bija ir pag. 3. pers. forma, bī (bij). Blakus pag. divdabis bez izjēpuma skan — buvis (ne bijis), kas saskan ar leišu divdabi būvēs. Šī ir vecā divdabja forma — latv. buvis, leišu būvēs, kā šūt — šuvis, žūt — žuvis. Leišu valodā atrodam to pašu saknes formu arī pagātnes indikatīvā: siuvù — siuvaū, būti — buvaū, ltv. — biju. Te jāiziet laikam no veca aorista, kas reiz vsk. 3. personā skanējis bī (saknē) + pers. gal. *t*: bī+t.

Leišu tekstos sastopama pagātnes forma bit, biti (viņš bija). Galotne -ti ir vecā 3. pers. galotne, kas vēl uzglabājusies formā eī-ti. Senslaviem pagātnes forma ðu (bija). Vsk. 3. pers. aorista forma — *bhūt (ltv. *bī). Šī vecā aorista forma pārveidota pēc citu pag. formu parauga. Piem. pēc verba formas „lija“ parauga forma bī pārveidota par — bija. Arī leišu forma vecā veidā skan biti.

2) iet, gāja.

Leišiem pagātne no tās pašas saknes: eīti, pag.ējaū. Latviešiem pagātne no citas saknes — gāju. Pagātnes forma gāju laikam radusies kā veca aorista pārveidojums. Sskr. f. agā-t. Tai atbilst grieķu forma é-bē. Vsk. 3. pers. *gā. — Latvieši veco aoristu piemirsa. Viņiem vecais aorists *gā > gāja. Tas noticis pēc tādu verbu parauga kā — rāt — rāja.

3) duot.

Pag. f. ltv. devu. Leišu rakstu val. f. daviaū (ar *a*-sahnē), 3. pers. dāvē. Leišu izloksnēs sastopamas arī formas ar *e*: deviaū (sahnē *e*-skaņa). Pagātnē indikatīvā reiz *a*-skaņa, divdabī — *e*-skaņa. Latvieši vispārinājuši *e*-skaņu. Leiši rakstu valodā vispārinājuši indikatīva *a*-skaņu. Blakus formai daviaū ir divdabja forma dāvēs. Vecos latviešu tekstos sastopams vienskaitļa ģenitīvs dawibes (devības). *e*-skaņa šē apzīmē jeb kuŗu citu patskanī. Sākumā *e*-skaņa tikai pagātnes divdabī.

Baltu un slavu valodās *d*-skaņa zudusi sekojošas *v*-skaņas priekšā. Šis divdabis, kas leišiem skan dēvēs (izloksnēs), var būt cēlies no vecās formas — *dedvens, kas atbilst sanskrita divdabim dadvās (ar da-reduplikāciju). Sanskrita divdabis cēlies no tās pašas saknes; pirmais *a* cēlies no vecas **e*-skaņas). No saknes atlicies tikai līdzskaņu sakopojums dv. Baltu valodās pagātnes indikatīvā varēja sākumā būt *a*-skaņa. Grieķu izloksnēs sastopams aorista infinitīvs dowénai pag. f., leišiem dāvēs.

Formās kā cēlu — cēlis, nesu — nesis — sahnē viens un tas pats patskanis. No divdabja latvieši īso ē ievēduši arī indikatīvā. Leišiem otrādi: īso ā no indikatīva tie ievēduši arī pagātnes divdabī.

Atvasināto verbu pagātnes formas.

1) dēnōminātīvo	} Verbu pagātnes formas.
2) kausātīvo	
3) iterātīvo	

Pagātnes formas šiem verbiem radušās vēlāk. Tās darinātas pēc citu — pirmatnīgo verbu parauga: runāt —

runāju, kā rāt — rāju, klāt — klāju, meklēt — meklēju, kā sēt — sēju. Latvieši pēc tā paša parauga darina pag. formas no infinitīva, kā mēluot — mēluoju, lš. f. melavaū. Latvieši arī izloksnēs zin tādu pagātnes formu kā mēlavu (augšzemniekos, Liepājas stūrī). Arī leiši darina tamlīdzīgas pagātnes formas no infinitīviem ar — auti; piem. pēc šauti — šavaū parauga darināta pag. forma no ūbagauti — ūbagavau.

Ltv. daru — darīju — darīt, lš. inf. darýti, pag. 3. pers. dārē, ltv. darīja. Latviešiem, kur infinitīvs beidzas ar -īt, tur pagātnē -īja: kristīt — kristīja, darīt — darīja.

Leišiem šīs formas dārē, sāké. Latviešu formas — jauninājumi, kamēr leišu formas — vecākas. Leišu vārdiem te celms, kas infinitīvā beidzas ar *y*: darýti, sakýti. Pagātnes formas darinot piekabina tās pašas galotnes, kā citu verbu pagātnes formām. Vienskaitļa 1. pers. beidzas ar — au. Verba celms saky+au=*sakyau. Patskaņa priekšā *y* sadalās par *ij*. Tā rodas forma — *sakijau. Baltu valodās īsā *i*-skaņa zudusi starp iepriekšējo līdzskani un sekojošo jōtu. Iznāk — sakiaū (1. pers.) 2. pers. Celms saky+ai, jo vsk. 2. pers. beidzas ar -ai. Saky+ai>*sakijai>sakiai>sakeī (2. pers.) *a*-skaņa aiz *ij* pārveidojas *e*-skaņā. 3. pers. beidzas ar — o. Saky+o>*sakyo>*sakijo (bet *i*-skaņa starp līdzskani un jōtu zūd)>*sākio>>sāké (3. pers.) Šī forma sāké — jauninājums. Vsk. I. un II. persona atgādina tāda tipa verbu kā sēkti: sekiaū — sekeī — sēké. Še vecs *e*-celms no verba sēkti — sekot. Šis verbs saskan pa daļai ar verbu sakýti. Arī verba sakýti trešo personu darina pēc sēké parauga: ne *sākio, bet — sāké, ne *sākiome (kā senāk), bet — sākēme.

Divskaitlis — sākéva, sākéta.

Vir. kārtas pag. divdabis nōm. — sēkēs, ģen. sēkušio, siev. k. nōm. sēkusi, ģen. sēkusio, ltv. sēkuša, sēkušas; nelokāmā forma sēkus. Verba sakýti nōm. sākēs, ģen. sākiusio. Nelokāmā divdabja forma — sākius no *saky+us>(sakijus>sākius). Ja te pieliek priedekli

pa-. tad formā sēkē akcents pāriet uz pa: pà-seké, turpretīm — pasāké.

Tas liecina, ka sāké nav vecs *ē*-celms, bet — jauninājums — vecās formas sākie vietā.

Modu formas.

Ide. valodā ir pazinuši šādus modos: 1) indikatīvu 2) konjunktīvu, 3) optatīvu, 4) imperatīvu. Konjunktīvs izteicis vai nu runātāja prasību, vai arī — paredzējumu, tāpēc dažās valodās no konjunktīva rodas nākotnes formas, piem. lat. forma *dīcam* — es teikšu (vecs konjunktīvs). Šī pati forma izteic arī prasību, pazīstama kā konjunktīvs, piem.: *postulat, ut dicam* — viņš prasa, lai es saku).

Slavu un baltu valodās šīs konjunktīva formas — zudušas.

Optatīvs, izteic vēlējumus.

Imperatīvs izsaka pavēli, bet arī — lūgumu vai atļauju. Šī nozīmes starpība starp lūgumu, pavēli vai atļauju tiek izteikta ar izrunas nokrāsu. Baltu un slavu valodās paglābušās optatīva atliekas. Viņas lieto imperatīva nozīmē. Ide. valodās optatīvu darināja ar *i*-skaņu. Ja verba celms beidzās ar *ē*- vai *o*-skaņu, tad verba celmam piekabināja *i*-skaņu. Tā tad optatīva celms beidzās ar *-ei* vai *-oi*. Piem. grieķiem blakus indikatīva formai *phéromen* (nesam) ir daudzskaitļa optatīva 1. pers. *phéroi-men* (kaut mēs nestu). Līdzīgas formas arī citās ide. valodās. Gotu val. *baíraim* (izrunā „bēraim“). Slavu val. — *берѣмъ* (*ĕ* < *oi). Baltu valodās visvairāk veco optatīva formu — prūšu valodā, piem.: vsk. 2. pers. *wedais* (ltv. *ved.*), imaiti (oi še veca *oi vietā) — jemiet. Šos verbus lieto imperatīva nozīmē arī slavu valodā. Ar patskani *o* mijas *e*-skaņa. Optatīva celms beidzas arī ar *-ei*. Prūšu valodā sastopamas optatīva formas ar *-ei*: *weddaís, weddeís, ídeíti* (ēdiet). *i*-skaņa te no vecā *ē. Prūšu valodā šādas formas ir parasti imperatīva formas. Imperatīvu pa laikam izteic ar veco optatīva formu. Latviešu un leišu valodā maz optatīva formu. Leišiem — vecs trešās personas optatīvs — pēc iepriekšējas partikulas te- imperatīva izteiksmē: verba *sùkti* (griezt) vsk. 3. pers. f. *te-sukiē* (lai griež); *ie* < *ei. Aiz divskaņa *ie*- atkritusi vecā *t*-skaņa.

Tautas dzejā leišiem atrodam citas vecā optatīva formas. Piem., kādā leišu dainā — daudzsk. 1. pers. forma nunesiema (nonesīsim), jeb arī *ā*-celma optatīva formas: rāšai — rakstīsim, rāšai — rakstiet. Latvieši paglabājuši šāda tipa daudzskaitļa otrās personas optatīva formas: vediet, nesiet, lasait, rakstait (*veci optatīvi — imperatīva nozīmē). Arī Glūks vēl izšķir indikatīvu vedat no imperatīva vediet, indikatīvu darāt no imperatīva darait. Tagad latv. val. vairs tikai augšzemnieku izloksnēs atšķir indikatīvu vadat no imperatīva — vedīt. Rakstu valodā indikatīvu no imperatīva vairs neizšķir. Formu vedat jau no veciem laikiem lieto ne tikai indikatīvā, bet arī — imperatīvā. Grieķiem — viena forma — *phé-re-te* atbilst latv. indikatīvam nesat un imperatīvam — nesiet.

Prūšu valodā paglābušās arī dažas sigmatiskās aorista optatīva formas. Prūšu valodā piem. sastopam tādu formu kā *boū-sai* (lai viņš ir), kur *oū* < **ū*, *dāsai* (lai viņš dod). Še — *svelpenis* ir sigmatiskā aorista pazīme, pēc kam seko optatīva pazīme — *divskaņi ei vai ai*. Tās — optatīva atliekas baltu valodās.

Imperatīvs.

Prūšu valodā imperatīva nozīmē lieto vecu optatīvu. Vēriba še jāpiegriež leišu un latviešu valodai. Leišu valodā darāmās kārtas imperatīvs ir infinitīva celms plus (+) zilbe *-ki*: *eī-ki* (vsk. imperatīva 2. pers.) Šī zilbe *-ki* ir vecā partikula, ko piekabina imperatīvam sal. kr. *чутаў-ка*. Lat. val. verba *īre* (iet) imper. forma ir — *ī!*

Arī latvieši saka — *ej!* (būtu jāraksta — *ēi*). Valodās gadās, ka citas imperatīva formas darina uz vienskaitļa otrās personas pamata, piem. Aluksnē forma *neš!* (nes šurp). Te *nes+šī* (< **šie*). *ie* > *ī*. Aluksnē bijusi forma — *nes+šī*, bet galotnes patskanis *zudis*, palikusi forma — *ness* (nes šurp). Uz tā pamata Aluksnē darina jaunu daudzskaitļa 2. pers. formu — *nešte* (nesiet šurp).

Leišiem vsk. 2. pers. f. *eīki*, daudzskaitļa 2. pers. f. — *eīkite* (plus daudzsk. 2. pers. gal. *-te*), divskaitļa formas —

eikita, daudzskaitļa 1. pers. — eikime. Parasti leišu valodā imperatīva tips lietots ar zilbi -ki.

Vsk. 2. personā imperatīvā pirmvalodā pa lielākai daļai ir celma forma, izņemot nedaudz verbus. Tīro celma formu lieto piem. no o-celmiem: lat. āge (dzen). Kādreiz laikam arī latviešu valodā lietotas formas ar *e* otrā zilbē: dzene, dzenet. Aluksnē lieto vēl formu — dzenet. Citādi latviešu valodā, kā zināms, tagadnes imperatīva vsk. 2. pers. identiska ar attiecīgo indikatīva formu. Arī leišu izloksnēs un vecos tekstos ir formas, kas reizē der gan kā indikatīva, gan kā imperatīva vsk. 2. pers. Vēdi (tu ved) lš. rakstu valodā — tikai indikatīva nozīmē. Bet izloksnēs šī forma šur tur arī imperatīva nozīmē. Ā-celmu verbos izšķirama tikai akcenta starpība, piem. verba sakýti indikatīva 2. pers. sakaī (saki). Šo pašu formu lieto arī kā imperatīvu, tikai ar uzsvērumu pirmā zilbē — sākai. Tāpat kā jau ide. pirmvalodā, arī baltu valodās daudzskaitļa otrā personā sastopam vienu formu kā indikatīvā, tā imperatīvā. Piem. grieķu forma phére-te var būt reizē imperatīvs un indikatīvs. Arī latviešu forma vedat var būt gan indikatīvs, gan imperatīvs. Kaut kas līdzīgs sastopams arī leišu izloksnēs: rēgite lš. rakstu valodā lietota indikatīva nozīmē, bet izloksnēs arī — imperatīva nozīmē.

Imperatīva trešai personai baltu valodās ir dažādas formas. Latvieši te pa laikam lieto indikatīva trešo personu ar iepriekšējo lai (lai nāk! lai duod! lai ņēs!) Daži valodnieki izdēvējuši šo latviešu „lai“ kā kādu partikulu. Bet dzimušie latvieši nevar šķirt lai no laist. 17. g. s. tekstos vēl ir imperatīva formas — laid nāk! laid ņēs! Laid ir verba laist imperatīva forma. Krievu valodā tādas pat imperatīva formas no verbiem — пускать, пустить, piem. пускай идетъ, пусть идетъ. Vārds lai no laid tā tad ir verba laist saīsinātais imperatīvs. Aiz lai seko indikatīva 3. persona, bet jāiegaumē, ka zināmos izteicienos iztiekam arī bez lai: Rauj viņu Jupis! Leišu: ráuna tavē giltinē! (nāves dieve). Formas ráuna un rauj nav īsti indikatīvi, jo indikatīvs nevar izteikt kādu gribas izrādījumu. Varētu domāt, ka forma ráuna, latv. rauj nav indikatīvi, bet vecie injunktīvi. Ide. pirmvalodā

istā indikatīva forma *bhéreti, kas sanskritā skan — bhá-rati. Blakus šām formām ir injunktīva forma — *bhéret (galotne vienīgi *t*-skaņa). Injunktīva formām dažāda nozīme; 1) Injunktīvu lieto indikatīva vietā. 2) Injunktīvs izteic arī gribas izteiksmi. 3) Injunktīvu var lietot arī pagātnes nozīmē. Klāt var pielikt augmentu, bet īsti vajadzīgs tas nav. Homēra valodā imperfekts piem. lietots arī bez augmenta.

Latvieši te vēl priekšā pievieno partikulu lai, leiši — partikulu te-. Piem. leišiem vecā optatīvā forma skan te-sukiē! (lai griež), bet vecā injunktīvā forma — tē-suka! (lai griež). Gribu neizteic priekšā noliktā partikula te-. Partikula „lai“ gan latviešiem apzīmē gribu. Leišu partikula te pielikta klāt tikai pastiprinājuma dēļ. Dažkārt partikulai te pievieno vēl partikulu -gu-, un bez tam vēl trešo partikulu -l: te-gù-l.

Piem. te-gù-l sūka. Varētu arī domāt, ka gùl ir verba gulēti 3. pers. Prūšu valodā sastopamas tādas imperatīva 3. pers. formas — eīlai (lai viņš iet), boūlai (lai viņš ir). Šī prūšu forma „lai“ nekādā ziņā nav cēlusies no imperatīva formas laid, tā tad nav identiska ar lai.

Šai prūšu formai nav nekā kopēja ar latviešu lai, jo: 1) to lieto aiz verba. 2) Veco optatīvu lieto imperatīva nozīmē. Kā ir forma weddeis, tā varētu būt arī forma *laidais, kas it kā būtu saīsināta par lai, taču tik stipri šī forma nevar būt saīsināta. Latviešu valodā, Latgales izlokšnēs kondicionāļa formu beigās piekabina zilbi, kas sākas ar *l*: es ietu, Latgales izl. — ituļu, 2. pers. ituļi, ituļam, ituļat. (mēs ietum, jūs ietu).

Latgales izlokšņu formās slēpjas partikula, ko redzam prūšu formās eīlai, boūlai. Prūši sākuši partikulu locīt, devuši tai personas galotni.

Kondicionālis.

Kondicionālis nav mantojums no ide. pirmvalodas, tas attīstījies tikai baltu valodās, Arī slaviem nozīmes (ne formas pēc) pēc — līdzīgs veidojums: kr. онъ сдѣлалъ бы. Formas ziņā baltu valodās pavisam kas cits. Veidojot latviešu kondicionāli izmanto supīnu. Vecs kondicionālis

sastopams leišu valodā. Prūšiem kondicionālis it kā ne-
maz nebūtu bijis.

Var būt ka vācu oriģinālā nebija tādu verba formu, kas
būtu tulkojamas ar baltu valodu kondicionāli. Kondicio-
nālis pazīstams tikai leišu un latviešu valodā. Leišu
valodā kondicionālis salikts no vecā supīna un otrā daļā
no vecas optatīva formas, kas darināta no verba būt.
Vsk. 1. pers. sastopama vecā pirmatnējā veidā tikai vien-
reiz vienā vienīgā vietā vecā leišu tekstā. Kuršata vsk. 1.
pers. sūktum-biau (es grieztu). Tagad tai vietā lieto ļoti
dažādas formas. Pazīstamākā ir: sūkčiau, 2. sūktum-bei,
3. sūktū (supīns). Daudzsk. 1. pers. sūktum-bime 2) sūktum-
bite, divskaitlis — sūktum-biva, sūktum-bita.

Otrā kondicionāļa daļā — vecs verba būt optatīvs. Piem.
seno persu tekstā — vecs optatīvs — biyā (lai viņš ir), no
ide. pirmvalodas formas *bh_u(i)jē-t. No netematiskiem
verbiem optatīvu darina verba saknei vienskaitlī piekabīnot
-jē: vsk. 2. pers. siēs < sījēs (lai tu esi!) Daudzskaitļa 2.
pers. latīniski skan sī-ti-s (kaut jūs būtu!) Arī kondicionāļa
formās var būt vecs optatīvs. Optatīva celma forma -bjē-.
2. pers. laikam skanējusi bjēs. Reiz bijusi forma *bēs.
Neteica tomēr bēs, bet bei — sūktumbei (pēc verba
vedžiaū, vedei — parauga).

Ir latviešu izloksnes kur nesaka, būtu, bet — būtu (ar
īsu ū). Leišu divskaitļa formās sūktumbiva, sūktumbita
— vecā i- skaņa — saīsināta. 3. personu jau no pasa sā-
kuma lieto kā kondicionāļa formu bez optatīva būt.

Savienojumā kā sūktumbime (mēs grieztu) sākumā
-bime nozīmē — kaut mēs būtu. Sūktum atbild nz jautā-
jumu — kādam nolūkam? (griešanai). Latviešu valodā no
šās otrās kondicionāļa daļas paglābušās tikai nedaudz at-
liekas — izloksnēs un vecos tekstos. Tā piem. Latgales
ziemeļkaktā, kā Savincos, Pliskavas guberņā. Te viensk.
1. pers. forma skan dūtubu (es dotu). Citādi šo formu lieto
arī bez *u* galā — dūtub. Vsk. 2. pers. — tu dūtūb. Bez
tam bijušas arī daudzskaitļa formas ar šo pašu *b*: dūtubem.
e- kvantitāte te nav zināma. Daudzskaitļa formas te dari-
nātas pēc indikatīva pagātnes *e*- celma formu parauga.
Dūtubu ar bu < *bjū — biaū. Šais formās atlikusi tikai

vairs *b*- skaņa no vecā optatīva, citādi formas pilnīgi — pārveidojušās. Bez šām formām leišu un latviešu valodā vēl citas kondicionāla formas. Sk. „Lettische Grammatik“.

Bez šiem jau minētiem modiēm, kas mantoti vai nu no ide. pirmvalodas, jeb — kā kondicionālis — no baltu pirmvalodas, latviešu valodā radies vēl kāds jauns mods — dēbitīvs (vajadzības izteiksme), no latīņu — dēbeo (man nākas, man vajaga). Dēbitīvs pazīstams tikai latviešu valodā. Darbības darītājs šim dēbitīvam jānostāda datīvā, bet objekts — nōminatīvā (rakstu valodā), piem.: „Man jāraksta vēstule“, nevis: „vēstuli“. (Kas ir jāraksta?) Saka arī: man jābūt, kur verba forma — identiska infinitīvam. Kas ir šis jā-? Dēbitīva priedēklis jā- ir vecā relatīvā vietniekvārda ios (kuŗš) vecā locījuma forma. Sanskritā tāds pat vecs vietniekvārds ya-ḥ, gr. hós < *iō-s. Priedēklis jā- (vairumā ar krītošu intonāciju) — ir vecs vsk. vīr. k. vai nek. k. ģenitīvs vai ablatīvs no *joōs. Ap Dundagu šo priedēkli izrunā ar īsu ā — jā. Te saīsina arī citus priedēklus: ne nuo-, bet nō-, ne jā-, bet jā-. „Man nav jāēd“ sākumā teikts: „Man nav, ko ēd“ (man nav, ko ēst). Meņģelē piem. lieto izteicienu: „Tev laikam nebija, ko saka“. (Mēs te lietojam infinitīvu — sacīt). Arī leišu izloksnēs sastopam šādas frazes: „Nēr kuom vālgā“ (nav, ko ēd). Izteicienā „man jābrauc“ rakstu valodā vajadzības nozīme, bet vecos tekstos un izloksnēs šis dēbitīvs nozīmē arī spēju, piem.: „Man nav jāēd“ (t. i. — nav ēdiena), ne tikai: — 1) „Es neesmu spiests ēst“, bet arī: 2) „Man nav, ko ēst“. Sausnejā vēl šķiŗ īsto dēbitīvu: „Man nav jāēd“ (neesmu spiests ēst) un: „Man nav juēd“ (man nav, ko ēst). Priedēklis ju- te saīsināts no vsk. instrumentāla vai akuzatīva *juo. Rodas saīsinājums — jū (neuzsvērtā izruna): man nav jūād (Sausnejā).

Genēra verbi — Verba kārtās.

- 1) Genus actīvum.
- 2) Genus mēdium.
- 3) Genus passīvum.

Darāmā kārtā (genus actīvum) sastopama ide. pirmvalodā un visās baltu valodās. Blakus darāmai

kārtai ide. pirmvalodā bijusi vidējā kārtā, kas segusies apmēram ar mūsu refleksīvām formām. Baltu un slavu valodās mēdiālās formas zudušas. Latviešu un leišu valodā dažkārt refleksīvo verba formu pievieno atsevišķam refleksīvam objektam, piem.: „Pērsišové pats savè“ (pats sevi pāršāva). Refleksīvā forma — sevi. Mediālā kārtā savienojumā ar sevi izteic to pašu, ko aktīvā forma — savienojumā ar sevi. Tāpēc arī mediālās formas ar laiku zudušas.

Verbu refleksīvās formas.

Verbu refleksīvās formas radušās slavu un baltu valodās, pievienojot verba aktīvai formai refleksīvā vietniekvārda datīva vai akuzatīva neuzsvērtu formu. Šādu neuzsvērtu formu ide. valodās nostāda pēc pirmā uzsvērtā vārda teikumā. Dažās slavu valodās vēl tagad to konstatējam. Tas redzams arī vecos leišu tekstos. No vecleišu tekstiem mums zināma tāda fraze: Visiesi tur išpažinti. (Visiem ir jāatzīstas). Tagad būtu: Visi (ne visie-si) tur iš-sipažinti. Tagad baltu valodās refleksīvās formas neizšķir no verba. Daudzsk. nōm. no visas -si priekšā paturējis nesaišināto galotni ié, kas uzsvērtā. Līdzīga izteiksme mūsu taut. dz.: „Nosagauži raudājos“. Aiz „no“ te sastopama refleksīvā forma sa-, bet arī verbam — refleksīvā forma. Varētu būt — „nosagauži raudāju“. Citādi leišu valodā saliktos verbos refleksīvo formu iesprauž starp priedēkli un pašu verbu: apsīvelku. Kaut ko līdzīgu sastopam arī latviešu izloksnēs, rietumos, Kursā, arī augšzemnieku izloksnēs, kur uzglabājušies salikumi, kas reiz bijuši arī vidienā. Reiz bijuši veci verbi ar refleksīvo vietniekvārdu vidū, kā piem. sastapt, jo pamatverbs tapt. Tāpat izsalkt: iz + alkt. S- skaņa vidū ir refleksīvais vietniekvārds. Tagad latv. rakstu valodā vairs nav parasts starp priedēkli un verba formu iespraust refleksīvo vietniekvārdu. Tādēļ arī verbu „sastapt“ vairs neuzskata kā verbu ar refleksīvo vietniekvārdu vidū. Dažkārt no salikteņa ar iespraustu refleksīvo vietniekvārdu vidū izlobīts jauns pamatverbs, kā piem. skaisties, apskaisties, noskaisties, kur vecais pamatverbs ir kaist (kaist no-

zīmē — kļūstu karsts). S- skaņa te refleksīvais vietniekvārds. Arī pats saturs te stipri mainījies: verbam kaist — fizisks pamats, verbam skaisties — psihisks pamats. Tā kā nozīme pilnīgi mainījusies, tad verbu skaisties arī nesajūtam vairs kā salikteni. Tāds pat ir verbs pieskaisties, kam blakus ir verbi ķert, aizkart (saķert). Sakne te sākas ar aukslējeni *k*, kart, ko redzam verbā aizkart. Svelpenis vidū ir refleksīvais vietniekvārds. Nesaliktiem verbiem refleksīvo vietniekvārdu *s* piesprauž beigās: latv. vļkuos, lš. velkúosi. Saliktā formā — vietniekvārds vidū. Refleksīvā verba forma patur pilno galotni — nesaīsinātu: ltv. vļkuos, blakus aktīvā forma — vļku. Blakus lietoja verbu aktīvās formas ar refleksīvo vietniekvārdu beigās un saliktās verbu formas ar refleksīvo vietniekvārdu vidū, kādēļ radās īpatnējas mistrojuma formas, piem.: augšzemniekiem parasta refleksīvā verba forma ar divreiz lietotu refleksīvo vietniekvārdu — vidū un beigās (pasacelties). Tādas formas sastopamas arī leišu izloksnēs, piem. pasaliksi-s (paliksies). Citādi latviešu vidus izloksnēs salikto verbu formas vēlāk veidotas pēc nesalikto verbu parauga ar refleksīvo vietniekvārdu beigās. Šur — tur leišu izloksnēs arī tas pats, piem. tādas formas, kā supraņtasi (saprótas), kas leišu rakstu valodā skanētu — susipraņta. Prūšiem tādos saliktos verbos refleksīvā vietniekvārda forma — beigās: etlāikusin (-sin- refl. vietniekvārda forma) — enthalten sich (atturas). Latviešiem refleksīvā vietniekvārda forma — pašās beigās. Kā leišiem, tā latviešiem refleksīvais vietniekvārds sastopams ne tikai verba formās, bet arī substantīvos, kas atvasināti no verba celma. Latviešiem parastas tādas formas, kā piem. celšānās. Akuzatīvs vai instrumentālis vsk. skan piem.: es strādāju ar šā rīta cēlumuos. Pazīstamas arī darītāju vārdu refleksīvās formas, piem.: lieli sūdzētājies, lielas tiesātājās, klausītājās. Kaut kas līdzīgs arī leišiem Refleksīvās vietniekvārdu formas te atrodamas substantīvos starp priedēkli un pašu sakni piem. nusidāvimas (notikums). Kas līdzīgs arī musu augšzemnieku izloksnēs, piem. kādā augšzemnieku tekstā atrodama tāda refleksīvā substantīva forma, kā — pasisorguošona — pasargāšanās.

Refleksīvā forma.

Slavu valodās refl. formu galvenām kārtām sastopam akuzatīvā, piem. ssl. -se, kam atbilst krievu forma (дѣ- лать)ся. Tam atbilst prūšu forma ar -sin — etlāikusin, kur *i* laikam ir gaŗš *ī*, kas cēlies no veca *ē (sin < sīn < *sēn). *Sēn nu atbilst ssl. -se. Leišu un latviešu valodā te jāiziet no vecā datīva. Leišu valodā si; Itv. si atrodam tikai vecos tekstos: pasisorguošona. Arī slavu valodās ir enklitisks datīvs -si. Krievu izloksnēs ar -si — salikts verbs: сажуси (sēšos). Slavu -си — liekas būt identisks ne tikai ar leišu un latviešu -si, bet it kā arī ar prūšu si, kā piem. f. dātunsi (doties). Galotņu -si tomēr visās formās nav cēlies no vienas pirmformas. Slavu си piem. cēlies no vecā *sei. Grieķu valodā ir enklitisks datīvs, kas skan hoi- no vecā *soi. Te mijas o un e- skaņa. Blakus te datīvi, kas skan soi un sei. No uzsvērtā divskaņa ei sākumā varēja rasties ie- skaņa. Forma (lš.) apsīvelku rāda, ka saliktenī var būt uzsvērtā refleksīvā forma. Vecā forma *sei uzsvērtos gadījumos varēja pārvērsties par sie: — *apsīvelku. ie — varēja visparināt — neuzsvērtā izrunā. Ja vārda beigās sīe, tad akutētai ie skaņai bija jāsaīsinās par -i. *Apsīvelku, velkúosi. Bet pēc tam atkal vispārināja īso formu ar i: apsīvelku (ne vairs *apsīvelku). Latviešu si varētu būt arī vecs akuz., identisks ar slavu se un prūšu -sin. Bet drīzāk latv. si ir tuvākās radu valodas t. i. leišu valodas si. Prūšu valodā divskanis ei nekur nevar būt saīsināts par i. Prūšu formā si i- skaņa bijusi laikam gaŗa un cēlusies no vecā *e. Latīņu f. arī sē. Prūšiem blakus divējādas formas — sē un sēn.

Latviešu izloksnēs dzird formu sa, ne — si: apsastāties (ar a- skaņu). a- skaņa te iestājas vecas i- skaņas vietā asimilācijas ceļā $i > a$. Zilbi sastopam pēc priedēkļiem ar a: ap, at, pa, sa, ja, pār. Pēc šādu priedēkļu uzsvērtās a- skaņas nākamās zilbes i- skaņa varēja asimilēties par a- skaņu. Piem. pātari — no latīņu pater noster. Še otrā zilbē latīņu val. e- skaņa, bet latv. val. otrās zilbes patskanis asimilējies pirmās zilbes patskanim.

Dažkārt latviešu un leišu pilno formu vietā rodas vien-

kāršs svelpenis: no pacelt — pacelšuos, lš. paskélsiu, blakus pasikélsiu, ltv. pieskarties.

1) Svelpenis s- vārda beigās.

2) Ja refleksīvais vietniekvārds vidū un verbs sākas ar patskani, tad refleksīvās formas patskanis var zust, piem.: lš. f. 1) pasiémé > 2) pasjémé (bet baltu valodās j-skaņa starp līdzskani un patskani zūd.) > 3) pas è m è.

Verbum finitum.

Verbum finitum — saucas verba formas, kas noteiktas personas ziņā, verba formas ar personas galotnēm.

Verbum infinitum.

Verbum infinitum — saucas formas, kas neattiecas uz zināmu personu, nav noteiktas personas ziņā.

Infinitīvs, supīns, divdabji. Sākumos ide. pirmvalodā verba infinita nemaz nav ietilpuši verba paradīgmā. Infinitīvs, supīns un divdabji ir sākumā nōminālformas. Infinitīvs radies no substantīva locījumu formām, supīns ir sastingusi substantīva akuz. forma, divdabji sākumā bijuši verbāla adjektīvās formas. Ir gadījumi, kur divdabji arī no jauna pārvēršas adjektīvos, piem. verdošs (ūdens).

Infinitīvs.

Ka ide. pirmvalodā vēl nav bijušas nekādas īstas infinitīva formas, to rāda tas fakts, ka infinitīva formas ide. valodās stipri atšķiras savā starpā. Katrai valodu grupai ir sava infinitīva forma. Patiesībā saskan vistuvākās radu valodas. Ķeltu valodas pat līdz beidzamam laikam nav attīstījušas infinitīva formu. Bet kā var bez viņas iztikt? Ir pat valodas, kur infinitīvs vēlāk atkal zudis. Grieķu valodā infinitīvs ir bijis, bet jaungrieķu valodā tas — zudis. Tāpat infinitīvs ir senslavu valodā, kamēr bulgāru valodā tā nav. Tāpēc bulgāri te lieto saikli ar sekojošu locījumu — konjunktīvu: es gribu, lai eju (iet). Baltu valodās šai ziņā nav pilnas vienības. Īstas vienības inf. f. nav bijis arī baltu pirmvalodā. Leišu un latviešu valodā ir divējādas infinitīva formas ar -t un ar -ti. Visās baltu valodās sastopamas infinitīva

formas, kas vecā, pilnā veidā beidzas ar -ti. Prūšu valodā šis ī- atkritis, tāpat latviešiem, pa daļai arī leišiem. Tagad latv. valodā dominē infinitīva formas, kas beidzas ar nebal-sīgo zobu slēdzeni -t. Prūšu valodā dāt, ltv. duot, arī lš. valodā sastopamas formas bez patskaņa aiz t — dúot. Blakus refleksīvā forma, kas beidzas ar -tis: lš. keltis (celties), dúotis (doties). Latviešu izloksnēs (Saldū, Bli-dienē) ir — celtis, duotis (ar i). Šī infinitīva forma ar -ti ir sākumā vecs vsk. datīvs vai lokatīvs — no tāda verbāla substantīva, kam celms beidzas ar t- skaņu, sal. lš. viensk. dat. dūcter(i).

Līdzskaņu celms, kas beidzas ar -t- skaņu, pazīstams indoīrāņu valodās blakus nōm. celmam, kas beidzas ar -ti. Darbība te iedomāta priekšmeta veidā, un taisni no šādiem celmiem nu radās vsk. datīvs vai lokatīvs, ko lietoja infini-tīva nozīmē. Kā tādus datīvus vēlāk, savas nozīmes pēc, viegli var pārvērst par infinitīvu, to rāda piem.: Es tev došu ūdeni dzert (dzeršanai).

2) Infinitīvs — vecā lokatīva nozīmē.

II.) Leišu un latviešu valodā ir infinitīvs, kas beidzas ar -*tie. Leišu un latviešu valodās ie te no veca divskaņa ei, (tie < *tei). Slavu val. ei > ī: нести. Leišu un latviešu infinitīvs, kas beidzas ar ie, saskan ar slavu valodu infinitīvu, kas beidzas ar -ti. -tie var būt — akutēts vai — cirkumflektēts. Leišu izloksnēs vēl tagad sastopam aktīvo formu, kas beidzas ar ie — duotie (duot). -ie- skaņa te — cirkumflektēta, jo citādi būtu saīsināta par i. Tā ir vecā vsk. dat. forma no verbālā substantīva, kas beidzas ar t- skaņu, vai ar -ti. Abos gadījumos datīvs vienskaitlī varēja beigties ar -ei, no kam leišu un latviešu -ie.

Blakus cirkumflektētam iē ir akutētais ie, kas vārda beigās saīsināts par i: kēlti — celt, kēlties (celties).

Latviešu valodā abos gadījumos no ie radies ī. Ir arī i, kas radies no cirkumflektēta iē. Šis i vārda beigās pastāv. Ir izloksnes, kur infinitīvā dabū dzirdēt zilbi -ti: man gribas ēsti, dzerti. -i- skaņa te saīsināta no ie, kas redzams no refleksīvās formas — celtie-s. Slavu val. infini-tīvs ar *tei > ti: нести (akutēta gala zilbe). Akcents

te, pateicoties akūtētai gala zilbei, atrauts no saknes uz gala zilbi.

Blakus infinitīvam dzimt ir nōminālā forma — dzimts (*i*- celms), infinitīvs dzimt — vecs datīvs un lokatīvs. Prūšiem vēl bez tam ir divas infinitīva formas, kas darinātas no vecā nōm. tu-celma (sal. latv. vilt — viltus, tu-celms). Prūšu valodā atrodam infinitīva formas ar — twei (dātwei). Dātwei — ir vecs vsk. datīvs no tu-celma. Celms te dātu-, datīvs beidzas ar -ei. *e*- priekšā te nezilbisks *u* (*w*), dāt*u*ei > dātwei. No šāda tu-celma izmantots līdzīgā nozīmē arī vsk. akuzatīvs.

Objekts lietojams akuzatīva formā. Sanskritā un prūšu valodā — infinitīvi, kas satur veco vsk. akuzatīvu. Sanskrita infinitīvs dātum (vecs akuzatīvs), kam prūšu valodā atbilst infinitīvs dātun (dot). Slavi, leiši, latvieši, un romnieki tu-celma akuzatīvu izlietojuši kā supīna formu, t. i. formu, kas izteic papildinājumu kādam verbam, kas apzīmē kustību. Pēc citiem vārdiem sastopams infinitīvs, pēc kustību vārdiem — supīns: 1) es gribu ēst 2) iesim ēstu. Arī latīņu valodā pazīst supīnu, piem. verba dormīre supīna forma — dormī-tum. Ssl. val. — т + ъ (*ū* > *ъ*), nāsenis zudis. Leišu un latv. valodā supīna galotne lš. -tū, latv. -tu.

Blakus gaidāmās refleksīvās formas garās *ū*- skaņas vietā ir jauninājums: iesim skrietuos! Citādi refleksīvā formā aktīvās formas *u*- skaņai atbilst *uo*- skaņa: ceļu — ceļuos: skrietu — skrietos. Leiši paglābuši veco refleksīvo formu: ak. kéltu, refl. f. kéltūs. Infinitīvā sākumā saknē — zuduma pakāpe. Tā kā uzsvērts piedēklis. tad sakne zuduma pakāpē. Tagadne vēlku, inf. vilkt, dzēmu — dzimt, lieku — likt, jēmu — augšzemniekos jimt (ap Lubānu). Vēlāk radās arī infinitīvā formas ar to pašu patskani, kas bija jau tagadnē.

Tā senāk laikam arī piem. latv. beŗu: birt (tagad: bērt). Šai saknei pašai par sevi varēja būt pārejoša un nepārejoša nozīme, piem. celt (arī ar nozīmi: celties). Vēlāk arī blakus tagadnei beŗu (ar pārejošu nozīmi) radās jauninājums birstu (ar nepārejošu nozīmi), tādēļ bija vēlams arī infinitīvus nozīmes ziņā izšķirt. Blakus infinitīvam birt darināja infinitīvu bērt. Jau no sākuma bija infinitīvā *e*-skaņa kā

tagadnē: 1) kur *e*-skaņa atradās starp troksneņiem, kā verbā cept, tur to nevarēja izmest, jo cpt vienkārši nebija iespējams izrunāt, tādēļ ceptu-cept. 2) Daudzos gadījumos arī supīnā tas pats patskanis, kas infinitīvā, piem. *e*. Supīnā sākumā *e*-pakāpe, uzsvērtā saknes zilbe. Sanskritā piem. no vienas saknes cēlušās tādas formas kā *vák-tu-m* (runāt), kur $a < *e$, un blakus tai verbāls nōmens ar *-ti* piedēkli: *uk-ti-*. Iesim skrietos, — te vecā normālā *e*-pakāpe supīnā.

Divdabji, kam divu šķiru daba.

Šai vārdu šķirai — nosaukums, kas latviešiem darināts no latīņu — participium. Divdabjiem pa daļai verba, pa daļai adjektīva pazīmes. 1) Verba pazīmes: Kā verba finīta, divdabji izteic laikus (pagātņi, nākotņi, tagadni), un — kārtas (darāmo, ciešamo, vidējo). 2) Adjektīvu pazīmes: 1) kārtas: vīriešu, sieviešu, nekatrā k. 2) Salīdzināmās pakāpes (var darināt komparatīvu, superlatīvu).

Sākumā vēlākie divdabji tikai verbāli adjektīvi. Arī vēl tagad tagadējiem divdabjiem nozīmē dažreiz nav starpības starp darāmo un ciešamo kārtu. Tagadnes ciešamās kārtas divdabīs baltu un slavu valodās tiek darināts ar piedēkli *-mo*, ko piekabina tagadnes celmam: Slaviem tagadnes ciešamās kārtas divdabīs no verba *бесѣмъ* — *ведомъ*, lš. *vēdamas*, ltv. *vēdams*. Tas — *o*-celms. Ir arī darāmās kārtas *ā*-celma un *i*-celma divdabji. *ā*-celms: *darāms*, lš. *dāromas*; *i*-celms: *mīlims*, lš. *mýlimas*. Arī slaviem *i*-celma divdabīs: *слышать*, divdabīs *слышимъ* (celms beidzas ar $i < *i$). Latv. izloksn. — *raudīms*, *dzirdīms*. Latviešu valodā ciešamās kārtas divdabi darina arī no nepārejošiem vārdiem, piem. runā par nākamā laiku, kur būtu jāsaka — nākošs laiks, vai arī — mirstams cilvēks. Sākumā šai formai nav bijis ciešamās kārtas nozīmes. Latviešu valodā no šā divdabja radusies ar laiku nelokāmā forma, jāiziet no vecā vsk. akuzatīva. Adolfija gramatikā: Es dzirdēju viņu runājamu. Blakus arī saīsinātā formā: Es dzirdēju viņu runājam. Tautas dziesmā: Atradu meitu baņamuos. Tagad teiktu: Atradu meitu baņamies. Par paraugu te — cita divdabja forma, jauninājums

darināts pēc formas baroties parauga. Latviešu valodā šie divdabji, kas satur piedēkli -mo, izskauduši arī vecu verbālu adjektīvu ar piedēkli -tina, ko lietoja vajadzības izteiksmē: lš. vēsti-vēstinas (tas, kas jāved). Latīņu valodā forma dūcendus (gerundīvs). Mancelim ir formas kā vestins (kas jāved, vedams).

Tagad tai vietā lietojam divdabi ar piedēkli -mo, tagd. ciešamās kārtas divdabi: pļaujami rudzi piem., bet ne vairs pļautini. Prūšu tekstos vienreiz sastopams tagadnes ciešamās kārtas divdabis — poklausīmanas (paklausīts); -mana te -ma vietā. Tas atgādina grieķu un seno indoīrāņu piedēkļu formas. Grieķu val. no verba phéro (nesu) — pherómenos (nesams) (tagadnes ciešamās kārtas divdabis ar piedēkli -meno). Prūšiem pirmā *a*-skaņa — grieķu *e*-skaņas vietā.

Nav zināms, vai te notikusi asimilācija, vai — skaņu mija: 1) meno > mana 2) mana < mona (*o:e*). Piedēkļa forma -mo meklējama arī tos leišu un latviešu divdabjos, kam atrodam piedēkļa formu -dama, un ko atvasinām no infinitīva celma: būt — būdams, lš. būdamas. Piedēkļu formu -dama, ar ko darinām darāmās kārtas divdabi, sastopam tikai leišu un latviešu valodā. Šī piedēkļa forma ir — jauninājums. Te jāiziet no piedēkļa -mo, kam sākumā nav bijis ciešamās kārtas nozīmes.

Tagad šī forma ar piedēkli -dama sastopama darāmās kārtas divdabjos: nākdams, ceļdams u. t. t. No kurienes radies -da? Te varētu būt runa par it kā lieko *d* tādos verbos, kā pūdēt, skraidīt, šaudīt, dzirdināt. Šīs formas radušās no veciem tagadnes -do-celmiem, kādas vēl tagad sastopamas, piem. vērdu (viens pats verbs). Grieķu valodā pazīstams verbs pýthō, ltv. *pūdu (kā verdu), infinitīvs — pūt. Nozīme varēja būt pārejoša vai — nepārejoša.

Ja nu mums reiz bija tagadnes vsk. 1. pers. *pūdu, tad varēja rasties arī divdabis pūdams (sākumā ciešamās kārtas nozīmē) — pūdējams, pūdams. Verbam *pūdu, tāpat kā vērdu varēja būt nepārejoša nozīme. Vēlāk tagadnes celms pūda- zuda, radās celms pūsta-, pag. puva-. Divdabis paglābies ilgāk — pūdams, bet — zāles pūst. Blakus infinitīvam pūt divdabis pūdams izlikās darināts no infini-

tīva celma ar piedēkli -dama. Tagad šos divdabjus tā arī darina. Vienā gadījumā šis divdabis var tikt attiecināts uz tagadnes celmu: duot — duodams, (tgd. cieš. kārt. divd.), Šai gadījumā mūsu tāmnieki izšķir ciešamās kārtas divdabi no darāmās kārtas divdabja, ko runā kā infinitīva celmu ar stiepto intonāciju: Dundagā piem. duōdams — cieš. kārt. divdabis. Šo divdabi ar piedēkli -dama nelieto nekad kā atribūtu, bet arvienu — adverba nozīmē, pa laikam no šā divdabja sastopams tikai nōminatīvs.

Ir tikai reti izjēmumi. Leišu un latviešu valodā arī šiem divdabjiem (pat ciešamās kārtas divdabjiem) ir sava re-
 fleksīvā forma. Latviešu valodā sastopams pat tāds savie-
 nojums kā — mazgājamās vieta. Divdabim ar piedēkli
 -dama refleksīvā forma, piem. cēldamās (kā vienskaitlis,
 tā daudzskaitlis). Cēldamā + si (refl. v. v.), cēldamā —
 vsk. forma. Vēlāk te *i*-skaņa galotnē zuda, dabūjam formu
 cēldamās. Senākam daudzskaitļa divdabim cēldamās seko
 refl. v. v. -si, kādēļ radās kopā 2 s-skaņas: ltv. cēldamās +
 + si, lš. kēldamos (i) — abos skaitļos, vīr. k. daudzsk. n.
 — kēldamie -s(i). Vienskaitļi latviešiem būtu vīr. k. nōm.
 *cēldamas + si > *cēldamas. 1) Forma *cēldamas nu
 tomēr nevar ilgi pastāvēt, jo saskan ar siev. k. daudzsk.
 aktīvo formu — (arī cēldamas), 2) tāda galotne nebija pa-
 rasta. Ja nu siev. un vīr. kārtā viena forma vienskaitli un
 daudzskaitli — cēldamās, tad vēlāk varēja sākt lietot arī
 daudzsk. formu cēldamies ar viensk. nozīmi, ar to pašu
 galotni kā formā ceļoties, kam tā pati nozīme.

Leišiem aktīvā f. kēldamas (celdams), refl. f. kēlda-
 mās (i), *ā*-skaņa te pagarināta pēc formas keliāsi parauga.
 Žemaiši ievēduši -uosi no siev. k. f. — vīr. k. formā

Ar piedēkli -mo leiši un latvieši darina arī nākotnes
 divdabja formas. Piem. leišu valodā sastopam nākotnes
 divdabi, kā būsimas no būti, kr. будущий.

Latvieši vecos nākotnes divdabjus pazīst tikai nēlokāmā
 veidā. Izloksnēs sastopams nākotnes divdabis, kas beidzas
 ar -sim un tiek lietots atstāstāmās izteiksmes nozīmē, piem.:
 Man stāstīja, ka viņš nāksim (nākšot). Tā Stendē.
 Lieto arī nākotnes piedēkli -sja: viņš nākšam.

Pagātnē ciešamās kārtas divdabi mēs darinām ar pie-

dēkli -to (kā baltu, tā slavu, āriešu un arī latīņu valodās). Piem. lat. dictus (teikts, sacīts) no dīco, slaviem no пить pag. divdabis пить, пить (dzerts). Sākumā šie divdabji bijuši tikai verbāli adjektīvi, tiem nav bijis ciešamās kārtas nozīmes, ja divd. atvasin. no verba ar nepārejošu nozīmi. Piem. sakne gem (nākt), sskr. divd. gatāḥ < *gṃtāḥ (I. zilbē te a no veca ṃ) „nācis, gājis“; darāmās kārtas nozīme.

Šai formai atbilst grieķu forma batós no *bṃtós (pir-mās zilbes a- skaņa arī no lūpu nāseņa) „ejams“. Ltv. f. dzimts (forma bez ciešamās kārtas nozīmes), piem.: Mūsu dzimtā valoda, mūsu dzimtā vieta. Blakus verbam spīrgt atrodam veco formu — spīrgts, kam nav ciešamās kārtas nozīmes, blakus verbam salt ir adjektīvs (salts). Šim divdabim sākumā — zuduma pakāpē: dzimts, dzēmu, sskr. gatāḥ. Leišiem blakus verbam geriū (dzeņu) ir inf. gér̥ti. Lš. divd. f. gértas, ltv. dzērts, lš. girtas (pie-dzēries). Verbs lš. tvérti, tgd. divd. tvértas, blakus forma ar zuduma pakāpi — tvirtas (ciets). jeb blakus verbam malt mūsu divdabis — maīts, lš. máltas; arī miltu vārds — vecs pagātnes divdabis ar normālo zuduma pakāpi saknē.

Blakus piedēklim -to- ide. val. pag. cieš. k. divdabi da-rina ar pied. -no: kr. пить, данъ. Piem. vācu gebunden, kr. веденъ, веденный. Var būt piedēklis -no- vai -eno. Arī baltu valodās reiz bijušas līdzīgas formas. Baltu va-lodās, tāpat kā slavu valodās, blakus piedēkli — -to un -no (ar vienādu nozīmi). Pag. cieš. kārtas divdabis pārvērties par adjektīvu. Piem. latviešiem adjektīvs plāns — arī vecs pagātnes divdabis; lš. plóti, ltv. plāt (darīt plakanu). Mums bijusi arī divdabja forma ar piedēkli -eno-, ko liecina atvasinātais substantīvs vedene, kā sauc jaunu sievu, tas nozīmē vestā, kr. ведена. Te no divdabja atvasināts sub-stantīvs.

Darāmās kārtas formas.

Divdabji, kam celms beidzas ar -nt, pamatā līdzskaņa celms. Divdabji ar -nt sastopami visās ide. valodās. Piem. lat. ferens, gen. ferent-is (nesoša). Arī baltu valodās sastopami tādi divdabju celmi. Vīr. k. vsk. nōm. dabū nō-

minatīva galotnē nebalsīgo svelpeni. Šā svelpeņa priekšā asimilējas iepriekšējā *t*-skaņa, vēlāk tā — zūd. Sanāk kopā nāsenis + svelpenis: *ans* > *ants*. *O*-skaņa baltu pirmvalodā > *a*-skaņā. Vsk. ģen. vīr. nek. k. formā gr. *phéront-os* (nesoša). Šī *o*-skaņa ir vecās **o*-skaņas vietā, baltu valodās *a*-skaņa. Līdzīgas formas arī sanskritā: 1) *bhárāmi*, divdabja celms *bharant* + *s* = *bharants*. Te galotnē var būt tikai viens līdzskanis, kamēr citi atkrit, paliek vsk, nōm. *bharan-*. Leišu valodā nāsenis starp svelpeni un patskani zūd. Vedāš no vedans, kas no *vedants. *O*-celms pa lielākai daļai uzsvērts otrā zilbē. Latv. *an* > *uo*. Lš. vedāš, ltv. **vēduos* > *vēdus* (ar nozīmi — vedošs). Adolfija gramatikā forma — *vēdus*, kuŗu lieto atstāstāmā izteismē, piem.: *Vēdus* tuo un tuo, kas nozīmē — *vēdot* tuo un tuo. Dažās augšzemnieku izloksnēs lieto formu *vēds* (*u*-skaņa te zudusi). Blakus aktīvai formai *vēdus* ir refl. f. *vēduos*. Izl. lieto piem. formas kā — viņš ceļuos, rakstu valodā būtu — viņš ceļoties. Te paglābusies vecā **uo*-skaņa, jo aiz tās sekoja -*si*. Lš. aktīvā f. vedāš, refl. f. vedāsi. Te nu no jauna pievieno -*si* — vedāsis(i), bet aiz otrā svelpeņa *s*-skaņa zūd. Tāpat divdabi darina no *ā*-celma un *i*-celma. Lš. forma daraū — dārāš ltv. *darus*. Šī forma galotnē skan līdzīgi *o*-celma formai. Gaŗos *ā*-celmos *ā*-skaņa saīsināta tautosillabiskā nāseņa priekšā: *darant*, *vedant* (īss *ā*). *Darānt* — gaŗums saīsināts tautos. nāseņa priekšā, tādēļ tā pati celma forma kā no *o*-celmiem, tā no *ā*-celmiem. Līdzīgas formas arī no *i*-celmiem. Leišu *mylēti*: *mylīs* < *mýlints*. Ltv. izloksnēs sastopamas tādas formas, kā *mīlis* (ltv. *in* > *ī*). Ne zinis. Vienskaitlī akuzatīvā ide. val. galotnē — lūpu nāsenis. Aiz līdzskaņa, ar ko beidzas celms, lūpu nāsenis kļūst zilbisks. Baltu valodās zilbiskais nāsenis > *in*. Gr. *phéro*. Vsk. akuz. vīr. k. *phéronta* (nesošu). (*a* no zilbiskā lūpu nāseņa). Latīņu val. *ferentem*. Baltu val. zilb. lūpu nāsenis *m* > *in*. Leišu forma *vedāš*, akuzatīvs *vēdantī*, (ī te no *in*). Līdzīgas formas sniedz arī Adolfijs savā „Latviešu Gramatikā“. Vīr. k. vsk. akuz. f. te — *ēsuoti*, *vēduoti*. Šis akuzatīvs savu galotni vēlāk zaudējis, piem.: *Es redzēju viņu nākuot*, kas ir vecā

akuzatīva forma, kuŗa zaudējusi galotnē *i*-skaņu. Vēlāk uz šā vienskaitļa akuzatīva pamata ir darināts jauns vienskaitļa nōminatīvs. Tā iznāk forma, kas nōminatīvā beidzas ar *-antis*: vecos leiŗu tekstos ne vedāŗs, bet vedantis (pēc *i*- celma parauga, uz vienskaitļa akuzatīva pamata). Arī latvieŗiem tādas formas, kā tēkuots, vēduots (starp *t* un *s* zudusi *i*-skaņa). Tāda forma, liekas, arī prūŗu valodā. Prūŗu tekstos vienskaitļa nōminatīvs no divdabja — skellānts (schuldig, kas ir parādā). *T*-skaņa zudusi arī prūŗu valodā *s*-priekŗā. To liecina cits verbs: sins (ēŗsoŗs), kam atbilst lŗ. f. sŗs no *sints (ēŗsmu). Őim verbam aiz saknes neseko *o*-skaņa (kā vedāŗs), bet divdabja pazīme ir *-nt*. No zilbiskā nāŗeŗa baltu valodāŗs vēlāk radies *-in*: sints (ēŗsoŗs). Skellants, Őe *t*-skaņa arī būtu zudusi, ja būtu vecā forma. Prūŗu akuzatīvs — skellantin. *T*-varēja ienākt arī vienskaitļa nōminatīvā. Īŗti būtu jāŗskan — *skellans. Nezināŗm, vai te pēc tāda tipa parauga kā lŗ. vedantis cēŗlies *t*, vai arī *t*-ieverts no citiem locījumiem. *T*-vispirms zudis, vēlāk tas ieverts no jauna. Nekatŗai kārŗtai nu lietojam vienskaitļa nōminatīvā un akuzatīvā tŗiro celmu. Grieŗu formā phéron atkritis *t*, jo nevar Őe būt (nek. k. vŗk. nōm. un akuz.). Arī baltu valodāŗs vārŗda beigāŗs *t*-skaņa zūd. Paliek nāŗsenis. Piem. lŗ. f. vedā < vedan < *vedant. *Vedan > ltv. vēdu (an > uo > u). No Őā verba tāda forma nav pazīŗstama (vedu), bet to gan pazīŗstam vecos tekstos un izloksnēŗs no verba būt.

Liepāŗjas stūrī un Bāŗtā: Pie viŗa nekā neŗŗsu darīŗ. (Neŗŗsot kuo darīŗ). *-u* < *uo* < **an*, nekatŗas k. nozīmē, leiŗiem būtu — ēŗŗā. Kā leiŗi lieto Őo vienskaitļa nekatŗas kārŗtas formu arī kā vŗŗieŗu k. daudzskaitļa nōminatīvu, tā to paŗu sastopam arī latvieŗu valodā. Tautas dziesmā: Te v, teic, ēŗsu pieci dēŗli. Ēŗsu — te ir vŗ. k. daudzsk. nōm. nozīmē. No būt mums vēl atlikusies vecā forma — ēŗsu. Ltv. *vedu, lŗ. vedā. Forma *vēdu sarkan ltv. val. ar vŗk. tgd. 1. pers. formu, tādēŗ neŗŗta un zudusi. Verba būt divdabis ēŗsu nesakŗŗt ar formu ēŗsmu, kādēŗ ēŗsu nezūd, bet — pastāv. Līdzīgi arī citos verbos. Leiŗu val. dāŗas — vŗ. k., nekatŗas k. — dāŗā. *A*-celms arvienu uzŗvērŗts saknes zilbē (bez izjēŗmuma). Vŗ. k. f. mýŗŗis, nek. k. mýŗŗi. Siev. k.

vsk. nōm. lš. val. beidzas ar — anti: vedū — vedanti. Ltv. būtu — vęduoti. Tā vēl tagad runā izloksnēs un vecās gramatikās: Vęduoti uz pilsētu. $i < *i$, ko atrodam vēl leišu valodā refleksīvās un noteicamās formās. Aktivā forma — vedanti. Refl. f. ar $-y\acute{s}$: vedant $\acute{y}s$. Noteicamā f. — vedant $\acute{y}ji$.

Ssl. f. berqšti ($i < *i$). Sskr. ar $-t\bar{i}$ (garš $*i$). Ltv. val. no vārda pati, ģenitīvs — pašas, lš. marti marčios $< *martios$. Citos locījumos $-ja-$ celms: leišu valodā blakus nōminatīvam vedanti — vedančios, no vecā $*vedantj\acute{a}s$. Ltv. būtu — vęduošas. Šo veco siev. k. formu loka kā $-tj\acute{a}-$ celmu, nōminatīvs beidzas ar $-i$, citur ar $-j\acute{a}$.

Tā arī ģenitīvā: vedančios-vęduošas. Pēc tā parauga darināts jaunais vīr. k. ģenitīvs, ltv. vęduoša, lš. vēdančio, ssl. vedqšta no (vęduoša) — vedantjā. Citādi saskan celma vīr. k. un siev. k. formas, piem. siev. k. labas, vīr. k. laba. Tādēļ blakus ģenitīvam vęduošas darina jaunu ģenit. — vęduoša. (Pēc labas — laba parauga). Vecais ģenit. $*vęduots$ no $*vędantes$ (celms vędont-). Baltu pirmvalodā vędant-es $>$ ltv. pirmvalodā — vęduots $>$ tai vietā — vęduoša, (kas darināts pēc siev. k. vęduošas parauga). Vīr. k. loka kā citus jā-celmus.

Vīriešu un citas nekatras kārtas formas. Vienkaitli datīvu sastopam kā nelokāmū formu latviešiem un leišiem. Vienskaitļa datīvs var beigties ar $-i$ vai ar ie . Te abas galotnes $-i$ un ie . Latviešiem galotne $-ie$. Piem. refleksīvā forma — ceļoties(i); ie te ir vecā datīva galotne. Refleksīvā formā te seko s un i -skaņa beigās atkrīt. Datīvs būtu $*ceļotie$. Vārda beigās $ie > i$. Aktivā forma būtu $-ceļoti$. Augšzemniekiem ir formas, kā piem. doncuojūt(i), — ar i -skaņu kādā tautas dziesmā. Citādi vārda beigās te lāpāmā patskaņa nav. Rakstu valodā būtu — dancājuoti ($uo = rakstu$ val. \bar{a}). Citādi i -skaņa atmesta. Arī leišu val. refleksīvās formās šur tur sastopams ie . Aktivā forma lš. — kēliant (ceļot), galā zudis i . Refl. forma kēliantis (ceļoties). Datīvs $*kelianti$, kam seko refl. v. v. forma. To piem. sastopam absolūtā datīvā, kā — saulei

ļēcuot. Pa vecam būtu: sauleiļēcuošai notika tas un tas. Bet pa vecam — *mēnesimļēcuot. Vecais datīvs paglābies sastingušā formā. Kā dzīvais datīvs — jauninājums: ltv. vēduošam, lš. vēdančiam (kā gēras, gerám). Arī prūši pazīst vsk. datīvu ar vsk. galotni. Piem. prūšu datīvs no vārda stāt — vecs datīvs stāninti jeb stānintei (ei jeb *i*). Tāpat kā leišiem un latviešiem. Ltv. formai dzīvu atbilst prūšu vecā datīva forma — giwāntei (dzīvojojot). Stānintei (stājoties), kā krievu станы. Par akuzatīvu — jau runāts. Vsk. instr. un lokat. — kā adjektīvi.

Daudzskaitļa nōminatīvs.

Ide. pirmvalodā šē galotne -es. Grieķu val. daudzsk. nōm. vīr k. galotne phérontes (nesoši).

Latviešiem būtu — vēduots, lš. būtu — vēdantes jeb *e*-skaņai zūdot — vēdants. Bet tādas formas vairs nesastopam. Ir tikai viena forma — norēti — nōrime (mēs gribam), vecs daudzsk. nōm. *norintes. Ja *e*-skaņu izmet, dabūjam formu — nōrints. Leišu valodā var teikt: Eikite, kur nōrints (eita, kur gribēdami). Te paglābasies vecā vīr. k. daudzsk. nōm. forma, kur zudis *e*: nōrints < nōrintes. Veco līdzskaņu celmu vietā citādi ieradies *i*-celms. Tā arī te. Ievērojams tas, ka akuzatīvā tā pati galotne, kas *i*-celmos. Daudzskaitļa nōminatīvs darināts pēc *i*-celmu parauga. No lš. vedāš — vēdantys, vīr k. daudzsk. nōm. Šās formas sastopamas arī latviešu valodā: kas leišiem -antys, latviešiem — uotis (vēdantys, ltv. — *veduotis). Sausnejā vēl tagad sastopama vīr. k. daudzsk. nōm. forma „vadūēts.“ Varētu domāt, ka te — veca forma, kur galotnē -es, ko redzam grieķu formā phérontes, bet latviešu valodā formas caurmērā jaunākas nekā leišu valodā. Leišu valodā nav pazīstamas formas ar *es*, kā — *vēdantes Sausnejas forma tā tad laikam nav zaudējusi veco *e*-skaņu starp *t* un *s*, bet gan *i*-skaņu. Te — jauninājums pēc *i*-celmu parauga, ne vecā līdzskaņu celma forma.

Leišiem blakus veca daudzsk. *io*-celmu f. ākmenys sastopama *io*-celmu forma ākmeniai. Blakus arī formai liekantys ir forma, kas darināta pēc *io*-celma parauga —

liekantī. Ka tā reiz bijusi leišu valoda, par to liecina atiecīgā noteicamā forma liekantieji. No vārda žydēti — ziedēt — divdabis žýdinti — zieduoši. Kā arī prūšu valodā pēc šāda parauga darinātas formas, par to liecina prūšu forma skellantei (schuldig) — parādā ęsuoši. Formas darina pēc ıo-celmu parauga.

Vārds reiz beidzies — *skellantjei. Latv. un leišu val. pēc pronominālās dēklinācijas ei vietā ie-skaņa, piem. tie, labie. ie-vēlāk saīsinājies: labie > nenoteic. f. labi. Kā divdabja formā žýdinti te galā i no ie, ko redzam formā liekantieji, — te noteicamā galotne no pronominalās dēklinācijas. Arī latviešiem radusies šāda forma: leišu formai liekanti latv. atbilst liekuoši. Šis šņācenis, kas radies daudzsk. ģen. u. c., latviešiem vispārināts, un ievests daudzskaitlī nōminatīvā. Daudzskaitlī nōminatīvā *j* starp *t* un *ei*, bet baltu val. *j* zudis starp līdzskani un sekojošu palatālu patskani, latviešiem *t + j > š*: liekuošs. No ģenitīva u. c. šo š-skaņu ievēd arī daudzskaitlī nōminatīvā, nerunā liekuoti bet liekuoši. Šī vecā forma, domājams, paglābusies Sausnejā. Blakus aktīvai divdabja formai mācuoši sastopam refleksīvo formu — mācueties. Refleksīvā forma patur agrāko izrunu. Leišu valodā formas, kas darinātas pēc ıo-celmu parauga, sastopamas tikai atliekās, piem. noteicamā formā, bez tam retumis arī rakstu valodā. Tagad leišu valodā vairs nesaka — liekantī' bet — liēka (atstāstamā izteiksmē). Šī ir vecā nekatrās kārtas vsk. nōminatīva forma. Nekatras kārtas forma var stāties arī citu kārtu formu vietā. Vispār nekatras kārtas nōminatīva formu ievēda tos gadījumos, kad divdabis tika lietots kā predikāts, neraugoties uz viņa subjektu. Leiši parādūši lietot kā predikātu nekatras kārtas formu vīr. k. daudzsk. nōminatīva vietā. Pēc tam to sāka lietot arī kā atribūtu. Tam ir zināmi iemesli, jo forma pēc ıo-celma parauga liekanti — ir pārprotama, jō tā saskan ar 1) siev. k. vsk. nōm. 2) siev. k. divsk. nōm. Formai liekanti 3 nozīmes, kādēļ tā neērta. Vecos laikos leišiem bija izteiciens — jiē liēkanti. Forma liēkanti ir verba (atstāt) divdabis. Iiē liēkanti var būt siev. k. divskaitļa — viņas abas atstājot un vīr. k. daudzskaitļa forma — viņi atstājot.

Tagad leišu rakstu valodā liēķa vīriešu, bet daļā izlokšņu arī sieviešu kārtas nozīmē; citos daudzskaitļa un divskaitļa locījumos ievestas io-celma formas. Te var minēt vecu prūšu valodas formu, kas darināta pēc līdzskaņu celma parauga. Tas ir prūšu val. vecs vīr. k. ddzsk. akuz. seggient-ins. Skaņu kopa -in te ceļas no zilbiskā ņ. Siev. k. no šiem divdabjiem lieto formu ar jā-celmu. Tikai vsk. nōm. beidzas ar gaŗu akutētu ī, (ý) kas tagad leišu valodā saīsināts. Vārda vēstī divdabis lš. val. siev. k. formā vedanti, ltv. vęduoti. Tā ir forma, kādu sastopam ne tikai vecos tekstos un grāmatās, bet vēl tagad izloksnēs: vęduoti, vęrduoti. ģ-skaņa vārda beigās cēlusies no veca gaŗa akutēta *ý. Sal. lš. 1) sùkantysi (refleks. f.) 2) sukantýji. Arī sanskritā divdabja forma beidzas ar gaŗu ī. Slavu val. verba becrŭ forma skan vedqšti (vedoša). Šeit forma beidzas ar ī. Vsk. nōm. beidzas ar ī, citur sastopam jā-skaņu: pati, gen. pašas; vęduoti, vęduošas. Tāpat lš. val. vedanti — ģen. vedančios, kā no marti — marčios.

Tāpat darināti arī nākotnes darāmās kārtas divdabji.

Sskr. verba dādāmi (dodu) nākotnes divdabis skan dāsyán. Šeit atkritušas beigās skaņas ts. Celms dāsyant — nōm. gal. s. Arī leišiem divdabis dúosiġs. Latviešu izloksnēs, piem. Lizumā ir forma duošus, kur $u < *an$. Kuršats raksta šo formu nepareizi fonētiski duosęs (kur ģ ir nepareizs); lš. siev. k. dúosianti, ltv. duošuoti. Kuršata forma etimoloģiski pareizi būtu — duošiġs. Kur leišiem izloksnēs skaņu kopa $an > un$, tur divdabis beidzas ar u -skaņu: dúosiġs.

-uo sastopams arī latviešu val. refleksīvā formā. Sausnejā ir aktīvā forma — duošus, refl. f. duošuos, rakstu val. f. — duošuoties. Sieviešu kārtas formu darina tāpat: lš. siev. k. f. dúosianti, ltv. duošuoti.

Atliek vēl — pagātnes darāmās kārtas divdabji.

Īsti sakot, tas ir vecs perfekta divdabis. Valodās, kas paglābušas veco perfektu, pag. divdabis saskan celma

formā ar perfekta indikatīvu. Baltu un slavu valodās te nav šim divdabim reduplikācijas.

Arī ide. val. te pa daļai reduplikācijas nav. Sskr. ir f. vidvās (vīr. k. vsk. nōm.). Citos locījumos celma forma viduṣ-, kur ṣ < svelpena. Reiz bijis -us, kā baltu un slavu valodā. Piem.: vedis, veḍuša, veḍusi. Sskr. forma dadvās (ar reduplikāciju). Šai sskr. divdabja formai dadvās atbilst ltv. divdabis devis un leišu izlokšņu forma dēvēs (ltv. devis). Te forma de- būtu vecā reduplikācija, no saknes te atlikusies *d*- skaņa. Baltu valodās *d*- skaņa *v*- priekšā būtu zudusi. Sskr. celma forma daduṣ- atbilst latv. formai *dēḍus-. Tagad latvieši saka — dēvuši. Esam te vispārinājuši no vīr. k. viensk. nōm. skaņu kopu dev-.

Verba mirt divd. ir miris, lš. mīrēs, bet patiesībā vajadzētu *mirvēs, ltv. *mirvis. Tāpat vajadzētu no likt — lš. *likvēs, ltv. *likvis. Taču runā — lš. mīrēs un likēs, ltv. miris, licis.

Kā gan baltu valodas pazaudējušas veco *v*- skaņu?

Tas noticis pēc dažu gadījumu parauga. Piem. leišu dēvēs — devis. *d*- skaņai zūdot blakus pagātnes 3. pers. f. lš. dāvē (deva) un dēvēs — devis. *v*- skaņa pagātnē pieder te saknei. Sskr. saknes bhū (būt) perfekta divdabis skan — babhūvāns (bijis). Slavu un baltu valodas zaudējušas reduplikāciju, bet otrā daļa palikusi. Vecos latviešu tekstos divdabis nav — bijis, bet — būvis. Arī ssl. līdzīgi: бывъ. Prūšu tekstos verba būt divd. f. baūns (au < ū) < *būns. Pr. *u*- skaņa ievesta arī vīr. k. vsk. nōminatīvā: boūns. *u*- priekšā *v*- skaņa varēja zust. Baūns < būns < būvuns < *būvens. Būvuns < *būvens radies pēc citu formu locījumiem.

Leišiem šeit īss ū: būvēs. Citos locījumos saknei būseko piedēkļa forma -ūs: bū+ūs. *u*- skaņas priekšā radies -uv: būvus. Skaņu kopu uv leiši no citiem locījumiem ievēd arī vsk. nōminatīvā: būvēs. Prūši paglābuši veco izrunu ar ū: boūns < būns. Formā buv- liekas, ka *v*- skaņa pieder saknei. Baltu un slavu valodās *v*- skaņa

zudusi aiz iepriekšējā lūpu slēdzenā. Lipt — *lipvis, lš. *lipvēs, *globvēs. Taču v- zūd: lipēs, ltv. lipis.

Tāpat: glābt — glābis, lš. glóbtī — glóbēs. V-skaņa še aiz lūpeņa zudusi: lš. glóbēs, ltv. glābis, siev. k. lš. glóbusi. Blakus tai siev. k. f. mīrusi. Vecās. f. *mīrvēs vietā tagad lš. f. — mīrēs. (Pēc glóbēs, glóbusi parauga). Sanskritā divdabja vīr. k. nōm. beidzas ar -vās: dadvās. Avestas valodā ar -vā; ā radies no āriešu pirmvalodas skaņu kopas -vās (bez nāseņa). Sanskritā nāsenis šeit ieradies no citiem divdabjiem, kam celms beidzas ar -nt (tagadnē, nākotnē). Baltu pirmvalodā divdabis vīr. k. nōm. beidzies ar -vēs. Tas ir piedēklis, kas atbilst indoirāņu pied. -vās. Baltu pirmvalodā ieviesies arī nāsenis, jo tas jau bijis divdabjos, kas beidzas ar -nt. Pēc to parauga vecā divdabī pied. -vēns. Citos locījumos celms beidzas ar -us. To loka pēc citu līdzskaņu celmu parauga. Prūšu tekstos vecs vīr. k. vsk. ak. — gīmusin (dzimušu), lš. gīmusī. Leišiem te pazīstama vecā vsk. dat. f. gīmus, pēc līdzskaņu celma parauga. Šo vīr. k. vsk. dat. formu gīmus(i) leiši lieto absolūtā datīvā: sūnui gīmus, kad dēls dzimis. Pazīstama arī divdabja vīr. k. ddzsk. nōm. forma, kas darināta pēc *i*- celma parauga. Prūšu val. sastopams daudzsk. nōm. imusis (noz. jēmuši). Arī leišu izlokšnēs pazīstama tāda forma — vēdusys. Latviešiem ir arī šādas formas, kā likuš < *likušis, piem. Alūksnē. Forma *likušis cēlusies kontaminācijas ceļā no likuši un *likusis. Arī te vēlāk, kā divdabim ar -nt, *i*- celma formas vietā vēlāk *io*- celma forma: lš. vēdusys vietā vēlāk vēdusi un tai vietā tagad nekatrās k. vsk. nōm. vēdē, kas ir jauninājums. Kā tagadnes darāmās kārtas divdabim vedās blakus ir nekatrās kārtas forma vedā, tā blakus vīriešu k. formai vēdēs ir nekatrās k. forma — vēdē. Pagarinājums še kā vīr. k. vsk. nōminatīvā. Vecā daudzsk. nōm. noteicamā forma — vedusieji (vedušie). Šņācenis ltv. formā vēduši ievests no citiem locījumiem. Te jāmin leišu izl. vīr. k. divskaitļa nōm. forma. Dvskt. nōm. un akuz. galotne līdzskaņu celmos beidzas ar e- skaņu. Grieķu val. sakne pód-, divskt. nōm un akuz. pód-e (abas kājas). Leišu izl. vēl tagad. vīr. k. divdabju vsk. nōm. forma beidzas ar e: vēduse, likuse

(Jurkšata pasakās). Tā ir vecumvecā forma ar *e* beigās. Citādi leišu un latviešu val. vecie līdzsk. celmi ar *-us* < *io*-celmos. Siev. k. divd. f. ltv. mirusi, ssl. мьрѣши.

Divdabju izlietāšana atstāstāmā izteiksmē.

Modus relativus (<referre — atstāstīt). No visām ide. valodām tā tikai baltu valodās pazīstama lieta, ka divdabjus lieto kā atstāstāmo izteiksmi citu vārdu atstāstīšanai. Prūšu katechisma tekstos šo formu nav. Abās leišu un latviešu valodās turpretim lieto ne tikai darāmās, bet arī ciešamās kārtas divdabjus. Pagātnē var gadīties ka formas ziņā pilnīgi sakrīt indikatīvs ar relatīvu (īstenības un atstāstāmā izteiksme). Ja latvietis saka: „Tur nodedzināts kāds nams“, tad šai teikumā var sadzirdēt tiklab īstenības, kā arī atstāstāmo izteiksmi. Tāpat arī darāmā kārtā: „Viņi savu darbu pabeiguši“, kur var sadzirdēt īstenības un arī atstāstāmo izteiksmi. Var pievienot arī kopulu: ir pabeiguši, vai esuot pabeiguši. „Vakar tur ir nodedzināts kāds nams“ jeb — „Vakar tur esuot nodedzināts kāds nams“. Turpretim nākotnē un tagadnē tādu gadījumu nav, kur divdabja forma var reizē būt indikatīvs un relatīvs. Indikatīvā tur lieto arvien verbum finitum, t. i. formas ar personas galotnēm. Leišu tagadnes ciešamās kārtas divdabjus vēl tagad lieto ar ciešamās kārtas nozīmi.

Leiši var teikt: „Čià žmoniū važiúojama“ (ciešamā kārtā). Važiúojama ir nek. k. divd. cieš. k. forma Subjekts ģenitīvā — žmoniū. Predikāts te — nekatras k. forma. Ltv.: „Te ļaudis braukā jot“. (Darāmā k.). Latviešiem nav tagadnē ciešamās kārtas divdabja. „Tagad mieži pļaujami“ = „Mieži jāpļauj“. („Mieži tiek pļauti“). Leišiem arī nākotnē iespējama atstāstāmā izteiksme ar nākotnes ciešamās kārtas divdabi.

Kā divdabji iegūst to nozīmi, kas formām ar personu galotnēm?

Tas noticis šā:

Leišiem atstāstāmā izteiksme: „Girdējau, tēvas ateīsiāš“ — „Dzirdēju, ka tēvs atnākšot“, izl. — atnākšus. „Tēvas ateīsiāš“ — atkarīgais teikums relatīvā nozīmē.

Sai formai relatīvā (atstāstāmā) nozīme. Tā cēlusies tā: Kad vēl nebija atstāst. izteiksmes, tad runāja: „Girdējau, kad tēvas ateīs“ (nākotnes indik.) — „Dzirdēju, ka tēvs atnāks“. Tā saka piem. ltv. izl., kur modus relatīvus — zudis. Tas ir tais izlokšnēs, kur senāk lībieši dzīvojuši, vismaz vienā daļā.

2) Tās pašas domas izteic šā:

„Girdējau (accusatīvus cum participio) tēvā ateīsiantī“. Latīņiem un grieķiem arī tāpat. Te abas konstrukcijas jaucot, radusies jaunāka konstrukcija, kur no pirmās izteiksmes jemts nōminatīvs tēvas, no otrās — paturēts divdabis, — tikai divdabja nōminatīva forma: „Girdējau, kad tēvas ateīsiāš“. Ir arī citi gadījumi, kur divdabim daudz maz līdzīga nozīme, piem. leišiem: Jis sākos daūg žināš — Viņš sakās daudz zinīs. Divdabja nozīme tā pati, kas latviešu atstāstāmā izteiksmē. Divdabi var savienot ar verba dicendi, Šie verbi jau kopš ide. pirmvalodas laikiem. Konstrukcija vecāka par baltu valodu atsevišķo dzīvi. Ltv.: „Viņš izlikās snaužus“. Tā ir vecumvecā konstrukcija. Blakus divdabja nōminatīvam verbs izlikties, kas it kā norāda ne uz īstenību, bet uz kaut ko tādu, kas neatbilst īstenībai. Šādi avoti — atstāstāmai izteiksmei. Tādas konstrukcijas kā „Jis sākos daūg žināš“ leišiem vēl tagad lietojamas rakstu valodā, ne tikai izlokšnēs. Turpretim latvieši lieto tagadnes un nākotnes lokāmo divdabi kā atstāst. izteiksmi vairs tikai kādā izlokšņu daļā. Piem. Liepājas stūrī, lielākā daļa augšzemnieku, arī Aucē. Te lieto tādus izteicienus kā: Viņš nākus, viņa nākuoti, viņi nākuoši, viņas nākuošas. Tāpat refleksīvā forma — viņš ceļuos (bet ne ceļuoties).

Sausneajā citādi arī lieto lokāmo formu, bet zināmos gadījumos Sausneajā lieto nelokāmo formu. Vispirms tas notiek teikumos bez subjekta, kur divdabis — nekatrās kārtas nozīmē. Piem.: „Viņam grūši ejuoļ mācuoļies.“ (Nelokāmā forma). Varēja būt tikai nekatrās kārtas vsk. nōminatīvs *-eju. Nevar teikt: „grūši ejus.“ Nelokāmā forma — nekatrās kārtas vsk. nozīmē. Līdzīgi var teikt arī

leitiski. Ne tikai pa vecam: „Šiaņdien lysiā“ — šodien lišuo^t. bet arī — „Šiaņdien lysiānt“ — šodien lišuo^t. Tāpat: „Sāko, kad tai (ltv. tas — nekatr. k. nozīmē) gēda ēsant (nelokāmā forma). Ltv.: „Saka, ka tas kauns ēsot.“ Var teikt arī lokāmo formu — gēda ēsanti. Tā tad līdzīgi gadījumi arī leišu valodā.

Sausnējā vīr. k. — viņi mācuoties (vecā vīr. k. ddzsk. nōm. refl. f.). Fonētiski šī forma saskan ar mūsu nelokāmo formu. Blakus siev. k. forma — viņas mācuošās. Līdzīgi runā arī Bārtā: „Visi tai patīkuoši (patīkot) un rāduoties labi.“ Rāduoties — te vīr. k. vecā ddzsk. nōm. refl. forma. Lizumā nelokāmo formu lieto arī vīr. k. vsk. nōminatīva refleksīvās formās vietā. Sausnejā piem. saka „Viņš celšuos“ (celšuo^ties), bet Lizumā — „viņš celšuo^ties.“

Forma „celšuos“ — neērta, jo tā ir arī nākotnes indikatīva refl. formas vsk. 1. pers. Te var notikt pārpratumi. Lizuma izrunas piemērs (Apsīšu Jēkabs): „Sadzēriēs klie^dzs, lai nenākuot šam tūmā: kā ķeršus, tā zvelšus, kas tik rokā gadīšuo^ties“ (bet ne — gadīšuos). Sausnejā un Lizumā atstāstāmā izteiksmē lieto arī nelokāmās formas: viņš nākuot — viņi nākuot. Latvieši vispārinājuši nelokāmās formas. Arī leišiem tās iespējamās. Dažās latviešu izloksnēs (lībiskās izloksnēs, Rūjiēnā) lieto tādas nelokāmās formas, kas nevis beidzas ar *t*-skaņu, bet ar lūpu nāseni. Nesaka tur vis: „ēsuot bagāts,“ bet saka — „ēsam bagāts.“ Tāpat: „Viņš rītu būsim (jeb būšam) mājā.“ (Bet ne būšuo^t). Latgalē vēl tagad lieto izteicienu: „Vyss asama“ (ēsama, ēsot). „Asama“ — ir vecā nekatrās kārtas ddzsk. nōminatīva forma. Te tā lietojama ar atstāstāmās izteiksmes nozīmi, kā leišu tagadnes ciešamās kārtas divdabja forma. Līdzīgas formas leišiem, piem.: „Čiā niēko nēsama“ — (Te nekā neesot). Te jau minētā Latgales forma asama, tāpat kā leišu nēsama ir veca nekatrās kārtas forma. „Asama“ — tikai ddzsk. nekatrās kārtas forma. Nekatrai kārtai *o*-celmu ddzsk. nōm. beidzas ar *-a*: Latgalē „asama.“ *O*-celmiem vienskaitlī beigās ir *o*-skaņa, aiz kuņas sekoja pronōminālā galotne *-d -od > a*. Izloksnēs: „Tur rītu tirgus ēsam“, „Šuodien te tirgus

ēsam“ (esot). Aiz lūpu nāseņa beigās ir zudusi īsa ā-skaņa. Vsk. nōm. te — vecs. Leiši var teikt: „Stógas stiei-giama“ — jumtu jumjot. Leišiem te ciešamās kārtas forma. „Stiegiama“ — tāpat kā „ēsam“. Formu „ēsam“ lieto arī absolūtā datīvā. Piem. „Viņam tur ēsam tas un tas notika.“ Akuzatīvā ar divdabi var lietot tiklab nelokāmo formu, kas beidzas ar *t*-skaņu, kā nelokāmo formu, kas beidzas ar lūpu nāseni *m*: jājam, jājuot. Piem. var teikt: „Es rēzdu viņu jājam“, tāpat — „Es rēzdu viņu jājuot.“ Var lietot arī atstāstāmā izteiksmē: „Tur šodien tirgus ēsam“, (izloksnēs) „Tur šuodien tirgus esot.“ Nekat-rās kārtas nozīme te nav nepieciešama.

Skaitļu vārdi.

Viens.

Pie vienuma jēdziena var notikt dažādā ceļā. 1) Vie-numa jēdziens var rasties no kopuma jēdziena, jo sako-pots ir apvienots. Tā rodas vienība. Ide. valodās tā arī radies viena vārds — izejot no kopuma jēdziena. Gr. heīs „viens,“ nek. k. hen < *sen < *sem. Kr. ѿ < spir. asp., lūpu nās. > zobu nās. Lat. semel — vienreiz. Sen — baltu valodās lietots kā prepozīcija. Lš. sa < *san-. Pr. prepoz. sen nozīmē „ar.“ Latviešu val. suovārdis, kur uo < *an. O-skaņa mijas ar e-skaņu: som: *sem.

2) Pie „viena“ vārda tiekam, izejot no izolējuma jē-dziena: viens pats, viens par sevi (kaut kas izolēts). Gr. oīos — vācu allein (viens pats). Arī ide. valodās tās pašas saknes vārdi, kas apzīmē „vienu“. Ar oi mijas ei. oinos: einos. Lat. ūnus < *oinos. Gotu ains, pr. ains, vācu — ein. Turpretim latviešu un leišu valodā šī forma sākas ar *v*-skaņu: ltv. viens, lš. vienas. Vecais *ei uz-glabājies vēl lš. vārdā vičveīnelis — gluži viens pats. Vič-vienas — gluži viens pats. Vienas ir vecs salikte-nis. *einus > lš. ienas, ltv. iens. Kur radies berzenis *v*? Bijusi partikula *vi*, kas nozīmē to pašu, ko lš. vič- saliktenī vičvienas. *Vi*+forma ienas. *i*-skaņa patskaņa priekšā kļūst nezilbiska. Baltu valodās berzenis *j* zūd stārp līdz-

skani un palatālo patskani. Vi + íenas > vīenas > vīenas, ltv. viens. Lš. pīrmas (ar akūtu), pr. pīrmas (intonācija nav zināma) Leišu krītošai intonācijai atbilst latviešu stieptā vai lauztā intonācija. Lauzto intonāciju pazīst Latgalē. Stiepto intonāciju runā Liel-Salacā pīrmais, vidienā — krītošā izruna (pīrmais). Baltu val. formai stāv tuvu dažu ģermāņu valodu formas: senlejasvācu f. — formo (pīrmais), senangļu — forma. f < *p. or < ʀ (no kam ltv. ir).

Nākamās skaitļu vārdu formas līdz simtam ide. valodās saskanēja savā starpā. Skaitļu vārdi radušies ļoti agros laikos. Nākamo skaitļu vārdu etimoloģija tādēļ ļoti tumša, sākot ar skaitli 2 un beidzot ar 100. Te par viena skaitļa vārda etimoloģiju nevar droši izteikties. Vispirms tie radušies ļoti vecos laikos. Otrkārt, fleksiju formas šē tik archaiskas, kā nekur citur. Dibinoties uz ķeltu-indoirāņu valodām var spriest, ka indoirāņu val. blakus vīr. k. formai treīšes ir bijusi siev. k. forma tisres. Citur tas ide. val. formu fleksiju starpā nekur nav atrodams. Šīs formas pilnīgi archaiskas.

Divi.

Šī forma sākusies ar slēdzeņa *d* tiešu savienojumu ar berzeni *v* jeb starpā vēl atradusies *u*-skaņa: *dv* jeb *duv*. Baltu valodās sastopam šīs abas vārda sākuma formas Vīr. k. forma *skan dvō* jeb *aizō*-skaņas seko vēl nezilbiska *u*-skaņa. Šī forma paglābusies baltu valodās kā *o*-cēlmu divskaitļa nōminatīvs un akuzatīvs. Vīr. k. forma te droši paglābusies tikai vienzilbes veidā. Te jāiziet no formas *duō*. Par šo formu liecina jau grieķu saliktenis — *dó-deka* (12) *dó*-< **dvō*. Berzenis *v* zudis. Arī sanskritā atrodam *dvāu*-< **dvōu*. Latviešiem un leišiem *ō*> *uo*. *uo*-priekšā berzenis *v* — *zūd*. Pāri paliek *f. duō*. Latviešu valodā šo formu *duo* sastopam vēl vecos tekstos, vecās gramatikās: *abu duo* (*abi divi*). Tāpat forma *duo* sastopama vecos saliktenos Adolfija gramatikā, kā piem. *duokārt* (2×). Pilnā forma — *duo*-kārtu. Arī leišu izloksnēs retumis sastopama vecā pilnā forma *duo*. Rakstu valodā sastopama tikai šā vārda saīsinātā forma *dū*. Formu *dū* bieži izrunā bez

uzsvara, par paraugu tai *o*-celmu nōminālo formu fleksijas, kas beidzas ar *u*: gēras — gerù, pōnas — ponù. Formu *dù* lieto kā rakstu valodā, tā arī izlokšņu vairumā.

Blakus šai formai leišiem vienzilbes siev. k. saīsinātā forma *dvi*. Te *i*-skaņa saīsināta <ie: *dvi* < **dvie* < < **dvei*. Te atbilst ķeltu grupas kimru valodas forma, ko raksta *dwy*, izrunā apm. *dui*; kimru *dwy* no **duei*. Ltv. val. siev. k. patvērusies tik vecā divzilbju forma. Latv. f. **duvei* > **duvie* > **duvi*. Formā *duvi* *u*-skaņa sekojošā zilbiskā *i*-priekšā pārvērtusies par *i*-skaņu: *divi*. Formu *divi* vēl tagad sastopam siev. k. nozīmē. Runā ne tik „par divām dienām“, bet „*divi*“ sastopam siev. k. nozīmē arī tādos gadījumos, kur šī forma — lokāma. T. dz.: „Trīs laimīgas mazgājas, *divi* saka...“ „*Divi*“ še siev. k. divskaitļa nozīmē. Tāpat sastopam sakopojumus kā „*divi* vārpi,“ „par *divi* dieni.“ Forma „*divi*“ var būt arī vecā nekatrās kārtas divskaitļa forma. Savienojumā „*divi* simti“ forma „*divi*“ — veca nekatrās kārtas forma. Latīņu val. siev. k. divskaitļa forma — *duae*, sanskrita vēdās siev. k. **nek.* k. f. — *duvē*. Slavu val. divzilbju forma — дѣвѣ (nekatr. un siev. k. forma). ѣ < **oi* vai **ai*, bet ne no **ei*, kā baltu valodās.

Latviešu valodā ū > *i* sekojošā *vi*-priekšā. *dīvi* < **dūvi*. Tāmieku apgabalā un vispār Kursā skaitļu vārds — *dui*. Forma *dui* radusies no vecas divzilbju formas. Te var iziet no vecas vīr. k. formas **duvu* < **duvuo*. Berzenim *v* zūdot rodas *dūu*. Hiāta novēršanai te iesprauž berzeni *j*: **duju*. Šī forma pieskaņojas tādām formām kā četri, pieci: dabūjam *duji*. Berzenis *j* *i*-priekšā zūd: *dui*. Tā no vecas vīriešu k. formas dabūjam *dui*. *Dui* var būt cēlies no: **duvu*, bet arī no **duvi*.

Tā var būt veca vīr., siev. vai nekatr. k. f. Prūšiem f. *dwai*. Galotne te kā slāvu дѣвѣ vārdā, kur ѣ no *ai* vai *oi*. Tikai starpā te nav *u*-skaņa, kā slaviem.

Divskaitļa akuzatīvs un nōminatīvs — viena forma. Skaitļu vārda saliktenī — īsāka forma *dvi*. *Dvi* sastopam piem. sanskrita salikteņos, latīņu *bi*- < *dvi*. Latīņiem *dv* > > *b*. Bipēs „divkājis“ < **dvipēs*. Forma *dvi* sastopama arī leišu un prūšu valodas salikteņos. Latviešiem šī forma gan-

drīz zudusi. Ir tikai Dundagas apgabalā atliekas. Vecs saliktenis ir vicele (divriteņu rati). Tagad te dzīvo lībieši. Lībiešu valodā sākumā var būt tikai viens pats līdzskanis. Vicele ceļas no *dvicele. Sakā un citur Kursā saka ducele. Du sastopam arī latīņu valodā, piem. duplex (divkāršs). Formā du- arī liekas kaut kas vecs. Patiesībā du- laikam ir jauninājums. Latviešu forma du var rasties no vecas formas *dvi, pieskaņojot *dvi lokāmam skaitļa vārdam. Ja Kursā veca vīr. k. f. duvu, tad pēc duvu parauga varēja veco salikto formu dvi > dvu > du. U-priekšā berzenim v vēlāk jāzūd. Kursā, tāmnieku apgabalā du arī atsevišķā dui vietā: saka piem. du desmit. Šui vietā saka — š'u, formu dui > du. Šis vārds nav sajaucams ar vārdu ducele, jo te du < *dvi.

Pa lielākai daļai kārtas skaitļu vārdu formu rada attiecīgās pamatskaitļu vārdu saknes: septiņi — septīts, desmit — desmits. Izņēmums ir pamatskaitļu vārdi — pirmais un otrais no viens, divi. Kārtas skt. vārdi sestais, septītais, astotais u. c. rodas tieši skaitīšanas vajadzībām. Pirmais turpretim var rasties ne tikai skaitot, piem. „Viņš no visiem pirmais nokļuva tai un tai vietā.“ Vācu val. zwei (divi), der zweite (otrs). Pa lielākai daļai ide. val. otrs cēlies no citas saknes. Ltv. uotērs, uotars. Še krit. int. — ūotrs. Dzirdam arī stiepto intonāciju — uōtrs. Vecākā intonācija — krītošā. Runā gan -uōtrs, bet blakus — pusūotra, ūotrūodiēna. Tas saskan ar leišu un prūšu izrunu. Lš. aņtras ar cirkumfleksu. Izloksnēs leišiem 3-zilbju forma aņtaras. Prūšu tekstos tas pats vārds vsk. akuz. āntran (krit. int.)

Sskr. f. antara-ḥ, vācu — der andere; gotu — anþar. Taisni šis kārtas skaitļu vārds pa vecam lietojams ar nenoteicamo galotni. Katechismā gan runā par pirmuo bausli, bet blakus par — uotru bausli. Blakus gan — pirmais, trešais, bet — uotrs (ar nenoteicamo galotni) Tas pats arī ģermāņu valodās. Gotu anþar — sastopama stiprās deklinācijas forma, kas atbilst mūsu nenoteicamai formai. Fleksijas forma divu vārdam — nekārtna. Lš. val. du, dvi ģen. f. skan — dvejū, dviejū. Pirmā zilbē te e jeb arī ie. Sanskrita f. dvayōḥ a-skaņa te cēlusies no

e vai no *o*. Ssl. дъвоју. Lš. dvejų. Dat. dvīem. Instr. dviēm. Ar leišu datīvu un instrumentāli saskan latviešu forma diviem, tikai latviešiem divzīlbju forma < *duviem. Ģenitīvā te — jauninājums divu (pēc adjektīvu parauga, kā labi — labu). Izloksnēs (Zemgalē) runā divju (ar *j*). Bet berzenis *j* te kaut kas jauns, un nav patiesībā vajadzīga. Forma divju cēlusies mistrojot divu ar dveju. Tāda forma sastopama vecā 18. g. s. gramatikā, kur minēts ģen. dveju jeb „dvieju.“ Nav zināms, vai te *i*-burts apzīmē iepriekšējās *v*-skaņas mīkstinājumu, jeb jālāsa ar nākamo *e* kā divskanis ie. Forma dveju līdzīga leišu formai dvejų. Berzenis *j* pārņests nepareizi arī citos locījumos: divju, divjiem, divjos.

Trīs.

Ide. pirmvalodā vīr. k. skan trejēs, siev. k. — tisres. Sskr. no *trejēs > trayah. Latīņu un grieķu valodā berzenis *j* starp patskaņiem zudis. Lat. forma trēs (ar *ē*) no *tre(i)es. Grieķu valodā kontrahējot abus patskaņus iznāk šaurā, garā *ē*-skaņa, trēs < *treis < tre-es (kā šaurs *ē*.) Pirmā zīlbē te ģenitīvā atradusies veca *i*-skaņā. Lat. val. trēs -trium, ģen. (vecs *i*-celms). Gr, ģen. triōn, lš. ģen. trijū, ltv. triju, ssl. val. atbilst — тръи. Ģenitīvā un datīvā te pirmā zīlbē *i*-skaņa. Slavu val. *i*-skaņa no citiem locījumiem pārvesta arī nōminatīvā. Trejēs > trijes > ssl. -тръје; ъ < *i*. Lš. trjys un ltv. trīs < no baltu pirmvalodas formas trijēs ar uzsvērtu galotni. Leiši un latvieši lieto šo formu arī sieviešu kārtai. Sanskritā siev. k. — veca īpatnēja forma. Datīvs leišiem skan trims < trīmus.

Ssl. тръмъ, gotu þrim. Leišiem blakus instr. trimis, kas atbilst ssl. formai тръми. Akuz. lš. skan trīs. Te īss *ī*. Šī forma lš. saīsināta no vecas formas trīns (ar akūtu). Gotu þrins. Lat. trīs < *trins. Sskr. trīn(s). Baltu pirmvalodā trins (ar akūtu). Latviešiem trīs (ar laužto intonāciju, kas var rasties tikai nōminatīvā). Latviešiem vajadzēja *trīs, lš. trīs — ar akūtu. Vecā akuzatīva vietā latvieši lieto nōminatīvu.

Lokatīvs.

Leišu izloksnēs vēcā lokatīva forma trīsū, kas atbilst ssl. lokatīvam трѣхъ. Sskr. triṣū (cerebrāls šņācenis). Latv. formā „trīs“ (kā sirdīs) *i*-skaņa pagarināta.

Latviešu izlokšņu formas.

Seko četri, pieci, seši. Izloksnēs kā četri un pieci ar *i* beigās izrunā arī trīs vārdu — trīsi. Trīsi — trīsos (kā divi — divos), siev. k. trīsas. 2) Tāpat izejot no ģenitīva triju radušās formas — trijos un trijiem. 3) Veco datīvu *trim bieži pieskņo diviem, četriem, kādēļ raksta — trimiem, lok. trimos, trīsos utt.

Rakstu valodā jārunā: trīs, triju, trim, trīs, trijuos. Ja seko substantīvs, piem. trīs pulkos, tad labāk paturēt veco lokatīvu trīs. Attiecīgā kārtas skaitļu vārda forma darināta no tās pašas saknes. Sastopama liela dažādība. Kā trešs, trešais, tā leišu trēčias. Ssl. f. третьи. Pr. f. tirtis (int. ~), akuz. — 1) tirtin 2) tirtian. Saknē te cita formācija. Celms beidzas ar *ja*. Sanskritā saskan ar prūšu val. saknes formu — tr̥tīyah. No kurienes *e*-skaņa formās trešais? Varbūt *e*-skaņa te ienākusi no formas *trejes. Salikteņos tri-: lš. f. trikójis, ltv. trinītis.

Leišu f. ketverī mijas ar formu keturī. Grieķu izl. ir f. tétores. Starp *t* un *o* zudis *v*. Ar šo pašu veco skaņu kopu radusies krievu forma четверо. Ide. valodās celma forma ketver — mijas ar celma formu ketur. — Sskr. ak. caturaḥ, nōm. catvāraḥ. Berzenis *v* te mijas ar *u*-skaņu, jo zuduma pakāpē *u*-skaņa. Krievu val. forma четыре. Ve<*ū (zuduma pakāpē). Latviešu valodā aukslējenis *k* palatāla patskaņa priekšā pārvērties par afrikāti *c*: ceturts. Pamatskaitļa vārds — četri. *C* vietā te *č*. Vecā afrikāta *c* atrodama vecos piemēros. Visvecākā ltv. katechismā forma ar *c*: cettre.

Forma cettre; — Langes un Elgera vārdnīcā paglābusies forma zettros. Č-skaņa ienākusi no slavu valodām. Jau pirms vācu ierašanās Baltijā, latviešus ietekmējuši krievi, kas ievāca nodevas. Nodevas ievācot minēja arī skaitli — четыре. Sākumā latvieši joku dēļ runāja četri. Vēlāk tas kļuva par normālo izruņu. Leišu formā keturī

starp zobeniem *t* un *r* — vēl *u*-skaņa: cēturī. Latvieši pa laikam šo formu lieto bez *u*, tikai šur tur vēl paglābusies vecā *u*-skaņa. Rucavā piem. lieto instr. — cēturīem. Latgales 1753. gada evaņģelija saliktenos formas ar *u*: cēturkuort (cētur-). Sākumā ltv. cēturī, vēlāk — cēturī. Ja runā ar divām zilbēm — četri, tad vainīgi apkārtējie skaitļu vārdi: divi, pieci, seši. Tāpat izloksnēs runā trīsi, jo blakus — divi un četri. Kaut kas līdzīgs arī leišu izloksnēs: siev. k. nōm. kātres (kēturios). *u*-skaņa te izmesta. Slavu val. šī forma четьре (krievu val.), bet rietumslavu val. piem. poļu cztery (I-zilbē patsk. zudis), čechu čtyři — arī divzilbju forma. Attiecīgo kārtas skaitļa vārdu visvecākai formai redzam leišu un prūšu valodā. Leišiem forma ketviřtas, prūšu katechismā (tāpat kā leišiem) — ketwirts.

Krievu forma четвертый atbilst leišu un prūšu formai — ketwirts. Reiz bijis zilbisks *ř*, no kam baltiem ir, kr. ģp. Tai atbilst grieķu forma tétratos — ceturts. Skaņu kopa ra — no zilbiskā *ř*, starp zobeniem *t* un *r* zudis berzenis *v*. Grieķu formai pilnīgi atbilst slavu un baltu val. f. (piem. pr. ketwirts). Ltv. *cetvirts vietā ir cēturts. Sskr. caturtha-ḥ. Latvieši nav mantojuši šo formu no ide. valodas; skaņu kopa ur te ienākusi no pamatskaitļa vārda. Ja blakus bija *cēturī (lš. keturī), tad no šā pamatskaitļa vārda skaņu kopa ur ievesta arī kārtas skaitļa vārdā. Kārt. skt. vārds cētvirts radies no pamatskaitļa vārda, pievienojot beigās zilbi — to. Tas redzams citos kārtas skaitļu vārdos — piekts, sešs utt.

Ja ide. pirmvalodas laikos gribēja darināt adjektīvu no kāda nelokāma vārda, tad beigās pievienoja *o*-skaņu. Septiņi ide. pirmvalodā skanēja septm̄, no kam latīņu septem, utt. No šās formas nu darināja attiecīgos kārtas skaitļu vārdus, piekabinot beigās *o*-skaņu. *O*-skaņas priekšā zilbiskais nāsenis >nezilbiskā nāsenī: septm̄ >septmo, no kam prūšu septmas jeb sepmas (septīts). Tā radies piedēklis -mo.- Pamatskaitlim blakus bija arī substantīva forma, kā desmit — desmitnieks. Tā ide. pirmvalodā blakus pamatskaitlim *dek̄m̄ (desmit) bija substantīvs darināts ar zobeni *t*: līdzsk. celms dek̄mt, ko redzam krievu

pl. ģen. пятьдесятъ (50). Ģen. десять radies no vecā līdzsk. celma. No šā substantīva arī baltu valodās skt. vārds desmit. Baltu un slavu valodās vecā dek̄m substantīva forma dek̄mt. No tās kārtas skaitļa vārdam piekabināta o-skaņa: dek̄mtos (desmit), lš. dešimtās etc.

Kārtas skaitļu vārds tad nu liekas darināts no pamatskaitļa vārda ar piedēkli -to. No ketver — celma radās leišu forma ketviřtas u. c. Kārtas skt. vārda piedēklis -to.

Četri.

Ide. pirmvalodā šis skaitlis ir locīts. Tālākiem skaitļu vārdiem sākumā nelokāmas formas, tā to redzējām grieķu un latīņu valodā. Nākamais skaitļu vārds ide. pirmvalodā skan penq^ue — pieci, kas ir nelokāma forma, no kam sskr. pañca. No *penq^ue cēlies arī grieķu pénte un vēl citi vārdi. Leišu un latviešu valodā šis vārds — lokāms. Lš. f. keturi. Leiši un latvieši pārvērtuši šo vārdu par adjektīvu. Leiši saka — penkì (pieci), siev. k. peñkios (piecas). No tam darina kārtas skaitļu vārdu ar piedēkļa zilbi -to.- Lš. peñktas — piekts, pr. val. penckts, ssl. pęť. Zobeņa t priekšā te zudis aukslējenis k: pęktъ, gr. pémp̄tos (piekts).

Seši.

Šis skaitlis ļoti variējē. Tas — dažāds dažādās ide. valodās. Vārda sākumā vai nu vienkāršs svelpenis, vai svelpenis + berzenis v. Ide. pirmvalodā forma *s(ų)eķs (ar palatālu k̄), no kam lat. sex, gr. héks (grieķu svelpenis vārda sākumā >h), vācu sechs. Latviešu un leišu valodā šis vārds >lokāmā adjektīva formā. Leišiem forma šeši, bet vajadzēja — *seši. Te notikusi asimilācija. Svelpenis asimilējies šņācenim. Ltv. val. leišu formai šeši atbilstu *sesi. Tai vietā runā seši. Leišiem blakus vīr. k. formai šeši ir siev. k. f. šēšios (sešas). No siev. k. formas latv. šņāceni ievēduši arī vīr. k. formā: sal. arī lš. ģen. šešiū = ltv. sešu.

Kārtas skaitļu vārds lš. šēštas, ltv. sešts, lat. sextus, gr. héktos no *sektos. Vācu — der Sechste, pr. usts. Te blakus formai seķs un sveķs bija sākumā formas bez svelpēņa — *veķs. Armeņu val. vec. Prūšu val. berzeņa

v-vietā forma ar zuduma pakāpi bez berzeņa *v*, prūšu val. *usts*.

Septiņi.

Nākamā skaitļu vārdu forma ide. pirmvalodā — septm (ar zilbisku lūpu nāseni). Sskr. val. *sapta* (zilb. *nās.* > ä). Grieķu val. šis vārds ir *heptá* < *septā. Lat. — *septem* (em < *m).

Leišu un latviešu valodā šis vārds padarīts par lokāmu formu. Beigās piekabināta *i*-skaņa. Baltu pirmvalodā forma — *septin. Zilbiskā zobu nāseņa vietā skaņu kopa -in: *septin. Ltv. f. septiņi. Beigās *i*-skaņa, kā iepriekšējos vārdos. Septiņas — septiņi. Te mikstinājums latviešiem ieradies arī vīriešu kārtas nōminatīvā. Leišiem otrā zilbē garš *ī*: septynī; *n*- nemikstināts. Arī latviešiem reiz bijusi forma *septīni. *ī*-skaņa paglābusies latviešu izloksnēs: Latgalē, Liepājas stūrī. Augšzemniekiem *ī* < ei: Latgalē — šepfeīni. *ī*-skaņas garumu var saprast divējādi. Jāiziet no vecas formas septiņi (ar īsu ī). Baltu pirmvalodā forma *aštōni. Pēc tā parauga iepriekšējo skaitļa vārdu runā otrā zilbē ar garu patskani. Skaitļu vārds bieži pārveidojies pēc blakus esošā skaitļu vārda parauga. Sveiciemā runā astviņi, jo seko — deviņi. Augšzemnieki runā astiņi (ostiņi), jo — seko deviņi. Runā septiņi ar garo *ī*, jo seko aštōni (ar *ō* otrā zilbē). No vecās baltu pirmvalodas formas septin rodas forma septī (in > ī). *ī*-skaņa no nōminatīva arī citos locījumos. Lš. no *septin — radusies f. *septī. Te blakus kārtas skaitļu vārda forma ar piedēkli -to,- lš. septiņtas, ltv. septīts.

Vārdam septīts (ar laužto *ī*) par paraugu noderējušas pagātnes divdabja formas, kā piem. lasīts, skaitīts, (ar -). Līdzīga forma sastopama arī sanskrita valodā *saptathāḥ* „septīts“, kur II. zilbes *a* cēlies no *m*. Otrā forma šim kārtas skaitļu vārdam ir septmo-s, no kam pr. f. sepmas, septmas. Leišu forma *sepmas > sēkmas (arī septiņtas) — disimilācijas ceļā. Latīņu valodas f. septimus. Pamatskaitļa vārdam beigās piekabināta *o*-skaņa: septimos.

Astoņi.

Ide. pirmvalodā f. *o^htō, o- celma divskt. f. Veca divskt. f. arī — divēji četri. No ide. f. *o^htō cēlusies sanskrita f. aṣṭāu, gr. f. oktō, lat. octō, gotu ahtau u. c. Baltu pirmvalodā f. *a^htō. Forma *a^htō galotni -ni dabū no skaitļu vārdiem septiņi, deviņi. Leišiem forma aštuoni, latv. astuōņi. Leišu valodā kārtas skaitļu vārdam te divas formas: 1) āšmas un 2) aštuņtas. Leišu f. āšmas līdzīga forma sastopama arī prūšu val., kur vsk. akuz. skan asman. Slavu val. f. осмъ. Tādas formas arī latviešiem Vestienā un Bērzaunē, kur arkla 8. daļu (tīruma mēra nozīmē) sauc par asmīti, nōm. asmīte.

Leišu val. starp *s* un *m* te vēl bijusi *t*- skaņa *āštmas. Par paraugu bijis iepriekšējais skaitļu vārds *septmas. Pēc tā parauga arī darinātas nākamās formas *āštmas un aštuņtas. Beidzamo atvasinot izgājuši no pamatskaitļu vārda aštuoni, piekabinot parasto kārtas skaitļa piedēkli -to: aštuoņtas > aštuņtas.

Germāņu valodās līdzīga ir seno frīzu val. f. ahtunda (8-tais). Lš. f. aštuņtas līdzinās ltv. f. astūts (un > ū). To lieto izloksnēs ap Drustiēm u. c. Limbažnieki piedēkļu garumu saīsinājuši: astūts, astutās (noteicamā galotne). Citur runā astuots (ar uo). Ja blakus bija formas astuoni un astūts, tad no pamatskaitļa vārda astuoni bija viegli darināt kārt. skt. v. f. astuots. Baltu pirmval. f. *a^htuo. Piekabinot kārt. skt. v. piedēkli -to dabū astuots. S. a. v. val. ir pamatskaitļa vārds ahto (8), kārt. skt. v. ahtodo (8-tais).

Deviņi.

Ide. pirmvalodā f. *ne^hņ. No tās celusies sskr. nava (-ā < ṅ). Lat. val. f. novem, kur *e*- skaņa *v*- priekšā > o. Forma novem < *nevem. Otrkārt, runā nevis *noven, bet ar lūpu nāseni *m*: novem. *m* < *n*, tāpēc, ka tālāk sekoja latīņu f. decem ar vecu *m.

Kārtas skaitļu vārdos latīņu val. tomēr zobu nāsenis: nōnus < novenos.

Ide. pirmval. f. ne^hņ, baltu pirmvl. f. *nevin. Zilbiskais zobu nāsenis ṅ te pārvērties par in: *nevin. Ltv. val. f.

*neviņi, lš val. *nevynī. Tagad latviešiem deviņi (ar *d*-skaņu), tāpat leišiem devynī. *d*-skaņa atrodamā arī slavu val. (devęť). Devynī formā leišiem otrā zilbē garš *ī*. Arī latv. izloksnēs runā septiņi, devīni.

D-skaņas ierašanos deviņu vārdā var saprast divējādi: 1) *d*-skaņa varēja ierasties no desmit vārda; 2) varēja notikt disimilācija, jo baltu pirmval. f. ir *nevin (ar diviem zobu nāseņiem). Vienu zobu nāseni disimilācijas ceļā pārvērtā par citu zobu skaņu. Tas tādēļ lai artikulācijā būtu vairāk dažādības, jo runājot *n*-skaņu elpa iet caur nāsīm, kamēr *d*-skaņu runājot elpa caur nāsīm neiet, bet mēles stāvoklis abos gadījumos viens un tas pats.

Desmit.

Ide. pirmvalodas f. *dekm-, no kam sanskrita f. daśa, gr. f. déka, lat. f. decem.

Blt. pirmvalodā f. dešm, vēlāk dešin.

Ide. pirmval. vecs substantīvs dekm-t(i)-s grieķu val. dekad, līdzīga ir sskr. f. daśat, daśat-. Slavu un baltu val. substantīvus vēlāk lieto pamatskaitļa vārda vietā, piem. ssl. desęť, pr. dessimpts, lš. dēšimtis.

Vairāk tomēr leiši lieto formu dēšimt, t. i. saīsināto akuzatīva formu. Pilnā f. dēšimtī. Ltv. f. desimt, ko vēl tagad runā kuršu kāpās. Skaņu kopa -im latviešiem otrā zilbē pārstatīta: desmit (runā ar īsu otro zilbi). Turpretim desimt formā otrā zilbe ir gara, smaga. *T*-skaņa arī kārtas skaitļu formā, piem. lš. dešimtas, pr. dessimts, kr. де-ся-тъй, ssl. desęť, gr. f. dékatos, (kur otrās zilbes *a*-skaņa cēlusies no zilbiskās m- skaņas), ltv. *desimts, desmitais (ar metatezi). Kuršu kāpās runā arī desimtaiš „desmitais“ nozīmē.

100—1000.

Ide. pirmvalodā f. *kmtó-m (nekatras kārtas f.) Sanskrita val. f. śatám, lat. f. centum, kur en < zilb. nās. m. Leišu val. vīr. k. f. šimtas, jo leiši zaudējuši nekatrās kārtas substantīvus. Latviešiem f. simts. Vecā nekatrās kārtas forma ltv. būtu *simtu.

*om baltu pirmvalodā >an. Ltv. val. an >uo >u (vārda beigās). Formu simtu sastopam ar kā nōminatīvu,

piem. mīklā „simtu lodziņu“. Simtu ir vecs nekatrās kārtas vsk. nōminātīvs, bet tas var būt arī akuzatīvs. Arī desmitnieka vārdu lieto saīsinātu akuzatīva formā. Vēlāk akuzatīva formu vispār lieto nōminatīva nozīmē. Krievu tautas valodā nōminatīva тысяча vietā lieto akuzatīvu тысячу. Veca, nekatras kārtas divskaitļa forma paglābusies savienojumā divi simti. Krievu двѣсти, kur vārda beigās būtu jāraksta ѣ. Krievu val. tomēr vārda beigās ѣ-skaņas vietā raksta и (i). Arī двѣсти ir veca nekatr. k. divsk. nōm. f.

Skaitļu vārdos līdz simtam ide. valodās valda liela vienādība. Visi tos zin. Sākot ar 1000 formu ide. valodas šķīras. Šī forma visās ide. valodās nav vienāda. Sanskrita forma saskan ar grieķu val. Bez tam saskanēja ģermāņu, slavu un baltu valodas.

Leišu valodā f. tūkstantis, ģen. tūkstančio. Pa vecam ģenitīvam kā i- celmā jābūt tūkstanties. Leišu forma tūkstantis atbilst latviešu formai tūkstuotis (ar stiepto intonāciju). Piebalgā forma tūkstuōtis (ar stieptu otro zilbi). Valmierā tūkstuōtis (ar lauztu otro zilbi), jo arī divdabis te lauzts, piem. meluōts. Prūšu val. daudzsk. akuz. forma tūsimtōns (tūkstošus). Te — mūsu simta vārds kā elements. Ssl. val. šis vārds skan divējādi tysešta un tysōšta.

Veca *s- skaņa slavu val. aiz *y* pārvērtusies *h*- skaņā. *S*- skaņa te cēlusies no veca palatāla **k*, kam priekšā varēja būt vēl svelpenis *s*.

Tūkstoša vārds gotiem skan *þūsundi*. Seno islandiešu val. tas skan *þúshund* jeb arī bez *h*- *þúsund*. Gotu valodā *h* zudis *s* un *u* starpā.

Prūšu, ģermāņu un slavu val. sastopami salikteni ar 100 vārdu II. daļā. Skaņa *o* slavu f. tysōšta cēlusies no **om*: *k̄m̄tom* > *k̄om̄tom* > *k̄ontom* > sl. — *sōšta*; *k̄* > *s*. Blakus formai *k̄m̄tom* reiz bijusi arī f. ar *o*: *k̄otom*.

Tūkstoša vārda pirmā daļā atrodas tā pati skaņu kopa, kas slavu vārdā тыти „tūkt, briest, pieaugt“. Forma tūs̄k̄m̄t — nozīmē tik daudz kā lielais simts, t. i. desmit simti.

Veca latviešu forma ir tūstuošs. *K*-skaņas iespraudums

radies no darbības vārda tūkstu. Divdabju celms būtu tūkstant, kur arī var ieviesties skaitļa vārda nozīme.

Blakus šiem — jau pārrunātiem — skaitļu vārdiem latviešu un leišu valodā ir arī formas, ko lieto: 1) kolektīva nozīmē; 2) daudzskaitlinieku priekšā.

Vēlāk pamatskaitļa vārdus lieto citā formā. Te sastopam piedēkļu formas ej vai oj. Nesaka vis „divi svārki,“ bet „divēji svārki,“ „treji ceļi“ utt. Arī leiši, tāpat kā abeji, tā runā arī dveji, treji, ketviri. Latvieši runā: abēji, divēji, treji, četrēji, piecēji. No šiem vārdiem tad nu lieto arī vsk. nekatras kārtas nōminatīvu vai akuzatīvu, piem.: pr. f. abaien < abaian ssl. oboje; ltv. izl. abaju. Gulbenē piem. saka „abaju zeķu,“ kas nozīmē „abi zeķu pāri. Saka arī „divaji.“ Sausnejā piem. saka divi mājas „divi nami,“ zwei Häuser, bet divai māju „zwei Gesinde“. Tāpat saka četri zirgi, bet blakus lieto kolektīvo formu četrāi zirgu „četri aizjūgi.“ Formā četrāi zudis -u, senāk lietota forma *četrāju.

Prēpozīcijas.

Vārdus, ko nostata citu vārdu priekšā, sauc par prēpozīcijām. Nosaukums jemts no latīņu valodas, jo te tiešām pa laikam prēpozīcijas atrodas locījuma priekšā bet var būt prēpozīcijas arī aiz locījuma formas; tad tās būtu saucamas par postpozīcijām.

Šādas postpozīcijas sastopamas arī latviešu valodā, piem. dēļ. Dažas postpozīcijas leišu un latviešu valodā tagad pilnīgi saaugušas ar iepriekšējo locījumu formu vienā vienīgā nešķīramā vārdā, piem. postpozīcija -pi: turp, kurp. Otrā postpozīcija ir tā, ko sastopam latviešu un leišu illatīvā, piem. latv. krustan, kas ir veca akuzatīva forma + postpozīcija.

Arī latīņu valodā ir tādas postpozīcijas, piem. mēcum „ar mani,“ secum „ar sevi“ u. c. Tāpat grieķu valodā. Priedēkļus arī atrodam ne tikai verba priekšā, bet arī aiz verba. Patstāvīgus priedēkļus lieto arī kā adverbu — vietas un virziena apzīmēšanai.

Kā piemērs priedēklim priekš un aiz verba. „Tur un tur braucu cauri;“ „cauri tur un tur braucot.“

Priedēkli ar verbiem sakusuši arī vienā nešķīramā vārdā, piem. ie: ienākt.

Refleksīvos verbos vecos tekstos refleksīvais vietniekvārds tiek iesprausts starp priedekli un verbu, piem. taut. dz. „Nosa gauži raudājos.“ Toreiz priedēklis vēl nebija saaudzis ar verbu vienā vārdā. Tāds gadījums arī leišu vecos tekstos, piem. „pa — mums — dēk!“ palīdzī mums! Latviešiem priedēklis dažreiz izolēts, piem. „Ap auziņu ēdināju = Auziņu apēdināju,“ jeb: „Sader miezis ar apini, sa zālite ar ābolu.“

Germāņu val. vēl tagad uzsvērtos priedēklus atšķir no verba, piem.: abnehmen = ich nehme ab. Germāņu valodās tā tad priedēkli patur savu patstāvību. Turpretim ar nōminālām formām šie priedēkli jau ide. pirmvalodā saistīti vienā vārdā. Vienā vārdā nav sakusis verbum finitum, bet gan verbum infinitum.

Šī parādība konstatējama leišu valodā. Leišu valodā priedēklis, kas salikts ar kādu verbum finitum, patur savu īso patskani, piem. Kuršats izrunā ātimu (ar īsu ā). Pat vēl nesen priedēklis verba priekšā bijis patstāvīgs vārds.

Patskaņa pagarinājums noticis leišu vārdos, kam — mazākais — divas zilbes, piem. vārdā ātilsis (ja salikts ar nōminālformu). Tiešām priedēkli ar nominālformām daudz senāk sakusuši vienā vārdā.

Arī latviešu valodā līdzīgi fakti. Piem. līdz, caur, gaŗām apvienojas ar infinitīvu it kā vienā vārdā: „Viņš grib man līdznākt.“

Pie verbum finitum, turpretim, tāds process vairs nav novērojams, piem.: „Viņš man nāk līdz.“

Latv. taut. dz. „Gaŗām gāju linu druvu.“ Sākumā akuzatīvs druvu atkarīgs tikai no verba gāju. Iet var sākumā kopoties ar vienkāršo akuzatīvu bez prēpozīcijas. Adverbs gaŗām te tikai tuvāk noteic virzienu kustībai. No f. gaŗām radusies saīsinātā adverbs forma gar. Te, traucē iespraustā verba stāvoklis starp gaŗām un druvu. Varēja arī teikt „Gaŗām linu druvu gāju.“ Šādos teikumos runātājs var iedomāties akuzatīvu linu druvu atkarīgu

ne vairs no verba, bet no adverba gaŗām. Aiz adverba neseko akuzatīvs, tādēļ gaŗām nav adverbs, bet prēpozīcija. Adverbu var nostādīt ne tikai priekšā, bet arī aiz attiecīgās verba formas.

Prēpozīcijas savienojums ar locījumu vispārīgi tuvāki apzīmē kādu verbu, piem. pa ūdeni peldēt. Citos savienojumos tās tuvāk noteic kādu nōminālfomu, piem. „Atradu cirvi bez kāta“.

Atkarībā no prēpozīcijām ved ne tikai locījumu formas, bet arī adverbs: „No citur“, „no tur“. Citās valodās šādi sakopojumi parastāki, piem. krievu оттуда, gr. es aeī „vienmēr, visiem laikiem, навсегда“.

Prēpozīcijas radušās jau ide. pirmvalodas laikmetā: vispirms no adverbjiem, kam nekādu piedēkļu nebija, piem.; pa, ie - Še sakne bez piedēkļa, kamēr citos gadījumos adverbs satur piedēkli. — Prēpozīcija pret rada ar sanskrīta prēpoz. pra-ti. Sakne pre-, piedēklis -ti.

Vēlākos laikos arvien no jauna rodas prēpozīcijas no dažādām locījuma formām. Process vēl arvien nav noslēgts. No vidus radusies prep. v i d ū, piem.: „Vidū jūŗas uz akmens“.

Prēpozīcija pēc saīsināta no vecā adverba pēdis (pa pēdām), kas ir daudzsk. instrum. no substantīva pēds, ģen. pēda. Substantīvs pēdis > adverbā > prēpozīcijā pēc.

Tā ar laiku visi locījumi var pārvērsties par adverbjiem un prēpozīcijām. Kādas īsas prēpoz. vietā vēlāk ar to paŗu nozīmi var rasties skaņā bagāta un pilna forma. Daŗi runātāji paŗi ļauj mēlei vaļu un izsakās pilnīgāki, tā kā nereti vienas zilbes vietā rodas divas. Piem. prēp. ap vietā lieto f. apkārt; augŗzemnieki saka aplīk.

Bez adverbjiem prēpozīciju nozīmi iegūst arī vēl citas formas. Latīņu valodā par prēpozīciju kļūst ablatīvs causā piem.: Patris causā „Tēva dēļ.“ Turpretīm forma causā par sevi kā adverbs nekad nav lietojama. — Lizumā vecs vsk. instrum. bēdu (no bēdas) arī ieguvis prēpoz. nozīmi, piem.: kā bād? kā bēd? = kā bēdu? Tomēr tāds adverbs bēdu nekad nav bijis. Instrumentālis bēdu ſe pārvērties prēpozīcijā.

Daŗkārt arī saikli pārvērtušies prēpozīcijās. Latvieŗiem ir prēpozīcija ar. Latvieŗi pazīst arī saikli ar. ſim

saiklim ar senāk laikam bijusi tā pati nozīme, kas saiklim ir (ar nozīmi un). Abi tie viensaknes vārdi — ir, ar. Reiz „Tēvs gāja ar dēlu“ vietā teica: „Tēvs gāja ar dēls,“ kā nozīmēja — „Tēvs gāja un dēls.“

Arī instrum. viens pats bez prēpozīcijas apzīmēja gaitas jeb darbības pavadoni: „Tēvs gāja ar dēlu.“ Vēlāk abi teikumi kontaminēti: „Tēvs gāja ar dēlu,“ kur formai ar — prēpoz. nozīme.

Prēpoz. rodas arī no divdabjiem. piem. kr. благодаря. Citādi aiz verba благодарить seko akuzatīvs. Aiz благодаря turpretim datīvs

Tāpat 18. g. s. nav bijis vācu prēpozīcijas während. Lessings raksta: „Währendes Krieges“ (kaņam ilgstot), kas ir genitīvus absolūtus, latīņu ablatīvus absolūtus. Goethe raksta: „Während der Arbeit.“

Lielā prēpozīciju daļa var būt reizē piedēkļi, reizē — locījuma priekšā — īstajā prēpozīcijas nozīmē. Piem. latv. pa-: panākt, paiet.

Ir arī tādas formas, kas nozīmes dēļ var būt tikai piedēkļi, piem. kr. расходиться, lat. disjicēre „разбрасывать.“

Ltv. bez ir tikai prēpoz., ne piedēklis.

Citās ide. valodās verba priekšā var arī būt vairāk kā viens piedēklis, piem. kr. распродавать. Baltu valodās norma tā, ka verba priekšā tikai viens piedēklis. Ļoti retos gadījumos, kad piedēklis tik pilnīgi sakusis, ka viņa nozīme it kā nobālējusi un salikts verbs nav vairs saliktenis nozīmes ziņā, — verba priekšā arī divi piedēkļi, piem. iepazīties. Mēs vairs nezinām verbu zīt, bet tikai pazīt, tāpēc liek vēl priekšā citu piedēkli ie-.

Arī leiši lieto išpažýstu „atzístu.“ Refleksīvo formu darinot si iesprausts starp s un pa-: išsipაžýstu „es atzistos.“

Ar nōminālfōrmām piedēkļi jau ide. pirmvalodā sakušūši vienā verbā: infinitīvos un divdabjos piedēkļi nav šķīrāmi no verba. Infinitīvā piedēklis var atkal iegūt zināmu patstāvību. Leiši piem. var teikt ne tikai prisivālgau, bet arī prisivālgyti.

Kā latviešu valodā vietu adverbi sastopami dzīvā runā bez verba (ej) nost, (ej) projām tā īstās pārpoz. ide. valodā sastopamas bieži pašas par sevi, piem. vācu nur zu: „Greif nur zu!“ Grieķu all' ána! „celies“ (bez verba).

Nozīmes attīstības gaitā bieži priedēkli savieno ar tādu verbu, kuŗa nozīme īsti izslēdz šo priedekli. Latīņu valodā blakus conĵungēre „savienot, kopot“ savieno verbu arī ar pried. dis-, kas atbilst krievu раз-. Disiungēre „разъединять,“ šķirt.

Tādos gadījumos, kur verba saknei ir jau nozīme, kas radniecīga ar priedēkļa nozīmi, dominēt var sākt verba nozīme un priedēkļa nozīme var nobālēt, piem. vācu lösen un ablösen. Priedēklis še daudz jauna jau esošai nozīmei nepiešķir.

Tā vecā vietas nozīme arī dažreiz izbāl. Arī latviešu val. bieži zudusi priedēkļa pa pirmnozīme. Palikusi priedēkļa pa perfektīvā nozīme, piem. verbos padarīt, pasacīt.

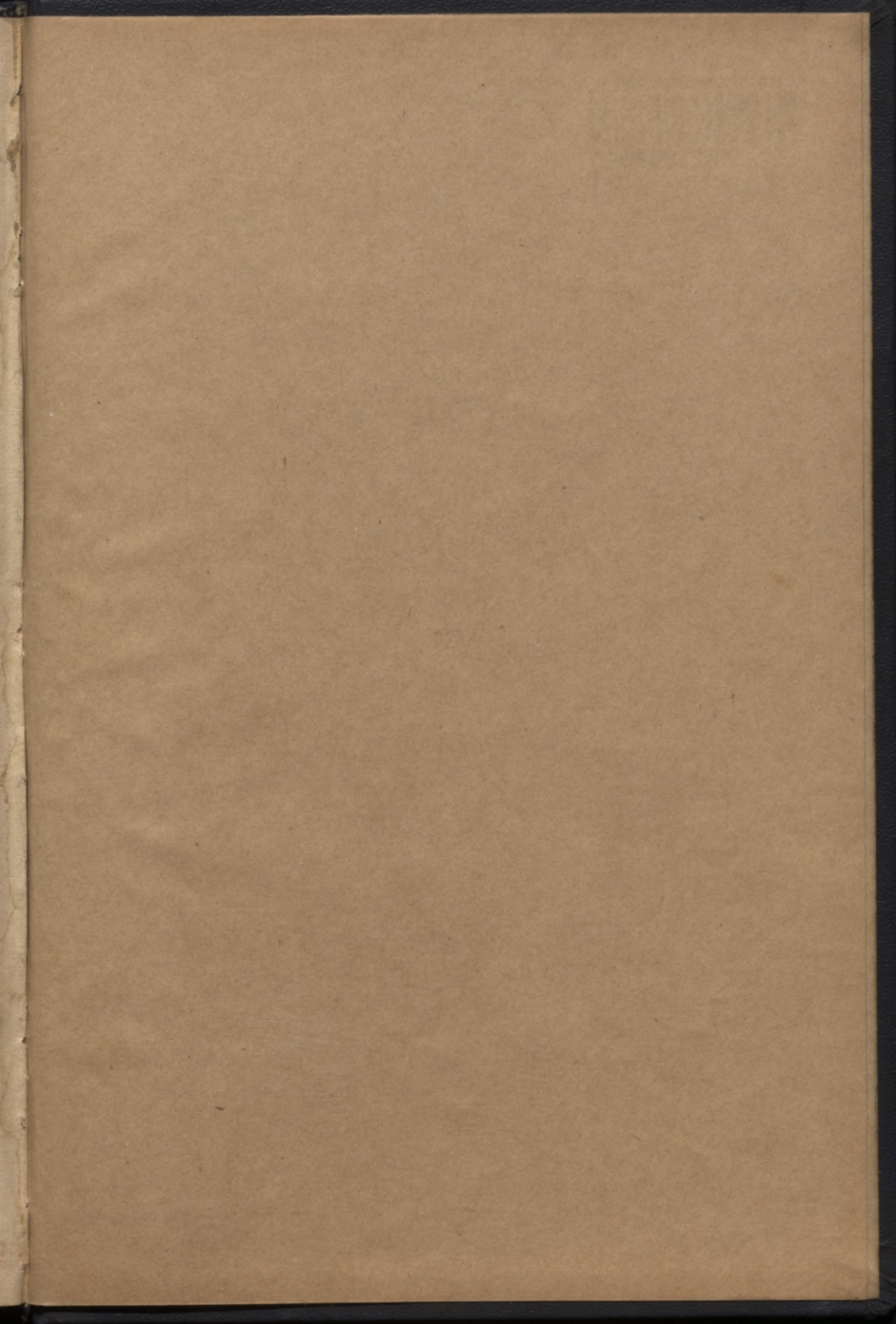
Tāds pat process norisinājies citās valodās ar citiem priedēkļiem.

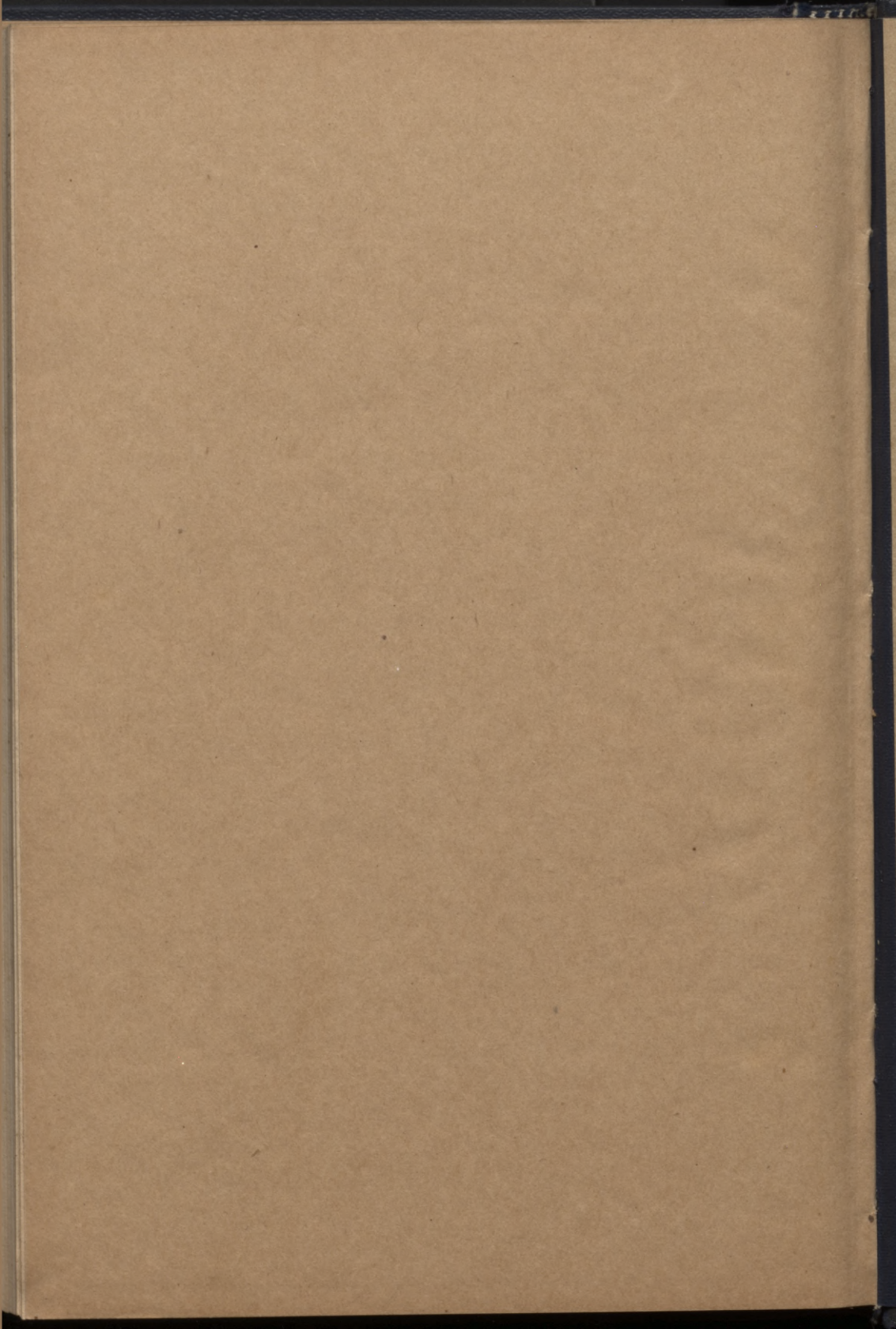
SATURA RĀDĪTĀJS

	Lp. p.
Baltī	5
Radniecības sakari	6
Īpatnības, kas apvieno baltu un slavu valodas un atšķir tās no citām indoeiropiešu valodām	7
Baltu sakari ar ģermāņiem	10
Patapinājumi	11
Baltu valodu patapinājumi no slaviem	11
Slavu patapinājumi no baltiem	12
Baltu valodu patapinājumi no ģermāņu valodām	12
Gudu nosaukums	13
Patapinājumi no somu valodām	14
Somu patapinājumi no baltu valodām	14
Baltu valodu īpatnības	15
Apvienojošās pazīmes	15
Baltu tautu senā dzīves vieta	16
Baltu ciltis	18
Prūši	18
Prūšu valodas īpatnības	19
Leišu valoda	21
Īpatnības, kas atšķir latviešu valodu no leišu un kuršu valodām	23
Kurši	25
Kuršu valodas īpatnības	27
Skaņu mācība. Akcents. Intonācijas.	29
Akcents	29
Intonācijas (zilbju akcents)	29
Baltu valodas	31
Vecais akūts	32
Kad latv. val. akūta vietā stieptā, kad lautzā intonācija?	33
Intonāciju sadalījums	35
Abu intonāciju nozīme baltu valodu skaņu liktenī	40
Vokālisms	44
Zilbiskie plūdeņi un nāseņi	45
Zilbisko nāseņu piemēri	47
Zilbisko zobu nāseņu piemēri	47
Divskaņi	57
Skaņu mija (Ablaut)	64
Līdzskaņi	69
Velārā rinda	92
Līdzskaņu liktenis vārda beigās	95
Līdzskaņu mīkstinājums baltu valodās	97
Asimilācijas gadījumi	99

	Lp. p.
Citi asimslacijas gadījumi	99
Metatezes gadījums baltu valodās vispār	99
Vispār-baltiska skaņu parādība	100
No kuriens gan liekā <i>k</i> vai <i>g</i> -skaņa?	101
Morfoloģija	102
Dēklinācija	102
Locījumi	104
Ablatīvs	104
O-celmu dēklinācija	105
O-celma daudzskaitlis	111
Leišu divzīlību o-celmu locījumu paradigmas	120
Vairākszīlību celmu paraugi	123
Ā-celmi	128
-ē-celmi	138
i-celmi	141
u-celmi	150
Līdzskaņu celmi, kas beidzas ar līdzskani	155
Adjektīvi	162
Pronōmēni	163
Personīgie vietniekvārdi	163
Piederumu vietniekvārdi	172
Norādāmie, jautājamie, nenoteicamie vietniekvārdi	173
Norādāmie vietniekvārdi	181
Jautājamie vietniekvārdi	182
Adjektīvi	183
Adjektīvu gradācijas formas	186
Adverbs	186
Adverbu gradācijas formas leišu valodā	187
Noteicamās adjektīvu formas	188
Verbs	193
Tematiskie un netematiskie verbi	206
Netematisko verbu atliekas baltu valodās	207
Tematiskie verbi	212
Verba salikums ar kādu priedēkli	216
Nākotnes formas	250
Pagātne	253
Nekārtnās verba formas	263
Modu formas	266
Optatīvs	266
Imperatīvs	267
Kondicionālis	269
Genēra verbi — Verba kārtas	271
Verbu refleksīvās formas	272
Infinitīvs, supīns, divdabji	275
Skaitļu vārdi	293
Prēpozīcijas	305

afrikato 118

[Rb. 3-]

LATVIJAS NACIŅONĀLA BIBLIOTĒKA

0305031287

